

आशा अफगाणि
923
ASHA ARCHIVES

श्रीगणेशाय नमः ॥ वंदे श्रीमदनंतसंज्ञगिरिपंलक्ष्मीनिवासं हरीं विष्णुध्वांतदिगकरं सुरगुरुं सर्वोसिद्धिप्रदं ॥ ब्रह्मा सर्वसुरेन्द्रपूर्वक
 सुराय सदा सदा सवीर्यसमसिमी पुरनिशं मंदं देवं परं ॥ १ ॥ नत्वा लक्ष्मीपतिं हृदंतथा ब्रह्मादिकां सुरान् ॥ गणेशं विष्णुहर्तारं वंदे
 हेमवतीसुतं ॥ २ ॥ चतुर्दशसुविद्यामुभिषातः सुद्वचस्त्वयः ॥ अपरोक्षब्रह्मातत्ताजयंति गुरो मम ॥ ३ ॥ कृतिसकलरहस्यं विवितं यस्य
 चित्तं सुकुरश्च विष्णुद्वेदो यमातिन्यसुने ॥ स्वपदविमलभक्ताय सतुष्टो रम्ये शो जनकजनकयन्त्रं भद्रमेनं नतोस्मि ॥ ४ ॥ वंदे श्रीपितृचरणं
 जगदनागेशं संजितान् ॥ यत्पुसादादहं प्राज्ञः संज्ञानोजउधीरपि ॥ ५ ॥ श्रीमानंतं भद्रो हंका एव शास्त्री सतं प्रियमनेको हृदये स्तापमेहरि
 ॥ उक्तानां कर्मणं काले कर्तव्यं तात्कालः प्रत्ययते ॥ सच बोधा ॥ अष्टोपनसृमुमासः पक्षो दिवः ॥ स इति ॥ तत्राब्दः ॥ षष्टिभेदः ॥ तदा हर्गर्गः ॥ पु
 भवो विभवः सुकः प्रमोदोऽथ प्रजापतिः ॥ अंगिरः श्रीमुखो भावो युवाधानैश्वरस्तथा ॥ वज्रधामः ॥ पुमाथी च विक्रमोऽथस्तथा ॥ चित्रभानुः स्वभा
 नुश्चतारणः पार्थिवोऽयम् ॥ सर्वजिज्ञर्षधानी च विरोधी विहृतिः ॥ खरः ॥ नन्दनो विजयश्चैव तयो मन्मथः सुखैः ॥ हेमलंवी विलंवी च वीका
 शिशार्वली प्रवः ॥ सुभद्रको भद्रकोऽधी विश्वावसु पराभवौ ॥ प्रवंगः कीलकः ॥ सोमः ॥ साधारणो विरोधिहृत् ॥ परिधावी पुमाथी च आनन्दो राक्ष
 सो नलः ॥ पिंगलकालयुक्श्च सिद्धर्थो रोडु मेती ॥ दुंदुभीरु धिरोद्गारी रक्षाक्षी कोधनः ॥ क्षय इति ॥ अयनं देवा ॥ उत्तरं दक्षिणमिति ॥ अतुषो

तमासदयात्मके। वसंतशीष्मवर्षाशरदमंशिरिरूपः। मासाः श्रैवाद्याश्चतुर्धाभिधंते। तदाहमाधवाचार्यः। मासास्तत्सावनः पौर्णमासीनास्तत्रत्यमी
॥ दसंतिः ॥ योस्मिमातोवाचां दसौ विप्रवैश्ययोः। सौराजः सावनस्तयजेज्योतिषिकेऽपरः। इति। दशोत्तथां दो मासो विंध्यस्पदक्षिणेभागे। इनस्तउत्तरे
भागे व्यवक्रियते। संक्रांतादिसंक्रात्यवधिः। सौरमासत्रिंशदिनः सावनः नक्षत्रपरिवर्तेन नाक्षत्रः। एतेषां व्यवस्थामाह गार्ग्यः। सौरमासो विवाहादौ
यज्ञादौ सावनः स्मृतः ॥ आदिके पितृकार्ये च चांदो मासः प्रशस्यते ॥ अष्टौ द्यौ विभागश्च प्रायश्चित्तक्रिया तथा ॥ सावने निवर्तयान्वाशत्रुणां चाप्युपास
नेति ॥ मलमासादिकमाहमाधवाचार्यः ॥ चांदोऽध्विमासो संक्रांतः ॥ सौतर्भवति चोत्तरे ॥ असंक्रांतावेक्ये देवित्मकं सर्प आदिमः ॥ अयमासो द्विसंक्रा
तः ॥ स राहस्यनिसंज्ञकः ॥ त्रयस्याज्या विवाहा ॥ दौ संसर्गो हस्यती उभौ शुद्धौ नेतथास्मार्त्तमलमास्ये विविच्यते ॥ काप्यारंभतस्य माप्तिमत्तमास्ये विवर्जये
त् ॥ अश्वि मलमासात्प्राक् कुचांशदिकं नुयत् ॥ तस्य मास्यं सावनस्य मासस्यानतिलंघनात् ॥ अरंभस्य समापने ॥ कार्यकालवितुं वस्य प्रतीक्षायां अ
नुसंभवात् ॥ अनमगतिकं नित्यमग्निहोत्रादिकारयेत् ॥ गन्तं तरपुतं नित्यं सोमयागादि वर्जयेत् ॥ अगतिं जाग्रहणस्नानं जातो ह्येति संयुता ॥ हयं नै
मित्रिकं तस्य व्यवस्थानित्यवमता शुद्धमासमृतानां तु मलिनिप्रथमादिकं ॥ मलमासमृतानां तु मलेऽद्यादिकं तरमिति जावलिपि ॥ द्वादशाहं
सपिंडांतं कर्म ग्रहणजन्मनो ॥ सीमंते पुंसवे आहं वावेज्ञौ जातकर्म च ॥ ऐगेशांतिरलभो च योगे आहं वतानि च ॥ प्रायश्चित्तं निमित्तस्य वशात्पूर्वपर
त्रचा अदोदकुंभमत्वादिसहस्रयुगादिषु ॥ आहं दर्शोपहरहः आहं मूनदिमासिकं ॥ मलिमुचाममासेषु मृतानां आहमादिकं ॥ आहं तु पूर्वदृ

हेतुतीर्थेषु पितृणां दिव्यं **मनादि** पुत्रयदानं दानं देन च यत् **निलगोभूरि** एष नासंभोपाशनयोः क्रियाः **पर्व** होमश्चागृहं नामाग्रेरिष्टिश्च पर्वनि नि
 त्यागि होमश्च देवतातिथि प्रजनं **स्नानं च स्नानविधिना** य भक्षयेद्यवर्जनं तर्पणं च निमित्तस्य नित्यसाउभयत्र चेति **मातुः** अग्निं उदिं दृष्ट्वा च
 हरिवा रे बुधाष्टमीनाधिमासे परिम्राज्याः **सीम** ज्ञानाने शिरोरिति **अग्निं** दुरमावासा **मघ** पत्र सर्ववर्षिकं आहुं मलमासि शुद्धमासे वकर्त्तव्यमिति
 कंतथापि माघ वहे माघादि मातासुथमादिकं मलमासे द्वितीयाद्यादिकं तु शुद्धमासे वकार्यं **असंक्रांते** पिकर्त्तव्यमादिकं प्रथमं द्विजैः **तथैव** मासि
 कं आहुं सपिंडीकरणं तथेति हरितोक्ते **वर्षे** वर्षे नु ये आहुं मातापित्रीर्नृते हनि **मल** मासे न तत्कार्यं व्याप्य वचनं यथेति मप्रवृत्तीयं वचनं द्वितीयादि
 वार्षिकं विषयं **आदिकं** प्रथमं यत्प्राज्ञकुर्वन्ति मलितुचे **त्रयोदशे** च संश्राप्तेन कुर्यात्पुनरादिकमिति यमस्मृते **निर्णयामते** तु आहुदिनस्य वंशं त्व
 निरासार्थं पितृदेशेन ब्राह्मणभोजनं कृत्वा शुद्धमसि सपिंडं कुर्यात् **पिंडवर्जं** मसंक्रांतौ संक्रांतौ पिंडं मंयुतं **पुति** मं वंशं आहुमेवं मासद्वयेपि च वृद्धपा
 रशरस्मृतेरित्युक्तं **अत्र** देशाचारतो व्यवस्थानेया **अप** मासे मृतस्य नु यस्यास्थिथे **पूर्वो** ह्मृतः सैव तिथिः क्षमायसात्पूर्वमासस्था ग्राह्या **उत्तर** ह्मृतः च
 स्मृतस्तदोत्तरमासस्था **तिथ्यर्थ** प्रथमे पूर्वो द्वितीयेर्देन उत्तर **मासा** विति बुधैश्चिंत्योक्षयमासस्य मध्यगाविति हेमाद्रौ **मल** मासे हेवतमुक्तं हे
 माद्रौ पात्रे **अधि** मासे तु संश्राप्ते गुडसपिण्डानि च **त्रय** त्रिंशदपूर्वादिदातव्यानि दिने दिने **एक** स्मीन्वाहनितथा भक्तिश्रद्धाया भावतः **त्रय**
 त्रिंशदपूर्वात्तं कां सपात्रे निधाय च सद्यंतं सहिरणं च ब्राह्मणाय निवेदयेत् **तत्र** मंत्रा **विष्णु** रूपि स हस्तो मुः **सर्व** पापपुण्यशानं **अप** रण

त्रेपुराणेनममपापंयपोहतु॥ नाएयणजगदीजभांस्करप्रतिसपक॥ ब्रतैतानेनपुत्राश्च॥ १॥ चापिवर्द्धय॥ यस्यहस्तेगराचक्रेगहडोयस्यवा
हन॥ शंखः करतलेयस्यसमेविभुः प्रसीदतु॥ इति॥ अथपक्षः॥ सचेद्देवा॥ शुक्लः कृष्णश्चेति॥ देवेमुख्यः शुक्लपक्षः कृष्णः पित्रेविशिष्य
तइतिमाधवाचार्योक्तेः॥ अथतिथिः॥ सचेद्देवा॥ शुद्धाविद्वाचेति॥ तदाहमाधवाचार्यः॥ शुद्धाविद्वातथाशुद्धाहीनातिथ्याः न्याहनि॥ उद
येपूर्वयानिथाविद्वातेत्रिभूतैर्देवैः॥ सायंनृत्तरातदन्मनयातुनविध्यते॥ वेधापित्रिभूतैर्वनन्यूनावेधमर्हति॥ शुद्धाणांनस्तिसंदेहो
दैवेपित्रेचकर्मणि॥ उपवासश्चैकभक्तेनक्लृपाचिंतवते॥ दानंचयद्विधंदैवंकमादत्रविचिन्त्यते॥ एकोदिष्टं पार्वणंचपिअंदिधमे
र्यते॥ अथप्रतिपत्तिर्लीयते॥ शुक्लपक्षदर्शविद्वाकृष्णैविद्वाहिनीयथा॥ उपोष्याप्रतिपच्छुक्लेमुख्यास्यादापरारुकी॥ तदभावेनुसाया
क्रेव्यापिनीपरिगृह्यतां॥ प्रातः संगवमध्याह्नापराह्णाः सायमित्यसौतत्राह्णाः॥ पंचधाप्यागोमुख्योसिआदिभागतः॥ शुभावेपिप्रतिपदः
संकल्पः॥ प्रातरिष्यते॥ तिथिस्त्रिगामनोवाक्कतिथ्यंतेपारणंभवेत्॥ यामत्रयोर्द्विगामिन्यांप्रातरेवहिपारणं॥ वल्लुगवंचप्रर्वदूरूपवास
वदाचरेत्॥ मुख्यतिथ्यंतरायेतुतिथिशोयोपिगृह्यतं॥ शुद्धाधिकानुरुह्यापिप्रवोसंप्रर्तिसंभवात्॥ गृहीतव्यात्वेकभक्तेमध्याह्नापिनीति
थिः॥ परेपुरेवप्रर्वपुरेववापिर्दिनद्वये॥ नोभयत्रोभयत्रांशोसामंवेद्यमिम्यद्यदपशास्तेषुचै॥ कैकव्याप्तौसैवात्रगृह्यतां॥ दिनद्वयेपित
दासौशुभासौचैकदेशतः॥ समवाप्तौचप्रर्वविविधमेतधिकेप्यतां॥ शुभांगसौकभक्तस्यकालंस्वगणनुसारतः॥ उपवासप्रतिनिधेस्तिथिस्था

का० नि
३

उपवासवतः॥ पुरोयव्याधिगा अयचितेनुतिथयसकायीउपवासवतः सोदयत्रिमुहूर्तयोगं कुर्यादनेव नानिच॥ उभयत्र तथा चैतु पूर्वमुक्त
दनुमितिः॥ परत्रैव तथा त्वंचेत्पूर्वा ग्राह्यातिथिश्चये॥ तिथिः साम्ये च वृद्धौ च गृह्यतां तिथिरुत्तरा॥ अस्यैवैकदेशस्य व्याप्तिं पूर्ववत् गृह्यतां
एकोद्विष्टेन मध्याह्ने युक्ता स्यादेकमकृत्वत्॥ एकदेशसमव्याप्तौ शये पूर्वोऽन्यथोत्तरा॥ कुतपायपरत्वात्तव्याप्तिरादिक उक्तमा॥ नदभा
वे परात्तस्य व्यापिका गृह्यतां तिथिः॥ शये पूर्वोत्तरा वृद्धौ व्याप्तिश्चेद परात्तयो॥ न ग्राह्यातिथिर्गौह द्विषया पूर्वतिथेस्तुते॥ साम्ये तद्वैतिथि
ग्राह्यापरविद्वैवद्विवत्॥ नस्यैव परात्तौ चेत्पूर्वा स्यात्कुतपो वृथा वै साम्ये रौकदेशस्य व्याप्तिं ग्राह्यामदत्तवत्॥ साम्येन चेत्स्यये पूर्वपर
स्याद्विद्विसाम्ययो॥ द्विद्विसाम्यक्षपाग्राह्योतिथिगानोर्द्धगा इह॥ ॥ अथ द्वितीया॥ पूर्वाद्युरसनीशतः॥ परे पुनरुत्तरागा॥ साद्वितीयाप
रपो व्यापूर्वविद्वाततोऽपरः संचारणीयः सामान्यातिथिषु प्रतिपन्नयः॥ अथ तृतीया॥ रंभातृतीया पूर्वा स्यात्तत्र रास्याद्वनंतरे॥ परे द्विनास्ति
चेत्पूर्वविद्वाप्यत्तवृतांतरे॥ मरुर्जमात्रमत्वे पिदिने गौरीवृत्तं परे॥ सुद्राधिकाया मप्येवंगणयोगं प्रशंसनात्॥ अथ चतुर्थी॥ चतुर्थीति परे
पोष्यागणनायवृत्तस्य तु॥ मध्याह्नापिनी प्रज्यातद्वनागचतुर्थीपि॥ परे पुनरेव मध्याह्ना सौवि प्रुम्यमोत्तरा॥ अन्यथा पूर्वा विद्वैचन
तयोगप्रशस्तितः॥ पूर्वद्युरेव तथा शौ पूर्वा सर्पपुत्रातिथिः॥ नो चेत्सर्पस्य पंचम्यायोगे स्थितद्विद्विष्यते॥ गौवीः सुद्वंजयाप्यसौ नागविद्वा
निषिध्यते॥ अथ पंचमी॥ सर्वत्र पंचमी पूर्वा ग्राह्यात्कंदवृत्ते परा॥ अथ षष्ठी॥ नागपि कंदवृत्ती सानिषिद्वावृत्तंतरे॥ उत्तरस्याम्युत्ताभे

गुरु
३

नुनागविद्यापि गृह्यतां॥ अथ सप्तमी॥ सप्तमी पूर्वविद्वैववृत्ते पुनितिलेखपि॥ अलाभे पूर्वविद्यायाः॥ परविद्यापि गृह्यतां॥ अथाष्टमी॥ वृ
तवात्रेःष्टमी कृष्णपूर्वोत्तुक्काष्टमी परा॥ इवीष्टमी च शुक्लापि पूर्वविद्याविधीयते पक्षद्वये पुनरुक्तशिवशक्तिमहेश्वरे ज्येष्ठाः
योगेन पूर्ववशाज्ज्येष्ठां वृत्तेतिथिः॥ मध्याह्नादधर्मसंतेत्यरेण सा प्रशस्यते॥ ज्येष्ठार्धभातुवाराभां शुक्लाष्टम्यतिउर्ध्वभा॥ जयंताख्यं वृत्तं
मित्रं कृष्णजन्माष्टमी वृत्तात्॥ शुक्लच सप्तमी विद्वैत्येवं जन्माष्टमी दिवा सप्तमी चेत्त्रिंशी थात्या ग्विद्या शुद्धाः नथा भवेत्॥ शुद्धायां नास्ति संदे
हो विद्या चित्रविधेयते॥ निशीथयोगः पूर्वयुक्तं नैर्गुर्ध्वं भयोरुतः॥ पूर्ववपथ मे पक्षे परैर्वौत्तरपक्षयोः॥ अष्टमी रोहिणी शुक्ला जयंती सा
चतुर्विधा॥ शुद्धा शुद्धाधिके त्वं विद्या विद्याधिके निचः॥ शुद्धायामपि विधायां न संभाव्योत्तरतिथिः॥ शुद्धाधिकायां योगः स्यादकस्मीन्वादि॥
नद्वये॥ नैकयोगेति संदेहो द्वियोगे पथसंदिनं॥ सदानिशीथे पश्चाद्धे न्युत्तमो मध्यमो धर्मः योगस्त्रिधापि पूर्वः॥ संप्ररोत्ताडु पोषरां॥ विद्या
धिकायामप्यकदिने योगे स गृह्यतां॥ द्वयोर्योगस्त्रिधाभिन्नो निशीथे वृत्तिभेदतः॥ तद्वृत्तिर्दिन एकस्मीन्न भयोर्न भयोरिति॥ एकस्मीन्नेत्रदिनं
तस्यात्यक्षयो रत्यक्षयो रत्ययो परा बुधे सोमे जयंती चेद्वरिसाति फलप्रदा॥ यस्मिन् नैर्जयंताख्यो योगो जन्माष्टमी तदा॥ अंतर्मृता जयंता स्याद
क्षयोगप्रशस्तिः॥ नोपवासद्वयं कार्यं सुपोखं नु परं दिनं॥ अथ नवमी॥ नवमी पूर्वविद्वैवपक्षयोरुभयोरपि॥ नकृष्णान्नवमी चेव दशम्येतां क
राचनः॥ अथ दशमी कृष्णपूर्वोत्तरा शुक्ला दशम्येवं व्यवस्थिता॥ अथैकादशी॥ सनत्कुसंहितायां॥ एकादशी सदीपो व्यापस्योः शुक्लकृष्णयोः॥ त

का. नि
४

स्योनुभोजनं कुर्वन् रवेरुत्तरं कुर्वजेत् ॥ वरं स्वमातुः गमनं वरं गोमांसभक्षणं ॥ वरं हस्त्यगुरणं नानाव्रतमेकादशीदिने ॥ सायमाद्यंतयोरकोसायं प्रातश्चमये
मे उपवासफलं प्रप्नुनेत्याहुस्तु चतुष्टयं ॥ अथ उपवासे नित्यः काम्यश्च ॥ नित्यं सदा यावदायुर्न कदाचिदतिक्रमेत् ॥ इत्युक्त्वा विक्रमहोषश्च
ते रत्नाचोदनात् फलं ते वीर्यसाचवो धितं नित्यमुच्यते ॥ द्वादशीनप्रमोक्त्या यावदायुः सुवृत्तिभिः ॥ एकादश्यामुपवसेन्न कदाचिदतिक्रमेत्
पदमापदमापन्नो हर्षे वासमुपस्थिते सतके मृतके चैव न त्यजेद्वादशीव्रतं ॥ पक्षपक्षे च कर्तव्यो मेकादश्यामुपोषतां ॥ उपवासे त्वशक्ता
नां मशतिरुद्धजीविनां ॥ एकभक्तेन न क्लेनतथैवापाचितेन च ॥ उपवासेन दानेन निद्रादशिको भवेत् ॥ पयोमूलं फलं वापि वृत्तीं कुर्वी
तमानवः ॥ आसामर्थे शरीरस्य व्रते च समुपस्थिते ॥ कारयेद्भूमिपत्नी वा पुत्रं वा लिनयान्वितं ॥ धातरं भगिनी शिष्यं कारयेद्ब्रह्मणा
दिकः ॥ एषामभाव एवायं ब्राह्मणं विनियोजयेत् ॥ पितृमातृस्वसभ्रातृगुवर्थे च विशेषतः ॥ उपवासं प्रकुर्वीत ॥ पुण्यं कुरुशतं लभेत् ॥
दक्षिणां नां च दातव्या सुश्रूषा विहिता हि सा ॥ नारी च पतिमुद्दिश्य त्वेकादश्यामुपोषितां ॥ यज्ञजं फलमाप्नोति प्राकुरेवं विपश्चितः ॥ उपवास
फलं तस्याः पतिः प्राप्नोत्यशंसयं ॥ राज्यस्य क्षत्रियस्यार्थे एकादश्यामुपोषितः ॥ पुरोधः क्षत्रियस्यार्थं फलं प्राप्नोति निश्चितं ॥ पिता महा
दीनुद्दिश्य एकादश्यामुपोषणे ॥ कृतेनेतु फलं विप्राः ॥ समग्रं फलमाप्नुयुः ॥ ते पिता महादयाः कर्तृदशपुण्यं पुण्यं प्राप्नोत्यत्र न संशयः ॥
एकादश्यामहोरात्रं भुक्त्वा चांशायणं चरेदित्यादिति नित्यं त्वावबोधकं ॥ एकादशी समं किंचिदप्यत्र न विद्यते ॥ स्वर्गमोक्षप्रदाह्येषां रा

शुद्ध
४

ज्यपुत्रप्रदायिनी॥ सुकनचप्रदायेषां शरीररोगप्रदायिनी॥ अनायासेन राजेन्द्रप्राप्यते वैश्वं पदं मित्यादिकास्तत्वाचबोधकं काम्यने क
भक्तादिप्रतिनिधिः॥ काम्यप्रतिनिधिनानिनिमित्तिकेचसकाम्येपुपक्रमाहर्ध्वकेचित्प्रतिनिधिं विदुः॥ अधदिनत्रयेतिकर्त
व्यातालिख्यते ब्रह्मवैवर्ते॥ प्राप्ते हरिदिने सम्प्रविधाय नियमं निविदि॥ दशम्यमुपवासस्य प्रकुर्व्यादंतधावनं॥ अक्षारलवणाः सर्वे
हविष्यान्ननिषेविणः॥ अग्रनीतल्यशयनापि सासंगविवर्जिता॥ इदमक्षारदिकमन्यस्य विहितप्रतिषिद्धस्योपलक्षणां॥ काम्येतदु
पसंहारस्यावश्यकत्वात्॥ उपवासफलं प्रेपुर्जहादुक्तं चतुष्टयमिति फलं पदप्रवरोनकाम्यविषयता स्पष्टीकरणाच्च॥ ब्रतारंभ
मंत्रो विष्णुधर्मोत्तरे शरीरमंतः॥ कारणं पद्यातं वाचश्च विष्णुर्भगवानशेषः॥ शमनयत्वं स्तुममेहशर्मपायादनंतो हृदि संनिविष्ट
अंतः शुद्धिः शुद्धिः वहिः शुद्धिः शुद्धोधर्ममयोद्युतः॥ सकरोतुममैतस्मिन्नुच्चिरेवास्मि सर्वदे॥ वाद्योपघाताननघोवौघांश्च भगवा
नजः शमनयत्वं नतात्मा विष्णुश्चेतसि स्थित इति॥ एकादश्यां संकल्पमंत्रो वक्ष्यते उपवासनिर्वचनं विष्णुधर्मोत्तरे॥ उपावृत्त
स्य पापेभ्यो यस्तु वा सो गुरौः सहः॥ उपवासः॥ सविज्ञेयः॥ सर्वभोगविवर्जितः॥ इति॥ पापेभ्यो ब्रतां गतिर्ये गरुपेभ्यः॥ तानि च॥ अ
सत्तं॥ भाषणं घृतं हिवास्त्रा पंचमैथुनं॥ एकादश्यां न कुर्वीत उपवासपरो न रश्म्यादीनि॥ गुरौ ब्रतां गत्वेन विहितैर्जपध्यानार्चना
दिभिः॥ ते च विष्णुधर्मोत्तरे॥ तज्जप्य जपनं ध्यानं तत्कथाश्चरणदिकं॥ तदर्चनं च तस्यैव कीर्तनं स्मरणदिकं॥ एकादश्यां विज्ञेयेण क

का. नि

५

नैवेद्यं भोजनं दयं ॥ एतौ जागरणं चैव दिवा च हरिकीर्तनं ॥ उपवासकृतो मे ते गुणः प्रोक्ता मनीषिभिरिति ॥ सर्वभोगाः भोजनतां ब्रूतस्वः ॥
वनिना संग-दयः ॥ स्तेवर्जितो वासो ॥ हो ॥ हो ॥ एवमवस्थानमित्यर्थः ॥ भोगास्तु विदुरहस्ये ॥ स्मृता लोकनगंधादि स्वादनं परिकीर्तनं
अत्र सवर्जयेष्यं पेशासानां च भिकांक्षणां ॥ गात्राभ्यंगं शिरोभ्यंगं तावत्तु चानुपनं ॥ असंकुज्जलपानं च दिवा स्वापं च मैथुनं ॥ व्रतस्थो
वर्जयेत्सर्वं यच्चान्यच्च निरुक्तं ॥ हरीतः पतितपायं डिनालिक संभाषणमनृता श्लीलादिकमुपवासादिषु वर्जयेदिति ॥ वसि
ष्ठ ॥ उपवासितथाश्चाद्धेन खादेदंतधावनं ॥ आद्रोपवासदिवसे खादित्वादंतधावनं ॥ गायत्र्या शतं संपूतमवृष्ट्या शपविशुध्यति ॥
किंचित्तुल्यपस्मिः सदा कुर्यादमामेकोटशी विना ॥ तयो रपि हि कुर्वति जं ब्रूय ॥ क्षामुपध्वैरित्याहुः ॥ स्त्रीणां सप्रेक्षणां स्पर्शाभिः
॥ संकथनादपि भिद्यंते ब्रह्मचर्यं च स्वदरिष्ठनुसंगमादिति ॥ ब्राह्मे ॥ एकादशं नरो भक्तानिराहारः ॥ समाहितः नाना पुष्यैर्मुनिभिः
हविचित्रं पुष्यमंडपं ॥ कृत्वा चावरणं पश्चाज्जागरं कारयेन्निसि ॥ संपुज्य विधिबद्धिं पुंश्च द्रव्यामुपमाहितः ॥ प्रातः स्वात्वा हरिप्रज्य
उपवासं समर्पेत् ॥ अज्ञानतिमिधस्येति मंत्रेणाष्टादशं पारणं कुर्याद्वर्जयित्वा ह्युपोदकमिति ॥ माधवाचार्योपि ॥ जयंती व्रतमि
त्यकाम्यचैकादशी व्रतं ॥ अरुणोदयवेधश्चैव दये तथा ॥ उत्तौ द्वौ दशमी वैध्मौ वैष्णवस्मार्तयोक्तमात्रः ॥ कलाकाष्टादिवैध्मे पिशाष्टौ च
त्रिमुक्तवत् ॥ वैष्णवसाधारणमोक्तद्वौ प्राप्नोहि विदुवः ॥ विद्यायाज्जावैष्णवेन भुक्ष्याप्याधिका स भवे ॥ एकादशीवौ द्वादशीवाधिका

पुन

५

चेत्यज्यतांदिनं॥ पूर्वशास्त्रतत्परंस्वादिति वै ह्यवनिर्णयः॥ तत्त्ववाहिनस्तु॥ एकादशी यदा शुद्धा द्वादशेति चते॥ उपवासद्वयं कृत्वा दशमेव पारयेत्॥
कलावपटिकावपि परिपुष्टा दशा यदी द्वादश द्वादशी हति पूर्वेषु॥ पारणे कृत्ये॥ इति पञ्चपुराणे केरित्याहुः॥ उदयेन वमी किंचीत्सकलादसमीप
दि॥ तदा परदीनं ग्राह्यमिति वै ह्यवसमिति॥ परमापदमापन्नो ह्येवा स सुपथिष्ठो नैकादशीत्यजेदत्तयस्य दीक्षाति वै ह्यवी विदित्वर्पिताखिला
चारः सहि वै ह्यवउच्यते॥ यथा शुक्ला तथा कृष्णाः स्यावै ह्यवैः सवा॥ इति पञ्चपुराणे कंस्या नैर्निर्णय उच्यते॥ एकादशी द्वादशी चेत्तु भयं वर्द्धते य
दा॥ तदा पूर्वदिनं त्याज्यं स्मार्त्तं ग्राह्यं परदिनं॥ एकादशी मात्र ह्यौ गृहियत्योर्व्यवस्थिति॥ गृहस्थो न पूर्वाकार्यति नोत्तराकार्येत्यर्थः॥ द्वादसी मात्र ह
द्यौ तु॥ शुद्धा विद्धे व्यवस्थिते॥ शुद्धा पूर्वोत्तरपि द्वास्मार्त्तं निर्णय इदं द्वादशी मात्र ह्यौ स्मार्त्तः पूर्ववकार्येत्यर्थः यजुर्हेमादौ॥ बहुवाक्यविरोधेन सं
देहो जायते यदा॥ द्वादशी तु तदा ग्राह्या त्रयो दृशं तु पारणमिति मार्कंडेयवचनं॥ तथा॥ संदिग्धेषु च वाक्येषु द्वादशी समुपोषयेत्॥ पारणं च त्रयो
दशं तु मात्रे यमासकी मुनेरिति पाश्र्ववचनं च॥ वै ह्यवविषमिति मंतव्यं विवादेषु च सर्वेषु द्वादशं समुपोषणं॥ वै ह्यवस्तु तदा कुर्यात्त्रयोदशं तु
पारमेदिति पुराण समुच्चयोक्तेः॥ यजुः॥ एकादशं न भुंजीत पश्योत्तमयोऽपि॥ वनस्थपतिधर्मो यं शुक्लमेव सदा गृहीति देवकृत्वचनं॥ शयनी
बोधनी मध्ये गार्हपत्यैकादशी भवेत्॥ सर्वेषां गृहस्थो न नान्या कृष्णां कदाचनेति पाश्र्ववचनं॥ तथा विधवा यावत्स्थस्य यतश्चैकादशी दये॥ उप
वासो गृहस्थस्य शुक्लपामेव पुत्रिणा॥ इति सुमंतुवचनं च पुत्रवद्गृहस्थस्य कृष्णैकादशाय उपवासं निषेधति तनु अथैवैव विषयं॥ पुत्रवांश्च गृहं

का. नि.
६

स्थकबंधपुंस्तथैवच उभयोः पक्षयोश्चैवव्रतं कुर्याच्चैवैस्मवइति नारदोक्ते उपवासनिषेधेपि भोजनं न कार्यं तदुक्तं वाचवीयसंहितायां
उपवासनिषेधेन किंचिदभ्यं प्रकल्पयेत् न दुष्पुंस्तु पवासेन उवास फले लभेत भक्ष्यमपितत्रैवोक्तं नक्तं हविष्यान्नमनोदनं वा फलं तिला
क्षीरमथांबुचाज्यं यत्तच्च गच्छं यदि वापि पुं प्रशस्तमुत्रोत्तरं च येत् अत्रैकादशीव्रतोपपुंस्तं किंचिदुच्यते माधवीयेकात्मायनं अष्टवर्षी
धिमर्त्योऽप्यशीतिं नूनवत्सरं सकाशीमुपवसेत्यस्योत्तमभयोरपि ब्राह्मणं क्षत्रियो वैश्योः शूद्राश्चैव न पात्रिय इति यत्र पत्न्यौ जीवति
यानारि उपवासव्रतं चरेत् आ पुंस्तु हरते भर्तृन् रक्तं चैव गच्छती विष्णुवचनं तत्र भर्तृन् ननु ज्ञाविषयं भार्या पत्न्युर्मते नैव व्रतादीनां चरेत्पदेति
कात्यायनोक्ते एकादशीव्रता करोपायश्चित्तं माह कात्यायनः अर्के पर्वद्वये रात्रौ चतुर्दशपक्षमीदिवा एकादश्यां महोरात्रं भुक्त्वा चाशय
णं चरेत् अथ दशमीनियमाः कर्मप्रमाणं कास्यं मासं मसूरं च चणकाकोरह्यकाचं शाकं मधूपुरं च तज्जुपवसस्ति तथा शा
कं मांसं मसूरं च पुनर्भोजनं मैथुने हातमयंबुपानं च दशम्यां वैष्णवस्त्यजेत् हेमाद्रौ देवतः असकृज्जलपानाच्च सकृत्तांबूलचर्वणात्
उपवासः पुराणेषु तदिवास्वापाच्च मैथुनात् अशक्नोच्चोपपानेन नोपवासः प्रणश्यति विष्णुरहस्येपि गात्रभ्यंगं शिरोभ्यंगं तोमूलं चाउले
पनं व्रतस्थो वर्जयेत्पर्वयच्च निराकृतं एष संजातेषु प्रायश्चित्तमुक्तं सगृहे स्तेनहिंसकयोः सख्यं कृत्वा सेनं च हिंसनं प्रायश्चित्तं प्रतीकुर्या
ज्जपेन्नामशतत्रयं मिथ्यावादेदिवास्वापे बहूशो वुनिषेवने अष्टाक्षरं व्रतीजं शतमस्तोत्रं शुचि पौर्वीनसिरपि तांबूलचर्वणोत्तु संभोगे

गुरु
६

मांसनिषेधेनो॥ वृत्तलोपोनचे कुर्यात्कृत्स्नामजपेयदीति॥ वसिष्ठेपि॥ उपवासेतथाश्विनकुर्यादन्नधानं दत्तानां काष्ठसंयोगोदहन्यासप्रमं
कुलं॥ तथाप्येसदाकुर्यादसमासेकादशीविनेति नृणां देरपि निषेधं॥ प्रमादादन्नकाष्ठं भक्षणं प्रायश्चित्तं विष्णुरहस्ये॥ आहो पवासदिवसे
खादित्वादन्नधानं गायत्र्या शतमं प्रतमं बुधशुक्रविशुद्धति॥ वर्जयेत्परयोमांसं वृत्ताद्येप्यौषधं सदेति॥ एकादश्यां आहो माधवीये कात्यायन॥
उपवासो यदानित्यं आहो नैमित्तिकं भवेत्॥ उपवासंतदा कुर्यादद्यापि तसेवितं॥ मतापि त्रै॥ स्ये प्राप्तिं भवेदेकादशी यदि॥ अभ्यर्चयेत्॥
देवाश्च आजिष्टेपि तसेवितमिति हेमडिनिबंधे च॥ अत्र वैष्णवानां विशेष उक्तः॥ नृसिंह परिचर्यायां विष्णु भक्तिचंद्रोदये च॥ पद्मपुराणे॥
एकादश्यां यदा रामश्चंद्रं नैमित्तिकं भवेत्॥ तदिह उपरित्यज्य द्वादश्यां आह माचरेत्॥ न चात्र काललोपः शंका॥ तदादिवाभिसंवात्तदंतमप
कर्षे स्यादिति तदंतापकर्षं॥ मांसाद्याय सिद्धत्वादिति॥ स्मृतिचंडिकायामपि॥ अत्राश्रितानि पापानि तद्वा कुर्वातरेव च॥ मज्जिपि पितरस्त
स्य न रक्षे शाश्वतीः॥ एकादश्यां ततो नैव आहं कुर्वति वैष्णव इति॥ अथेकादश्यां वृत्तसंकल्पो माधवीये॥ गृहीत्वौ दुम्बरं पात्रं वारि प्रणीतुं द ह्युख उ
पवासं गृहीत्वा घृष्टावाप्येवधारयेत्॥ तत्र मंत्रः॥ एकादश्यां निराहारः स्थित्वा महपरिहनि॥ भो भ्यामि पुंडरीकाक्ष शरणा मे भवतु तेति॥ केचिद्
शष्पादन्नधानं कृत्वा देवाये वसुं मंत्रं पठति॥ तत्र मंत्रः॥ अज्ञानंति मि रांध स्युते नाते न केशव॥ प्रसीद सु सुखे भूता जान हृष्टि प्रदो भवे॥ द्वादश्यां
वर्ज्यां ग्राह्य हस्यति॥ दिवा तिष्ठं परात्र च पुनर्भोजनं मैथुन॥ शौडं कांस्यामि वं तैलं द्वादश्यां मष्ट वर्जयेत्॥ बुध्यां देपि॥ पुनर्भोजनं मध्याह्ने भार

का. नि
७

आषासमैथुने उपवासफलं हसुर्दिवानि शचपंचमी विबुधैर्मयसंभाष्यसंभाष्यतुल्यतसिकादलं अमलका फलं वापि पारणे
प्राश्यमुज्यति पारणे पारणसमये एकादशीव्रतं सूरतके प्यउष्ट्रे यमित्या हविष्युः सूरतके सूरतके वापि नत्वा न्यं द्वादशीव्रतं न जन्वेन कं या
तियावदाभूतसंप्रवं तत्रत्यक्तं दानादिस्तुतकांते दये स्तुतकांते नरस्वात्वा पूजापित्वा जनां दिन दानंदत्वा विधानेन व्रतस्य फलमश्रुत इति मा
श्लोके रजस्वलयपिकांये एकादशं नभुं जीतनारिदष्टे रजस्वपीति पुलस्योक्ते एतेनियमाः काम्यव्रतेनियता निवेद्यथाशक्तिकार्य इति
विज्ञायकुर्वीरे तावश्यमेकादशीव्रतं विशेषनियमाशक्तौ होरात्रं भुवि वर्जित इति ब्रह्मवैवर्तकं द्वादशं यदि श्रवणं भवति तदा द्वादशं
मपुपवासः कार्यः शुक्लावायदिवाहृणां द्वादशीश्रवणान्विता तयोरपुपवासश्च त्रयोदशं च पारणमिति नारदीये उपवासद्वयाशक्तौः
द्वादशं समुपोषयेदिति च अथाष्टौ महाद्वादशः तत्र शुद्धाधिकैकादशीयुता द्वादशी उन्मीलिनी संज्ञा १ ॥ द्वादशपव शुद्धाधिकावर्द्धमाः
नावंजुली २ ॥ वासरत्रयस्य शिनी त्रिस्पृशा ३ ॥ अश्विपर्वणः संपूर्णो धिकत्वे पक्षे वदनी ४ ॥ पुष्यर्क्षयुता जया ५ ॥ श्रवणयुता विजया ६ ॥
पुनर्वसुयुता जयंती ७ ॥ रोहिणीयुता पापनाशनी ८ ॥ अश्लेषावचननिकाल निर्णयदीपिका विवरणादोज्ञेयानि विबुधीति कामय
ताष्टौ महाद्वादशीरुपवशेत एकादशी मपोष्यैव द्वादशी समुपोषयेदिति विष्णुरहस्योक्ते अशक्तौ द्वादशमेव एवंमेकादशीसंज्ञा द्वाद
शी समुपोषयेत् पूर्ववासरजं पुण्यं सर्वपापोत्पसंगयः मिति विष्णुरहस्योक्तेऽव अत्रान्येष्टमहद्वादशी शुश्रवणद्वादशुपवास एव कार्यः ॥

पुन
७

सोपि द्वादशी अवलोक्योर्मध्याह्नयोगे सयव ॥ शुक्लादीयवाक्यं द्वादशी अवलोकितम् ॥ प्रति रात्रि मध्याह्न व्यापिते समुपेययेत् ॥ दिति विष्णु
हस्तोक्तेरित्याहुः श्रुत एव माधवाचार्येण्यद्वादश उपवास मनुक्ता ह ॥ अवरो न पुता चेशा द्वादशी सह वै स वै ॥ स्नाने श्लोपो सणी यास्यादि
तियद्वादश पत्न्या तदा विदोषो हे मादो मागे ॥ यदा भवति स्वल्पापि द्वादशी पारणादिने ॥ उच्यते काले दयं कुर्यात्प्रातर्मध्याह्निकं तदा ॥ नारदीयेपि
॥ अल्पायामथ विप्रेऽद्वादशमहोदये ॥ स्नानार्चनक्रियाः कार्ये दानहोमादि संयुता ॥ द्वादश पतिक्रमे होय माह विष्णु धर्मोत्तरे द्वादशी नुक
लामात्रा तस्यामेव नु पारयेत् ॥ द्वादश द्वादशी हति द्वादशी यदि लंघिता ॥ अत्र वेस्त्वानं विदोषो नृसिंहं परिचर्यां विष्णुं भक्तिं च दौदये च ॥ द्वाद
शी श्राद्धं त्रयोदशी श्राद्धं मपि कलामात्र द्वादशमेव कार्यं ॥ तथा हि ॥ यकादशं यशस्य मेतु पक्रमेकं ॥ द्वादशी चेत्कलामात्रा निशीथा हर्ष
मेव हि ॥ श्रापरात्क्रियाः सर्वाः कर्त्तव्याः शुभासनात् ॥ इति संकटे नु माधवीये देवतः ॥ संकटे विषमेषां द्वादशं पारयेत्कथं आद्रिक्त
पारणं कुर्यात्पुनर्भुक्तं न होय कृतं ॥ अशितानयस्यापोदा विद्विषीति ॥ अंभसा केवलेनैव करिष्ये वत पारणमिति ॥ अत्र विष्णु धर्मोत्तरे वि
शेष उक्तः ॥ द्वादशं प्रथमं ॥ पादो हरि वास संज्ञितः ॥ तमतिक्रम्य कुर्वेत्त पारणं विष्णु तत्पर इति मदनरत्ने यदा भयसी द्वादशी तदापि प्रातर्भु
क्तं त्रयोदश पारणं कार्यं ॥ सर्वेषां उपवासानां प्रातरे वहि पारणं कुर्यात्तमपि मनित्यं विनाधारण पारणमिति गणोक्तेः ॥ प्रमादादेक द्वादश उपवासा
तिक्रमेऽपराधं कारहे ॥ सकादशी विष्णुता चतुर्द्वादशी परतः स्थिता ॥ उपोष्या द्वादशी तत्र यदीदं तत्परमं पदमिति ॥ एवं मेकादशी निशीथसं

का. नि
८

तरेन त्रिंशो यमाह माधवाचार्यः ॥ उपवासवृत्तादस्य वृत्ते सार्द्धं मुहूर्तकैः ॥ सप्तभिर्दशमीविहासेतामेकादशीत्यजेदिति द्वादशी पूर्वविद्धे व निखिलेषु
वृत्तेष्वपि ॥ शुक्लकृत्तयोदयोऽशी पूर्वो पराहृत्तयोदशी ॥ अलाभे सापि पूर्ववत्परानंगवयोदशी ॥ यासु ह्यगस्त्यते पूर्वा गस्त्यतासाः पराक्षि कीचतुर्द
शसु त्रराशु क्ता पूर्वो हृत्तं चतुर्दशी ॥ उदये हि मुहूर्तं पिशाहं नंत वृत्तेति थिः सुक्तापि रत्रियुक्ता स्यात् ॥ चैत्र आवण मासयोः ॥ शुक्ला सर्वापि पूर्वव
यदि स्यादा पराक्षि की ॥ पुदो घेवानि शी घेवा हयोर्वा याः स्तिसा भवेत् ॥ शिवरात्रि वृत्ते न च हयो ॥ सत्राप्रशस्यते ॥ तदभावे निशीथै कव्यापि नीप
रिगृह्यता ॥ तस्याश्वासं भवेत्तास्या पुदो घं व्यापिनीति थिः ॥ पूर्वविद्धे व सावित्री वृत्ते पंचदशीति थिः ॥ नाश्लोकादशभूतस्य सुधै न च परे हनि ॥ व
तांतरणिसर्वाणि परे हन्ते व सर्वदेति द्वादश्यादि निर्णयः ॥ अथाः मावास्यानिर्णयः सा च वृत्तादो परविहाग्या ॥ भूतविहानकर्तव्या अमावस्या
च पूर्णिमा ॥ वर्जयित्वा मुनि श्रेष्ठं सावित्री वृत्तमुत्तमं मिति बुद्धवैवर्त्तवचनात् ॥ अत्र योगविद्ये ये फलविशेषमाह शातातपः ॥ अमावास्यां भ
वेद्वापरो यदा भूमिसुतस्य वै ॥ जाक्री स्नानपात्रेण गोसहस्रफलं लभेत् ॥ अमावासे मवारं रा रिवारेण सप्तमी ॥ चतुर्थी भौमवारेण विषु
वस्य दशं फलं ॥ व्यासोपि ॥ सिनीवाली कूहवीपियदि सोमदिने भवेत् ॥ गोसहस्रफलं दद्यात्स्नानं वै सोमनि नाकृतमिति ॥ आर्द्धमावास्या चै
धाविभक्तं दिनस्य तृतीयां सव्यापिनी ग्या ॥ पिशाचा हार्यं कं आर्द्धशीरो राजनिशस्यते वा सरस्य तृतीये शेनातिसंध्या समीपत इति कात्यायनो
क्तेः ॥ दर्शचौहर्मासं च पितुः सांवत्सरं दिने ॥ पूर्वविद्धं मुहूर्तं वा नरकं प्रति पद्य इति नारदीये निदनाच्च ॥ दर्श आर्द्धं तु यत्प्राक्तं पार्श्वं रांतस्य

गुरु
८

कीर्तितं उपरास्ते पितृणां च तत्र दानं प्रशस्यत इति शातातपो कोष्ठं ॥ दिनद्वयं तत्र सत्त्वे वा सर्वा परास्ते वापि नीसा शास्त्राः उपरास्ते द्वयं वा
पितृमावास्या यदा भवेत् ॥ तत्रास्तत्वं महत्त्वाभ्यां निर्णयः ॥ पितृकर्मणि अस्या परास्ते त्याज्याः शास्त्राणां धिका भवेदिति माधवीये स्मृते ॥
दिनद्वये परास्ते अंशतः ॥ समवाप्तौ बुधमावास्या नृपादि स्यात् परास्ते द्वये समा ॥ सयेत्पूर्वा परास्ते द्वौ सामेपि च परास्ते तैत्तिरीयैः तस्या ॥ दि
नद्वये परास्ते वाप्यभविः शतो ब्राह्मणे च तिथि सये पूर्वा शास्त्रेति हेमाद्रिः ॥ यदा च नृद्विंशती वा मनुरे यमत्र पूरयेत् ॥ अमावास्या क्षीयमाणा त
देव आह्वयितव्य इति कात्यायनोक्तः ॥ क्षीयमाणा परदिनेऽपरास्ते वापि नीन चेदित्यर्थः ॥ तथा च बौधायनः ॥ चतुर्दशं चतुर्थी मेघमा
वास्या न दृश्यते ॥ शोभते व्यतिपद्येत्वा द्रुते कव्यादिक क्रिये ॥ तिवर्धमानत्वेन पराशाह ॥ परे ह नित्तीये शोघटिका धेयमा यदि न ॥ वैवपि
तयज्ञः ॥ सादन्यथाः प्रथमेऽहनी स्मृतेः पितृयज्ञस्तु कात्यायने योगदिनात्पूर्वेद्युः कार्यः ॥ पूर्वोक्तं गत्वा पिंड पितृयज्ञ इति तत्प्रवृत्तः ॥
आख्याता चेत्कौचार्थः पूर्वसुवदशोत्तिष्ठं पितृयज्ञेन पश्चात् ॥ कृतः अंगत्वात् ॥ तथा च कवेभ्यः ॥ तस्मात्पूर्वेद्युः पितृभ्यः ॥ कियन् उन्नर मह
र्देवान्यजगत् इति ॥ पूर्वद्युः पितृभ्यो यज्ञं निपरीयशातर्ह्यः ॥ प्रतनुत इति च ॥ तेन तन्मते गमेव पिंड पितृयज्ञः ॥ तदुक्तं ॥ अंगं वा समभि
वाहारादिति तेन कौचार्थं मते चतुर्दशी युक्तदर्शो पिंड पितृयज्ञः कार्य इति ॥ श्रीमंतभाष्येन परेद्युरित्युक्तं ॥ अत्र द्वेधा व्याचारे दृश्यते ॥
आपस्तम्बानां परदिने त्रिगुणं मपि दर्शसत्त्वे तत्रैव पिंड पितृयज्ञो भवति ॥ अमावास्यायां यदहश्च दमसंन पश्यति तदहः पिंड पितृयः

का. नि
५

जं कुरुत इत्यापस्तवस्तुजातः ॥ रुद्रतादिभिर्मथात व्याख्यानाच्च ॥ मदि वैद्यन पुरस्तात् पश्चाद् दृशेय पितृभ्यो ददातीति शतपथः क्रतेः ॥ आश्वलाय
नानामपिशेषपर्वणि पिंडं पितृयज्ञः स्यात् ॥ अथवा वास्यायामरादे पिंडं पित्र्ययज्ञ इत्याश्वलायनस्तुजातः ॥ नारयण इति हस्तथा व्यातत्वाच्च ॥ यत्तु
पक्षांतं कर्म निर्वर्त्य वैश्वदेवं च सात्त्विकं ॥ पिंडं यजंत तं कुर्यात्ततो न्वाहार्यं कंबुध इति कमविधा यकलौगावक्षि वचनं विरुद्धमिव दृष्टं ते तत्तु सं
पूर्णं दर्शविषयं कात्यायनविषयं वेति सर्वमनवयं ॥ पक्षांतं कर्म ॥ अथ धान वैश्वदेवः पंचमहायज्ञांतः ॥ पाती वलिहरांतः ॥ पिंडं यज्ञः ॥ पिंडं
पितृयज्ञः ॥ अथ पिंडं पितृयज्ञस्य पश्चादाद्रियत इत्यन्वाहार्यं दर्शं आधमिति भावाच्चायं रिदं व्याख्यातः ॥ ननु चतुर्दशीं युरुद्रं पिंडं पितृय
ज्ञदर्शं अदिकात्यायनैः कर्त्तव्ये इत्युक्तं ॥ तत्रोपपद्यते ॥ तद्वै तत्तेजोनामवाह्यं यो स्पृशेत्कोतिव्रतं चरितुं ॥ ५० ॥ समासिमासिपितृभ्यो ददद्य
दहरेषु ॥ एस्ताच्चतुर्मानो देति तदहर्ददासेष वै सोमो राजा देवानां मंत्रं यच्च उनास्त देताडः ॥ एविक्षीयते तक्षीयरो देवानां मन्त्रे पितृभ्यो ददा
तीभिः ॥ यदे वैद्यन पुरस्तात् पश्चाद् दृशेय पितृभ्यो ददातीत्यादि शतपथः क्रतौ एष च उमायदहः पुरस्तात् पश्चाच्च न दृश्यते तदहः ॥ पितृभ्यो द
दातीति कात्यायनमुत्पद्ये विरोधान गिति चेत् ॥ नयेत छुते रखंड दर्शविषयत्वात् ॥ चतुर्दशी चतुर्थीमा अथवा वास्यान दृश्यते ॥ शोभते प्र ति
पञ्चेशात् पूर्वोक्तं वैवकारयेत् ॥ चतुर्दशी यदा पूर्णं द्वितीयाक्षयगामिनी चरुशिष्टिरमायं स्याद्भूते कथादिका क्रिया ॥ पिंडं न्वाहार्यं कं आहुं क्षीरो
राजनिशस्यते ॥ वासरस्य तृतीये सेनाति संधा समीपतः ॥ इति बौधायनकात्यायनस्मृतिभिस्तथा व्यवस्थापनात् ॥ यत्तु यदा चतुर्दशीया मंत्रुशीय

गुरु
५

मनुश्चयेत अमवास्यासीयमाणतादेवीश्चाद्रुमिष्यत इति कात्यायनवचनात् ॥ तदपि न विरुद्धं ॥ अमवास्यायां चतुर्दशी चतुर्थया मयूरलोकवा
चित्कं ॥ क्षीयमाणत्वे तु खं तदपि प्रतिपदि च दृश्यं नक्षत्रमनेयं ॥ अन्यथेतस्मृतीनां विविधयस्त्वेनाप्यमारापयति ॥ माधवाचार्येणैव मे
वाह ॥ तथारहस्याहम् ॥ एतेषां वचनानामममर्थः ॥ अङ्किचतुर्दशी संपूर्णा अस्तमयादमी गमावास्या वा स्वल्पास्मितत एवा हवापरा
स्तव्यास्यभावाद्वा द्वापाचाधानाय वा पूर्वोक्तयोऽपि निमित्तभावेन भजते तथा विप्रतिपदि द्वितीयायां स्यात् चंद्रस्य दृश्यमान
त्वाच्च दृश्येन हे निषिद्धत्वात् प्रतिपद्युक्तायाममवास्यायामिति ॥ स्वल्पमावास्याप्येतायां केवलमयं वाचतुर्दश्यां मन्वाधानां श्राद्धादिकं
कर्तव्यमिति ॥ चंद्रदृश्येन दिनेष्टिनिषेध इति वशिष्ठः ॥ आदित्येष्टं मिमिति चंद्रः ॥ प्रतीच्यां मुदियाद्यदा ॥ प्रतिपद्यतिपत्तिः स्यात् चंद्र
स्यात्तदा यजेत ॥ अतिपत्तिरिष्टिनिवृत्तिः प्रमादात्तत्रयागे कृते प्रातयेति ॥ यदहं पश्चाच्चंद्रमा अभ्युदतितदहं यजन्निमाल्लोः
कान् अभ्युदेतीति शतपथब्राह्मणं ॥ एषां वे सुमनानामेष्टिर्न मद्ये जानं पश्चाच्चंद्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवास्मै लोकेर्धुं कं भवनीति ॥ तैत्ति
रीयब्राह्मणं च यच्चंद्रदृश्येन दिनेष्टिर्विदधातितद्वैधायनः ॥ कात्यायनव्यतिरिक्तशखिविषयं ॥ एतदेव वैधायनादि मृतमुपौ
ह्वयति तैत्तिरीयकृतिः ॥ यस्मिन्नहनि पुरस्तात्पश्चादप्येते तदहं यजेतेति ॥ शतपथकृतिरपि यागादिने च चंद्रदृश्येन मनर्थ
साधनमित्याह ॥ अमवास्यास्येति मन्यमान उपवशं येष पश्चाद्दृश्यो सुहृदिव्यः ॥ आसद्यजमानस्य पश्चैनम्यवेक्षते तदपश्यः स्या

का नि

११

दिति अस्वयं ॥ कर्त्तुं अथामावसेति मत्वा वृत्तं गृहीत्वा द्वितीये द्विपागं करोति तद्दिने पश्चिमायं दिशि एव चन्द्रमायदिति दश्यते स च चन्द्र
मादिविभवः ॥ श्वेव यजमानस्य पशून् भवेत्स ते स्यादितुमिच्छति तस्मात्तद्दिने यजनमपशुहितं स्यादिति ॥ इन्द्रश्च यकालमाह ॥ कात्या
यनः ॥ अथ माशे चतुर्दश ॥ क्षीणो भवती चन्द्रमा ॥ अमावास्या एव माशे च पुनः ॥ किल भवेदण्डरिति ॥ चतुर्दशा अहं मे प्रहरे इन्द्र
श्च यस्यां प्रारंभः ॥ अमावास्या यः ॥ स प्रमे प्रहरे तत्समाप्तिः ॥ अहमे प्रहरे पुनरण्डं भवतीत्यर्थः ॥ देवभाभा व्यकारे पि चन्द्रदर्शनं दि
ने पागं निषिद्धवान् ॥ तथा हि ॥ सर्वथा पागदिने चन्द्रदर्शनं निषिद्धं ॥ द्वितीया मर्हती चेत्पुति पद्या पराङ्गुली ॥ अन्वाधानं चतुर्द
शां परतः ॥ सोमदर्शनादिति बोधायनोक्तेरिति ॥ अत्र त्रिंशत्तया पितृपुत्रपुलक्षणां चतुर्दशनस्यैव हेतुत्वात् ॥ तेनैकमुक्तं द्विमुक्तं
सप्तविंशतिपुति पदियदि चतुर्दशनं तदा पागः ॥ पूर्वेषु चतुर्दशां मन्वाधानं पिंडं पितृयज्ञो दर्शश्चाहुं च भवतीति परमार्थः ॥ इदमे
वामिषेस्योक्तं कात्यायनेन यत्तु जनीये द्विसोमश्चैवाहनां दिशि दश्यते ॥ तत्र व्याहृतिभिर्कृत्वा देवदद्यादि जातयेति ॥ हेमाद्रावत्रविशे
षः यज्ञकावस्तिथिर्देवेष्टकलो यदि लभते ॥ पर्वततोत्तरं शास्त्री न पूर्व उपक्रमेत् ॥ कलात्रमूर्त्तननुषटिकेति तत्रैवोक्तं ॥ वह्निमानाम
मावस्या लभेच्चैदपरे हनि ॥ यामास्ती न धिका चापि पितृयज्ञस्ततो भवेदिति तस्मात्पुनः पांचमे सस्येव च ॥ चतुर्दशां मन्वाधानादिकार्यं
नामथ्येति निर्णयः ॥ अथ निर्णयः सायणेयः ॥ निरिग्निकादिभिस्त्वमासा कुतः पकालकीत्यक्ता सिनीवाली द्विजैः कायासग्निकैः ॥

पुनः

११

पितृकर्मणि ॥ स्त्रीभिः पूज्यं कुतः कार्यं तथैवानग्निर्देहिजेति लोकासि एतानि गोवीर्ये ॥ अत्र सागिरीणासनग्निपीति मदनपरि
जाते ३॥ सिनीवाल्यादिलक्षणमाह व्यासः ॥ दृष्टं चंद्रासिनीवालीनष्टं चंद्राकुंजः स्मृतः ॥ कुतः पत्तं अत्रो मुरुजी विज्ञेया दशापंचव
सर्वदा ॥ तत्राह मुरुजीयः सकालः कुतः पत्तं स्मृत इति मासोक्तः ॥ जुला पुन्यादिदानपितृ देवपीत्यर्थो पत्रासादौ परायाह्येति ॥ पूर्व
मेवोक्तं भूतविज्ञानकर्तव्येत्यादिना ॥ दर्शं च मासिकं ॥ वार्षिकादि आहं प्राप्ते कालादर्शं विशेष उक्तं ॥ दर्शं चोत्पत्तिं भूतदर्शं मासिक
योऽपि ॥ नित्यस्यैकपि दर्शिकादि कयोऽपि तुक्ता ॥ संपाते देवताभेदाद्वा द्वयं समाचरेत् ॥ इति अत्र क्रमेण निर्णयदीपे उक्तः ॥ न
ह्येवं यथा काले श्रयादिवसो भवेत् ॥ वेधे देवं क्षय आहं कृपात्यादेशं कर्मणः ॥ धर्मप्रवृत्तावपि ॥ दर्शं प्रत्यादि क आहं कृपादेशं
ततः परमिति ॥ एतदनुपनीतेनापि कार्यं ॥ शुभावास्याहं कालः स पक्षपंचमी शुचः ॥ एतच्चानुपनीतोपि कृपा सर्वेषु पर्वेषु आहं
साधनानामसर्वकामफलप्रदं ॥ भाष्ये विवरहितोऽप्येतत्पुत्रासस्थोऽपि नित्यः ॥ अत्रोपमत्रवत्कुर्यादनेन विधिना उध इति मशपु रा
णात् ॥ इदमप्याहं दृष्टं देवतं ॥ नित्य आहं तथा दर्शं च देवसं समाचरेदिविहारी नोक्ते ॥ अत्रोत्पत्तिः ॥ स्मार्त्ताग्निः ॥ स्मार्त्ताग्निः आशावर्गो करणं
यात् ॥ विद्विजैर्ग्निकादिभ्युद्विजपातौ ॥ सहाग्निरग्नावनित्तु द्विजपाणावधा सुवा ॥ कुर्यादग्नेः क्रियानित्यं लौकिकेनेति निश्चितमिति
वाक्यपुराहं यत्तु स्त्री हतोपासनाग्निस्तथा सुविद्विजग्नितया भाष्ये विधुरतं यावदग्निरहितस्तस्य द्विजपातौ जलेवाहो मो भवती हेमा

दिव्यानात् ॥ इदं प्रादुर्भूतं ॥ अमावास्यावतीपातौ रौमास्य ह्यकाशु च हि ज ॥ आद्रमदुर्गण ॥ प्रायश्चित्ति यं ते हि स इति गर्गस्मृतौ ॥ प्रायश्चित्त उक्तं
 सन्निधाने नृपुत्रा च जपे नमो ज्ञानवारं दिने दिने ॥ अथ प्रादुर्भूतं यदा न क्लिप्तदा संश्रुते मेति तत् ॥ इदं प्रादुर्भूतं जातिभिरं नेव कार्यं ॥ दर्शं प्रादुर्भूतं
 पादं च अत्रे नैव समाचरेदिति शरीतोक्तेः ॥ असंभवे त्वा म हि म भ्या मपि कार्यं ॥ नित्यं त्वात् ॥ इत्यनंतं भद्रकृते विधान पारिजाते पंचदशतिथि
 निर्णयः ॥ अथ नक्तं ॥ तच्च दिनान्शन पूर्व एव भोजनं रूपं ॥ तत्र प्रदोष व्यापिनी तिथि ग्राह्या ॥ प्रदोष व्यापिनी ग्राह्या तिथि नक्तं बुते सदेति
 वशोक्तेः ॥ प्रदोषस्तु ॥ त्रिगुहर्तुः ॥ प्रदोषः ॥ स्याद्वा वना संगते सति नक्तं तत्र नक्तं व्यभिक्ति शास्त्र विनिश्चय इति व्यासोक्तेः ॥ तत्रापि अथ
 त्रिदं वर्यं तत्र च त्वारिक यो गी संख्यायां परिवर्जयेत् ॥ आहार मैथुनं निद्रा स्वाध्यायं च चतुर्थक मिति मार्कंडेयेन भोजन विरोधा
 त् ॥ सायं संध्या विघटिका ह्यक्ता दुपरि भास्व च इति स्कान्दे दंड उत्रयस्य संख्यात्वात् ॥ सायंकालेन कंतु दिन दये सदोषा स्पर्श ग्राह्यं ॥ अ
 तथात्वे परत्र स्यादक्ता दवो ग्यतो हि सेति जावा युक्तेः ॥ प्रदोष व्यापिनी न स्यादिवानक्तं विधीयते ॥ आत्मनो हि गुरो दाया मंदी तवति भाक्
 रे ॥ तत्र नक्तं नक्तमित्याहुर्न नक्तं निशि भोजन मिति स्कान्दात् ॥ यित्यादीनामिदमेव ॥ यतिश्च विधवा चैव कुर्यात् सदिवक्तर मिति माधवीये स्म
 ते रिति थितं ॥ अथ नक्षत्रादिवृत्त निर्णयः ॥ तत्र माधवाचार्यः ॥ यस्मिन्नस्तमित्याहुस्तत्र क्षत्रं पुष्ये ॥ मुख्यतया संभवे तु गृहीतः
 व्यनिशीथ युक् ॥ उपवासे पदस्य स्याद्दिनैक भक्तयो ॥ उदये चि मूर्धन्ये नक्षत्रे वृत्तदानयोः ॥ दिनदये तथात्वे तु पूर्वस्या दलवत्ततः ॥

अवर्णनतरं यावत्तु पाकरणा कर्मणि ॥ पित्रैरुतिथिवशर्वो नक्षत्रस्य विनिर्णयः ॥ पूर्वः ॥ स्वादपवासादाजुत्तरो बुतदानयोः ॥ योगः ॥ आद्वैकर्मकाल
व्याप्तपरिगृह्यतां ॥ करणं यदि नेननु शाद्यं रात्रौ यदा तदा ॥ पिनहयैकभक्तास्य सुपवासः ॥ प्रसिध्यति ॥ वारे पुशंसयाभावा-तं व्यथास्थि
तं इति ॥ अथ संक्रांतिनिर्णयः ॥ सप्तमाह ॥ आसन्ननेद्यः संक्रातेः पुण्यः स्नानादिकं मेषु ॥ चरेषु कर्कटेषु मकरे विंशतिः पाराः ॥ वर्तमाने
जुला मेषेनाप्रस्तभयतोदशः ॥ हृषभादोस्थिरे पुण्यः शकपश्चादपि षोडशः ॥ मिथुनादोद्विः स्वभावे उत्तरा ॥ बहिनडिकाः ॥ अहः संक्रमणे
रात्रावतुत्याननिषेधतः ॥ उक्तौ कालौ व्यवस्थाप्यो तद्वलात्पूर्वपश्चिमौ ॥ रात्रौ शंक्रमेणो भानोर्दि स्नानदानयोः ॥ अर्द्धरात्रदधस्तस्मिन् भाद्र
स्थोपरिक्रियौ ॥ अर्द्धसंक्रमणे चोर्द्ध सुदशसुहरदयं ॥ पूर्णो चेदर्थरात्रे तु यदा संक्रमते रपिः ॥ श्राद्धदिनद्वयं पुण्यमुक्त्वा मकरकर्कटौ ॥ क
र्कटे मकरे रात्रावपाचारादनुष्ठितिः ॥ चरेष्विति ॥ मेषादिचतुर्बुराशिष्विषु प्रथमाश्चत्वारश्च संक्राः ॥ मध्यमाः ॥ हृषभादयः ॥ स्थिरामिथु
नायाः द्विः स्वभावः तेषु सर्वेषु यथोक्ततया विंशत्यादि संख्यया पुण्यकालावधिरभिधीयत इत्यर्थः ॥ संक्रांतिषु कार्यविशेषो हेमादौ ॥ मे
षौ गोर्वस्वधाम्यच घृतं धेनुस्तथैव च ॥ समुवर्णाद्यत्र दानं देवमनं दानमेव च ॥ गौरसारीपमालाच्च वस्त्राणि वाहनानि च ॥ कायमंबुतथा
स्थानं मेषादिषु यथाक्रमं ॥ आर्द्धसंक्रमणे भानोः पुसस्तं पृथिवी पतः ॥ इति विष्णुधर्मोत्तरात् ॥ अथ पुसंगा सर्वमन्त्रादि निर्णय उच्यते ॥
कालनिर्णयरीपिकायां तिथ्यमीनतिथी तिथ्यां शरुहै भानलो ग्रहः ॥ तिथ्यदिनिशि बोधातिथिमन्त्रादयो मधोरिति ॥ अस्यार्थः ॥ तिथि

पंचदशी पूर्णिमा ॥ अग्निं सृतीया ॥ नेति वैशाखे नास्तीत्यर्थः ॥ आशादशमी कृष्ण ॥ कृष्णाष्टमी ॥ अनस सृतीया ॥ गृहो नवमी ॥ अको
 हादशी ॥ शिव एकादशी ॥ शुभः सप्तमी ॥ अमा अमावास्या ॥ मक्षी श्रैवादारभ्य क्रमेण सतामन्वाद्य इत्यर्थः ॥ एतामन्वादयः ॥ शुक्लपक्ष
 स्थाः ॥ पौर्वास्तिकाश्राया ॥ कृष्णपक्षस्था ॥ अपरास्तिकाश्राया ॥ पूर्वास्तिके उ सदाश्रायाः ॥ शुक्लामनुयुगादयः ॥ देवे कर्मणि पित्रे च कृष्णैवे
 वापरास्तिका इति गुरुऽपराणात् ॥ तृतीया माधवे तु क्लानवर्जत्रयोदशी ॥ कृष्णानभस्ये स्ताद्ये मा कृतादेते युगादयः ॥ हे शुक्ले हे तथा कृ
 ष्णे युगादीकवयो विदुः ॥ शुक्ले पूर्वास्तिके ग्राहे कृष्णे चैवापरास्तिका इति हे मादौ स्मृतेश्च ॥ अत्र च आह शुक्लमन्सपराणौ ॥ कृतश्चाहं विवा
 नेन मन्वादिषु युगादिषु ॥ सायनाद्विहासं पितृणां नृपिदं भवेदिति ॥ सायनानि वर्ध्याणि ॥ सायनोः स्त्री सरसमा इत्यभिधानात् ॥
 ॥ मन्वादिश्चाहं मलपासे सति मासद्वयेपि कार्यं ॥ मन्वादिकं तैर्घिकं च कुर्यान्मासद्वयेपि चेति स्मृतिचंडिकोक्तेः ॥ अंश्चाहमपि उक्तं
 तउक्तं कालदर्शं ॥ विषुवायनसंक्रान्तिमन्वादिषु युगादिषु ॥ विषयपिंडनिर्वापं सर्वं आहं समाचरिदिति ॥ इदं आहं नित्यं ॥ अकर
 णे प्रायश्चित्तं भवनात् ॥ तउक्तं सविधाने ॥ त्वं भवः प्रतिमं वाचशतवारं जले जपेत् ॥ मन्वादयो यदा मूना कुरुते नैव वापिय इति ॥ एवं यत्र
 यत्र प्रायश्चित्तं वीशादिदर्शनं तानि यथावति आह्वानि नित्यानीति ज्ञेयं ॥ तानि तु ॥ अमा मनुयुगक्रान्ति धृति पात महालयः ॥ आनीष्ट
 कंसपूर्वेषु ॥ यणीवत्यः ॥ प्रकिर्तिता इति वचनसिद्धानि ॥ चकारादृष्टकाग्रहण ॥ इति मन्वादिनिर्णयः ॥ अथ ग्रहाविधानं ॥ भाग

वाचनरीपिकायामेधातिथिः॥ अरनालं पयस्तकंदधिसेहस्यपाचितं॥ मलिकथोदकं चैव न डधे डाहसतके इति॥ मन्वर्थं मुक्तावल्या
मपि॥ अत्रं पकमिहत्याज्यं स्नानं सवसनं गृहे॥ वारितकारनालादितिलदर्भं न डधति॥ ग्रहे यगृहणा इत्यर्थः॥ जले त्वदो यो गंगविषये
ः॥ ग्रहोचितं जलं पीत्वा पादकृच्छ्रं समाचरेत्तदिति मन्वर्थं मुक्तावल्या मेव चतुर्विंशतिमतवचनेनान्यजलपात्रे प्रायश्चित्तेक्तिः॥ वर्ज्यं पर्य
चितं पुष्यं वर्ज्यं पर्युचितं जलं॥ नवर्ज्यं तुलसी पत्रं नवर्ज्यं जाडवी जलमिति नारदोक्तेः॥ निर्णयदीपे॥ तत्र सर्वो वर्णः॥ सूतकी भव
तितथा च वृद्धवशिष्ट सर्वेषां मेव वर्णानां सूतकं राहुदर्शनं॥ सचैलं च भवेत्स्नानं मृतमंत्रं विवर्जयेत्॥ मृतं पकं॥ अपके तु दोषो नास्ति
दधि उग्धाज्यमांसेषु लवणे सारयेत्तथा॥ ग्रहणार्थं विष्णुपेहं भुक्तं न डधतीति॥ ग्रहणो कालविशेषितीति विशेषोऽभिहितो देवी पु
राणो॥ मार्गं तु ग्रहणं वेदिकायां महापुने॥ पौषे तु नर्मदापुण्यामाद्ये संनिहता सुभा॥ फाल्गुणे वारणा पुण्या चैत्रे पुण्या सह स्वती॥ वै
शाके चन्द्रभागा च ज्येष्ठे पुण्या च कौशिकी॥ आषाढे नापिका पुण्या सिंधु वैश्रावणे तथा॥ भादवे वैगंडकी श्रेष्ठा ह्यश्विने शरयूस्तथा
॥ कार्तिके ग्रहणं श्रेष्ठं गंगायमुनसंगं मे इति॥ तथानक्षत्रविशेषे ग्रहणो फलं॥ मार्गं ज्येष्ठे वात्यं तथा मैत्रं प्रागैश्वरां सवं तथा॥ वैश्रव वै
श्वदेवं च पुरुतस्य मंडलं॥ मंडले स्त्री स मुत्पन्ने ग्रहणे जगतां सुभे॥ आनन्द सर्वभूतानां भवत्येव विशेषतः॥ तिथ्यं माजपदं चैव याम्या
भागं चैव पैतृकं॥ ऐशानमग्निदेवं च ससैने ह्यनलोगणा॥ आनले मंडले ह्यं ग्रहणं रवि सोमयोः राज्ञां भयकरं विद्यात्याजानां तपो

का. नि
१३

बहुत. आदिर्बुधं तथा पौं सं मूलमायं च शंकरं. वातं संपदैवतं वातं मंडलं स्मृतं. एतस्मिन् पुराणे स्यान्मंडले सोमसूतये.
उभिश्चामयनाशालुपुजनामिति निश्चयः. पुष्पाणि चार्च्यमादीनि च तारी च पुनर्वसु. सौम्यं चैवाधिदैवतं वायवं मंडलं स्मृतं. स
मरं सभयं चैव उभिः संकुरुते चिरात्. व्याधिशत्रादिकोपः स्यान्मंडले स्मिन् पुनर्वसुति. एतेषु मंडलेषु पुराणैराज्ञातं देवता प्र
जाये मज्जति रूपं शांतिः. कार्येति. जन्मरागादिषु ग्रहाणां फलमुक्तं गर्गोणा. जन्मसप्तारिः. कां कदशमस्ते दिवाकरे. निशाकर
इति क्वचित्पाहः. दृष्टेरिष्टं पुनराजन्मार्थे निधनेपि च. रिफोदादशराशिः. अंको नवमः. जन्मसप्तारिः. निधनं सप्तमीतार
तथा. आसात्तीयो ह्यमगच्चतुर्थस्तथाऽयसंस्थः. शुभदः. स्वराशिः. धर्मोत्थी सप्तमगच्चतुर्थः. प्रजोद्विषकोदशमस्तथाय.
आय एकादशराशिः. धर्मो नवमः. अंतोदादशः. धीपंचमः. द्विद्विषः. षट्. षष्टः. अष्टो जन्मराशीः. अत्र यस्यात्तमत्त्वमधमत्वं
च दृष्टं. वचनान्तः. तथा. होरायां गृह्यते यस्य नक्षत्रे वा निशाकरः. प्राणसंदेहमाप्नोति यद्वा मरणमृच्छति. होरायां जन्मलगे. त
था. अभिभवति संहिकेयं शुंदाकोयस्य जन्मनक्षत्रे. तस्यांतका. रिजभयं विद्याउग्रं मनस्तापं. अंतको मृत्युः. अरिः मित्रः. वज्रं भ
यमित्यर्थः. तथा. यस्य त्रिजन्मनक्षत्रे ग्रहस्य ते शशिभास्करौ. तज्जातेषां भवेत्सीतायेन रा. शांतिवर्जिता. ज्योतिर्निर्वंधेपि. संक्रांति
रथवायेषां जन्मत्रितयेथा. वहिसंस्पर्शः. बहुरोगमृत्युजननोदानाहुतयोजपश्चकर्त्तव्या. जन्मत्रितये. जन्मदशमेकोनविंशतारसु.

पुन
१३

अदिः राहुः जन्मराशौ ग्रहेतरोऽनिर्वहणं यशंति क्ता हे मा दी शंति कां डे मय्य पुराणे ॥ यस्य राशिं समासाद्य भवेद्गृहा संभवः ॥ तस्य त्वा नेऽ
वक्ष्यामि मंत्रौ यधिसमन्वितं चंडो परा गे सं प्राप्ते कृत्वा वात्यरा वाचने ॥ संप्रज्य चतुरो वि प्रोक्तु कृत्वा त्याज्य ले पने ॥ पूर्वमेवो परा रास्य स
पानी यौ यधदिकं ॥ स्थापयेच्चरः कुंभान् ग्रतः सागरानिवः ॥ गजाश्च रथ्या वल्मीक संगमाद्बदगे कुलान् ॥ राजकारे प्रदेशाच्च मृदया
नीय निक्षिपेत् ॥ पंचगव्यं पंच रत्नं पंच कलांच पट्टवं ॥ रोचनं पद्म कंशं खं कुंभं रक्त चन्दनं ॥ शुक्लि स्फटिक तीर्थे बु सित सूर्य प
गु गुल्फ ॥ मधुकंदे वरा रुच विष्णु कांता शतावरी ॥ वलांच सह देवी च निशा हित यमेव च ॥ एतत्सर्वं विनिक्षिप्य कुंभे स्वावा हे ये तु
रात्र ॥ सर्वे स पुत्राः ॥ सरित स्ति र्थं निजल दानदाः ॥ आ पां तु य जमानस्य उरित सय कारिकाः ॥ यो सौ वज्र धरो देव आदि तानां प्रभु मतेः ॥
सहस्र नयन शृंग गृहीतं व्यपो हतु ॥ १ ॥ सुखं यः सर्व देवानां स प्राप्ति र्मित युति ॥ चंडो परा ग संभूता मग्निः पीतं व्यपो हतु ॥ २ ॥ यः क
र्म साक्षी लोकानां धर्मो महिष वाहनः ॥ यम शृंगो परा गो त्यां गृहीतं व्यपो हतु ॥ ३ ॥ रथो गणाधिपः साक्षात्तीलां जन समप्रभः ॥ खड्ग ह
स्तो निभामश्च गृहीतं व्यपो हतु ॥ ४ ॥ नाग पाश धरो देवोऽसदामकर वाहनः ॥ सजलाधिपतिश्चंद्र गृहीतं व्यपो हतु ॥ ५ ॥ प्राणरूपो
हिलोकानां सरारुह्यं मृगपि यः ॥ वायु शृंगो परा गो त्यां गृहीतं व्यपो हतु ॥ ६ ॥ यो सौ निधिपतिर्देवः खड्ग भूत गदाधरः ॥ चंडो परा ग क
लुबधन दोत्र व्यपो हतु ॥ ७ ॥ यो सौ विं दुधरो देवः पिना की वृष वाहनः ॥ चंडो परा ग पा पानि सनाश यनु संकरः ॥ ८ ॥ त्रैलोक्य निभूतानि

स्थावरणिचरणिच॥ इत्यविष्णुर्कुरुष्व दहंतु मम पातकं॥ ९॥ विश्रान्तस्थानि भूतानि पवित्राणीत एणिच॥ तानि सर्वाणि चंडो पञ्च हृदो
 घंदहंत मे॥ १०॥ एवं मावाहये देवान्मन्त्रैरेभिश्च वातलो॥ वातलो रिमं मे वरुणादिभिः॥ एतानैव तथा मंजा स्वर्ग पत्रे विलेखयेत्॥
 तापु पञ्चथ बालित्यनववस्त्रैथ गपुनः॥ मस्तके यजमानस्य तिदं युक्ते द्विजोत्तमाः कलशा उव्यसंयुक्ता वानारूपसमन्विता॥ ११॥
 क्षित्वा स्वानये हृदं भद्रपीठे परिस्थितं॥ गृहं गृहणदशै नं यथानं यथानं भवति तथा छत्रादिना हतवधानं॥ सर्वोक्तेरेव मंत्रैस्तु य
 जमाने द्विजोत्तमा॥ अग्निषेकं तत्कुर्युर्भवेत्तैर्वीरुणस्तुतैः॥ ततः शुक्लां वरधरः शुक्लमात्यानुलेपनः॥ आचार्यो वरयेत्तथा स्वर्ग प
 दं निवेदयेत्॥ अत्र वरणं पूजनं॥ कर्मदो वरणस्य तत्तत्त्वात्॥ आचार्यो दक्षिणां दद्याद्गोदानं च स्वशक्तितः॥ प्रजयेदस्त्रुगोदानैर्वी
 त्याणानपिशक्तितः॥ होमचापि प्रकुर्वीत तिलैर्वीहतिभिस्तथा॥ निवृत्ते गृहणे सर्वबुद्ध्या भ्यो निवेदयेत्॥ दानं च शक्तितो दद्याद्
 शीघ्रे दत्तमोहितं॥ सूर्ये गृहे सदा सूर्ये नाम मंत्राश्च कीर्तयेत्॥ सर्वोक्तं श्लोके बुचउपदस्थाने सूर्ये पदं पुंसि पदित्यर्थः॥ आनेन वि
 धिना यस्तु गृहणे स्वानमाचरेत्॥ न तस्य गृहणे दोषः कदाचिदपि जायते॥ इति पृथ्वीचंडोदये उपकारांतरेण शक्तिरुक्ता पुराणा
 समुच्चये सूर्ये ससंक्रामो वापि गृहं च दसूर्ये यो॥ यस्यात्रिजन्मनश्चेन्न स्य रोगो भवामतिः॥ तस्य दानं च होमं च देवाचनं जपौ
 तथा॥ वपराणां भियेकं च कुर्याच्छान्तिर्भविष्यति॥ स्वर्गे न वाथ पिष्टे न कृत्वा सर्पे स्पृशति॥ ब्राह्मणा यददेत्तस्य न रोगादिश्च तत्कृ

तः सर्पस्यः तदाकारस्य होरित्यर्थः ॥ अद्भुतसागरे भार्गवः ॥ यस्य राजस्य नक्षत्रे सर्भो नुरुपरज्यते ॥ राजभंगं सुहृन्नाशं मरणञ्चात्र
निर्दिशेत् ॥ राजस्य नक्षत्रे राजाभिषेकनक्षत्रे ॥ ज्योतिषागरेपि ॥ सोवर्णकारयेन्नागं पद्मेनाथपलाहृतं ॥ तदर्थेन तदर्थेन फलार्थं
मौक्तिकं यसेत् ॥ तापुणात्रेति धायाथ घृतपूरणे विशेषतः ॥ कां स्यात्कांति लोहे वा न्यस्य दद्यात्सदसि रं ॥ चंद्रगुहे नुरुपस्य विवद
द्यात्सदादसि रं ॥ नागं रुक्ममयं सूर्यगुहे विवंचहेमजं ॥ तुरंगारथगोभूमितिलसर्पिश्च कांचनं ॥ कालविवेकेपि ॥ सुवर्णं नि
र्मितं नागं सतिलं कास्यभाजनं ॥ सदसि रं सवस्त्रं च बाह्यं यानि वेदयेत् ॥ शानमंत्रः ॥ तपो मय महाभीमसोमसूर्यविम
र्दनः ॥ हेमता एव शानेन मम शांतिं प्रदोभवः ॥ विधुं नुदनमस्तुभ्यं सिंहिकां नदनप्रभो ॥ दाने मानेन नागस्य रक्षयां वेधजाड्यात् ॥
एवं मया अपिशोतयः सति विस्तरेभिषा नोच्यते ॥ अत्रानुष्टुप् क्रमो माधवीये ॥ अस्मन्माने भवेद्वानं यत्ते होमो विधीयते ॥ पुन्य
माने भवेद्वानं पुनस्त्वानं विधीयते ॥ चतुर्विंशति मतेपि ॥ मुक्तो यस्तु न कुर्वन्निस्त्रानं गुह्यं सतके ॥ ससतकी भवेतावद्यावस्था
दपरो गुहः ॥ इदं त्वानममंत्रकमिति स्त्रावलीकारः ॥ व्यासः ॥ इंदोलक्षणं गुपरवेदशी गुणं ततः ॥ गंगातो येतुसं प्राप्ते इंदो ॥ कोटी र
वेदंशः ॥ गवां कोटि सहस्रं स्य यत्फलं लभेते नर ॥ तत्फलं लभेते मर्त्ये गुह्यं चंद्रसूर्ययो ॥ गंगायां अस्मभवेदंशः ॥ वापी तदाकेषु
गिरिषु स्रवणेपि च ॥ नद्या नदे देवा खाते स नसीष्टुतां बुनि ॥ उहोदके न वास्त्रायां गुह्यं चंद्रसूर्ययो ॥ अत्र तारतम्यमाह ॥ मार्कः ॥

डेयः॥ शीतमुष्णोदकात्पुण्यमपारं परोदकात्॥ भूमिषु मुहुतात्पुण्यं ततः पुनरुपारं॥ ततोपि सारसं पुण्यं ततः पुण्यं नदीजलं॥ तीर्थं
 तोयततः पुण्यं महानद्यं बुधपावनं॥ ततस्ततोपि गंगां पुण्यं पुनरुपारं ततो बुधिरिति॥ अंबुधिस्त्रानमपि पर्वणे वा॥ तथा हि भारति॥ अ
 भुत्थवारिधीसेनो नस्त्राहं यौ कदाचन॥ अश्वत्थमंदवरिनुसागरं पर्वणि स्पृशेत्॥ उष्णोदकमात्रस्य॥ उष्णोदकेनैव स्नानमा
 नुरस्य सदा भवेदिति स्मृते॥ ग्रहोतीर्थं स भवेद्यत्र कापि जले स्नायादेव॥ सर्वगंगा समंतो यं सर्वं बुद्ध्या समादिजाः॥ सर्वदानं सर्वं
 समं राहुयस्ते दिवाकर इति विष्णुः॥ अत्र स्नानोत्तरं तपश्च अग्निः अपीकार्यं॥ तदा ह्यत्र अश्वत्थं च उर्यग्रहे यस्तु प्राहुं विधिव
 दाचरेत्॥ तेनैव सकला पृथ्वी दत्ता विप्रस्य वैकरे॥ भारते॥ सर्वस्वेनापि कर्तव्यं प्राहुं वै राहुदर्शनं॥ अकुर्वीत कृतनास्तिकात्पंके
 गौरिव सीरति॥ विष्णुः॥ राहुदर्शनं दत्तं हि प्राहुं मानवदुःखारकं॥ इति तत्रा मेन हे प्रावाकार्यं॥ ननु पक्वानेन॥ आपद्य न गौतीर्थं च च
 उर्यग्रहे तथा॥ आ म प्राहुं च कुर्वीति हे म प्राहुं मथापि वेति हे मा शोशातातपोक्ते॥ अपरा कस्तु द्विजाणां पाकाभावे एवाम प्राहुमि
 त्याह॥ पाकाभावे द्विजातीनां म प्राहुं विधीयत इति सुमत्तके॥ तथाः॥ सहिके यो यदा राहुग्रसते पर्वसंविद्युः॥ गजकाया तु संप्रोक्ता
 तस्या प्राहुं प्रकल्पयेत्॥ घृतेन भोजयति प्राच्यतं भूमौ समुत्तजेदिति वायवीयोक्तेः॥ विज्ञानेश्वरोप्याह॥ ग्रहाणां प्राहुं भोक्तुं
 षोडशस्तु शुद्धयति॥ सतके मृतके मुक्ते गृहीते शशिभाक्करे॥ छायायं हस्तिनैव मभूयः॥ पुरुषो भवेदित्या पस्तवेन भोजनं निवे

था च ॥ अयं च नियेधः ॥ आह भोजनस्य हस्तिष्ठाया सा ह च योत ॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्था इष्टा ॥ अत्र ग्रहणनिमित्तक आहूतैर्वा-
मासं कालादि आहूतसिद्धिः दर्शिकालभ्ययोरपीतिकालादर्शोक्तेः ॥ अत्र शौचसंज्ञावेपि स्नान आहूतकार्यमेव ॥ सतके मृतके
चैव नरो घोरदृष्टिने ॥ तावदेव भवेद्दुर्द्विष्यन्मुक्तिर्न दृश्यत ॥ इति माधवीये वृद्धवशिष्टोक्तेः ॥ स्मार्तकर्मपरित्यागो राहोः ॥ अत्र सत-
क इति व्याघ्रपादोक्तेः ॥ इयं च भुक्तिरविशेषा नमंत्रं दीक्षा पुरश्चरणादि सर्वस्मार्तकर्मविषया ॥ राजस्वलाया अपि स्नानाधिकारः ॥ न
सतकादिरोषोक्तिग्रहो मनपादिषु ॥ गुलेस्त्राया इदमापि तीर्थो दुहृतवारिणोति सूर्योदयनिबंधोक्तेः ॥ स्नाने नैमित्तिके प्राप्ते नारीयदि र-
जस्वला ॥ पात्रंतरिततो येन स्नानं कृत्वा पुनश्चरेदिति मिताक्षरोक्तेः ॥ स्नानविधिर्दृष्टव्यः ॥ तथा ग्रहणो राजावपि स्नान आहूतकार्यं ॥ ग्रहणोदा-
हसं क्रांति यात्रातिप्रसवे युच ॥ दानं नैमित्तिकं ज्ञेयं राजावपि तदिष्यत इत्यपरा के व्यासोक्तेः ॥ चंद्रग्रहे तथा रात्रौ स्नानं दानं प्रसस्यत इति दे-
वलस्मृतेश्च ॥ यदा च ज्योतिः शास्त्रगम्यो दिने चंद्रग्रहो रात्रौ च सूर्यग्रहस्तदा स्नानादिनकार्यं ॥ सूर्यग्रहो घटा रात्रौ दिवा च चंद्रग्रहस्तथा ॥ त-
त्र स्नानं न कर्तव्यं दानं च क्वचिदिति यद्विश्वामित्रोक्तेः ॥ ग्रहणादिने वार्षिक आहूतप्राप्तौ तु प्रयोगपरिजाते गोभिलः ॥ दर्शरविग्रहे पित्रोः
प्रत्यादिकमुपस्थितं ॥ अत्रेना संभवेद्देवा कुर्यादामेन वा पुत्र इति ॥ अत्र दर्शरविपितृभुज्जशब्दाः पदार्थनार्थः ॥ न्यायसाम्यात् ॥ तेन चंद्रग्र-
हणे पितृपिंडादि वार्षिक आहमन्त्रादिना तद्दिने एव कार्यमिति ॥ मदनपादिजाते व्याख्यातं ॥ यत्तु ॥ आम आहूतं प्रकृर्वीत माससंवत्सर एव ते

इति ॥ अत्र नैवादि कं कुपो द्वे सावाः मे न न कचिदिति मरीचिलौ गाथा दिवचन ग्रहण दिनातिरिक्त विषय मिति निर्णयान्नोक्तिः ॥ यानि
तु ॥ ग्रहणानुद्धितीये द्विरजो दोषा ज्ञपंचमे ॥ तथा ॥ गुलादये यदा धंदे प्रत्यक्षं समुपस्थितं ॥ मदिने चोपवासः स्यात्प्रत्यक्षं तु परे हनि ॥ तथा
॥ गुला वेवास्तमानंतरवीं इष्टा पुतो यदि ॥ प्रत्यक्षं तु तदा कार्य परे हने व सर्वदा ॥ तथा ॥ चतुस्र्योपरागे च तथा आहं परे हनीत्यादी नि
वचनानि तानि महानि वंधे कुकाप्यनुपलंभनि मूलानि ॥ समूलत्वे वा देशाचारतो व्यवस्था ज्ञेया ॥ कोर्म्ये ॥ स्वस्वदेवता मंत्रजपं कुर्या
त्प्रयत्नतः ॥ चंद्रसूर्योपरागे तु मालिन्या मज्ज पातु वेदित्यनो जप प्रयः ॥ अत्र पुसंगा दीक्षा कालः ॥ कथ्यते ॥ ग्रहणादि सप्तदिन पर्यंत कुर्या
त् ॥ मंत्राधारं भरणं कुर्यात् ग्रहणो चंद्रसूर्ययो ॥ ग्रहणादपि देवे वि कालः सप्तदिना वधाति शिवार्चनं चंडिवोक्ते ॥ रत्नसागरे पि ॥ सतीर्थे क
विशुष्टा सेतुं दाममपर्वणि ॥ मंत्रदीक्षां प्रकुर्वीत मासर्क्षा दीनशोधयेत् ॥ अत्र रविगृहे मुख्यः सूर्यग्रहण काले तु नान्यदन्वयित भवेत्
सूर्यग्रहण काले न समो नान्यः ॥ कदाचन ॥ न मास तिथि वा एदि शोधनं सूर्यपर्वणीति ॥ अथ ग्रहणावधे भोजन निषेधः ॥ प्रस्तूयते ॥
तत्र चंद्रोपरागे यस्मिन्वावे ग्रहणं भवति तस्मात्पूर्वप्रहरत्रयं न भुंजीत ॥ सूर्यग्रहे तु प्रहरत्रयं न भुंजीत ॥ सूर्यग्रहे तु नाश्रीयात्पूर्व
यामचतुष्टयं ॥ चंद्रग्रहे तु मामांस्त्री चालहृद्वातुरे विनेति माधवी ये वृद्धपा एशरस्मते ॥ तथा ॥ ग्रहणं भवेदिदोः ॥ प्रथमादि यामतः ॥ भु
जीता वर्ततात्पूर्वप्रथमादध ॥ इति मां कंडे योक्ते ॥ अधिरजो द्वीर्थकः ॥ ननु चंद्रहेमा मचतुष्टयं निषेधं चितो ननु सूर्यग्रहे सूर्यो रयात्यागो

जनाप्राप्तेः मैवं ॥ वचनस्य प्रथमपदस्य सूर्यग्रहे सति पूर्वेषु ॥ पूर्व एवे भोजननिषेधपरत्वात् ॥ चतुर्गृहे विशेषमाह ह्रस्वशिष्टः ॥ गृहे द्वये वि
धौ ॥ पूर्वनाह भोजनमाचरेदिति ॥ ह्योर्गुत्तास्ते तु व्यासः ॥ अमुक्तयोस्तगयोराष्टापरेहनीति ॥ विष्णुधर्मपि अहोरात्रं न भोक्तव्यं चतुस
र्यग्रहो यदा मुक्तिं दृष्ट्वा तु भोक्तव्यं स्नानं कृत्वा ततः परं ॥ अत्राहोरात्रनिषेधः सूर्यग्रहास्ते ॥ एतदनहितानि विषयं ॥ अपराह्ने तु पा
यनीयमधीत इति कात्यायनोक्तेर्वृत्तस्य श्रौतत्वेन प्रावल्यात् ॥ अग्निव्रतं तदा कुर्यादिति निर्णयदीपकम् ॥ बालहृद्गतगुणानुगृहणायामा
न्पूर्वमेकपात्रमोषिद्वयं ॥ सायाह्ने गृहणं चेष्टादपराह्ने न भोजनं ॥ अपराह्ने न मध्याह्ने न भोजनं संगवे ॥ भुंजीत संगं वे चेष्टा न पूर्व
भोजनं क्रीयेति मार्कंडेयोक्तः ॥ संग्रहे ॥ निद्रायां जायते व्याधिर्मूत्रवारिद्र्यमाप्नुयात् ॥ पृथिवी किमियोनिः स्थानैश्चने शमस्तारकः ॥
अभ्यं ज्येष्ठं भवेत्तुष्टी भोजने सादृशगतिः ॥ बंधने च भवेत्तुष्टी वधे च नरकं बुजेत् ॥ पञ्चदा कनरां पुष्पं शाकं नैवाहरेत्तत इति ॥ बंधका
ले गृहणा समये वा भोजने प्रायश्चित्तमुक्तं माधवीये कात्यायनेन ॥ चतुसूर्यग्रहे भुक्त्वा प्राजापत्येन शुद्ध्यति ॥ तस्मीन्नेव दिने भुक्त्वा विरा
त्रेणैव शुद्ध्यतीति ॥ तथा ॥ एकरात्रं विरात्रं वोषे व्यंश्चेयोधिभिर्गृहणा स्नानकार्यमिदं सुक्तं लिंगपुराणे ॥ स्नात्वा दत्ताचरिविधिवन्मोदने
ब्रह्मणा सह ॥ इदं च पुनरिति रक्तं विषयं अदित्ये हनि संक्रांतौ गृहणे चतुसूर्ययोः ॥ पाण्डे चोपवासं वामकुर्यात्पुत्रवान्गृहीति जैमिनि
स्मृतेः यदा तु रवेर्गुत्तास्तत्तदा पुत्रिणः ॥ ग्रहद्वयं हित्वा बालदिवद्रोजनं न रूपवासः ॥ सायाह्ने संगवे श्रीगार्गादे संगवादयः ॥ मध्याह्ने पर

का. नि

७७

तो श्री पा नो प वा सो र वि ग्र ह इति हे मा शु केशारदः ॥ अपरा स्तः ॥ माधवाचार्यस्तु पुत्रिणोऽपवा समयेते ॥ अहो रत्रं न मो क्त वं च नु सूर्य
ग्रहो यदेति पूर्वोक्त निबेधस्य तेनापि पालनीयत्वात् ॥ उपवास निबेधस्तु न सूर्यो पवास परः किंचित्तस परावेति ज्ञेयः ॥ उपवास नि
बेधेन किंचिदभ्यप्रकल्पयेदिति वशिष्ठोक्तेः ॥ ग्रहो गवि रणविशेषो भिहितो ब्रह्मसिद्धांते ॥ सर्वे परस्थितं वीक्ष्य स्वच्छं तिलावृद्धं पौः
ग्रहं गवि री जातु नोपेत पटं विना ॥ तथा मंगल कृत्यं बुधविशेषो हे मादौ ॥ त्रयोदश्यादितो वर्ज्यं दिनानां नवकं कुर्वं ॥ मांगल्येषु सम
स्तु ग्रहो च नु सूर्ययोः ॥ एकां तरे चोक्तं ॥ तत्रैव ॥ द्वादश्यादि नृती यां तो वेध इंदु ग्रहे स्मृतः ॥ एकादश्यादिकः ॥ सौरे चतुर्थ्यं तः ॥ प्रकी
र्तितं ॥ इदं संपूर्णं शास्त्रं ॥ अहं त्वं इत्येतयो रिति तत्रैवोक्तं तथा ॥ नैमिक्तिके जाप्ये होमे यज्ञ क्रियासु च ॥ उपाकर्मणि चोपनिषे
र्ग्रे ग्रहवेधो न विद्यते इति ॥ इदमपि शारधनित्यकर्म विषयं ॥ अथ च ॥ ग्रहोत्थान भंत्वा ज्यं मंगलेषु जातु त्रयं ॥ यावच्चरविणामुक्ता
मुक्तं भंदधकाष्टवत् ॥ ग्रहा प्रशंगात्कुरु क्षत्रे दान विधिरुच्यते ॥ अथ च ॥ रा रा प्रवृत्त राजा धिराज मंत्रतः ॥ कौवेरी स्वर्ण प्रतिमं दद्यात्सूर्य
ग्रहे बुधः ॥ मंत्रस्तु ॥ उक्त राशा पते देव कुवेर नर बाहन ॥ शंख पद्म निधीना त्वं पवेषी कंठ वस्त्र म ॥ अदना ये च येत्या संहारि यं मम उः त्वं
तत्सर्वं त्वात्मा दानेन पाप माभुवि नाशयेति ॥ फलं तु ॥ त्रयोदश गुणा वृद्धिस्तु यो दशदिना वधि इत्येकं गुं जा मित हे म वृद्धिः ॥ क्षेत्रे कुरु रां
दिवसि स्त्रिचंडैः ॥ १२ ॥ सूर्यो परा गे द दत्तां न राणां ॥ वृद्धिस्तथा नि सि पतां कुर्वं स्नात् ॥ रसाग्नि युग्मे बुधं नंदं हृना गधिवधि प्रमिता मणाः सुः ॥ वस्त्रे

ग्रह

७७

उशैरैदशतो लकै माये मेहे नै शक्ति काभिरिति ॥ अथ तस्य तिगृहे प्रायश्चित्तमुच्यते ॥ तथा चारुणे स्मृतौ ॥ प्रतिग्राही कुहसेवेन भय ॥ उ
रुयो भवेत् ॥ तथापि मनसः ॥ अथै प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ तत्र कृच्छ्रं कुर्यादैदं वेन समन्वितं ॥ मंत्रेण वा यजेनाथ जपे दालक्ष सप्त क
म् ॥ जपोत्र गायत्रः प्राधान्यात् ॥ तथा ॥ यपी कूपतदागादी त्वननैर्विसृजेद्वं मं ॥ ब्राह्मणस्य विवाहादिक्रियायै सर्वमुत्सृजेदिति ॥ एतच्च
प्राश्चित्तं धनोपगमनंतरं कार्यं ॥ यदुहिते नार्जयति कर्मणा ब्राह्मणा धनं ॥ तत्रोपगमो भुङ्क्षति दानेन तपसै च येति मनुस्मृतेरिति दिक्
॥ अत्र केचित्ताश्चाहुर्हणादर्शने स्नानादिकार्यं ॥ नायथा ॥ स्नानं दानं तपः ॥ आह्नमनंतरं राहुदर्शने ॥ चतुस्त्रय्योपगमे तु यावदर्शनं गोच
रं ॥ इति जावालस्मृतौ चाभुयश्चानस्यैव प्रयोजकत्वात् केरित्याहुर्निर्णयाम् तेपि ॥ तेन मेघाच्छादने धारीनां च स्नानाद्वा दोषिकार इति ॥
तदेतत्तु ॥ यदि चोभुयश्चानं निमित्तं स्यात्तदा सूर्ये गृहे यदा रात्रौ दिवा च उग्रहस्तथा ॥ तत्र स्नानं न कुर्वत दद्यादने च न कचिदिति वाक्यं
वार्थं स्यात् ॥ अक्षयजानाभावेन प्राप्सभावात् ॥ प्राप्तिपूर्वकत्वात् त्रिषेधस्य ॥ किंच नेषो तोयं तमादित्यं नास्तं यंतं कदाचनं ॥ नो परं तं न वारि स्थं न
मध्यं न भसोगतमिति पत्रवचनं वाच्येत् ॥ अंधस्य पूर्वकाले वेध ईव यावदर्शने भोजन निषेधा पत्तिश्च ॥ किंच जन्म मध्ये भूतस्य पावचुश्च
प्राप्तेरुपवासप्रसंगश्च ॥ राहुदर्शन इत्येतन्निमित्तमात्रं ॥ संकातो ज्ञायादिति वक्तुं ॥ तस्मादर्शनवाक्यानां गुणत्वात् विषयत्वात् ज्ञानस्य चार्थ
त ॥ प्राप्तेर्गृहणात् ज्ञानमात्रं निमित्तं तेन मेघाच्छादने धादे च स्नानादि भवेत्तदेवेति सर्वमनवद्यं ॥ इति गृहनिर्णयः ॥ अथ प्रसंगात्समुद्

ज्ञानविधानं ॥ शुद्धालापन ॥ समुद्रपर्वसु स्नायादमायं च विशेषतः ॥ पापेर्विमुच्यते सर्वे रमायां स्नानमाचरतः ॥ भारतेपि ॥ अथ
स्य सागरैः सेव्यो न स्पृष्टुं कदाचन ॥ अथुत्वं मंदवारं तु सागरं पर्वणि स्पृशेत् ॥ न कालनियमः सेतौ समुद्रस्नानकर्मणीति ॥ वि
धिक्षिपिप्यत्तादशमुत्पन्नलोकभयं करे ॥ पाषाणं ते मया दत्तमाहारार्थं प्रत्यतामिति मंत्रेण धौ पाषाणं प्रक्षिप्य ॥ विश्वाची च
घनाची च विभुयो मे विशां पते ॥ सावित्रं कुरु भो देवी सागरे लवणं भसि ॥ इति प्रार्थ्य ॥ नमस्ते विश्वगुणाय नमो विष्णोऽयुषो पते ॥
नमोजलधिरूपाय नदीनां पतये नमः ॥ अग्निश्रुयो निरनिलचुदे हे रितो धाविहुरमृतस्य नाभिः ॥ एतद्बुध्यां उवसत्यवाक्यं ततो व
गाहेत पतिनदीनामिति भारती क्लृप्तं वाच्यं कृत्वा विधिवज्ज्ञात्वा समुद्रापां दद्यात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ सर्वत्रोद्भव ॥ श्रीमान्सर्वरत्नाकरो
यनः ॥ सर्वत्र प्रधानस्तं गृह्णाथी महोदधे इत्यर्थं दत्त्वा तप्यतः ॥ तत्र मंत्रः ॥ स्नाददे पिप्यलादं च कणं च कृतांतं जीवकेश्वरं वसि
ष्टं वामदेवं च पराशरमुपापतिं ॥ वाल्मीकिं नारदं चैव वाल्मिल्यांस्तथैव च ॥ नलं नालं गवांसं च गवयं गंधमादनं जावंतं हनूमतं
सुग्रीवं चांगदं तथा ॥ मैहं च द्विविधं चैव हृषभं शरभं तथा ॥ रामं चलक्ष्मणं चैव सीतां चैव यशस्विनीं ॥ एतां कृत्वा यदि हानाक्षि म
ध्ये विशेषतः ॥ आबुधस्तं वप्यंतं किंचिन्सचराचरं ॥ मया दत्तं न तोये न तृप्तिं मे वाभि गच्छति ॥ समुद्रस्नानविधानं ॥ इति श्रीमत्प
रमवैदिक श्रीमन्नारदेव महत्सुनाऽनंतभट्टेन विरचिते विधानपारिजाते तिथिनिर्णयः समाप्तः ॥ श्रीकृष्णार्णवमस्तु ॥ यस्य

हस्ते गजचक्रे गजो यस्य वाहनं ॥ लक्ष्मीर्यस्य कसंस्थानां समे विष्णु प्रसीदतु ॥ अथ मासविधानानुच्यते ॥ तत्र चैत्र शुक्ल प्रतिपदि संवत्स
रारंभ उक्तं ॥ सा चोदय व्यापिनी प्राह्या ॥ चैत्रे मासि जगदुत्थास सर्जप्रथमे हनि ॥ शुक्लपक्षे समग्रं तु तदा सूर्योदये ॥ सतीति हे मातौ बुधपुत्र
णात् ॥ दिनद्वयेत् घासौ ॥ अद्यासौ वा पूर्ववा ॥ चैत्रसित प्रतिपदि पोवाते कौदये सर्वेषां ॥ उदयद्वितये पूर्वो नोदययुगले पि पूर्वस्यात् ॥
इति ज्योतिर्निबंधोक्तेः ॥ यदा तु चैत्रे मलमासो भवति तदा त्रदेव कार्यं सनिधिद्वत्वाद्दे मासि संवत्सरे भवति केचित् ॥ निष्कर्षस्तु ॥ शु
क्लादेर्मलमासस्य सौतर्भवति चोत्तर इति वचनादग्निमवर्षीतः ॥ पातित्वे मलमासभारभ्येव वर्षारंभः ॥ शुक्लास्ताराविव कार्य इति
वयं साधु प्रतीमः ॥ अत्र तैलाभ्यंगो नित्यः ॥ वत्सरादौ वसंतादौ बलिराज्ये तथैव च ॥ तैलाभ्यंगमकुर्वीत नरकं प्रति पद्य इति हृद्वसि
होक्तेः ॥ भविष्य ॥ चैत्रे मासि मरावाहो पुण्य प्रतिपदा पदा ॥ तस्यो वै निंबपत्राणि प्राञ्च संश्रु एव यातिथिं एकवत्सरभूय मत्रिणां र
सधाने श्वरमेघपालिनां ॥ अवणात्पठनाच्च वै नराणां भुभताया स भुभंसहस्रियेति ॥ अस्यां प्रतिदिन वराजारंभ उक्तो मातुङ्गदेयपुराणे
॥ सरत्काले मराज्जाक्रियते याचगार्थिकी ॥ वसंतकाले सा प्रोक्ता कार्य सर्वैः शुभाधिभिरिति ॥ तिथिरत्र पर्व विद्वांशाद्या ॥ अथापुनान
कर्त्तव्या प्रतिपद्विंशतिका चने ॥ पुरुर्त्तना वा कर्त्तव्या द्वितीयादिगुणान्विते तिथिदेवी पुराणात् ॥ अन्ये च विशेषः शाखनवरात्रे वक्ष्यते ॥ अत्र प्रदा
दानमुक्तं मपरकं भविष्यपुराणे ॥ अतीते काल्युगे मासी प्राप्ते चैत्रे महोत्सवे पुण्ये द्विविप्रकथिते प्रपारानं समारंभेत् ॥ ततश्चो शर्जयेद्दि

का. नि.
१५

रात्र्यं वेला ने न पान वः ॥ मंत्रस्तु पुष्टे ये सर्वसा माया पुनेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदानात्पितृत्वं तु हि पिता महा इति ॥ अनुनिर्वर्त्यततो
देयं जलं मासचतुष्टयं ॥ पुषादातु मशकं न विदोषा धर्ममी पुन ॥ पुन हं धर्मघटको वस्तु संवेष्टिता तन ॥ आभ्यासात्पुष्टे देयः ॥ शीता
मलजयः शुचिः ॥ तत्र मंत्रः ॥ एष धर्मघटो दत्तो बुद्धविष्णुशिवात्मकः ॥ अस्याः प्रदानात्सकला मम संतु मनो रथाः ॥ पुनेन विधिना
यत्कृधर्मं कुं भद्रयच्छति ॥ पुषादान फलं सोऽपि प्राप्नोतीह न संशय इति ॥ पुषादाने कर्तव्यता विशेषश्चतुर्थस्तव केड ह्ययं ॥ चैत्र शुक्ल
तृतीया यागोरी मीश्वरपुतां सं पूज्य दोलोष कं कुर्यात् ॥ तृतीया यागं यजेद्देवी शंकरेणाश भविता ॥ कुंकुमागरु कर्पूर मणिवस्तुं शुभ
कैः स्वगंधधूपरीषेष्वरमनेन विशेषतः ॥ आंदोलयेत्ततो वक्ष्यावन्माधवमासकः ॥ इति निर्णयामृतदेवी परारोक्तैः इयं तिथिः प
रविश्राज्या ॥ मूर्तं मातृसत्वे दिने ॥ गौरीव्रतं परशतिमाधवोक्तैः ॥ चैत्र शुक्ल तृतीयायां मधुजयंती ज्ञेया ॥ चैत्र शुक्ल तृतीयायां भगवा
न्मीनरूपधृतिमाश्रयोक्तैः ॥ अत्रैव प्रसंगाद्दृशावतारजयं नो निर्णीयते ॥ पुराणसमुच्चये ॥ मधुभद्रतुष्टिने मधुसिते कूर्मो वि
धौ माधवैवाराहो गिरिजासुतेन च भसि यदुने सिते माधवे ॥ सिंहो भाद्रपदे सिते हरिदिने श्रीवामनो माधवे ॥ रामो गौरिति थावन ॥ परम
भद्रकृष्णस्य कर्मेण ॥ कालविशेषोऽपि तत्रैव ॥ अहो मधुवामनो राम रामो मधुः कोऽथा परस्ते विभागे ॥ कूर्मः सिंहो बौद्धकल्पी
च सायकलो रात्रो कालसायै च पूर्ववति ॥ रुतुभुजिने तृतीया मधुसिते चैत्र शुक्ल पक्षे विशेषे द्वितीयायां गिरिजासुतश्चतुर्थी ॥ भूतं चतु

गुरु
१५

ह्रीं॥ हरिदिनं दशमी गौरिति चिह्नं तीया॥ पञ्च॥ आषाढे शुक्लपक्षे तु एकादशं महं तिथौ॥ जयंती मङ्गला प्रीति तस्यां कार्यं पुष्ये
षण्मासि ति वाराहवचनं विरुद्धं भासेत तत्कल्पभेदेन व्यवस्थापनीयं॥ एताजयंस्तत्तु पासकानां नित्याः॥ अनेषां तु काभ्या इति
हेमाद्रिः॥ अथ कल्पादिरभिधीयते हेमाद्रौ मास्ये॥ ब्रह्मणो यदेन सादिः कल्पादिसा प्रकीर्तिताः॥ वैशाखतृतीयायां कल्पापाफा
ल्लुण्णस्य च॥ पंचमी चैत्रमासस्य तथैवाद्या तथा पराः॥ शुक्लात्रयोदशी मासे कार्त्तिकस्य तु सप्तमी॥ नवमी मार्गशीर्षस्य सप्तमी स
स्य रास्य हं कल्पा नामादयो हेतादत्र सास्येकारका इति॥ अत्र सर्वे विरिणो मत्तदिव ज्ञेयः॥ चैत्रशुक्लनवमी श्रीरामनवमी साचम
ध्याद्गौगिनी ग्राह्या॥ चैत्रशुक्लनवमी पुनर्वसुयुतायुदि॥ सैव मध्याह्नयोगेन महापुण्यतमा भवेदिति॥ स्कान्दे क्ते॥ दिनद्वये मध्या
ह्नव्याघ्रौ तदभावे वानीरा पमाह माधवाचार्यः॥ नवमी चाष्टमी विद्याया ज्वा विह्वल परायणौ॥ उपोषणं नवम्यां च दशम्यां चैव पारामि
ति॥ नक्षत्रयोगे तु॥ पुनर्वसुसंयोगः॥ स्वर्गो विद्यदि दृश्यते चैत्रशुक्लनवम्यां तु सतिथिः सर्वकामदेति स्मरणं न मध्याह्नयोगाभावे स स
युक्ते गोपो व्या॥ योगस्यानि प्राशस्त्यं न पारणं तभयाते स्यादेकस्यां ते वेदिति॥ इदं च वृत्तं संयोगपृथक्कन्यायेन कार्यं नित्यं च॥ पुष्ये षण्मासा
गश्या पितृन्दिशं तर्पणं॥ तस्मीदिने तु कर्त्तव्यं ब्रह्मपापि मभीषुभिः॥ यत्कृत्वा नवम्यां तु भुङ्गे मोहादिमूढधीः॥ कुभीपाके सुषोरे सु
पच्यते नात्र संशय इति॥ हेमायुक्ते॥ केचिदिह मुपासकानां मेव नित्यं न त्वं न्येषां नित्याह॥ पुष्यवायश्च वरास्य वृत्तमात्रे सत्त्वा सर्ववृत्तं

स्यलित्यत्र प्रसंगादित्यनिष्ठमपि वदन्ति ॥ जन्माद्यमीनुवीषा प्रत्ययादि अवगन्तव्येति सर्वसमंजसं ॥ वृत्तप्रकारस्तु अगस्तिसंहि
तायां इत्यत्र ॥ प्रयोगस्तु ॥ यथाशक्ति सुवर्णेन सीतासमतरघुना यप्रतिमां भरतशत्रुघ्नलक्ष्मणप्रतिमां च निर्माय पंचामृतं पूर्वसं प्र
ज्यदं उवत् ॥ प्राणिपत्याशोककुसुमेयुक्तमर्घ्यं दत्वात् ॥ तत्र मंत्रः ॥ दशाननवधार्थी यधर्मसंस्थापनाय च ॥ राक्षसानां विनाशाय दैत्या
नां निधनाय च ॥ परिज्वालापसाधूनां जालोरामस्वयं हरे ॥ गृहाणां च मया दत्तं धातुभिः ॥ सहितो न धेति ॥ ततो रात्रौ जागरणां कृत्वा प्रातः
कृतं विधाय साजेन पायसेन मूलमंत्रतः ॥ शतमष्टौ तं कृत्वा प्रतिमां माचार्यो यनिवेद्य ब्राह्मणैः ॥ सह भुजीतेति ॥ ननु रामनवम्यादे
र्नित्यं त्वपक्षे मलमासेपि कर्त्तव्यता स्यादिति चेन्नैकादश्या न भुंजीत पक्षयोरूपयोरपीत्यादि निषेधस्य मलमासेपि पा
लनीयत्वादित्यथात्वाभावाद् उत्तरदेवतायां पित्रकार्याणि चोभयोरिति स्मृते च शुद्धमासे एव जयंत्युपवास इति सिद्धं ॥ एवं जन्मा
द्यम्यादौ जेयं ॥ इति रामनवमीवृत्तविधानं ॥ चैत्रशुक्लैकादश्यां हरेर्देवलोत्सवस्तुल्योवात्ये ॥ चैत्रमासस्य शुक्लायां मेकादश्यां तु वैष्णवे ॥
शुद्धोत्सवो देवेश ॥ सलस्मीको महोत्सवै रित्यादि ॥ चैत्रशुक्लद्वादश्यां हरेर्देवमनोऽस्य वतुको रामर्चनचंडिकायां ॥ द्वादश्यां चैत्रमासस्य
शुक्लायां देवमनोऽस्य ववोधा यनादिभिः ॥ प्रोक्तः ॥ कर्त्तव्यः ॥ प्रतिवक्ष्यमिति ॥ अकरणो प्रत्यवायः ॥ पादौ ॥ दुर्जवृत्तं मधौ दोला आवरो ननु प्र
जनं ॥ चैत्रे च रामनारोपमकुर्वीणो बुजस्यध इति ॥ शिवस्तु ॥ शिवाय च चतुर्दश्यामपि ये दमनं बुध इति विशेषः ॥ अत्र च द्वाशी मत्तं वीर्यं

स्वपरादिनं गृह्यमित्युक्तं तत्रैव ॥ पारणाहेनलभेतद्वादशीघटिकापि चेत् ॥ तदात्रयोदशी ग्राह्या पवित्रदमनार्पण इति गौराकालोपि
हरेन दमनारयः स्नानधौ विप्रतो यदि वैशाखे धावणे वापि तिथौ स्यात्तर्पणमिति ॥ अन्यच्च ॥ उपाकर्माश्चर्जनं च पवित्रदमना
र्पणं ॥ ईशानस्य बलिर्विहोः शयने परिवर्जनं ॥ कर्णो ह्युक्तस्य च गुरोर्मेघे पीति विनिश्चय इति ज्योतिर्निबंधेषु कास्तादावपि का
र्यमित्युक्तं ॥ मलमासेन भवत्येव ॥ उपाकर्माश्चर्जनं च पवित्रदमनार्पणमिति वर्णेषु परिगणनात् ॥ तस्य योगस्तु स्वयमारमा
दमननकमानी यदेवाग्रे न तनवस्तोपयै धिवा स्यतस्मीन्कामदेवती आवाह्य प्रजयीत्वा क्लींकामदेवाय नः दीर्क्ष्येन म इति य
थाशक्त्यभिप्रेत्य तत्र नमस्कृत्य मंत्रेणादि ह्यदिभ्यः ॥ समर्पयदिति ॥ इत्यनेन भक्तविरचिते विधानपारिजाते चैत्रमासकर्मव्यानि ॥ ॥
अथ वैशाखविधानानि ॥ पृथ्वीचन्द्रोदये विष्णुः तु सामकरमयेषु प्रातः स्नानं विधीयते ॥ हविष्यं बुध्न्यं च महपावकनाशनमि
ति सौरमास उक्तः ॥ अन्यत्पुस्तकयमपि तत्रैव मधुमासस्य शुक्लपामेकादश्यामुपोषितः पंचदश्यां च भावीरमेघशंक्रमणोत्तुवा वै
शाखस्नाननियमं ब्राह्मणानामनुज्ञया ॥ मधुसूदनमय्यर्च्य कृत्वा संकल्पपूर्वकं ॥ तन्मंत्रं ॥ वैशाखं सकलं मासं मेघसंक्रमणोत्तुवे प्रा
तः ॥ सूर्यो मः स्नात्वे गीयतां मधुसूदनः मधुहंतुः प्रसादेन ब्राह्मणानामनुज्ञया ॥ निर्विघ्नमस्तु मे पुण्यं वैशाखस्नानमनुज्ञं ॥ माधवे मेघ
गेभानौ गुरोरे मधुसूदनः प्रातस्नानेन मेनाथफलदो भव पापहन्त्रितितन्नाम ग्राह्यं ॥ तदज्ञाने विशेषाणां कूटयदानं ज्ञायतनामतस्य तीर्थस्य

भो द्विजाः तत्रेत्तु ज्ञायां कार्यं विष्णु तीर्थं मिदं स्मृतं तीर्थं स्पृशेत् कदा वीह्युः सर्वत्रापि न शंशय इति अथ च तुलसी कृतं गोरक्ष तपाश्चर्य मधु
द्विषं विशेषेण तु वैशाखे नरे नारदो भवेत् ॥ माधवं सकलं मां संतुलस्याये च येन रः त्रिसंध्यं मधु हतारं नास्ति तस्य पुनर्भवः ॥ कंरु यष्ट
- नो गंतुं त्वात्तापि प्यलसि च नं ॥ कृता गे विदमभ्यर्च्य न उ गति मवाप्नुयात् तथा ॥ एक भक्त मथो न क मपाचित मंतं दित ॥ माधवे मासि य
ः ॥ कुर्यात्प्रभते सर्व मीमितं ॥ वैशाखे विधिना स्नानं देवन पादिके बहिः ॥ हविष्यं बुध चर्यं च भूशर्क्यं नियम स्थिति बुतं दानं दमो देवि म
धुसूदन पूजनं ॥ अपि जन्म सहस्रोत्थं पापं दहति दारुणं ॥ एवं संपूर्ण स्नाना शक्तौ अहं वा स्नायात् ॥ तदुक्तं पात्रे ॥ त्रयोदश्यां चतुर्दश्यां
वैशाखां वा दिनत्रयं अपि सम्पन्निधानेन नारी वा पुत्रो वा पि वा ॥ प्रातः स्नातः स नियमः सर्व पापैश्च च्यत इति ॥ यदि मल मासो वै
शाखस्तदा मास द्येऽपि स्नातव्यं ॥ नित्यत्वादिति ॥ अन्यो विशेष उक्तोऽपर कं वा मनु फुराणे गंधाश्च मात्मानि तथा वैशाखे सुरभीणि
च फलानि पातकादीनि मर्दन्नि सुरभीणि च ॥ देयानि द्विजु मुखेभ्यो मधुसूदन तुल्ये ॥ प्रत्यहं दिनमेकं वा शक्त्यभावे च मान विरिति
॥ एवं स्नात्वा तेऽपापनं कार्यं ॥ तच्च पात्रेऽष्टव्यं ॥ यथोक्तं करणा शक्तौ तु तत्रिवोक्तं विशाखां विधिना स्नात्वा भोजयेद्वात्मनान्दश ॥
पंचव्रीन्वाथ पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशय इति ॥ वैशाख शुद्ध तृतीयाः शुक्ल तृतीया च्यते ॥ सा च पूर्वा क्लृप्तापिणी ग्राह्या ॥ दिन द्ये न
त्यासौ परैवात उक्तं निर्णयान्ते नारदीये ॥ वैशाखे शुक्ल पक्षि तु तृतीया रोहिणी युता ॥ उष्ट्र भावध्वारेणा सोमेनापि युता तथा ॥ पूर्व वि

ज्ञानकर्तृमापरिविद्याप्रशस्त्यति ॥ इयं पुगादि शिपि ॥ सावोक्तारत्नमालायां ॥ माघे पंचदशी लक्ष्मणभक्ष्ये च त्रयोदशी ॥ तृतीया माघ वेशु
ज्ञानवम्पूज्युगादय इति ॥ अत्राष्टादशुक्तं मास्ये ॥ कृतं आर्द्रविधानेन मन्वादिषु पुगादिषु ॥ हयना विदिसाहसं पितृणां तृप्तिदभव
देति ॥ आर्द्रे पिपरिविदेव ॥ पूर्वोक्तं तु सदाकार्यं ॥ शुक्लामनुपुगादय देवैकमीणिपित्रोचरुत्वा भेदा परास्तिका इति पात्रकैः ॥
देवैकैव तथा हस्ते पुगादी कवयो विदुः ॥ अत्र पूर्वोक्तिके पात्रे हस्ते चैवा परास्तिके इति माघी नारदीयोक्तेश्च ॥ एतत्तु सारेपि ॥ पु
गारिमन्वादि आर्द्रेषु शुक्लपक्षे उदयवापिनीति विज्ञेया ॥ हस्ते पक्षे परास्त्यापिनी ग्राह्येति दिवोदासीयगोभिलः ॥ वैशाखस्य
तृतीयायां पूर्वविधानं करोति हि ॥ हयं देवान गृह्णति कवंचपितरस्तथेति ॥ दिनद्वयेतदासौ परिवेति हेमाद्रादयः ॥ यत्र काला
दर्शो ॥ अत्राष्टमापरस्तिकमित्युक्ता एव मन्वंतरादीनां पुगादीनां विनिर्णयस्तुक्ता देवैकैश्च विचनंतु विष्णु प्रजननविषयमि
त्युक्तं ॥ ननु पूर्वोक्तानेकयतविरोधा गोभिलेन कवंचपितरस्तथेत्याहस्यनिवेधा उपक्षणीयं ॥ अत्रानविशेषो बोधविषयः ॥ उदकुंभाशंकन
कान्तावांसर्वरसैः सह यवगोधूमचणाकासकृदधोदनं तथा ग्रैष्यिकं सर्वमवात्र सस्यदाने प्रशस्त्यति उदकुंभमंत्रस्तु ॥ एव
धर्मपरोदसो बुधविष्णुशिवात्मकः ॥ अस्य पुनरांतप्यं तु पितरोपि पितृमहा ॥ गंधोदकतिलैर्मिश्रसात्रं कुंभजलान्वितं ॥ पितृभ्यः सप्त
दास्यामि शुश्रूष्यमुपतिष्ठति ॥ अत्र च पिंडरहितं आर्द्रं कुर्यात् ॥ अयेन दितये आर्द्रं विष्णुवदितये तथा ॥ पुगादिषु च सर्वो सुपिंड नि

वेणादनेति हेमाद्रौ पुलस्तोक्तेः ॥ अत्र एव भोजने प्रायश्चित्तमृषिधाने रात्रौ भुक्तिवत्सरे तु मन्त्रादिषु पुगादिषु ॥ अभिषेहदि मंत्रं च जपे
 दशनपादमिति ॥ अत्र मलमासे सति मास द्वये पीडं कार्यं ॥ योगादिकं च आहं चापरपक्षिकं ॥ मन्त्रादिकं तैथिकं च कुर्यात्सास द्वयेऽपि चे
 ति स्मृतिचुडीकोक्तेः ॥ अपरपक्षः कृष्णपक्षः ॥ न तु महालयः तत्र तस्य निषेधादिति तत्रौक्तं ॥ अत्र आहंकारो प्रायश्चित्तमृषिधाने ॥
 न यस्य पावामं च च शतवारं तदा जपेत् पुगादयो यदा भूनाः कुरुतो नैवं वापि यति ॥ इयमेव तृतीया परशुरामजयंती ॥ सा च प्रो
 ख्यापिनी ग्राह्या ॥ वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयायां पुनर्वसौ ॥ निशायाः पृथमेयामे जातौ रामः ॥ कुठारमृदिति रामा चण्डिकोक्तेः ॥ दिन
 द्वये तत्प्रातः अंशतो व्यासौ अथाष्टौ च परैवः ॥ शुक्लतृतीया वैशाखे शुद्धो पोष्यादिन द्वये निशायाः पूर्वयामे च उज्जराः अत्र पूर्विकेति ॥
 तथा वैशाखशुक्लसप्तम्यां गंगोत्पत्तिरुक्ता वा हो वैशाखशुक्लसप्तम्यां जरुनामाद्रुवी पुरा ॥ क्रोधात्पीता पुनस्त्यक्तो रंध्रा तु दक्षिणात् ॥ तं
 तत्र पूजयेद्देवी गंगो गगनमेखतामिति ॥ इयं च मध्याह्नापिनी ग्राह्या शिखा चारत् ॥ वैशाखशुक्लचतुर्दशी नृसिंहजयंती ॥ सा च पु
 रोष्यापिनी ग्राह्या ॥ तउक्तं हेमाद्रौ नृसिंहपुराणे वैशाखे शुक्लपक्षे चतुर्दश्यां पुरे मज्जनमसंभवं पुराणं वृत्तं पापप्रणाशनं वर्षे वर्षे
 नृकर्तव्यं मम संतुष्टिकारकमिति ॥ स्कांदेव ॥ वैशाखस्य चतुर्दश्यां सोमवदि निलसं के अवतारो नृसिंहस्य पुरोष समये हि जा इति दिन
 द्वये नद्यासौ असंतो व्यासौ च पराग्राह्या विद्यमद्याष्टौ च विक्रियापि मती ग्राह्या ॥ दिन द्वये पितृश्रावसौ पूर्वति निर्गोतवा ॥ इयमेव योगविशेषे

॥ इति प्रशस्तः ॥ तत्रुक्तं नृसिंहपुराणे स्नातृनक्षेत्रयोगे च शनिवारे तु यद्वत् ॥ सिद्धियोगसंयोगे वणिजे कर्णो तथा पुंसां सौभाग्ययोगे न लभ्य
ते रितयोगतः ॥ तथा एमे योगे विनापि सन्निधिनं पापनाशनं ॥ सर्वेषां मेव वर्णानां अधिकारे स्तित इति ॥ मद्रक्तैस्तु विशेषेण कर्त्तव्यं मत्परा
यणोरिति तथा विज्ञायमहि नं यत्कलं यथाप्यनरः स पाति नरकं पारं यावच्चतुर्दिवा करौ इति इदमपि नित्यं कांक्ष्य च ॥ प्रयोगस्तु
॥ नृसिंहपुराणे कः मया देतिलाशमलकैः स्नात्वा नृसिंहदेवेशतनून्मदिने शुभे उपवासं करिष्यामि सर्वभोगविवर्जितः ॥ इति मेवैरासं
कलं कृत्वा सायंकाले श्रीलक्ष्मीनृसिंहस्य यथाशक्ति सुवर्णनिर्मितां प्रतिमां कलशोपरि प्रतिष्ठाप्योपचारे पूजयित्वा रात्रौ जागरणं कृत्वा
प्रातः स्नानादिविधाय पुनर्देवं पूज्य ॥ नृसिंहस्तु तदेवेशलक्ष्मीकांतगत्यते ॥ अनेनार्वा परा नेन सफलाः सुमेनोरथा इत्याचार्योपप्रतिमां
दत्त्वा वाद्यगानभोजयीत्यास्वयं पारणं कुर्वय तितिसंक्षेपः ॥ वैशाखपौर्णमास्य विशेषोऽपरां कजावालिः श्रुता नमुदकुंभं च वैशाख्यं च
विशेषतः ॥ निर्दिश्य धर्मराजाय गोदानं फलमाप्नुयात् ॥ सुवर्णतिलपुष्पैस्तु वाद्यगानसंप्रपंचया ॥ तर्पयेत्तदुदपां वैस्तु बुधहस्तां व्यपेक्षनीति ॥ मे
व्रक्तः ॥ एयधर्म्यदृश्यक्षयततीयापुकरोभिहितः ॥ विष्णुरपि ॥ तिलाकृत्वा जिने कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिं यी ॥ ददाति यस्तु विप्राय सर्वं
तरति दुष्कृतिमिति ॥ ॥ इति श्रीमन्नागदेवात्मजानंतभट्टविरचिते विधानपरिजाते वैशाखविधानानि ॥ अथ मेघमासविधानानि ॥ तत्र
गारुडे हरेर्जलकीडोक्ता ॥ यनागमे प्रकुर्वति जलस्थविजनादनं ये जनानुपशा हूलनते यांति पुनर्भवं ॥ स्वर्णपात्रेथ वारोपनां पुत्रा मृत्यो

पिता तोयस्थयोर्व - - योदिहं राजा जगम शिलोद्धवं । प्रतिभावं न हा भागनस्य उरणं मनंतकं । तत्र शुक्र तृतीयययोरभावनमुक्तं नाधवीये मवीय ॥
 भदेकस्य यत्ने नरं भावं वृत्तमुत्तमं । जेष्ट शुक्र तृतीयायात्त्रातानियमं तत्परेत्यादि ॥ साच पूर्वविदेत्युक्तं प्राक । जेष्ट शुक्र दशमी दशहरा । त
 उक्तं हेमाद्रौ ब्राह्मणे जेष्ट मासि सिते पक्षे दशमी हस्तसंयुता ॥ हरते दशपापानि तस्मादशहरा स्म्यतेति ॥ अत्राग्रे विशेषः ॥ का सितं उक्तं ॥ वि
 स्तरभीत्यान लिखितः । यदि जेष्ट मलमासो भवति । तत्रेव दशहरा कार्या ॥ ननु शुद्धे दशहरा शुभे नोक्तं शुभेपि पुणदि हेमाद्रौ शेषे शुभे गते ॥
 गंगायाभ्युसंभवे तीर्थोत्तरे परिकार्ये । पाकाचित्सरितथा पत्रात्पादपातिलोदकं ॥ मुच्यते दशमीः ॥ पापैः समस्तपातकोपमैरिति स्फासो अ
 त्योतिथौ सतबंधं रामेश्वरनमस्कारादिविशेष पूजा कार्येत्युक्तं स्फासे सेतु महात्म्ये ॥ जेष्ट मासि सिते पक्षे दशम्यां बुधहस्तयोः ॥ गगनं दिव्यती
 पाते कया च देहयोरौ ॥ दशयोगे सेतुमधोर्लिङ्गरूपधरं ॥ रातो वैष्णवपापमासशिवलिं मनुजमं ॥ तस्मीदिने नमीशानेतत्वास्यामोक्षभा
 जनमिति । तेषु त्रैकादशी निर्जला ॥ ननु निर्जलमुपोषादकुंभदत्तं मुच्यते इति निर्णयाम्यते उक्तं जेष्ट पौर्णिमास्यां त्रिंशो वृत्तमुक्तं भविष्ये
 जेष्ट मासि सिते पक्षे पौर्णिमास्यां तथा वृत्तं ॥ चीर्मेष्टमहाभत्याकथितं ते मयानपेत्यादि ॥ सतदुत्तं जेष्ट मासायापाममुक्तं निर्णयाम्यतथ
 दिव्ये ॥ शुभायां च तथा जेष्ट वदमले महासती । त्रिरात्रौ पौर्णिमा नारी विधिमानेन पूजयेत्ती इत्यादि ॥ इदं वृत्तं दक्षिणात्या ॥ दक्षिणायां मा
 चारंति पाश्चात्या रत्नपापमाचरंति ॥ अत्रार्णोमायावासे पूर्वविदेष्टा दशहरा पातधारं भागवित्री वदपितृकी कृत्वाष्टमी च भूताचकृतं वा संयुक्ती

तिथिरिति स्फोटोक्तः ॥ भूतविद्यासिनीवालीननुतत्रुतं चोत ॥ वर्जयित्वा तु वित्रीवृत्तं तु शिविवाहनेति ॥ यदा तत्तदा दशघटिकापरदिने त
रापराश्रयाः पूर्वदिने वैवसावित्रीवृत्ते पंचदशीतिथिः ॥ नागोष्टादशभूतस्य सुश्रेष्ठं च परोहनीतिमाधवाचाप्योक्तः ॥ अत्रादिमपुराणे विज्ञाप
उक्तजैहमासि विज्ञापयामासौ मासं विशेषतः ॥ अश्वमेधस्य पशुसंगतस्य प्रोतिनसंज्ञयति ॥ इयं मन्वादिः पिसापो वीरुकीया होमुक्तं ॥ इ
ति ध्यानपारिजाते जैहमासविधानानि ॥ ॥ अथारवाहमासविधानानि ॥ आषाढशुक्लदशमि कैलाससिचमन्वादिः सापूर्वास्तुत्यापिनी
आहोमुक्तं आषाढशुक्लैकादश्यावातप्रचक्रादिधारणमुक्तं एमाचनं चंद्रिकायन्तसिंहपरित्योपां च भविष्ये रापयं चैव बोधिन्यो च कृतीथ
च ॥ शंखचक्रविधानेन च द्विप्रजाभवे चरति जग्दे देसप्रमाह्यकेतनीयो ध्याये ॥ पवित्रं ते पितृ ननु शुक्लस्य ते प्रभुगात्राणि पर्येति विभुतः ॥ अ
तस्तत्तत्तदा मोक्षुते भूतासश्च हंतस्तत्तमासतः ॥ तथा ॥ तपोऽपि विभुं वितनं विवस्य दिशो वंतोऽस्य तंतवो व्यस्थिन् ॥ अवंत्यस्य पवीतारमा
शको दिवस्य ह्यमर्धिति हंतिते तस्य ॥ इति ह्य ॥ तथा तत्रैवाह्यके चतुर्थध्याये ॥ च म्रव्येजुः शक्रनेरिभस्ता गोविन्दस्य आयुधानि विभु
न ॥ अणामूर्जिसचमानः ॥ सपुंडुरीयं मं महिषो विवक्तिः तथा परोमात्रयेति स्तुतं परिशिष्टे पि ॥ नां विभीर्तिवपुष्याभितप्रवलदवानं
मम तस्य विह्वोः सक्तं उल्लिखिधूपवि संतिययवयो वीतराणा देवा सो यत्र विनंन वक्रना अदर्शने प्रयता स्वर्गमायनयेतां कृतामानबालो रुद्रस्य
विततं तिवाह्यणा हंतं ॥ इति यजुर्वेदपि येन देवाः पवित्रेणात्मानं पुनरेसदा ॥ तेन पवित्रेणा सह स्वेधारेण पावनामपुनं नुमा इति ते त्रीयाह्य

[illegible]

तितैर्बुद्धेनास्तिकालापतस्यै नलिपतेकलिकृतिः ॥ कल्पशब्दांकितोनरइत्यादि ॥ हारकामहात्म्येपिवाच्येः अग्निनैवतुसंतसंचक्रमादाय
वैद्यवः ॥ धारयेत्सर्ववर्णानां हरिसालोक्यतिष्ठये कल्पाभातुमयां पुत्रां तापयित्वा स्वकांतनुचिह्नयेद्देहवो यत्कसयातिपरमां गतिः ॥ नवपु
त्रां च एतेषु क्रमादेव रसं वा देपि ॥ सोवर्णं राजतं काशं नात्रं काष्ठं मयं जुवा ॥ चक्रकल्पां मेधावी धारयीत विचक्षणः ॥ नारदीयं पांचरात्रं वि
॥ हारं पुंरंतुषट्काणवलयत्रये संयुतं ॥ हरेः सदृशं नतसंधारयीत विक्षणा पात्रेपि उपवीनदि वृद्धार्थः ॥ शंखचक्रगदादयः ॥ ब्राह्मणवि
शेषेण वैष्णवस्य विशेषतः ॥ उपवीतं शिखां वधं च कलाथनमेव च ॥ चक्रं लांछनं हीनं विप्रस्य विफलाक्रिया चक्रांकिताय पातवं
हव्यकवह्निजोत्तमैः ॥ तस्माच्चक्रांकितं स्तिष्ठेत्पवित्रं तइति श्रुतेः ॥ वाराहे च शंखचक्रांकितं कुर्यादात्मनो वारु मूर्त्तयोः ॥ कलत्रापस्य
भस्मे शुपश्चादिषु विशेषतः दक्षिणे तु भुजे विप्रो विभूषा देवदुर्जनं ॥ सव्ये तु संखं विभूषादिति बुद्धविदो विदुः ॥ चक्रादिधारणं पुंसां ह
रिसंखंधवेदनं पाति बुद्धनिमित्तं हि यथा वलयभूषणं ॥ तत्र तु विधिवत्कल्पां चायुधविधानतः ॥ तत्र न्यंते रा मंत्रं जे पुतिष्ठा पृथ
कपृथक् ॥ गौतमीयतंत्रेपि ॥ ललाटे च गदाधार्य मूर्द्धि चापं शरं तथा ॥ नंदकंचैव ह-न्यथे शंखं चक्रं भुजं दये ॥ इति निंदते निषेध
श्च ब्राह्मेति मन्त्रं चक्रांकितं दृष्ट्वा निंदति नराधमा ॥ आवलोक्य गुरवं ते सां पादित्य मवलोकयेदित्यादि ॥ काशीखंडेपि अमेपिये हरिहरं
कधरां योते इत पुनरहोपरिवर्जनीया इति तत्रैव ध्रुवाख्येने शंखचक्रांकिततनुः शिरसा मन्तरीधरः ॥ गोपीचंदनलिप्रांगो हृदये तदधं

कृत इति भारते पि ॥ नान्यदेवं नमस्तु कर्णे नान्यदेवं निरीक्षयेत् ॥ चक्रं कितं सदा तिष्ठेन्मदकः ॥ बाहुनंदनस्य पर्वण्यपि बहुत्ववचनं देवायुति
सस्रवणाधुनोदियं सन्नतमयो हरिः ॥ बासुदेव इति प्रोक्तो यन्मा पृच्छसि भारतः ॥ ब्राह्मणे ॥ भेदिये वैशेः भूदेष्वकृतस्यै ॥ सद्यते भ्य
र्चतच्चैव नित्यमुक्तैः स्वकर्मभिरिति ॥ कृतलक्षणे ॥ कृतहरिचिह्नैरित्यर्थः ॥ देवो भूत्वा देवान्यजेतेति श्रुतेः ॥ हरिवंशेऽपि चक्रं कितं ॥ प्रवे
ष्टव्या पावदागमनं ममः नामुद्रिताः ॥ प्रवेष्टव्या पावदागमनं समेति एवं श्रुतिस्मृतिपुराणे विहारागमादिसिद्धत्वाच्चक्राद्यं कनं कर्त
व्यमिति ॥ ननु पवित्रं तदस्यादिश्रुतित्तु प्रसाधारणे प्रमाणात्वेनोदाहृता तत्रोपपद्यते ॥ वेदिभाष्यकृता माधवाचार्येणाप्यथा व्याख्यात
त्वात् ॥ तथा च तद्व्याप्यं पवित्रं तदिति पंचकरं अंगिरसस्य पवित्रं स्यात् वैजाग्रतं परमानसं मदेवता केतथा चाजुक्रंत ॥ पवित्रं तदस्यभि
ष्टं वै आद्येक्षौ वक्तव्ये सवितं च ॥ पवित्रं ते वितं तव वासरास्यत इति हे विद्यता वित्रं धिषणा श्रुतचेनेति च ॥ तत्र प्रथमा पवित्रं तदिति
हे वृक्षरास्यते मंत्रस्य स्वामिन्सोमः ॥ ते पवित्रं सोधकं अंगं विजतं सर्वं इति सजं सप्रभुः ॥ प्रभवित्वा त्वंगावलि पातुरंगानि पर्ये विपरि
गच्छति ॥ विश्वतः सर्वतः नवतस्य वित्रं ॥ अतमननः ॥ पयोवृतादिनां संतस्य गावः अतएवामः अपरिपक्वनव्याप्नोति ॥ शृंगा स इतश्च ता
एव परिपक्वा एव वहेतोषा गं विर्वहेतः ॥ तस्य वित्रं समासतु व्यामुचति ॥ अथ द्वितीया पातपोष्यवित्रमिति ॥ तपोः शत्रूणां तापवृक्षसो
मस्य पवित्रं शोधं मंगंतं को वा रिवस्य देवुलोकस्यादिते स्थाने वि ततं वित्तं ॥ तृतीयस्यां मितो दिवि सोम आसीदिति हिवा संरां ॥ अस्तं

ॐ

२६

तवोशवः शोचते दीप्यमानः ॥ अस्थिरश्च विविधं तिष्ठति ते पृथिव्या हविर्होने वा आस्यसे मस्य आशवः ॥ शृगामिनो रसाग्रं वंति रक्षंति कंप
वीतारं यजमानं होमदाज्ञपश्चात्तु कवा ॥ दिवो दुलोकस्य पृष्ठं सदृशमुन्नतं देशं चेत सावर्थादेव गमे ह्यवया आधितिष्ठंति आश्रयंति ॥ इति तथा
च मस्ये न इति एको न विंशो सोमा पापे विनिपुक्ता च भूयतु च मति भक्षयंत्येति च ममास्ते बुसीदति च भूयत ॥ यदा च म्योऽपुधि सवरा फ
लकेतयोर्वर्तमानत्वा तथा श्येत ॥ संसीनीयः शकुनः शक्रः ॥ सामर्थ्यं काशे विभक्त्वा हरये रातो मनिवित्यादिना क निष्पात्रेषु विहराणां शी
लः ॥ ह्युहोर्भ इति भवं गोविंदः ॥ यजमानानां गवां लभकः विडुः रिडु रिति डत्युत्पातत्वे न निपातः ॥ उभो उवणा शीलः आयुधानि स्य क पा
लादीने किमुत त धारयत ॥ गुणमुदकानां मूर्ध्नि पुरे कं समुदं गुंत रिक्षना मेततं गुंत रिक्षलोकं सच मनः सेवमानः ॥ महिषो महान पृ
वः विधः सो - तुरीयं चतुर्थं ॥ धाम चांद्रमसं स्थानं विविक्तिं सेवते ॥ सूर्यं लोको परिचडलौको विद्यते यमः ॥ पृथिव्यां गुधिपति समाव
धित्यादि मिश्रुडमानं क्षत्राणामधिपति ॥ समावत्तिर्यं तिर्मत्रैता यत इति तथा ॥ चणं पवित्रं मिनि विहोर्बुद्ध्या सवत्कृति पवित्रेणेति
यत्ते पवित्रं मिति च सौजमणा पागे विनिपुक्तः ॥ स हो वाचे त्वा रयत्कृत्वा मानं तयानो पलभ्यते ॥ अतो मे क्कार्थे प्रमाणं पृथी चन्द्रोदयनिबंधे तत्रां कथा
रानि येषां धातु तथा हि यत्कृतं संप्रसारितं लिङ्गं चिह्नं तर्जुनैः ॥ स सर्वपातमा भोगी चंडालो जन्मं कोटिबुद्धिं जनुत प्रदात्वा रिङ्गा किततनु नः ॥
संभाष्य गैरं पाति यावदिंद्राश्च तर्जुनैः तिहृत्वा रीयोक्तैः ॥ शंखं च कां घं कनं च नृत्तगीतादि कंतथा ॥ एक जाते रयं धर्मो न जानुम्यादि जन्मनः

शंखचक्रं नृदं यस्तु कुर्यात्तस्य पसेनरा सश्रद्धवद्विस्तार्यः सर्वस्माद्विस्तार्यः यथाऽस्मान्ननं का ह मनहं सर्वकर्मसु तथा चक्रं कि
 मोविप्रः सर्वकर्मसु गृहीत इति विद्वाध्वत्तायनादि वचनात् स्वशरीरेत्यदेहवा भवेद्विकिणी द्विज इति मनुस्मृतेः नाकं नायदहेहं दे
 हे ज्ञेयं कामकारतः नाधिकुर्वीति दशांगी श्रौतस्मार्तौ कर्मस्वितिवैधायवचनात् शौच्यायाधुपनाजैनां ह्युकायनिकनास्तिकात्
 तत्र चक्रं धरा नृष्टु सदा सा जलमाविशेदिति स्मृतिसंग्रहवचनाच्च तस्माद्विधानावा भाविष्यि हत्वा च न तप्यं कर्तव्यं यदि प्राणाव
 चनां याकरस्थतयो पलभ्यंते चरं पिश्रुद्विषयं एकजातेरयं धर्मो न जातु स्याद्विजन्मनं इति विष्णु स्मृत्या तथा व्यवस्थापनात् तस्माच्च
 श्रुद्विषयमेवं प्राप्तेभिधीयते वैदिकैर्धर्मैः पाण्डित्यात् तत्परिगृह्यतः प्रत्यक्षश्रुतिमूलत्वात् सांकः सप्रमाणकः लिंगादत्र वि
 धिः कल्पोऽस्तु श्रुतिः क्रतो यथानियमेधवचनं तत्र मितिकायसचक्रं गंधी श्राविविषयं यदेत्येवमवस्थितिः तथा हि विदोऽस्विको
 धर्ममूलं स्मृतिशीले च न द्विदं आचारैव साधनं मात्मानस्तस्मिन्नेव चेति मनुस्मृत्या धर्मज्ञः समयः प्रमाणवेदांश्चेत्यासदाचारस्य
 प्रमाणकथनात् वेदविधिर्वहुभिस्तस्य धर्मैः पाण्डित्यात् न च ते बाध्यात् तद्भाषणमिति वाच्यं माध्व ए मानुजीयविष्णुस्मासी संप्रदायि
 नां मनेकेषां विकल्पान्माप्यन्वात् कृपित्करय होलाकायाचारस्य यदा सदाचारत्वं किमुना स सर्वदेशानुगतस्य सदाचारत्वं वक्तव्यमिति किं
 च पद्येन शिष्टत्वेनाभिमानात्वादेभिः सर्वैरुक्तानां विवाहभोजनाद्यविशीतवहारोपि धीनस्यात् ननु यस्मिन् देशे यथाचारः पां पय्य

कृपागतः॥ कृतिस्त्वविरुद्धश्च सदाचारः॥ स उच्यते सतिस्मया सदाचारस्य त्रिवर्चनात्पक्षकृतस्य तस्य संकशोदाहृतस्य त्रिविरुद्धत्वाकथं सदा
चारस्य मिति चतः॥ एष मवैहि यत्र विधिं विनानिषेधमात्रे तस्यैव सदाचारत्वं कलितं जभक्षणादिवत्॥ यत्र तु द्वयमप्यस्ति॥ तत्र विलो गु
ह्यत्वादिवत् फलानि शयनरभावकामे स्येव यदा॥ कृतिवैधं तु यत्र स्यात्तत्र धर्मा बुभौ स्तौ स्मृतिवैधेन विषयः॥ कल्पनीयः पृथक् पृथगि
ति वचनान्निषेधस्य मृदायसादिनिर्मितसंस्कृतिव्ययत्वं अदीक्षेत विषयत्वं वेनिसाधुः॥ पंथाः॥ चक्रविषं धमृदा कृत्वा तथा तमायसे न
वा॥ तदेकधारणान्मर्त्यैर्नरकानुपपद्यते॥ सोवर्णो राजतं तापुचक्रां कांस्यमयं तथा द्विजातिर्धौ रयोत्रितं सर्वकर्म सुपावनमिति नारदीय
पांचरात्रोक्ते तथा चक्रादिकं सदाधार्यदीक्षितैर्वैष्णवागमे विष्णुभक्तैर्विशेषेण द्विजैर्वेदायतनैः॥ अदीक्षितैर्धारयेद्यपि तस्यैव संशय
इति वैलोक्य मोहनवाचरात्रोक्तेष्वनया त्रतसायं सेनेति श्रुत्वा श्लोकेन सपदवैयर्थ्यं॥ आयेने सेतावतैर्वाथसिद्धेरिति वाच्यं तत्प्रशोक्तेः
यदुक्तं शास्त्रे चक्राद्यं कनचनृत्तगीतारिकं तथा॥ एकजातेरयं धर्मो न जातु स्याद्विजन्मन इति चक्रधारणावर्जनं द्विजातेस्तदपि वृथा हतार्थं
त्वनवान् धर्मे मित्येतत्परं॥ वृथागानादिकं साज्जं रत्यर्थं वादतं द्विजैः॥ न स वृथा हरे भक्तिरहितं जन्तो यद्वदिति स्कांदे मार्गशीर्षमास महा
स्योक्तेः॥ चक्रादिकं सदाधार्यदीक्षितैर्वैष्णवागमे॥ विष्णुभक्तैर्विशेषेण द्विजैर्वेदायतनैः॥ इति पूर्वोक्तविशेषोक्तेष्वनवैवावचनानां निबं
धावन्तु पलं भादय वस्थापकत्वमिति वाच्यं॥ प्रसंगं यं ननु प्रमाणादेयः॥ अथ धामा रतारि समस्तप्राणस्य निबंधाद्यवन्तु दाह तत्वात्

स्यात्पुमांस्तस्यादित्यलं प्रपंचेनायदाज्ञाने ॥ एसादेवपितुर्जन्यस्यस्य एकजातिविभुद्वमातापितुर्जन्यस्तस्यैवायधर्मो न द्विजाने
 द्विभ्यां पितृभ्यां जातिजन्यस्यस्य विजातिकुंडगोलकारि स्वस्य नायकं धर्मोऽतिवावचार्थः ॥ जातिशब्दस्य जनार्थत्वं च तत्सिद्धिजाति
 साहचर्यमिति मिमांसासूत्रव्याख्याने अग्निर्वैवाग्र्यस्य तु दाहणवावचादौ दृष्टं ॥ विष्णुदीक्षाधिकारस्तु विभुद्वंसेवनान्यथ यज्ञे य
 था घंढस्वकपीतनादि विवर्जनादितिकर्म्येण एणोक्तं ॥ पुमांस्तु पवित्रं तद्विद्विंश्रुतितैव ॥ यदुक्तं तेषां कर्मोत्तरे वेनियक्तत्वेन भा
 ष्यादोतत्परत्वात् उपलब्धिरिति ॥ इतपिनसां प्रतं ॥ उच्चदिविदसि एतावतो अस्थुर्ये अस्वदाः ॥ सहतं सूर्येणोत्पादिमंत्रस्यानेत्र विनियुक्त
 स्यापिल्लिमादश्च दानादि विधायकत्वं यथा मीमांसकैरेगी कृतं तथा जातिनकोपि दोषः ॥ तदुक्तं एण केपि शुभ्रः ॥ सहते सूर्येणो
 त्पादिमंत्रस्तिंगासि शाब्दान फलविधेरेगी कारदिति ॥ यथा वाधनान्निवप्राश्नासीत्यादीनां मंत्राणां तत्कर्मणिविति युक्तानामपि पु
 षा पुर्वर्जनदिविद्याक्षेपकत्वं स्यात्तेषां अधिकारो गी कृतं यथा वात प्रांज कर्म तुलसे वयोषां भागत्वे पैतृस्वशो पीतया प्रिवेत्तादीनां व
 त्पणेन तत्र तत्कर्मणिविनि युक्तानामपि मातुलकत्वाविवाहविधाक्षेपकत्वं मंगी कृतं पाववा चार्थेण पराशरास्मृतिरीकायां यथा
 देवाश्च याभियंजते ददाति चेति मंत्रस्या जातेन विनियुक्तं स्यापि यमिरिति यागकरणत्वेनाभिधानाशनं च सामर्थ्येन कर्मकार
 कतया च याज्ञोऽत्यकया गदानविधायकत्वमविद्वमिति याय सुधाया सुधाया उपयादित ॥ यथावा ॥ चत्वारिंशं चत्वारिंशं चत्वारिंशं

तापदाने उतत्तः ॥ पञ्चविंशति मंत्राणां ॥ मन्त्रकर्मश्रुतिनियुक्तानामपि व्याकरणाभ्ययनविधिकृत्य कत्वे भगवता पतंलिता महाभाष्येऽभ्यु-
पगतं ॥ यथा वा विधि शक्तिर्न मंत्रस्य नियोगेनापनीयते ॥ स्वने विधास्यति यद्यपि योगादिसारधी व्यतीति न त्रवर्ति भद्राचार्येणापि विधा-
य कत्त मंत्राणि सर्वाणि च यद्वदंतीति कट्टकत्वावेदै वधुसर्वै र्हेमेव वेदा इति स्मृत्यन्तं न तु समचयादिति बुद्ध्या सत्त्वेण च सर्वेषां शब्दानां
परब्रह्मभूतो विद्मो समचया कथनाद्व्यादेस्तंतरत्नमस्य हि तं ॥ तदयं पवित्रं त इति मंत्रार्थः हे वाग्म्येण स्यते वेदस्य चतुर्ष्वेव स्य वाक्तामि-
नू विद्मो तेन व पवित्रं पवित्रयति भूतानीति पवित्रतया यत्ते सु न नमिति चापवित्रं य च क्वं वितनं ते जो भिर्यो पवित्रतं वा वर्तते तं तिन च के-
रा पुभुः ॥ सर्वोत्तमस्तु गत्राणि अस्माकं शरीराणि पुर्येषि पयसि किं पचगवादि प्राशनवत्कृति यथा गानि पवित्री करोषि नेत्याह विप्र-
वत इति ॥ विधुतः सर्वे पुकरोते सर्वे एषे प्यगानि पवित्रयसीत्यर्थः ॥ परिश्रव उवा गतविति धातुः पावना र्थे वर्तते त पवित्रशब्दस्य विष्णु-
चक्रवाचकत्वात् नुकारात् शब्दा यं शतपथे सौत्रामण्या पुकरोते दृष्टं यत्ने पवित्रमिति तद्यथा विष्णोश्चक्रं तथा पवीत्रं मसीत्येवेतदा गृह्यते
अभिधेयं पवित्रं चरणेभि रथा गे च सुदर्शनं च सहस्रां प्राकृतं प्रलोक दारं भक्षै ज संवा मानि वि सुचक्रस्य पर्यायेण निबोध मे इति
॥ तथा सुदर्शने च दर्भे च पवित्रं शरा स्रज क इति विश्वकोशे पि दृष्टं एवं शर्वाङ्गेन च कलति उक्ता दतरा ईन चक्रधारणा रहितानां निराश्रव-
कं तद्गारिणा श्री विष्णु प्राप्ति चते ॥ अनसुनर इति श्री विष्णु चक्रेण अनसु संस्कृतान रूपस्य सूर्यस्य श्रुमान् ॥ ग्रामः ॥ शास्त्रोक्त चक्र

संस्काराभावापरिपक्वः सन्ततप्रसिद्धवित्ताख्यं बुद्ध्याभ्युक्तेन प्राप्नोति यथैव हतः विमुचकभक्त्याधारयंतः शास्त्रोक्तविधिना च
भक्त्या स इतश्चाप्यक इति धातोर्निष्ठांतस्य रूपमेतत् ॥ तथा च शास्त्रोक्तसंस्कारेण परिपक्वा निर्मलांतः ॥ कारणः सतयवतद्विष्णुख्यं पर
ब्रह्म समागतप्राप्तुवंति तच्छब्दस्य भगवद्वाचकत्वं नदिति वा सत्यस्य महो भूतस्य नाम भवतानि ॥ ३० ॥ तत्सदिति बुद्ध्यालोनिर्देष्टुं
विधः ॥ स्मृत इति क्त्वादिसिद्धं ॥ मया भूतं तु भगवानो वयं कोविदुर्महद्भूतमिति दानधर्मोक्तेः ॥ तपोऽप्यवित्रमिति ॥ तपो यथा धं
ज्ञानवतः न पश्यालोचन इति धतोऽस्य प्रत्ययांतस्य रूपं यदा तयोः ॥ शब्दसंतापकस्य विद्योः तप संताप इति धातोर्द्वयं ॥ यत्पवित्रं च
क्रंदिवस्य देकी गदिगुणा विशिष्टे वैकुण्ठे दिस्थाने वितंत व्यासवर्त्तने ॥ अस्य चक्रस्य तंतपः ॥ रस्य यः ॥ शोचंतादीप्यमानां व्यवस्थिरन्
भक्तेषु विविधफलदातृत्वेन तिष्ठंतीत्यर्थः ॥ तथाऽस्य पवित्रस्य आश्रयः श्रीगुणामिनः ॥ आपिनोवाः ॥ शुभ्रद्वयाविति धातोः पुन्य
धांतस्य रूपमेतत् तंतवोरश्मयपवीतारंतापादिसंस्कारेण त्मानं पवित्रीकुर्वीणा सजुनवर्गं पुनंति रसंति ॥ यवीतारमित्येतत्सूह
॥ पवन इति धातोस्तु प्रत्ययांतस्य रूपं न केनैव भवंति किंतु चेतसा सम्यग्ज्ञानदानेन दिवस्य एवं वैकुण्ठदिस्थानं अभितिष्ठंति ॥ पवीतवै
कुण्ठावधिष्ठं पयंतीत्यर्थः ॥ अभिशीङ्ग स्थानं कर्मनिस्त्रेणाचक्षितीया विभक्तिर्ज्ञेयां च भव्यदिति ॥ चन्दांसंसारसेनायां दुर्गमत्वेन
लीदेतीति भवचषत् ॥ तथा पिशेनः शमी सप ॥ उत्तमो जीववर्ग गोविदुः गोविंदस्य अकारं तत्संस्थादसंभ्राणुवानिशं चक्रादिनिवि

भक्तविभ्राणः दुष्टः दुर्वलशीलः ॥ जानेनाहः ॥ अथाभर्मिः अशब्दः ॥ कर्मवाची प्रतिष्ठा ॥ आरब्धकर्मणा दुर्मिः उत्कटभोगसचमानः ॥ से
वमानोपि महिषः ॥ महान् शुभमिचरिचरितभक्तामहं तं प्रासः ॥ सनत्समुदं धीरसागरलक्षणां तुरीयं धाम चतुर्थं स्थानं विवक्तिसेव
तेमुक्तो भवतीत्यर्थः ॥ पुनस्तानस्य धीरसागरस्य चतुर्थं स्थानं तमोक्षधर्मी दोषसंगतां चतुर्थी गच्छति नाए यणा परा यणा इति श्रुत
ही पमहात्म्ये येन देवा इति ॥ हे पापमानः ॥ देवताविशेषाः येन पवित्रेणागचक्रेण देवा बुद्ध्या दययात्मानं सदा पुनरेव विव्री कुर्वते
मेन पवित्रेण संख्या कथाएव ता मा भवत्यः ॥ उरुतु शतिवार्थः ॥ पवित्रेणेति दी घतदेदीप्यमानहे देवाने कृतम् ॥ अनुज्योति ह्ये
दिकतु फलप्राप्यर्थकत्वा कृतना संकलिन फलदात्रा मुक्रेण मुहनेन पवित्रेण मां पुनीहिः यत्तति हे अनेजेत च अर्चि यिज्वात्तामं
तरामध्ये वित्तजं यत्पवित्रं वर्त्तनेन पवित्रेण बुद्ध्या वदो भगवत्तामां उमातु ॥ चरणमिति ॥ पवित्रयोर्ती वि पवित्रं विततं पुणरां पुणत
नं यच्चरणं च कं वर्तते ॥ येन च सज्जनः ॥ दुःकृतानि तरेति ॥ मुहनेन तेन पवित्रेण अर्चुणं तिनर्थकारित्येन शत्रुभूतं पाप्मानं पापरूपं मनाय
जाने अति तरे म अति कं ताव भूमिव ॥ चरणं पवित्रं मिति नात्र पुनरुक्तिः गोवलीव ह्येवापातः सकीचकैमा हत शर्णा रक्षरैरिति वत् ॥ सव
मया अपि भूत य उक्ता र्थे प्रमाणात्वेनोक्ता ॥ ग्रंथगौरवभयाच्चौ चंते अत्र कश्चिदाद्येह भवतु तस्य चकारि धारणां कृतिस्पृत्यादि प्रमाणं
सिद्धं तथापि वेदप्रहृविषाधिकारिकं तथा च स्त्रादेयजविभवं खंडेकविशाखाये गौतमशास्त्रे पुरा स्मृत्योक्तं ॥ पांच एवैव का पाले तथा

कालामुखेपि च। शाके च दीक्षिता इयं भवेत्तु स्यात्तु धर्माः॥ बौधे चार्हन्मते चैव तथा पाशुपतेपि च। तथा तत्रैव आयुर्वेदः। शंखचक्राद्यैस्त्वदी
 यैरंकिता जनाः। अग्निनमैर्महा मोहाद्देवेषु च। स यो हरिति मातुं पुराणोपि पंचरात्रो भागवतं तत्रैवैवानामभिधं॥ वेदश्चासमुद्दि
 त्यकमलापतिरुक्तवानिति॥ सूतसंहियां च॥ अयं तस्य बलितानां हि द्विजानां वेदमार्गं॥ पाचरात्रद्वयो मार्गः कालेनैवोपवारकाः॥ इ
 ति॥ हेमाद्रौ प्रायश्चित्तं कोडे पात्रेपि॥ शृणु एव महाबाहो लिंगं चक्रादिधारणं शूद्रधर्म्यं रतं न हि ते वा नास्ति पुनर्भवः॥ तदयं तं
 थानवलोकनं जनिता ज्ञानविज्ञं भणमात्रं॥ यत एतथाव च सांनारदीयपंचरात्रं व्यतिरिक्ताः॥ गमनविषयत्वात् तथा हि पात्रे पातात्
 खंडे एकस्य प्रध्यायै गोतमसोपपत्तावे॥ गोतमेनाभि शप्तास्तु द्विजा तु द्विजमानसः॥ कंचित्कालमति क्रमेण केचित्तमचयुः॥ भूय
 सा प्राणि पातेन गोतमं तेभ्य प्रजयेत्॥ शुश्रूषायां स्थिता विप्रामनो वाक्यकार्यकर्म्यभिः॥ गोतमं प्रीणयामासुः शापसांतमभीशतः॥ अथ
 प्रातमनास्ति वा गोतमो मुनिसत्तमः॥ उवाच पुनयः किं रोददामि मुनिपुंगवाः॥ मनोवरमभीक्ष्णं पुष्पां केयदभीक्षितं॥ मुनय उचुः॥ नास्मा
 कमाभिरां छुत्तिवरेषु मुनिसत्तमा आपदं धानः॥ श्रुतिपुष्पांस्तस्मात्थां पंनिवर्त्तये॥ गोतम उवाच॥ अहं नो कं र्वं यं मद्रुक्लिभाविनाः॥ मं
 त्रमार्गं प्रविशेपि वेदमार्गं प्रवर्त्तकाः॥ भविष्यथ यथा प्रवर्त्तमतः॥ मं शृणु तद्विजाः वेदानां सारमुद्धृत्य वतंत्रिक्तवान्॥ वेत्तरीपेनारायणो भूषका
 मायधीमते॥ वेदां विरुद्धततं सर्ववेदार्थवृद्धिं॥ तत्रैव दीक्षां प्राप्तां शंखचक्रां कधारिणां पुष्पां केवेदमार्गोपि न नश्यति मया ज्ञपा॥ वेदका

स्वार्थविज्ञापिष्येनेमनसंस्कृतं न स वेदफलं धत्ते यथा गोमोरबाहकः सर्ववेदमयं न च नारं पंचरात्रकं ॥ अन्यानि यानि तं शक्तिरिति च
हरि नवा कृतानि भुवि भिन्ना पिसो ह कानि न संशयः तत्र ये विहिता धर्मो विरुद्ध वेदवादिनां ॥ अतस्तत्र न त्रिस्तुतु व्याकं ममुसादत इति ॥ ब्र
ह्मोऽपि सोऽज्ञाध्यायो नारायण प्रणीतं येन वेदोपहृति ॥ तदेव वेदिकैर्गोहं नार्यग्नौ न मशापन ॥ भारते पि मोक्षधर्मे नारी यपांचरात्रं स्पष्टि मो
क्तं ॥ पंचरात्रस्य कृत्यस्य वक्ताना रायण पर ॥ सर्वेषु चर पञ्चैव ज्ञाने ह्यनद्विष्यते ॥ यथा गमं यथा ज्ञानं निहं ना रायण प्रभुः ॥ न चे तमेव ज्ञानं ति
तमो भूतविशंपते ॥ यथा ॥ वेदमेकं शाखायोगयोगाख्यं कमेव च ॥ परस्परं गम्येतानि पंचरात्रं च कथ्यते ॥ पंचरात्रविदो ये तु यथाक्रमपरान्तप एकां
तभावा परतास्तं हरिप्रमिश्रं तिति ॥ एष एकान्तो धर्मो नारायण परात्मक इति नारी यपांचरात्रस्य वेदात्मकत्वमुक्तं ॥ ज्ञेयमाद्यमहात्म्ये पि विज्ञाणा
मवै ह्यवत्तेति रोक्ता ॥ अत्रैव बोहो विप्रो हतं आहुं मदसिंहां तथापि कमिवने सेतलो के विप्रैस्त्वमिति ॥ शैवस्य स्य निदा पि मिता भरायं शैवाभ्यामुप
मास्युस्त्वालोकायति कनात्तिकान् ॥ विकर्म स्था हितां कृशं स वासा जलमाविशेत् ॥ कादे ॥ हरि यश्चाय वैर्भोदन करोति महमतिः ॥ शिवभर्तुः ॥ स
त्तिजे यो मस्य शुपतश्च स ॥ ब्रह्मवैवर्ते ॥ कर्मसंन्यापिन विप्रं बुद्ध्यां ह मिनिवादिनः कर्मबुद्धो भयं भुं वि कर्मस्थं तज्जैत्रमिषादिनां ॥ वशिष्ठस ॥
हितायं मपि ॥ सर्गादौ बाष्पणाः सृष्टां वै लुप्यते न बोदिनां इतरे पि त्रयो वारं बुद्ध्या वि लुप्तै विना ॥ तस्माच्च विस्मया विष्ठा ॥ पुरुषा हि जमतया ॥ अ

वैष्णवं विष्णुं प्रणम्य पातकसंमितमित्यादिनां ॥ वैष्णवं शब्दस्तु संस्कारविशिष्टं वाचकः ॥ प्रणम्य नीपादिशब्दवत् वैष्णवं सद्योगमोक्तरीत्यां प्राप्तेति
वैष्णवं शक्तिकालनिर्णये माधवाचार्योक्तेः ॥ वैष्णवं द्विविधं प्रोक्तं वाच्यमाभ्यन्तरं तथा ॥ शंखचक्रादिभिर्विद्यमानं तं वीर्यगनेति प्राप्तेः श्रुतं स्याच्छ्रमि
स्मृत्यां गमादिसर्वप्रमाणसिद्धत्वाद्वाच्यम् ॥ शंखचक्रादिधारणं कर्तव्यमिति सिद्धं ॥ तस्य कारत्वं पांचरात्रेभिहितं शय्यां वैष्णवो धियां दीक्षां काले पि
शोयते ॥ तत्र शंखादिकंधार्यं विधानेन समन्वितं ॥ सुपुष्पं सोभिने रम्ये विमानध्वजशोभिते ॥ मंडपे प्राञ्चयेद्दिव्यं धूपं दीपं निवेदनैः ॥ आराधनं ततः ॥
कुर्याच्चक्रं परमात्मतः ॥ स्वर्णनकारं चक्रं शंखरौप्येण कारयेत् ॥ चक्रोत्तरे समायुक्तं चक्रं शंखरौप्येण कारयेत् ॥ मध्ये प्रणवसंयुक्तं वाद्यं वसुधैव कुटुम्बकम्
तं मन्त्रमंत्रेण संयुक्तं मेतच्चक्रमिहोच्यते ॥ मध्ये नदिजसंयुक्तं शंखकुर्याद्विचक्षणं ॥ त्वाप्यं पंचमृत्तिगुदिराच्यंतु रत्नोदरे ॥ ध्यात्वा सुदर्शनं तस्मिन्
हस्तारमहैजसं ॥ कोटि सूर्यसंयुक्तं तज्जसुधुवनत्रये ॥ चक्रोत्तरे मंत्रेण प्रजयित्वा विधानतः ॥ जपं कुर्यात्ततः ॥ पश्चाच्छतसाहस्रसंख्यायां ॥ ब
तसहस्रं तु वा जप्त्वा पश्चादोमं स माचरेत् ॥ इत्युमात्रं च नृदिस्तर्गो मयेन मकारिणा ॥ उपलिप्य स्थंडिलं तु चरत्तु शोभनं ॥ तन्मध्यस्थिने पतिं स्थाप्य स्व
गृह्योक्तं विधानतः ॥ अग्नं आश्रयति तच्च मिदं प्रहृत्य च तथा ॥ प्रजापतेनेति आचम्य विश्वेदेवास इत्यचं ॥ त्वया वयं सधमेति जुहुयात्पुनश्च ततः ॥ प
श्चात्तु विष्णुवैष्णवं मंत्रं विष्णुप्रकाशकैः ॥ पश्चात्सुदर्शनं तस्मिन् च चानौ विनिक्षिपेत् ॥ दक्षिणं च भुजं शिवं च कौण्डिन्यं प्रतयेत्ततः ॥ वां मांसं प्रतयेत्पश्चादं

तेनैव हि जो नमः शीतोदके विनिक्षेप पूजयेत्तु समाहित ॥ ततः स्विष्टकृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ एवं यो विष्णुपादं ज्ञाशं च चक्रादिवैद्य
वः संसारो गच्छेत्तु लोके सगच्छतीति ॥ ॥ इति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपारिजाते शंखचक्रादिधारणविधानं समाप्तं
अथाष्टादशरूपं विज्ञेयं भवित्ये ॥ अभाकासिते पक्षे सुमेव अवलोकयेत् ॥ संगमे नैव भोक्तव्यं द्वादशी हरेत् ॥ अस्यार्थः ॥ आषाढभाद्रप
दकार्तिकद्वादशीषु सुमेव अवलोकयेत् ॥ क्रमेण योगे सति तत्र परं कुर्यादिति ॥ अत्र विज्ञेयं विष्णुधर्मसूत्रे पादे तपितीह विष्णु
पोस्तस्य पादे प्रतिबोधयेति ॥ अतश्च मध्ये परितर्जयेत् ॥ सुप्रिप्रबोधपरिवर्जनमेव वर्जयामिति ॥ अत्रैव विष्णुशयनोत्पत्त्युक्तो हेमाद्रौ ब्राह्मे ॥ एकादश्यां
तु शुक्लापामात्रादे भगवान् हरी ॥ भुजंगशयने शौनैशीराणवज्रलेसदेति ॥ कांदे तु द्वादश्यां मुक्तः ॥ अभाकासिते पक्षे सुमेव अवलोकयेत् ॥ द्वादश्यां शु
क्लपक्षे च प्रस्तायावर्जने शक्यं ॥ तथा ॥ द्वादश्यां संधिसमयेन भोजनं संभवे ॥ अभाकासिते पक्षे सुमेव अवलोकयेत् ॥ इति विज्ञेयं ॥ द्वादशीति
पारण होयलक्षणं ॥ पारणं हेम्वं रात्रे पारं द्वादश्यां कुर्यादिति विष्णुधर्मसूत्रे ॥ अत्रैकादशीद्वादश्यां हेमादेन ब्रह्माष्टकं व्याज्यमुत्पत्त्येव
लमासे सति न कार्यं ॥ इति शास्त्रे विलिखितः शयनं परिवर्जयेदिति कालादभ्युक्ते ॥ यत् ॥ एकादश्यां तु हरीयशं कालं कर्तव्यं ॥ आषाढा
वानसे भक्ताचतुर्मासे प्रवक्ष्यामिति बुद्ध्या वैवर्ज्यं वचनं चतुर्मास्युत्पत्त्यविधायकं तस्मै तपासे पिद्व्यं मिथुनस्थो यदा भानुः सापावास्यादयं स्पृ
शेत् ॥ हिरायाद सविज्ञेयो विष्णुस्वपितिकर्कशुक्तिहेमाद्रौ मोहचर्जके ॥ अत्रैव चतुर्मास्युत्पत्त्यारंभमुक्ते भास्ते ॥ आषाढे तु सिते पक्षे एकादश्यां

उपोषितः ॥ चतुर्मास्युत्तमकुर्याद्यत्किंचिन्नियतो नर इति ॥ अस्मिन्नित्युक्तं तत्रैव वार्षिकं चतुर्मासावाहयेत्केनचित्रः ॥ वृतेन बोधेदा प्रोति
 किंचिद्व्यवशरोऽयं ॥ असंभवे तु ताकेपि कर्तव्यं ॥ तत्पुनरुत्तरति ॥ इहं सुकृतादावप्यारंभं पूर्ववत्कार्यं ॥ न शैशवं न पौरुषं च भुङ्क्ते गुरोर्न वानि
 थेः खंडं चितयेदादौ नृमास्य विधीन इति वदुः ॥ प्रथमं भक्तनभवेत्येव ॥ अरभे ह्येतां चालिभुनारभे तु पुनरुत्तरति ॥ विष्णुस्मृते
 ॥ आशौचेऽप्येवमेव ॥ असुचिर्वापुचिर्वापि यदीह्यादिवायुमानः ॥ वृतेमेतत्पुनः कृत्वा सर्वपापेषु मुच्यते इति स्कांदोक्तेः ॥ इदं प्रतिवर्त्य कार्यं पुनरिदं
 र्वचयः कुर्यादेव चैसंस्मरहरि ॥ देहं तेऽतिप्रदीपेन विभानेनार्कवर्चसा ॥ पौदते विष्णुर्लोकैः सौम्यावदाभुजसप्रवमिति ॥ हेमाद्रौ भविष्योक्तेः ॥ इ
 दं विष्णुभक्तेरपि कार्यं निश्चयत ॥ शिवे चाभक्तिं संयुक्तं भाग्यो वा गणनायके ॥ कृत्वा वृत्तमिदं बुद्ध्या यथोक्तफलं भाग्यवदिति बुद्ध्या वै श्रीभूअथ
 शयनोऽप्यव ॥ देवसंपूज्यं विधिवशात्तमा एष भक्तिः जलाशये ततो नीत्वा कुर्यादशयनं हरेः ॥ कृत्वा पुनरुत्तरति ॥ अथ भक्त्या इत्यपि ॥
 शेषपर्यंतं कुर्यात्स्मृत्कृत्वा मणिविभूषिते ॥ श्वेतद्वीपांतदेवकुरुनिडां जगत्पते ॥ इति मंत्रेण तं देवं स्थापयित्वा पुनरुत्तरति ॥ श्वेतद्वीपे भोगि
 नाथे योगनार्थं स्थिते त्वयि ॥ चतुर्मास्युत्तमं नृमासं देहि लक्ष्मीपते नमः ॥ लब्धं नृमांशं त्वहं त्वं मे वमुदारयेदिति रामाचनं चंद्रिकायां ॥ वृत्तग
 हणप्रकारं कृत्वा देवादीं भविष्ये ॥ मराप्रजाततः कुर्यादिव देवस्य चक्रिणा जाती कुसुममालाभिर्मंत्रेणानेन पूजयेत् ॥ मंत्रः ॥ त्वयि सुप्रेजगन्ना
 थ जगभुवं भवेदिदं ॥ विष्णुदेवविष्णुदेव प्रसन्नो मे भवामुत ॥ एवं तां प्रतिमो विष्णोः ॥ पूजयित्वा त्वयं नरः पुनर्यिता प्रतो विष्णोः ॥ कृत्वा जलिपु

दत्तथा॥ चतुरोर्गार्धिकाभ्यामनेवस्योत्थापनावधि॥ इमं करिष्ये नियमं निर्विघ्नं कुरु केशवं॥ इदं वृत्तं मया देवगृहीतं पुरातनतः॥ निर्विघ्नं सिद्धिमा
यातु प्रसादात्तव केशव गृहीते स्मीचते देवपंचत्वं यदि मे भवेत्॥ तदा भवतु संपूर्णं त्वत्पुसादा उमापते॥ गृहीते स्मीचते देवयद्यप्यर्णोत्त्रियं
हं॥ तमेव नवतु संपूर्णं त्वत्पुसादा जनाईनेति॥ अत्र वृत्तविशेष उक्ते भार्गवा च नदीपिकायां भविष्ये॥ आवरो वर्जयेत्काकं दधिभाटपदे तथा॥ उ
धमाधुपुजे मासिकार्द्रिके द्विदलं त्यजेदिति स्कादेपि॥ चत्वार्येता निनित्यानि चतुराश्रमवर्णिनां॥ प्रथमे मासिकर्त्तव्यं निमंशाकवृत्तं नरैः॥ द्वि
तीये मासिकर्त्तव्यं दधिभुतमनुत्तमं॥ पयोवृत्तं तृतीये तु चतुर्थे तु निशामय॥ द्विदलं कुरुवीजं वृत्तं चाकं चैव वर्जयेत्॥ निज्याने जानिधिपेडवृत्ता
न्याहुर्मनीषिणा॥ जवीरं राजमाषांश्च मूलकं रक्तमूलकं॥ कृष्णं उभिश्च हंडं च चतुर्मास्येत्यजेदुधं॥ विशेषाद्दशी भार्गवकृष्णं उतिं त्रिणीत्यजे
त्॥ जीर्णधात्री फलं ग्राह्यं तद्विक्रयस्य शोधनं॥ तीर्थं शौचं पिकार्धिको चतुरो मासा सुषे चैव जनाईने॥ मंत्रस्य हृदि शायनं वर्जयेत् इति मात्र॥ अ
नन्तौ वर्जयेत् प्रार्थना संमधु परोदने॥ परोलं मूलकं चैव हंताकं च न भक्षयेत्॥ अथ मंत्रं वर्जयेत् इत्युक्तं सरसितसर्पपं॥ एजमा बाकुलिस्थं शुभ्राशुधानं च व
र्जयेत्॥ शाकं दधि पयो माषां आवरणं दिव्यं संत्यजेत्॥ अत्र शवचने गशितु मनेति शाक इति युपतौ स्रपादेरपि व्यापापत्रे योंगरुदत्तेन शाकस्य दशविध
त्वजेयं॥ तदा ह कोशकारः॥ मृत्युपत्रकरी राग फलकांशविरुद्धका॥ त्वरुपुष्पं कवचं चेति शाकं दशविधं स्मृतमिति॥ मूलमाईकादिपत्रस्य हं॥ करि
रंशकारं॥ अग्रं नवपत्रवस्वरूपं साधिकं धर्मं कुरु रूपं॥ आचारदीपेपि॥ हंताकं च कलिगं च विधौ उन्नमि सदा॥ उदरे यस्य जीर्णं तीजस्य इतर

रोहरीः उपरके देवल ॥ बुध च ये तथा शौच सव्यं समिधवर्जनं ॥ बुते हेतानि च नारि वरि ह्यंतीति निश्चयः ॥ अभिवाणिपात्रे ॥ प्राणं चूर्ते च मूर्ते
 जं बीज पूरकं ॥ अथ जशिशं मावादी यदि मोरनिवेदितं ॥ ६ ॥ धर्मं च मत्सरं च मांसं चैव धामिषां ॥ अथ जपि ॥ गोदा गीमादेवी सीरादमदुग्ध
 दिवा मिषं ॥ धाम्ये मत्सरिका ॥ जोला अत्रं पयुषितं तथा ॥ द्विज कीतारसाः सर्वे लवणं रुक्मिणं तथा ॥ ताम्रपात्रस्थितं गम्यं जलं पल्लवसं ॥ स्थितं आ
 त्मार्य पापितं चात्र मामिषं तश्च तं बुधं ॥ विष्णु धर्मो ज्ञेयः ॥ चतुर्वर्णीयमासेषु हविष्याशीतपापभाक् ॥ वृतां कंसं धितं चैव बुधे देवे किं कर्जयत्
 सधितं वरुणं तत्प्रकृतं गवादिषु धंलवणाशकं चेत्ये ॥ हविष्यं भविष्ये ॥ हं मतिकं मिता वित्रं धाम्यं मुद्रं यवित्तला ॥ कलापं कुशुली वारं वा
 लुकं हिलमोचिका ॥ यष्टिका कालशाकं केसुकेरु ॥ कुंदं सैधवसा मुद्रं गवे च दधिसर्पिषी ॥ पयोः शुद्धं त्सारं च पनसा मुहूर्तकी ॥ पिप्पली जी
 रकं चैव वतिं त्रिणीकदली लवली धात्री फलामुद्रं मेधवं ॥ अतैलपकं मुनयो हविष्याणि प्रचक्षते इति बुते त एणु कानि हेमाद्रौ भविष्ये ॥ ह्यो
 वानरो वामदक्षो धर्मो धुहदबुतः ॥ एकीयानि यमांते नानं धावनं पूर्वकं ॥ तेषां फलामिषा मिषा मितकर्तृणां पृथक् पृथक् ॥ मधुरसरो भवेदज
 मुहपो मुद्रवर्जनं ॥ तैलस्य वर्जनं रुक्मा सुंदरं गः ॥ पुजायते ॥ योगाभ्यासी मवेद्यत्त स बुद्धि परमा पुयात् ॥ तां ब्रह्मवर्जं गडो गीरक्तकं थञ्जयते
 ॥ घृतं त्यागेन लावणं सर्वं त्रिभयं भवेत् ॥ शाकपत्रा शीना भोगी अपका रो मलो भवेत् ॥ नमो पुस्तकाधी च विप्रो मुनिवरो भवेत् ॥ एकांतो पवासे न
 प्रल्लोके महीयते ॥ मौनवृत्ती भवेद्यत्त तत्तत् ॥ सतिता भवेत् ॥ नमो भुक्ते सदा यत्त स पृथिव्याः ॥ पतिर्भवेत् ॥ प्रदक्षिणं शतं यत्त करोति तत्ततिपा

८८ ॥ हेतुगुणविमाने कसचविद्युः पदेवजेत ॥ अथाचितेन प्राप्नोति पुत्रवाधर्मो न सेवतः ॥ वृष्टा न्नं कालभोक्ता यः ॥ कल्पस्था पीवेदिवि ॥ प
स्ते पुत्रो नरो भुक्ते कृतस्तेत्र फलं लभेत् ॥ पुत्रवर्जो नरो दद्यात्तत्फलं तापुभाजनं ॥ सहिरोप नृपश्चेष्टं लवणं स्यात्तं यं विधिः ॥ सुप्रेदेवेन यो विस्ते
शिवस्य गणपतयेत ॥ पंचवर्णैस्तु फेनितं स्वस्तिकैः पञ्चकैस्तथा ॥ स याति ह दुलोकं हि गणपतयेत ॥ अथ नरो ध
मधेश्वरी ॥ पूर्वोपमार्गकैः ॥ अथ एजेन देवास्तु नार्चयेत्तत्कराचनं ॥ नखलो यादिकानां नुधारणं धर्मसाधनमिति ॥ स्त्रोदेपि ॥ स्त्रोतारं स्त्रोतारं
कार्यो न्यासोपवासकं ॥ अतोदनें फलाद्यनं कृतमथापि विधिः ॥ वृष्टवैवर्ते ॥ लवणं वज्रं ये पाल्कचातुर्मास्येद्विजोत्तमः ॥ दत्तातुदसिगां हे
मस्तु वरणं च हि जातये ॥ वृषीत च प्रदातव्या क्षपारितनपा सुभा ॥ क्षपारितनपा धेनुः ॥ एवमन्या अपि पुत्रं निश्चितम् ॥ काव्योत्तु वृताधिकारि
लो भविष्ये ॥ अथ निमग्नये विष्टोक्ते वां प्रये विधीयते ॥ वृष्टोपवासनियमैर्नानादानेस्तथा नृपेति ॥ अथ निमग्नये वां मावश्यं कार्यं न त्वि
त एनिरसाय ॥ अहिना निरननिर्वो यतदानवुत्तदिकं ॥ अथोवर्णं धनुर्धोपि वर्णं तात्कर्तुं मेति ॥ वेदमंत्रस्त्वष्टास्वाहा वयं कुरादिभिर्विनेति
विष्टुधर्मैर्विशेषोक्ते अत्र स्त्रीणां मध्यधिकारः ॥ भार्यापुत्रं येनैव पुत्रादीनां वरे स इति ॥ कात्यायनस्मृते ॥ यत्तु स्त्रोदेनातिस्त्रीणां पृथग्प
ज्ञेन वृत्तं तापु पोषणं धर्तुं शुभ्रवये वैनां लोकानि शान्तुं जंति हि तित्तु भर्तुं ननु जाविष्यमिति निबंधकारः ॥ अथ ननु वृत्तारं भकात्तत्करलमा
लापामभिहितः ॥ सोमसौम्यगुरु सुअवासा ॥ सर्वकर्म पुनर्वंतिसिद्धिः ॥ आनुभौमशनिवारे पुनश्चेत्तु मेव वः ॥ लुकर्मसिद्धतिवि

तद्वसंज्ञा इह ये च योगास्तेषामिति हं खलु पाश्चाद्य- सर्वे धृतिस्तु व्यतिपातनामा सर्वे धृतिः ॥ परिघस्य चाहं तिस्रस्तु योगिप्रथमे सर्वज्ञे आ-
 धातसंज्ञनवपंचश्रुतेन गंडेति गंडे च वदेव कथं ॥ भुंक्तेषु कार्येषु विवर्जनीयानसिद्धिमायानिवृत्तं च विस्मयि कारिणादि क मंत्रसिद्धं ॥ अ-
 वहारसमुच्चयो विशेषः सर्पिली तुलिते पक्षे हस्ते चैव तु वृश्चिकी ॥ सर्पिलस्तु सुखं त्याज्यं वृश्चिका उद्धमेव चः माधवीयेन ॥ विहिर्यदाहनि-
 तिथेरपरार्द्धजाता प्रवार्द्धजातिशितराशुभदा च उदे जात्यणामलेपि ॥ दिनभवा यदा रात्री एति भवा यदा दि नानत्याजा सुभकार्येषु प्रा-
 रेवं पुराननाहति ॥ तिथिमाह सप्तवृत्तः ॥ उदयस्थिति धिर्वाहिन भवे दिन मध्य भाक ॥ साख्यं जन बुद्धनां त्थारं भभु समापनमिति ॥ देवल-
 ॥ अमुक्ता प्रातः राहं ॥ त्वात्वा च म्य समाहितः ॥ सूर्यो यदेवता म्य भु निवेद्य बुत माचरेत् बुतांते कार्ये सुक्तं मायेये ॥ त्वात्वा बुजव सता वे बुते
 बुत मर्त्येः प्रजासुवर्ण मयायाः शत्तावे भमिशायिताः जपो होम भु सामा य बुतांते रान मेव च ॥ चतुर्विंशदा दश वापंच वा त्रय राव
 वा विष्टा ॥ प्रजापथा शक्तिः ॥ ते भोदया च दसिणा मिति ॥ अत्र विष्टा इति उद्धिं गतिर्देवा सुहृदा एव भोज्याः ॥ ननु त्रियः विरूपैकशेषस्य
 प्रमाणं तरे विनाः पुक्तत्वात् ॥ एवं सहस्रं भोजनं रावपि जेयं एति नैक स्य वा ह्य रास्य हत्या भोजन मपि परात्तं वद्धत्वे क पद अत्वा अत्य
 तातितत्वे न भोजना च या भा वा दिति पाये सारथि मित्रा भविष्ये ॥ अनुक्त उच्यते त्वात्वा देवता प्रतिमा रूपः ॥ सौवर्णी रासती ता श्री हस जा मा-
 र्ति कीर्ति था ॥ चित्रजायि हले पोत्थानि जविता नुरुपतः ॥ अया वा सल प र्ति कर्तव्या शास्त्रावर्जिते ॥ उद्यापना नुक्तौ मेदि पुराणे वि शे बो-

मिहितः॥ कुर्यात् उवाच नेतस्य समासौ यद्विरितं॥ उवाच नेविनायकः तदुतं निष्फलं भवेत्॥ यदि चोवाच नेनोक्तं वृत्तानुगुणतश्चरेत्॥ विना उ
सारलोदयादनुक्तोवाच नेवृत्ते॥ गं चैव कांचनेदया हुतस्य परिमूर्तया॥ अशक्तौ नारदीये सर्वेषां मया लाभेन यथोक्तं कारां विना॥
विशक्तोऽस्मत्तं वृत्तस्य परिमूर्तये॥ हथाविप्रवचोद्यत्कृत्वातिमवुजः शुभं॥ अद्वारसि लयापः॥ सयातिनरकं कुरुं भारते॥ वृत्तोप
निषदेयैव सर्वकर्म सुरक्षितः॥ सर्वतनुमयादि ह्यभूमिगोवोधकांचने॥ शिवनेत्रौ इव यस्यासर्वं त्रिपितृवत्त्वं॥ अमंगलतयत्वे
न देवकार्येषु वर्जयेत् वृत्तिनापराजं वर्ज्यं पुक्तं देवीपुण्ये॥ वृत्ते च तीर्थे ध्यायने आहुपि च विशेषतः परात्र भोजनार्थं देवीयस्यात्र तस्या
तत्फलं॥ इदमपि विबुधवारि व्यतिरेकेण तयो॥ पाकनिषेधात्॥ आग्नेये नित्यस्त्रापी मितासारे गुरुदेवी द्विनाचकः॥ क्षारं सौं वलवां
मधुमांसा निवर्जयेत्॥ तिलमुद्रादने शीघ्रं सत्ये गोधूमकोद्वो धूमकंदेवधामं च शमीधाम तथै सवति चं धाम तथा पश्य मेघक्षारगणः
स्मृत इति॥ गृहीतवृत्तमागोकागले यः पूर्वजं गृहीत्वा यो नाचरेत्काम नोदितः॥ जीवन्नवति चोऽलोमतः॥ आरापि जायते॥ तस्यायश्चित्त
पुक्तं गाह्ये॥ क्रोधा लोभासुमादा हावृत्तभंगो भवेद्यदि॥ दिनत्रयं न भुंजीत् पुंस्तं शीरसोऽपवेति प्रायश्चित्तोक्तेरविज्ञातवृत्तानुष्ठानं कालोत्त
रेनापीति गम्यते इदं प्रायश्चित्तं शक्यं परं अशक्तस्य नरे मादौ॥ उपवाससमर्थश्च देवं विपुत्रं भोजयेत्॥ तावदुत्तदिनां दयकृत्तुं चेदिगुणं तथा
सहस्रसंमितां देवीं जपेद्वा प्राणा संयमार॥ कुर्याद्वा शंखं काव्यं वा रागात्तुरेन रश्मिपरां देवलः॥ वृत्तं च र्येतथा शौचं सैव मा मि

षवर्जनवनेष्टेता निचत्वारिवरित्वा नीतिश्च यः ॥ मासो ज्ञात्वा कृतो पवासेन स्नानमभ्यंगपूर्वकं वर्जनीयं पुन्यत्वेन रूपं पुनस्तारं नृपः ॥ अने
 पिबुत नियमास्तत्र तत्र वक्ष्यते ॥ स्त्रीषु ते विशेषो बोधे पादौ ॥ गंधालंकारां वृत्तपुष्पमाला तुलेपनं ॥ उपवासेन दुष्पतदंतधावनमंजनं ॥
 विधवायति मार्गेना कुमारी वा यदृच्छयेति ॥ विद्युधर्मसमस्तैश्च पवासेषु पुनराशुवासिनी ॥ धारयेत्कृतवत्त्राणि कुसुमानि सितानि
 च विधवाश्च कृत्वसनमैकमेव हि धारयेत् ॥ मनुष्ये ॥ पुष्पांशुं कारवत्त्राणि गंधधूपानुलेपनं ॥ उपवासेन घृतिदंतधावनमंजनमि
 ति ॥ यद्यपीदं सर्वं पवासविषयत्वेन प्रतीयते तथापि सौभाग्यार्थं कनवरात्राद्युपवासविषयं ॥ नत्वेकादशोद्युपवासविषयं अस
 कृत्वा लपानां च सहतां वृत्तभक्षणात् ॥ उपवासः ॥ आराधयेत्तदिवा स्नापाच्च मैथुनादिति देवत्वेन तन्निषेधात् ॥ सत्रुहीरंशे का म्यवुते ॥
 पितृविषयनमुक्तं ॥ अजनं रोचनं चैव गंधान् सुमनसस्तथा ॥ पुते चैवोपवासे च नित्यमेव विवर्जयेद्दिति तत्रोक्तं ॥ पुनः कवुतमात्रविष
 यनंतु सर्वविषयं पूर्वोक्तवचनविरोधादिति मदनरत्नोक्तं ॥ शिवधर्मदानं दुतानि नियमाज्ञानं ध्यानं कृतं जपः ॥ यजेनापि कृतं सर्वं कु
 र्वस्वतु ह्यथा भवेत् ॥ अत्र विशेषो बोधे पादौ पादौ ॥ गर्भिणी स्रक्तिकादिश्च कुमारी वाथ रोगिणी ॥ यदाऽशुद्धा तदा न्येन कारयेत् ॥ प्रयनात्
 यमिति पुंसोप्येव लिंगस्याविवक्षितत्वात् ॥ ते मयस्मिन्नेत्युक्तं तदनेन कारयेत् ॥ सरीरसंघाद्यनियमास्त्ययं कुर्यादिति हेमा
 दिरिदं व्याख्यातवान् ॥ माधवाचार्यस्तु ॥ कास्योपवासे पञ्चांशुं त्वं तस्मै नमस्तुते ॥ तत्र का म्यवुतं कुर्यादनाचनं विवर्जितमित्युक्तं वा

न॥ एवं राजसूयं यजिष्य॥ पारध्वदीर्घं तपसां नारीणां चेदजो भवेत्॥ न तत्रापि बुतस्य स्यात् परोधः॥ कदाचनेति सत्यबुद्धौ के॥ प्रति
निधीनाह॥ पैठीनसि॥ अंतराज्यं यो गे प्रजा मये न कारयेत्॥ भार्योपत्युत्तं कुर्यात्तं यो यो भुवि विवृतं॥ अस्मा मर्थे परस्ताभ्यां
बुजभंगो न जायते स्तान्देहि॥ पुत्रं व विनयोपेतं भगिनी अंतरे तथा॥ एवमथाव एवाय्य ब्राह्मणं वानिषा जयेत् कात्यायन॥ पि
तृभ्रातृपतिगुर्वर्थे च विशेषतः॥ उपवासं प्रकुर्वीत पुण्यं शिवगुणं लभेत्॥ प्रभासखंडे पिभर्ता पुत्रः पुरोधाश्च भ्रातापत्नी सखापि वा पद्मायां धर्म
कार्ये बुजायते प्रतिहस्तकः॥ सभिः हतं महादिवी स्वयमेव हतं भवेत् इदं सर्वं वर्णसाधारणं सुविशेषात्॥ अत्र विशेषमाह जिह्वां मण्डनं
॥ काम्या प्रतिनिधिर्नोति नित्ये नैमिषिके च स॥ कामेषु यकमाहर्धं केचित्सुति निधि विदुः न स्यात्सुति निर्मेतृत्वा मिदेवा न्निकर्म्य सु॥
सदेशकालयोर्नोति नारणो रतिरेव सेति॥ अथ बुवादि सन्निपाते निर्णयः॥ तत्रतिथिद्वयसन्निपाते तत्र तत्रोक्तं दान होमादि क्रमेण न
हेयं॥ अविरोधान्॥ यत्र तु तत्रैक भक्त्यो विरोधस्तत्र प्राथम्येनैक भक्त्यर्थं॥ न केनोपदेष्टुं तं तिथौ गौणकाले कार्यं॥ समकालीन
विरुद्धवृत्ता रोत्वेकं स्वयं कृत्वा द्वितीयं भार्यदिना कारयेदिति माधवाचार्य आह॥ यत्र शुशिवरा आरौतिथि मध्ये पारणा प्रादिभोज
नं विहितं॥ भक्त्या ह्यमोदि वा भुक्त्वा रात्रौ भुक्त्वा च पर्वणी॥ एकादश्या पक्षे रात्रौ भुक्त्वा रात्रौ यथा चरेदिति भोजन विरोधश्च प्राप्तः॥ तत्र
पारणास्ये वैधत्यादि वैधभोजनं कार्यं निषेधस्य राजप्रासभोजन परत्वात् विधिप्रसिद्धि निषेधानवकाशादवोमीयादिवत्॥ एवमपि

प्यादिनक्तवृत्ते संक्रातिरविद्यादि संपाते पिनक्त भोजनमेव स्यात् ॥ यत्र त्वह्मणोदिवा भुक्ति निषेधस्तत्रैव संक्रात्यादौ सविता विभुक्ति
 निषेध इति ये धृष्टं प्रासंतत्रौ पवास एव स्यात् यत्र त्वह्मणोदिवा भुक्ति निषेधस्तत्रैव संक्रात्यादौ सविता विभुक्ति तत्रापि उत्रिणो एव ॥
 स्यास्योपवासनिषेधो किंचिद्व्यं भवति ॥ उपवासनिषेधे तु किंचिद्व्यं प्रकृत्येदिति स्यात्तथा ॥ चंद्रायणपुनर्मध्ये एकादश्यां
 दौ भुक्तिः कार्यं चाद्रायणस्य काम्यत्वेन नित्यं बाधकत्वात् ॥ अत्र केचित् चंद्रायणादिवृत्तमध्ये एकादश्यादौ प्राप्ते उपवास एव का
 र्यः ॥ एकादशीदिनयत्रालात्तदास्योपायाः ॥ यथा कथंचित्पि ज्ञानं चत्वारिंशत्तद्व्यामांसे नैवोपभुज्यंत चाद्रायणस्य काम्यत्वेन
 नित्यं बाधकत्वात् ॥ अत्र केचित् ॥ चंद्रायणादिवृत्तमध्ये एकादश्यादौ प्राप्ते उपवास एव कार्यः ॥ एकादशीदिनयत्रालात्तदास्योपायाः
 ॥ यथा कथंचित्पि ज्ञानं चत्वारिंशत्तद्व्यामांसे नैवोपभुज्यंत चाद्रायणमथां परमिति याज्ञवल्क्येन यथा कथंचिदित्युक्तं च ॥
 काम्ये सूपक्रमात् पूर्व केचित्पुनरिति विधि उरिति त्रिकंडं मंडनं वचनाच्च प्रतिनिदध्यादिसाहुः ॥ एवं चैकाग्र्यामि को तरो प
 ॥ कासादि पराण्यो प्राण्यो जलपारं कृतो पवासः ॥ कार्यं प्राणो वायुसित मनसितं चेतितैति शी यश्नते ॥ एवं द्वादश्यामा सोपवा
 सश्चाहं प्रदोषादिषु प्रप्रेष्टे वमवजे यमिसु परम्यते ॥ आषाढपौर्णिमास्यो को किला वृत्तमुक्तं हेमाद्रौ भविष्ये ॥ आषाढपौर्णिमास्यो
 तु संध्याते ह्यपस्थिते ॥ सकल्ये मासमेकं श्रावणो पुनरहं तहं ॥ त्रानं करिष्य नि यता बुद्ध च र्यस्य ता सती भोक्ष्यामि नक्तं नृशर्मा

करिष्ये प्राणिनां दया मित्रादि एतस्य न क्व वृत्तत्वात्साया ह्यपि नी प्राणा । तथा चैव स प्रजोक्ततत्र द्विती यदि नेत्रिषु कर्तृत्वे तरे व प्राणाः
न्यथा प्रवैवेति ॥ इति श्रीमदनेत महविश्वरचिते विधानपारिजाते आषाढ मासविधाननिष्पथ आवणमासविधानानि ॥ तत्र आव
णशुक्लातनीया मधुश्रवाख्या गुर्जो देशे प्रतिष्ठासा च पाण्येति दिवोरासनिवेशे । आवणशुक्लचतुर्थी तु गणेशवृत्ते प्रवैवेति प्राणा ॥ मा
नविद्वेगगणेश्वर इति स्मृते । आवणशुक्लपंचमी सर्वप्रजादो परैवः ॥ पंचमी नागप्रजायां प्राणा वही समन्विता । तस्या ततो धितानागा इत
रासा चतुर्थी केति स्कांदोक्ते ॥ भविष्ये आवणमासि पंचम्यां शुक्लपक्षे नरधिपः द्वादस्यो भयनो लेखा गोमये न विबोल्बणा मास्येपि ॥ ना
गाश्चेव तु कर्तव्याः ॥ स्वर्गदेवकधारिणः । अधः सर्पा इति स्तेषां नाभेरुर्ध्वं पौतर्षी ॥ फणाश्च मूढिकर्तव्या इति जिह्वा वहं वो समाः ॥ कल्पा
वाकौ कुसात्राणा चोहमैः पयसार्चयेत् । प्रजयेद्विधिवद्दीरदधिहवौ कर्वाकुरैः कुशैः गंधपुष्पोपहारैश्च वात्यणा चतुर्पत्नीः ये तस्यां
प्रजयेन्ती ह नागान् भक्तिपुरः सरः ॥ न तेषां सर्वतो वीरभयं भवति कुत्रचिदिति ॥ आवणशुक्लद्वादश्या हरेः पवित्राणो पण्यमुक्तं हेमाद्रौ वि
ष्टुरहस्ये ॥ आवणस्य सिते पक्षे कर्कटस्थो दिवाकरे ॥ द्वादश्यां वासुदेवाय पवित्राणो पण्यमुक्तं ॥ द्वादश्यां आवणवापि पंचम्यां मथवादि
जः ॥ अशुक्ले शुक्ले च पंचदश्यां मथपि वैति ॥ हरस्य तु कालोत्तरं आषाढांते चतुर्दश्यां न स्य न भयोक्तथा ॥ अष्टम्यां च चतुर्दश्यां पक्षयो
रुभयोः समं मिति ॥ तत्पुनरकालीपिकादिगोरोरांतरिते काले कर्तव्यमिति नारदः । हेमादौ पण्यमुक्तं मेषु वैकोशे पण्यमजैः ॥ कुशैः

काशे भुक्तमाया लै वाह्य एव कर्तिते ॥ शुभे कृत्वा विगुणितं सत्रं विगुणीकृत्य शोधयेत् ॥ तत्रोत्तमं पवित्रं यस्या सहस्रं तैत्तिरीयं ॥ सत्रा स
 हितं वाभ्यां मध्ये स्मृतं ॥ वागीतिनाशतेनाचिकनिहंतस्य सा चरेत् ॥ साधारणपवित्राणि विभिः सत्रैः समाचरेत् ॥ उत्तमं तु शतं गुं धि
 पंचाशजुं धि मध्यमं ॥ कनिष्ठं तु पवित्रं स्यात्पुंशजुं धि शोभनं षड्पुंशजुं चतुर्विंशदशोति वकेन च ॥ चतुर्विंशदशोति विस्रु
 नयो विदुः ॥ विष्णु रहस्येन प्रकारेण रघुलमुत्पातयितुं कुर्याच्चतुः ॥ वचदि ववा सप्तविंशतिरेवाथ ज्येष्ठं मध्यं कनीयसां ॥ अधर्मना
 भि मात्रां स्याद्दुर्मात्रं तु मध्यमं ॥ उत्तमा वै तु मात्रं प्रतिमायां ति गद्यते ॥ शिवपवित्रं कुशैव गामे ॥ एकाशीत्याथ धास्रवे त्रिंशं नीवाह
 युक्ता ॥ पंचाशजावाकर्तव्यं तु त्वगुं धं त एव कं दशं गुलमानानि व्यासां दृष्टा गुलानि च ॥ लिंगभिस्तारमानानि चतुरंगुलकार्णि
 वेति -- कारिलोपितं वैवोक्तं ॥ वाह्य एव शत्रियो वै शस्तथा स्त्री मूदयव ॥ त्वधर्मवस्थिताः सर्वभक्ताः कुप्यपवित्रकं ॥ पुत्रोदेति मंत्रेण
 द्विजो विहो निवेदयेत् ॥ धृष्टसमलमं डौ वायेन वा पूजयेद्भूमि मिति ॥ स चतनि संनकरेति विधानेन पवित्राणे परोत्तु यः ॥ तस्य संवत्सरी म
 जानिष्यता मुनि सत्रम ॥ तस्या इति स मायु क्तेन रै विष्णु परायणेः वर्षे वर्षे प्रकृतं वं पवित्रोरे पणो हरेति तत्रैवोक्तं ॥ शुभदेवता तिथ
 योपि तत्रैव ॥ धनदश्च रमा देवी गणेश सोम एद गुरुः ॥ भास्करश्चंद्रिका वां च रापुकिश्च तथैव यः ॥ चक्राणि ह्येनं गश्च शिवोत्तमा तथैव च ॥
 प्रतिपत्पुभति ह्येनाः ॥ पूजा तिथि शुभदेवता ॥ यथोक्तं शुक्लपक्षे तिथयः ॥ आवाणम्यचेति ॥ उक्तं तिथ्यं संभवे हेमादि ॥ चतुर्दशाम

५५
 १७

था ह्यस्य सर्वसाधारणं दिनमिति तिथिमासं पक्षमहोरात्रं चिह्नं चारयेत्तथा ॥ देवतं सत्त्वं संसर्गं देशकालविवक्षयेति ॥ नदकरणो प्रायश्चित्तमपि ॥
पवित्रारोपणकालेनरोतिकथंचनः ॥ तदाद्युत्तं जपे मंत्रे स्तोत्रे वापि समाहितशक्तिपवित्रारोपनविधिः ॥ इयंचतुर्दशी पूर्वविद्वाग्राया आवण
शुक्लपंचदश्या उपाकर्म्मकार्ये ॥ पर्वण्येपिके कुर्युः ॥ आवणं तैत्तिरीयकाः बह्व्याः ॥ आवणं कुर्युः ग्रहसंक्रांतिवर्जित इति गार्ग्यः ॥ औदयि
केपि पर्वणि विशेषः ॥ पाराशरमाधवीये आवणी पौर्णमासी नुसंगं वात्सरतो यदि ॥ तदेवौदयिकी ग्राह्या नान्यथौदयिकी भवेदिति क
र्मपयो प्रचेत्यमेव पर्वति सुदर्शनमाये पितैत्तिरीयव्यतिरिक्त्यजुर्वेदीनां पूर्ववेति हेमादिः ॥ मदनपारिजातश्च हेमादौ गोभिलः ॥ अध्याया
नां शुपाकर्म्म कुर्युः कालेः परात्लेकेः ॥ पूर्वात्ले तु विसर्गः स्यादिति वेदविदो विदुः ॥ इदं तु सामगविवक्ष्यं ॥ भवेत् उपाकृतिः पौर्णमास्यां पूर्वात्ले
एव स्थितिप्रचेतो वचनादेवैवां पूर्वात्ले एवेति कालनिर्णयरीपिकाकारः ॥ पौर्णमास्यां मसं मवे पंचम्यादौ कार्यं ॥ अथमौः ध्यायो पाक
मौखधीनां प्रादुर्भावे आवणं न आवणं पौर्णमास्यां ॥ आवणस्य पंचमी ६० हस्तेन वेति कात्यायनसूत्रात् ॥ आवणस्य विद्वत्ले गार्ग्यः ॥ धनिष्ठा
संयुतैर्कुर्युः द्वावणं कर्म फेदवेत् ॥ तत्कर्म सफलं ज्ञेयं शुपाकरणं संज्ञितं ॥ आवणं चैव पत्न्युत्तराष्टसंयुते संवत्सरं कृतौ ध्यायत्तक्षया
देवनशपीति बसः ॥ उदयकापि नीले तु विष्णुर्लघुटिकाद्वयं ॥ तत्कर्म सफलं ज्ञेयं तस्य पुण्यं त्वनंतकमिति ॥ कात्यायनः ॥ अर्द्धरात्रादधत्ता
त्रेशं क्रान्तिर्ग्रहोत्तरा ॥ उपाकर्म्मं न कुर्येति परतश्चैत्रोपहृदिति ॥ तथा संक्रांतिग्रहोत्तरा वापि पौर्णमास्यां यदा भवेत् ॥ उपाकृतित्त्वं पंचम्यां

कार्यवाजसनेपिमिरिति ॥ यत्र वौषा यन स्रजे आवरणं पौरोमास्यामावाध्यां रोपाहस्येयुक्तं ॥ तस्यो ह्यपद्यामपि दोषे मावाध्यां कार्यमित्ये
 वं परवेदोपाकरणे प्राप्ते कुलीरे संस्थिते ॥ उपाकर्मन कर्तव्यं कर्तव्यं तिष्ठते ॥ कर्कटे संस्थिते भानौ उपाकृपितुं दक्षिण इति ह स्पति
 ॥ इदं सामगविद्यं संसिद्धं यौतु उच्यते पूर्वाह्ने विचरेदिति ॥ छंदोगामिलिताः कुरुतस्तर्गस्वस्व छंदसां ॥ अक्षपक्षे तु हस्ते न उपाकर्मो प
 राल्लिकमिति गार्ग्योक्ते यमः ॥ अहर्ष्यं यद्यत्तस्यीन्मासे तु न भवति वेत् ॥ तदा भ्रातृपदे मातिप्रवणे न तदिय्य इति इदं उक्ता ह्येतादृशपिका
 र्ये निस्ते नैमित्त्या के जाये हो मयज्जक्रिया कुवाउ पाकर्मणि चोत्सर्गं हस्तदोषो न विद्यत इति संग्रहोक्तेः ॥ प्रथमं रंभस्तन भवति ॥ गु
 र्भार्गवयोमोयो चास्ये वावाह्वे केपि वा ॥ तथा धिमासं सर्वे मलमासादि बुद्धिजः ॥ प्रथमो यावति नैम्यास्ततः कर्म विनाशक इति ॥
 कश्च पीते ॥ एतच्च मलस्येन कार्य उपास्यं तथोत्सर्गः ॥ प्रसवाद्येत्तवाह्यका मासवृद्धौ परे कार्यो वज्रिये चानुपैतकमिति ज्योतिः ॥ प
 रशरोक्तेः ॥ एतच्च कर्म स्यात्तैर्गौतमभावे लौकिके गौवाकार्ये ॥ अधायोपाह्वितं कुर्यात्तत्रोपासनवदिनां ॥ कर्मद्वयमिदं केचि लौकिका
 पो प्रकुर्वन्त इत्यात्मा यन कारिकोक्तेः ॥ शिष्यो मोष्याचार्यो नौ स्यात्ततः ॥ न स्वेन्नाव म होमः स्यात्तु केकां समिदा कृतिपिका सायनोक्तेः ॥
 पतञ्जाल्या यनाग्निमत एवेति कर्काचार्य उक्तं जतस्यायं गौतमकालः प्रवेत्तुत्सर्जनं कुर्यात्तत्रोपाकर्मदिने यवेति सादिरगृह्योक्तेः ॥ पुन्य काल
 त्तपौषमास्यो हिण्णमहकायामथायि वेति प्राज्ञवल्कोक्तः ॥ पौष्यामास्यावा पौरोमास्या मुत्सर्ज इति वौषा यः ॥ अधायोत्सर्जनं माष्या पौ

लोमास्त्रविधीयतश्चाध्वलायनकादिका। पौषमासस्येहिणं मध्यमायामह कस्यावाध्यापानुत्तरे इति कासायनः। सिंहरेत
प्रथमं प्रसिद्धे विचरेदहिरिति छंदो गानां कालः। यदा पुष्यनक्षत्रं कर्कसंक्रांतौ भवति तदा विशेषः छंदो गपरिशिष्टे मासे मौहपदे ह
स्तासु व्यः। प्रवृत्तिर्भवति। तदा च आवणकुपीउसर्गं छंदसादिजति। अत्र विशेषमाह कास्त्राजिनिः। उपाकर्मणि चोत्सर्गं यथा कालं समे
तुं च अवीरर्भया कृत्वा प्रजयेत्तु येन ततश्च। उपाकर्मणि उत्सर्गं च त्रिरात्र मनः ध्यायः। अत्र समुद्रगाद्यतिरिक्ता नाम पिनदीनां रजोदी
यो नास्ति उपाकर्मणि चोत्सर्गं रजोदीयो न विद्यत इति गार्गेतेः॥ उत्सर्जनस्योपाकर्मकालत्वे पूर्वमुत्सर्जनं कृत्वा पश्चात् उपाकर्मकुर्या
त् उपाकर्मपर एह स्यात् उत्सर्गः॥ प्रातनेव चेति हेमाद्रौ गोभिलस्मृतेः॥ शुभो अविशेष संस्कारप्रकारोऽऽह्वयः॥ आसुवराणां वेधनमु
क्तं हेमाद्रौ भविष्येन तोः॥ पराह समर्थः। श्रापेदलिकं शुभां कारयेदक्षजैः शक्तेः सिद्धयै हेमभूषितैरिति द्वादं भगवान् कार्यं भद्र
पादेन कर्त्तव्यं आवणी च कलाशनी॥ आवनीरूपतिहंती प्रामंदहनि फालानीति संग्रहे कोः॥ तस्मात्तदंते कार्यमेतिः॥ निशीपामृते नि
मंत्रस्तु येन वदो वलीराजान वंदो महावत्॥ तेन ता यपि वंश मिश्रे मा चत्त मा चत्तः। अत्रियैर्वैश्वैः शूद्रैश्चैव न वैः॥
कर्त्तव्यो रिक्रिया चोदि जासं प्रजराति तति॥ अत्रैवण कर्मोक्तं अथातः। आवणं कर्म आवणं पौरी मास्यमिति कात्यायनादि स्तु॥
वात्॥॥ इति श्रीविधानपालिजाते आवणमासविधानानि॥ अथ भाद्रमासविधानानि॥ तत्र भाद्रपदे कृत्वा चतुर्थी विह्वलाख्या मध्य

देशे प्रसिद्धा सा च सायान् व्यापिनि ग्राह्यदिनद्वये तथा च पूर्वैर्वागोपी चतुर्थवद्वेत्त प्रजा ॥ ३ ॥ च तं ॥ र हो लि के व कं स प्रजा शिव रात्रि रेता ॥
 परादि तागुंति न पं सरा प्रमिति दि बो दा स नि वं धो के ॥ अत्र वेत्त प्रजा श वे तं क रु ला ग्रा ह्यं ति न वै व द्या र्था तं ॥ भा ३ प द रु ला ह मी ज न्या मी
 सा च हे का ज न्या ह मी ज ये ति चे ति ॥ तत्रा या के व ला ह मी से व रो हि णी यु क्त ज यं ती सं सा रु ला ह म्या भ वे यत्र क ले का रो हि णी यदि ज यं ती
 नाम सा प्रो क्ता उ पी व्या सा प्र यत्न त इ ति व द्धि पु रा णो के ॥ के व ला पु पो व्यै व भा ३ वै व रु ले प क्षे रु ल ज न्या ह मी वृ तं ॥ न करो ति न रे य क्त
 भ वती कू र ए क्ष स इ ति व्यो के ॥ यत्र हरि वं शे अभि जि वा मन स त्रं ज यं ती नाम शर्व री ॥ पु रु षो वि ज यो ना म यत्र जा तो ज नार्दन इ त्य
 भि जि ज्ञा मन स त्रं रो हि णे व ॥ सर्व पु रा णे ना मे क वा स्या त् अभि त ॥ पा पं ज यं ती स भि जि दि ति यु स ते च ॥ इ दं ज न्या ह मी वृ तं नित्य व
 र्धे व र्धे तु पा ना री रु ल ज न्या ह मी वृ तं ॥ न करो ति म हा पा ज न्या ली भ व ति का न न ॥ इ ति वी ष्या क्ते ॥ पूर्वो क्ते निं श क्ते च ज यं ती स्व जं तु
 का म्यं म हा ज या र्थं कृ तं ज यं ती यु क्त ये ॥ न ग्रा ध र्म्यं म र्थं च का मं च मो क्षं प्राप्नोत्य सं श य इ ति फ ल श्रु ता त् ॥ अत्रा ने न तु ये स्या पं श व ह
 त्त स्य भो ज ने ॥ तस्या पं ल भ ते कुं जि ज यं ती वि मु क्ते न र ति ति श्र व णा श्रु ॥ प दा ह म्या रो हि णी यो ग त्त दा ज न्या ह मी ज यं त्या पं त र्भ ता के
 या त उ सा ए थ क्ता र्थ ॥ ज यं तु प्र वा से नै व सि द्ध ता त् ॥ त उ क्तं मा ध वे न य स्मी न च र्थो ज यं त्या र्था यो गो ज न्या ह मी त्तरा ॥ अंत र्भ ता ज यं
 सा म्या र क्ष यो ग प्र शं ति त इ ति ॥ किं च ॥ अत्र रो हि ण्या अर्द्ध रात्र यो ग्रा ह्यः ॥ रो हि ण्य मर्द्ध रात्रे च यदा रु ला ह मी भ वेत् ॥ तस्या म भ्य र्च नं

शौरेहंतिपापंनिजन्मजमितिबिबुधर्मवचनात्समयोगेनुरोहिणीनिशीथेराजसत्तमः॥समजायतगेविदोवालरूपीचतुर्भुजः॥
तस्मात्तं प्रजयेतत्रयथादितानुसारतइतिवद्विपुररावचनाच्चुद्धरात्र्यकर्मकालत्वमवश्यतेतथाचाकर्मणेयेर्यस्य॥कालात्मकाल
व्यापिनीतिथिः॥तथाकर्मणिकुर्वीतइत्यसहस्रनकारणमितिबिबुधर्मवचनात्पूर्ववैतसप्तमीसहितोहृण्यनिशीथेरोहिणीयदि
॥तत्रोपवासंकुवाततिथिभांतचपारणमितिवद्विपुररात्र्यउपवासादिशब्देः॥परदिनेसक्तेपिरोहिणीयोगस्यनप्रयोजकत्वं।अन्यथाबु
द्धवारदेरपिप्रयोजकत्वापत्तेः॥यन्नुरोहिणीसंयुक्तेषोष्वासर्वोविनाशिनी॥अर्द्धरात्रादधर्षोर्द्धकलयावायदाभवेत्॥जयंतीवी
मसाप्रोक्तासर्वपापप्रणाशनीत्युपरावचनंतत्कैमुतिक्रियायेननिशीथयोगस्यैवस्तुत्यर्थमित्यवगतं॥यच्चापिस्कांदेउदयेचा
हृमीकिंचिन्नवमीसकलायदिभवेत्तेवधसंयुक्ताप्रजायत्यर्थसंयुता॥अपिर्वर्षशतेनापिलभ्यतेवाथवानवेतितदनादिविषयं॥उ
पवासशब्दश्रवणादितिहेमादिरुचेयद्वउदयेचंद्रोदये॥अतो ननुतभेदइतिसाधुपंथाः॥इदंभुतंनित्यकाम्यंचैतिवहोनिवधका
राश्चाहः॥अत्रहृम्याश्रुपिनिशीथवेधोशाह॥रोहिराणधर्मरात्रेचयराहृल्लाहृमीभवेद्वितितस्यैवमुखकालत्वार्त्ते॥अहृमीरो
हिणीपुक्तानिशर्द्धोदययदि॥मुखकालश्रुत्यातत्तत्रजानोहृस्वयमितिबिशिष्टसंहितोक्तेः॥अहृम्यान्नचतुर्धामिद्यते॥
तद्यथा॥पूर्वपुरेवनिशीथयोगिनी॥परेपुरेवनीशीथयोगिनी॥उभयधुर्निशीथयोगिनीभयेपुर्निशीथयोगिनीति॥तत्राय

पोर्नसंदेहः॥ कर्मकालव्याप्रेः॥ अंत्यपोस्तपरैवत्यातः॥ संकल्पकाले सज्ञातः॥ वर्जनीयाप्रयत्नेन सप्रमीसंगुताहमीतिब्रह्मवैवर्त
 च एवमंशतः॥ संकल्पकाले सज्ञातः॥ वर्जनीयाप्रयत्नेन सप्रमीसंगुताहमीतिब्रह्मवैवर्तच एवमंशतः॥ समव्याप्रावपिप
 रैवविषयव्याप्रीतुआधिकेन निर्णयः कार्यः॥ रोहिणीयोगोपेवमेवचतुः प्रकारैरेयः निवादि संप्रदायिनामुदयव्यापिमे
 वग्राह्याः॥ पूर्वविद्याहमीपातुउदयेनवमीदिने॥ गुरुर्नमपिसंगुतासंलीसाहमीभवेत्॥ कलाह्यगुरुर्नमपियदाकलाहमी
 तिथिः॥ नवम्याग्राह्यास्यात्समीसंगुतानहीति पञ्चपुराणोक्तेः॥ उदयव्यापिनीग्राह्याकुलेतिथिरुपोषणे॥ निवाकोभगवान्य
 खांबोद्धितायेफलप्रदशति॥ हेमाद्रिकृतसर्वेषां पूर्ववेत्याहपूर्वविद्वेद्यादिपात्रवचनंतु पूर्वदिनिशीयेष्टम्यभावेद्वितीयेहिउदये
 चहोदयसमयेकलारिमात्राहम्यावृत्ते कर्तव्यमित्येतद्विद्ययमित्यादिब्रह्मव्यापिनीतिवचनमपिनिवसप्रमीवृत्तं परमिति न केपि
 रोयः॥ अत्रकर्तव्यमुक्तं भविष्यततोष्टम्यातिलैः॥ त्वातो न पादौ विमले जले॥ सुदेशे शोभने कुपो देवकाः॥ सूरि कागृहं॥ तन्मद्येप्र
 तिप्राप्त्याप्यासाचाप्यहविधास्तुता॥ कांचनी राजनी तात्ती पैतली मन्मयी तथा॥ वासीमणि मयी चैव वरुणैर्कैलि विताथवा॥ सर्व
 लक्षणसंपूर्णा पयैरेव परीहते॥ प्रसूतांच प्रसूतांच स्थापयेन्मंचको परी॥ मांतत्रवालकं सुप्रपयैके तनपापिने॥ यशोरान्तत्रै
 कस्मिन् सुदेशे सूरि कागृहे॥ तद्वचकल्पयेत्तार्थं प्रसूतवरकमकं॥ कस्यपोवस्तरे पोयमदिति चैवकी शोषो वैवल्भशोथयशीदा

गुरु
 ४०

भित्तिरचभत॥नेदः प्रजापतिर्दसोर्गश्चापिचतुर्मुखः॥गोर्धेनुः कुंजरश्चैवदानवाः शत्रुपाणयः॥लेखनीयाधुतत्रैवकालिपोयय
नाइदे॥इत्येवमादियत्किंचिद्वक्तेचरितंमम॥लेखयित्वाप्रयत्नेन पूजयेद्भक्तितत्परः॥मंत्रेणानेनकौतेयदेवकीपूजयेत्तः
यंकजैः पूजयेद्देवीनमोदेव्यैश्चिदे इति॥ततोमंत्रेणवैदयाचुंदायार्थं समाहितः॥शीरोदाणवसंभृतंश्चित्रिनेत्रसमुद्भवः॥गृह
णांघ्रिशशांमंरोहिणासहितोमम ज्योत्स्नापतेनमस्तुभ्यंनमस्तेजोतिषांपते॥नमस्तेरोहिणीकांतअर्घ्यंमम॥प्रतिगृह्यतां॥
प्रभातेवाह्यणाह्न्याभोजयेद्भक्तिमान्नरः॥ॐ नमोवासुदेवायगोब्राह्मणहितायच॥शांतिरक्तशिर्वेचास्तुइत्युक्त्वाप्रांसज्ज
येदिति॥अथपारणनिर्णयः॥हेमाद्रौनारदः॥तिथिरष्टगुणंहतिनक्षत्रंचचतुर्गुणं॥तत्प्राप्त्यपत्ततः॥कुर्यात्तिथिभांतेचपारणंति
थ्यक्षणेयराक्षेदेनक्षेत्रांतमथापिवाअर्द्धरात्रेथवाकुर्यात्पारणंत्वपरेहनीतिद्वयोरंतेपारणंमुखं सर्वेष्वेवोपवासेषुदिवापारणमि
ष्यतइतिबुधवैवर्तवचनंनुव्रतांतरविषयमितिहेमादिः॥नात्रनिशीथभोजननिषेधः॥प्रवर्त्ततेअर्द्धरात्रेथवाकुर्यात्तिथिदिशिष्यवि
धानात्॥अत्रास्तौवह्निप्राणे॥भातेकुर्यात्तिथौवापिशक्तंभारतपारणं॥तिथ्यंतेवास्तवांतेचावुतीकुर्यात्तिपारणमितिचगौणंपारणं
उभयंतेपारणमितितिथिनक्षत्रयो॥समयोगेऽष्टयं॥तिथौरेवशाखायात्संयोगिकेवतेप्राप्तेयत्वेकौपिदियुज्यते॥तथैवपारणंकु
रीरेववेदविदोविदुर्हितजन्माहमीवर्त॥भाद्रपदायास्यापंकुशग्रहंहपुक्तंहेमाद्रौहारीतिन॥यास्येनमाभास्यमावास्यावातस्यांरभोचये

मत्तः ॥ अथातया मासेद भौविनि येषाः पुनः पुनरिति ॥ न भसिभावणे यासेते न रश्मी ज मापक्षेते न जन्मा ह्यनन्तरं रश्मी लभ्यते ॥ त
 उद भग्नुहर्णक र्त्तव्यमिति केवाचि न्तं ॥ अनेनु मासेन भस्थो मावासा तस्याद भौच्चय ॥ स्मृत इति वा केन भ्यस्य शब्दस्य तं पठित्वान भ
 स्या भडपद इति ख्यायत उद भग्नुहर्णक र्त्तव्यमिति ताहुः ॥ अथ भाडपद भुक्ततीया यां हरितात्रिका वृत्त मुक्तं क्कां दे साच पराग्राया ॥ मु
 क्तं पात्र सत्वे पिदिने गौरी वृत्तं परे इति पाधवोक्तेः ॥ आया मधु भवणिका कज्जली हरितालिका चतुर्थी मिश्रिता स्त्रीभिर्दि वान के वि
 धीयते ॥ तृतीयान भस ॥ भुक्ता मधु भवणिका स्मृता ॥ भाड सकस्य कज्जली कस्या भुक्ता च हरितालिकेति दिवोरा सनिबंध वचना
 च ॥ अथ भाड भुक्त चतुर्थी वरद विष्टे श चतुर्थी साच मध्या ह्या पिनी ग्राया प्रातः ॥ म्य क्तिलैः स्वात्ता मध्या ह्ये प्रजये च पेति हेमा
 दौ भविष्योक्तं मदनर के पेचं परिदिने मध्या ह्या ह्यमावेतु पूर्व विद्वा ग्राया ॥ मातु विद्वा गणे भुर इत्युक्ते ॥ साच वार विष्टे ये प्रशक्ता
 ॥ भाड भुक्त चतुर्थी या भौ म्यनार्क एवा युक्ता महती साश्च विष्टे समर्चित्वे हं लभे इति निर्णयामुक्तौ के ॥ अत्र चंद दर्शनं निषि लं
 ॥ तथा चापार्क मार्क एव ॥ सिंह दिसे भुक्त पक्षे चतुर्थी चनु दर्शनं मिथ्या भिद्वा रं कृ पौत स्यात्त शो व्रतं तदा ॥ तद्दे वं शंत ये सिंह प्र
 सेन मिति वै पठेत् ॥ श्लोकस्तु विष्णु पुराणे सिंहः प्रसेन मवधी न्निसे जां वत्ता हत ॥ सुकृमा रक्षा रोरी त्वं ह्ये य स्य मंत क इति ॥ अथ
 भाड भुक्त पंचमी साच हेमा दी मते परा ॥ सिता परा गुता सा सं च पीति दी पि कोक्ते ॥ माधव मते पूर्वा सर्वे पंच मी पूर्व तितुक्ते ॥ तत्र अथी

प्रजयीत्वाऽरुह भूमिजा ज्ञेन वर्तते ॥ एवं स प्रवर्षोऽणि कृत्वा स प्रकुं भेषु प्रतिमाशु अवी सं प्रज्य परे हितं चंद्रेणा घो चर शतं तिला रु
त्वा सदा ह्यगान् भोजयित्वा तेभ्यः ॥ कुभात्रिवेद येदिति निर्णीतं मते ॥ अथ भाऽशुक्र स प्रमी अमुक्ता भरण स प्रमी ॥ सा च प्रवी ग्रा
ह्या तदलाभे उत्तर स प्रमी प्रवी वेद वै ब्रूते पुनिसिले बुच ॥ अलाभे पूर्व विद्यायाः पर विद्यापि गृह्यतामिति माधवोक्तेः ॥ तच्च ब्रूते पा व
जीवं कर्त्तव्यमिमुक्तं मने रत्ने शुक्ले भाऽपदे मासि स प्रम्यं हि जलाशये ॥ स्वात्ता शिव मंडलं कलित्व पित्वा तथो विंका भज्या सं प्रज्य स
मयं कुर्यादधा करैः पुं ॥ पावनी वं मया त्वा तु शिवा यत्नानि वेदित इत्यादि ॥ अथ भाऽपद युक्ता ह्यमी इवी ह्य ॥ सा च प्रवी ग्राया आव
णी पुर्गे नवमी इवा चै बहताशानि ॥ पूर्व विद्या नु कर्त्तव्या शिव रात्रि वले दिन मितिय मस्मते ॥ शुक्ला ह्यमी तिथि र्यो न मासि भाऽपदे भवे
त् ॥ इवी ह्यमी सदा त्वा जेष्टा मूलार्ध सं पुता ॥ तथा ॥ ऐं इ श्वं प्र जित्वा इवी हं स पत्न्या निनाम्यथाः ॥ भर्तु रा पु हं ए मूले तस्यातां परि व र्ज
येदिति हे माडो निषेधात् ॥ इंदु ब्रूते अगत्पोर ये कर्मा कंचन कार्य शुक्ले भाऽपदे मासि इवी सं जातथा ह्यमी ॥ सिंहार्क एव कर्त्तव्यं न कर्त्तव्यं
कराचन ॥ सिंह स्थे सोत मास र्यो नुदिने पुनिसत्र मे इति मदन एते क्का दोक्ते ॥ भाऽशुक्ला ह्यम्या मगत्पोर ये भावि निसति पूर्व कृत्वा स
म्या मेव कुर्यादिति हे माडि अ इंदु ब्रूत स्त्री तां निवे ॥ पाव प्रजयते इवी मोहां दिह यथा विधि ॥ श्रीणि जन्मानि वै धव्यं लाभते नात्र संशयः ॥
तस्मात्संजनी पासा प्रतिवर्षं च प्रजनेरिति पुण्य स पुत्र यात् ॥ परा ह्यम्या जेष्टा देः ॥ सं पूर्ण योग क्त्वा नु कर्त्तव्यं चै क्त्वेन जेष्टा मूलं यरा

भवेत्। कुर्वन्ममर्षयेदन्तानवधदिवसनयोदिति गर्भे। तत्रापि कुतः कार्यं मन्त्रविहितं भविष्ये शुचीदेशे प्रजातायां इवीया ज्ञातृगोत्रमस्या
 प्यलिंगं ततो यं धै॥ पुष्यैर्ष्यः समर्चयेत्॥ इत्यतैर्द्विजश्रेष्ठभ्युपैदद्यादिलोचने॥ इवीशमीभ्यां विधिवत्स्रजयेत्पुष्पान्वितः॥ मंत्रस्तुः॥ त्वं ह
 र्वेः मृतजन्मासि वंदितासि सुहृदुरैः॥ सौभाग्यं सतति देहि सर्वं कार्यं करिष्ये॥ यथासाक्षात्प्रज्ञातामिर्विस्तृतासि महीतले॥ तथा ममापि संता
 नं देहि त्वामज एव मरमिति॥ अनन्तिपक्षमस्मीयादन्त्रं विफलं तथा अक्षरलंबं वरां वृत्तं श्रीयामधुनासनमिति॥ भाद्रः धिमासे सति नि
 र्गयदीपे स्कादे॥ अधिमासे तु संवाप्रेन भस्म उदये पुने॥ शुक्लं गृहीतुं कार्यं परतो नैव कुत्रचिदिति॥ अत्रैव ज्येष्ठा पूजोक्ता माधवी ये
 स्कादे॥ मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ज्येष्ठार्धसंयुते॥ यस्मिन् कस्मिदिने कुर्यात् ज्येष्ठायाः परिपूजनमिति॥ दिनद्वयेन सेवयोगे सति पराया
 त्या प्रवैदिरात्रियोगे पूर्ववत् नवम्यां सहकार्यं स्यात्पुनरीनात्र संशयः॥ मासि भाद्रपदे शुक्लपक्षे ज्येष्ठार्धसंयुता रात्रिर्द्वितीया निने कुर्या
 तत्र ज्येष्ठा पुपूजनमिति तत्रैवोक्तेः॥ क्वचिदस्यापवादः॥ यस्मिन्दिने भवेत् ज्येष्ठामध्याह्नौ हर्षमप्यहः तस्मिन् रुचिं वं पूजा च नूनां चेत्
 र्वीवासरे इति॥ इदं वृत्तं केवलं तिथौ न सेवे चोक्ते तिथावेधाचोदाद्यं द्वितीयं केवलं र्धकरति स्मृते॥ दक्षिणायास्तन सवृष्टवाचंति॥ तथा
 हि॥ मैत्रेणावहये देवीं ज्येष्ठायां तु पूजयेत्॥ मूले विजसये देवीं त्रिदिनं वृत्तं मुत्तममिति॥ नमस्कारं मंत्रस्तुः॥ ज्येष्ठाये नैव नमस्तभ्यं श्रे
 णायाते नमोनमः॥ सर्वे ये ते नमस्तभ्यं शक्ये ते नमोनमः॥ अथ भाद्रपदशुक्लवारश्रावणयोगरहितायां पारणं कुर्यात् आभाकासितपक्षे

बुधैत्रश्रवणरेवती॥संगयेनहिभोक्तुं द्वादश द्वादशीहरेदिति निवेधात्॥अत्रापि विशेषो विष्णुधर्मो मैत्रायणादेस्वपिति हविष्णु पौर्ण
मासादे प्रतिबोधयेति॥अतश्च मध्ये परिवर्ततेति॥सुप्रिपुत्रबोधपरिवर्तनमेववर्ज्यमिति॥अतएवशक्तध्वजोत्थानमुक्तमार्कं द्वादश
तुमितेपक्षेमासिभाउपदेतथा॥इकमुक्तापयेप्रजाविश्वस्रवणवासवेरिति॥इयमेवश्रवणद्वादशीतत्रैकादशं द्वादशीश्रवणयोगे सैवो
द्योप्यासकादशीद्वादशीचवैह्नवमपितत्रचेत्॥तद्विष्णुभृंखलं नाम विष्णुसायुज्यरुद्रवेदिति विष्णुधर्मोक्तेः॥सप्तशैकाशीराजद्वाद
शीयदिसंस्पृशेत्॥श्रवणज्योतिषं श्रेष्ठं बुधहस्तं व्यपोहति नारदीयोक्तेः॥जत्रैयदिकलायात्रैश्रवणस्य भवति तदापि पूर्ववचतिथि नक्ष
त्रयोयोगयोगश्चैव न एषि प॥दिकलो यदि लभ्येत स तैकादशं ह्ययमिव॥इति नारदीयोक्तेः॥विश्वोदासी यत्त्रविशेष उक्तः रात्रेः प्रथमया
मेवेद्युवरां हरिवासरे॥तदापूर्वाद्युपसेत्यातर्भाते च पारणमिति दिकलो यदि लभ्येत तर्हि पूर्ववचनं तु के मुनिकंयायेन भासस्य पामित्य व
गंतव्यं॥इयं बुधवारे पुशला बुधश्रवणसंयुक्ता सैव चेद्वादशी भवेत् असंत महती सा स्याद्दत्तं भवति वाक्षयमिति स्कांदोक्तेः॥यदा चैकाद
शेव श्रवण युक्त तदापि पूर्ववयदान प्राप्यते अक्षं द्वादशं वैह्नवं कुक्षिचि॥एकादशी तदोद्योप्यापापघ्नी श्रवणान्वितेति नारदीयोक्तं॥य
दा द्वादशे च अक्षयुता तदोपवासद्वयं॥एकादशी च विष्णु नक्षत्रसंयुता॥उपवासद्वयं कृत्वा त्रयोदशं तु पारयेदिति विष्णुक्तेः॥ननु पारणे
नैव बुत समाप्रेरेकादशी व्रतस्यासमासावपि कथं बुतां तत्स्यारंभः॥असमाम बुते पूर्ववैकुण्ठं दत्तं तस्मिन्निवेधादिति चोत्र उभयोर्बुतयो

एकैवत्वेन विहितत्वाविशेषाप्रवृत्तेः निषेधस्य वृत्तान्तविषयेत्वेन सावकासत्वात् ॥ एकादशी उपोष्यैव द्वादशी समपोषयेत् ॥ न चान्विधि-
 लोपस्य उभयोर्दिवसं हरिरिति हेमाद्रौ भविष्योक्तेषु ॥ अष्टादशी जन्मं कामं श्रवणं द्वादशी वृत्तमिति स्थूलशीर्षे वचनादिदं वचनं वृत्तं
 कामं मेवेति गौडयश्या ५ ॥ दक्षिणात्माक्तः ॥ एकादश्यां न रौः शुक्ला द्वादश्यां स उपोषणात् ॥ वृत्तद्वयकृतं उरुं सर्वज्ञा प्रोक्तसंशयः ॥
 उपवासमकृत्वा उन्नयेन रक्मच्छेतीति वामनपुराणोक्तेः ॥ श्रवणं द्वादशी वृत्तं निसमित्या ५ ॥ अत्राशुक्तेति परच्छेदः ॥ यद्वाशुक्तेति छेदे फला-
 हारपरं ॥ न च उपवासं अनाश्रितानि पापानि त्येकादशी प्रकरोति निषेधात् ॥ उपवासद्वयं कर्तुं न शक्नोति नरे यदि प्रथमे द्विफलादृशी निरा-
 हारोऽपरे हनीति दिवो द्वासी ये भविष्योक्तेषु ॥ उपवासद्वयाशक्तौ गृहीतौ कादशी वृत्ते यस्तं मनुकं मात्स्ये द्वादश्यां शुक्लपक्षे उन्नयेन श्र-
 वणं यदि उपोष्यैकादशी तत्र द्वादश्यां प्रजयदृष्टीं ॥ प्रजयेत्यारयेत्यदिति हेमाद्रिः ॥ अष्टादश्यां कादशी वृत्तः ॥ सर्वमेकादशीं शुक्ला द्वा-
 शी स उपोषयेत् ॥ सर्वं वा सरतं उरुं सर्वज्ञा प्रोक्तसंशयमिति नारदीयोक्तेः ॥ पारशं न कर्तव्यं यावच्चैकस्य संशयः ॥ विशेषेण महीपा-
 लश्रवणं ब्रूते यदि ॥ तिथिष्वेतेन भोक्तृत्वं द्वादशी नैवलं पयेदिति निर्णयान्तेनारदोक्तेः ॥ अस्यार्थः तिथिनक्षत्रेण भोक्तृत्वं द्वादशी
 नैवलं पयेदिति निर्णयान्तेनारदोक्तेः ॥ अस्यार्थः तिथिनक्षत्रसंयोगनिमित्तकोपवासवृत्तेति ध्येतेन क्षेपंते वा पायेत् समकाल-
 व्यासत्वे उभयान्तेन श्रवणं द्वादश्यामिति मदनरात्रे ॥ द्वादशी वृद्धौ श्रवणं हृदौ वा श्रवणं भयवपारणां कुर्यात् ॥ पारशं तिथिहृदौ तु द्वा-

अंशं पुनः संशयान् ॥ ह्येकं यो यो दशं तत्र दोषो न विद्यत इति वन्ति पुराणादिभिरुक्तं ॥ ह्येकं संपूर्णं द्वादशी व्याप्तिर्यो दशं पारयेदित्यर्थः ॥
द्वादशं अवलोकनं सत्रस्य मध्याह्न्यापित्वे एव तत्रोपोष्यत्र यो दशं पारयेत् ॥ अन्तावायदिवा कृत्वा द्वादशी अवलोकित्वा ॥ अमध्याह्नात्
पोष्यासात्र यो दशं उपारणमिति विदुः सहस्रवचनादितिकेचिदाहुः ॥ वामनावतारनिमित्तौ पवासस्तु वृत्तदेमादौ भविष्ये ॥ द्वादश्यात्
विधिः प्रोक्तः ॥ अवलोकनं पुषिष्ठिरः सर्वेषां प्रशमनः सर्वसौख्यप्रदायकः ॥ एकादशी यदा सा स्यात्तु वरौ न स मन्त्रिता ॥ विजयातिथिः
ऽप्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदं तु पञ्चम्यः ॥ अथ काले वरुति ये गते सागुर्विणी भवतः ॥ पुष्येन वेमे मासि पुत्रं सा कामने हरिमित्याहुः ॥ एका
दशं समभवदेकादशं पुषिष्ठिरः ॥ नेनेष्टा देवदेवस्य सर्वथा विजयातिथिः ॥ एवायुषिः ॥ समाख्याता एकादशं मपातवत्सु पसंहा एव वरा
न्विजैकादश्यामेव भवति ॥ तद्विधिस्तु तत्रैवाग्निपुराणे ॥ नदीनां संगमे त्वापादर्वं मेदत्र वामनं ॥ सोमवर्णं वत्सु संपुक्तं ॥ द्वादशं गुलसं स्थितं
हिरण्येन पात्रेण दद्यादर्थं मयत्नतः ॥ नमस्ते पद्मनाभाय नमस्ते जलसायिने नमः ॥ अथ मध्यं प्रयत्ना मिवा लवामनं हृदि रो ॥ एवं संप्रज्य
देवेष्टं प्रार्थयित्वा ततः ॥ नमः कमलकिंजल्कपीतनीर्मलवाससिसे ॥ महाहं चरिष्ये त्वं वदस्व चक्रावचक्रिणे ॥ नमः शार्ङ्गसीरवा
णपापेशमनापच ॥ यज्ञभुक् कुलपात्रे च वामनाय नमो नमः ॥ देवेश्वराय देवाय देवसंभूतिकारिणे प्रभवेत्सर्वदेवाणां वामनाय नमो नमः
॥ एवं संप्रज्य पीत्वा तं द्वादशं भुदये रवेः ॥ अंगारसहितं तं तु बाह्याण्यनिवेदयेत् वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो हं ददामि ते ॥ वामनं सर्वलो

यदंदिजापप्रतिपादयेति ॥ एकादश्यां श्रवणयोगभावेन दशमीविहिषि श्रवणपुताया ॥ दशमैकादशीयज्ञानोपो व्याभवेति धि ॥ श्र
 णेन समापुतासाचे स्यात्सर्वकामदेसिबहिषणदिभुक्तं मदनरत्ने वामन प्रजाच मधाकेकायो — हो मध्येवायनो एम एमाविति पूर्वो
 क्तस्य ते ॥ श्रवणद्वादशां तु जनार्दन प्रजाविहिताद्वादशी श्रवणोपेता तस्यां प्रजोजना दिन ॥ तस्मीं संप्रजिते देवे सर्वे वै प्रजिते भवेदिति
 जनार्दन प्रजाविधिर्वामन प्रजाविधिव — य ॥ विध्यंतस्यानुक्तत्वादिति निर्णयामते ॥ यत्रैव द्वादशां विष्णुपंचकवृत्तारंभउक्तः त्वाद
 यो ह पद्यांसिते पक्षे द्वादशां श्रवणं यदि ॥ तदा रभ्यतुंतं कुर्यान्मार्गशीर्षे धनुरप ॥ मार्गशीर्षे स्य शुक्ला षमे कादशा समाभेत् सकाद
 शी द्यपंतत्र शुभावासा च पूर्णिमा ॥ श्रवणं विष्णु नक्षत्रं पोष्य प्रतिमासकं ॥ एवं संवत्सरे पावतत उद्यापनं चरेत् श्रुतिधिवेधेन ॥
 उदयव्यापिदर्शपूर्णमासी तु पायगा ॥ मध्याह्न्यापि न सत्रं कर्तुं हरिदिनं द्यपं ॥ दिनं द्यपंतथा व्याघ्रावृषेभ्यस्ततं रं दिनमिति विष्णु रदस्य
 श्रुत्रैव उभयतस्तस्य संकल्पः कार्यः तत्रैवं चिंत्यते ॥ उभयं वत्सा यसं वज्रं न वेति ॥ न वज्रं मितिकेचिदाहुः ॥ न हि प्रकृतिवर्जने विकारव
 र्जनं पुक्तं ॥ रक्षिपतादीनां मपि वर्जनं यते ॥ न च यत्र प्रकृतिरसौ पलं भलस्य सायसादिवर्जं ॥ दध्यादेरतथा त्वात्रत वर्जनमिति वाच्यं ॥
 औ ह दध्यादेश्चावर्जनापते ॥ औ ह दध्यादेस्तु उभयं सातु पलं भातं ॥ तस्मा दध्यादिवत्सायसादिभ्यश्चमिति ॥ श्रुत्रोच्यते ॥ यत्र विकारे प्रकृ
 तिरसौ पलं भलतत्र विकारस्यापि निषेधः ॥ मांसनिषेधे मांसविकारस्यैव श्रुतिचं मांसस्य विकारे मांसस्योपलं भलत्पुथिज्ञाच ॥ मांसत्वा

नयगमात् ॥ यत्तु श्रौतुं दद्यादेशनिषेधापत्तिरिति तत्र ॥ श्रौतमेकशकं त्वेण मारणकमथाविकमित्यत्र श्रौतमिति विकारतद्वितादृक्
न्यादीनां मपि निषेध इति ॥ विज्ञाने श्वरेण तद्विकारमात्रस्य निषेधात् ॥ न चैव सति संधिनिर्दिशतस्तगोपय ॥ परिवर्जयेदिति संधिना
दिधीनिषेधेपि तत्राद्यादिग्रहणं स्यात् ॥ स संवचनांतरेण तस्यापि निषेधात् ॥ तदाशपराकेशं ॥ श्रीराणेयान्मभ्यासितद्विकाराशनेन
धः ॥ सप्रणवेवतं कुर्यादुपपत्तेन समाहित इति वृत्तगोपय यावत् ॥ तस्यादधादिग्राह्यं पायसादिवर्जमिति सिद्धं ॥ केचित्तु पायसं श्रीरा
द्व्यांतरं विनिष्कृत्वा दधादिवत् ॥ इतरथा श्रुतं चनेन दधित्वा पते ॥ तदसप्रत्यभिज्ञातुसंयं दीपकलिकेति वत्सादृश्यादुपपत्त्या मांसविका
रेण मांसत्वा नपगमादित्याह ॥ अपि नः ॥ सकुलेभूयानोदयाश्च यो रशी ॥ यथा संमधुस पिभ्यां वक्ता सुचममया सुचेति निरवकाशरता
च ॥ अन्ये तु सर्वोक्तशब्दवचनादध्यादिसर्वविकारनिषेध इत्याहुः ॥ तत्सदाचाविरुद्धं ॥ अथ भाद्रपुक्कचतुर्दशमं नंतवन्तं विहितं ॥ सा
नुविपुर्जुतौ पौदपिकी ग्राह्यौ ति माधव ॥ उदयेदिपुर्जुतौ पिग्राह्या नंतवन्तेति धिदिति छचित्याह ॥ मध्याह्ने भोजवेलायामिति कथायां
श्रवणान्मध्याह्न्यापि नीगाद्येति दिवोरासनिबंधेनैतद्युक्तिसहं यत इदं परकृतसत्पमिति हासमात्रं न विधायकं विधिवाचका
वृत्तकुर्यात् करोतु कर्तव्यं करोति तिलिडलो इत्यपंचमलकारप्रत्ययानामभावात् प्रातः श्रुतितैः त्राह्यामध्याह्ने देवमर्चये ॥ इति
गणेशवृत्तादाविवानंतकथायां कालविधायकवचनांतरभावाच्च ॥ अथ ध्या ॥ सापीशीला वृत्तं च केके वध्रा सुदोक्तं ॥ पाययशं वि

प्रापदत्ताभुक्तातथैवचेकथितत्वादयेषामपिबुतांभोमध्याद्रुसवप्रसज्येत॥सचनिषिद्धः॥बुतस्यप्रातरेवारयकार्येत्वात्॥तदुक्तंजातसर
 भ्रमतिमाकुर्याच्चरुबुतादिकं॥मापराह्नेनमध्याह्नेपिअकलौहिनीस्मृतावितिहेमादौ॥अथेतत्त्वत्राहुःअनंतब्रह्मैकभक्ततपत्त्वान्मध्या
 ह्न्यापिस्यामेवकार्यमिति तदपिनचतुस्त्वं॥अहंविप्रायदातव्यमध्येनैकभक्तंकुर्यादित्येकभक्तबुतस्याविधानात्॥किंतुपक्षाप्रसं
 घतेनैवगोक्षमानांप्रयत्नतः॥अहंविप्रायदातव्यमहंमात्मनिभोजनमित्यस्यनंतबुतांगत्वेनभोजनविधानात्॥अतोचानंतपूजन
 स्यैवप्राधान्यंगम्यते॥तस्यचैदेविकत्वात्पूर्वाह्नौवैदेवानामितिश्रुते॥पूर्वाह्णसर्वविधानंयुक्तं॥अथथाऽन्यस्यापिमागैस्यस्यैवपुंस
 स्त्रियाश्चपतेननुज्ञातायांएवाधिकारः॥प्राथेयशोबस्यैवदेयत्वंप्रसज्यतेत्प्रपप्रवभापद्येततस्मात्पूर्वाह्नौवैदेवानामितिश्रुति
 मूलकादुरयेदिमुहूर्तपिग्राह्यानंतबुतेतिथिरितमाधवाचार्येवचनाउक्तसर्वकालः॥कर्मगमितिसिद्धं॥ननुमाधववचनेपि
 शष्टप्रयोगतिः॥तदसप्तसमिज्ञातुसेयदीपकलिकेतिवत्साहचर्यमयासुचेतिनिरवकारताच्च॥अथेतुपूर्वोक्तंखवचनाह्म्यादि
 सवीविधरनिषेधइत्याह॥तत्सदाचारविरुद्धं॥अथभाडशुक्लचतुर्दश्यामनंतब्रह्मविहितं॥सातुह्यमुहूर्तौखौदपिकीग्राह्यातिमाधवः॥
 उदयेदिमुहूर्तपिग्राह्याऽनंतबुतेतिथिछायेनापिनमस्कारंकुर्वन्निष्योः॥परंबुजेदिसादिवमध्याह्नस्यैवस्तुतिर्नैकासांतरविधानेतात्पर्य
 मितिचेन्नदृष्टांतासंवात्तदृष्टांतेहिवचनांतरेणभक्ताद्युपेतस्यनमस्कारस्यसफलत्वसिद्धित्वादितस्यनिषिद्धत्वेननमस्कारस्तुतिमात्रे

तात्पर्यम् ॥ अत्र तु कालांतरविधायकविरुद्धप्रमाणान्तरभावनिश्चयात्कालविशेषविधानं तात्पर्यमित्यस्ति महान्विशेषः किंच ॥ तथा भाट
पदस्यांते चतुर्दशोद्विजोत्तमः ॥ पूर्णमास्यासमायोगे बुतं चानेतत्तरेत ॥ तथा ॥ मूर्हर्तमपि चेद्भाटे पूर्णमासां चतुर्दशी ॥ संपूर्णमासां विदुस्त
स्यां पूजयेद्विष्णुमयमिति निर्णयामृते भविष्योत्तरकांदवचनसंज्ञावच्च ॥ उपवासबुतादीनां घटिकैकापि या भवेत् ॥ उदये सातिथिर्ज्ञेया
विपरीता तु पैतके इत्यत्रापि शलादेकभक्तनकादेः ॥ संशय उदयव्यापिमेव ग्राह्याः ॥ उदिते देवतं धर्मो पित्र्यं चास्तगतैरवो ॥ द्विस्त्रिपुरहर्त
महोपासातिथिर्हव्यकव्ययोरिति सुमंतुवचनाच्चास्य कर्मणोर्देविकत्वा उदये द्विपुरहर्तमाविनष्टग्राह्ये तिसिद्धं ॥ अत्र प्रसंगादग
त्या घटिविधिः ॥ बुतहे माघौ भविष्यः ॥ कन्यायामागतैस्तर्प्यैः शुक्लैः सप्तमेऽहनि ॥ कन्यायां समनुप्राप्ते ह्यर्घ्यकाले निवर्तते ॥ उदयोत्तर
मपि सप्तदिनेषु भवत्येव ॥ आसप्तम्य उदयाद्यमस्य तव्यमेतत्सकलं नरेण ॥ पावत्समाः सप्तदशथवा स्युर्ध्वं मप्यत्र वदतिकेचित् ॥ प
मस्या गत्यस्येत्यर्थः ॥ त उदयकालस्तु गर्गोक्तः ॥ उदेति यावत् हरि संक्रमाद्वैरेकाधिके विंशतिमेव गत्यः ॥ सप्तमे तं हव्यं संक्रमाच्च
प्रयाति गर्गादिभि रभ्यभाणि ॥ तद्विधिविष्णुरहस्येकाशपुष्पमयी रंभा कृत्वा मूर्तिं तु बाहवो ॥ प्रदोषे विन्यसेत्तं तु पुष्पधूपविलेपनैः ॥
दध्यभ्यतवलिंदद्यात्तौ कुर्यात्सुजागरं ॥ प्रभाते तं समादाय यायात्सुरापजलाशयं ॥ निशावसाने तां पश्य जलाने प्रतिमां मुनेः ॥ अर्घ्यं द
द्यादगत्या यभक्षा सम्यगुपाधितः ॥ विरुद्धेऽसमवाये च वं संपात्रनिधापितैः ॥ सौवर्णिकपपात्रेण तां प्रवंशमयेन वा ॥ मूर्तिं स्थितेन न

तेण जात भो धरणी गतः ॥ अर्घ्यं मंत्रा ॥ काश पुष्य प्रतीकाश वक्रि मातृ संभवः ॥ मित्रा वरुण पो पुत्र कुंभ पो नेन मोक्तते ॥ विंध्य वृद्धि क्षय क
 र मेघ तोय विद्या पदः ॥ रत्न वध्व भदे वेश लंका वासन मोक्तते ॥ वाता पिभक्षितो येन स सुदः शोषितः पुणः ॥ लोपा पुष्ट पतिः श्रीमानो सौ
 तस्मै नमो नमः ॥ येनोदितेन पापानि विलयं यति व्याधयः ॥ तस्मै नमो स्वर्गस्साय स शिष्याय च पुत्रिणे ॥ अगस्त्यः स्वनमानेति विप्रो धर्मः ॥
 विनिवेदयेत् ॥ इत्थं व मकोरय प्रणिपत्य वि सज्जयेत् ॥ अर्चितं त्वं यथा शक्त्या नमोऽगस्त्य महर्षयेऽहं हि कमु विम किं दत्त्वा कार्यं सि
 धिं बुजस्व मे ॥ विसर्जयीत्वा गत्वं तं विप्राय प्रतिपादयेत् ॥ अगस्त्यो मे मनस्सु लु अगस्त्यस्मिं घटे स्थितः ॥ अगस्त्यो विज हूपेण प्र
 तिगृह्णातु सत्कृतः तज्येदगस्त्यमुद्दिश्य धाम्य मेक पलं रसं ॥ होमं कृत्वा ततः पश्चाद्वर्जयेन्मानवः ॥ फलं ॥ होमश्चा र्घ्यं मंत्रेण ज्येन
 हत्वा र्घ्यं सप्त बर्षाणि कमेणान्येन पांडव ॥ ब्राह्मण स्याच्च तुर्वेदः ॥ क्षत्रियः पृथिवीपतिः वैश्यश्च धाम्य संपन्न भूऽश्च धवान् भवेत्
 पाण्डवायुश्च यः ॥ कुर्यात्स परं बुद्धिगच्छति ॥ इति भविष्योक्ता गस्त्यार्घ्यदान विधानं ॥ अथ भाद्रपदी मास्यां पुष्यां माहात्म्यं स्तोत्रं उद्दिश्य आहु
 कार्यं ॥ तदुक्तं हेमाद्रौ ॥ नाडी मुखानां मप्रत्यक्षं कर्माणि शिं गते रवौ पौर्णमास्यां तु कर्त्तव्यं वरह वचनं यथेति मार्कंडेये ब्राह्मेपि पिता पिता
 महश्चैव तथैव पुपिता महः ॥ त्रयो ह्यमुखा ह्यते पितरः परिकीर्तिताः ॥ तेभ्यः पूर्वत एये च जावंतः सुखै धिता ॥ तेनुनां दी मुखानां दी समृ
 द्धिरिति कथ्यते ॥ एतच्च पुष्य ह्यनित्यं कृत्वा तथ आहु पक्षे सकृन्महालय पक्षे चावशकमिति प्रयोग पारिजाते ॥ अत्र मात्रा महा मुपिका

कः पितरौ यत्र प्रज्यंते तत्र माता महा अपि ॥ अविशेषेण कर्त्तव्या विशेषाच्चरकं बुजेदिति धीमोक्तेः ॥ पितृशहस्रपितृभावापत्रपूर्वजर
त्वात् ॥ वार्षिक आहुतुवचनान्निवृत्तिरितिकेचित् ॥ तत्र यधपिकर्त्तुं समं नितं मुक्ता तथा सं आहुतुवोडशं ॥ पितृशहस्रपितृभावापत्रपूर्वजर
सुः ॥ अडिति स्थितिरितिकायनेन दशो दोषा हिंसा अभिहिता ॥ तथा पिनात्र माता महा अपिः पितृशहस्रपितृभावापत्रपूर्वजर
उपिता महापित्रादावहति त्वात् ॥ हतित्वेवाते वा मय्यश्रुत्वेन नादी मुत्वेत्वाभावाच्च देवतात्वसिद्धिः ॥ पितृशहस्रपितृभावापत्रपूर्वजर
नापितृभावापत्रपितृपरत्वेन ॥ तस्या प्रौढीयिदा वाचा यो पुद्देशेन क्लियमाण आहुतस्यापिः स्यादिति दिक् ॥ इति श्रीमत्परमवे
दिक श्रीमन्नागदेवभट्टात्मज श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपारिजाते कालनिर्णयभाटपदमासविधानानि ॥ अथाष्टि
नमासविधानानि ॥ तत्र महालय आहुतं ॥ हवमनुः ॥ आषाढीमवधिकृत्वा पंचमं पक्षमाश्रिताः कासंति पितरः क्लृप्ता अत्र मय्यन्वहं जलं ॥
तत्रापि कस्यासंक्रांतियोगेऽतिशयस्तमाह विष्णुः कस्योस्याकींचितः ॥ सोत्तं तं पुण्य उच्यते इति अत्र विशेषमाह हवमनुः ॥ मध्ये वा यदि व्यंते य
त्र कस्या बुजेद्विः सपक्षः सकलः श्रेष्ठः ॥ आहुतुवोडशकं प्रति ॥ बुद्धां डेपि ॥ कस्या गते सवितरि दिनानि दश पंचच ॥ पार्वतो ने हविधिना आ
हुतं तत्र विधीयते तत्रैव कस्या गते सवितरि यान्यहानि तुषोडश ॥ कुरुभिलानि तुल्यानि देवो ना एषो वृषीदिति पंच दश दिनानि षाडसदिनाय
मुक्तानि ॥ अत्र हेमादि ॥ षोडशतं त्रैधा व्याचष्टे ॥ तिथि हव्यापक्षस्य षोडशदिनत्वे आहुतुवर्षमित्येकपक्षः ॥ भाटपक्षे मया सहेति

द्वितीयः ॥ आश्विनशुक्लप्रतिपदासहेतितृतीयः पक्षः ॥ तत्रास्यं शुक्लशुक्लशुक्लप्रतिपदासह ॥ चंद्रक्षयाविशेषेण सापि
 दर्शान्तिकास्मत्तेतिदेवलोके ॥ उतरत्र पंचपथाउक्ताहेमाद्रौवाह्ये ॥ अश्विगुरुसप्तपथेउक्ताहेमाद्रौवाह्ये ॥ दिनेदिने ॥ विभागहीनपक्षंवाविभागं
 हमेववा ॥ अर्थः ॥ दिनेदिनेपक्षपक्षमित्येकः पक्षः ॥ विभागहीनमितिपंचास्यादिद्वितीयः ॥ अर्द्धमित्यहम्यादितृतीयः ॥ विभा
 गमितिदशम्यादिचतुर्थः पितुः ॥ अथहृदिनतिथ्योतदसंभवेमावास्यादौवासकृत्यमहालयस्याहमितिपंचमः पक्षः ॥ संचआश्विणस्यासि
 तेपक्षेआहंकर्तुंनशक्यते ॥ दिनेदिनेतदाकुर्यात्पितुः प्रत्याष्टिकेदिनेइतिस्मृत्युक्तः गौतमोप्याह ॥ अथापरपक्षेआहंपितृभ्येदद्यात्संच
 दिदर्शोतमहम्यादिदशम्यादिसर्वस्मिन्नेति ॥ अत्रदर्शोतमिति सर्वत्रानुज्यते ॥ तथाहेमाद्रौनागरवडे ॥ आख्याद्याः पंचमेपक्षक्या
 संस्थोदिवाकरे ॥ योवैआहंनरः कुर्यात्कस्मिन्नपिवासरे ॥ तस्यसंवत्सरंयावत्संतप्राः पितरौकुर्वन्मिसेकदिनपक्षोपुक्तः ॥ सकृत्यमहा
 लयेवर्ज्यतिथ्यायुक्तं प्रयोगपरिजातादौः वसिष्ठः ॥ नंदायामार्गवदिनेचतुर्दशविजन्मभु ॥ एषुआहंनकुर्वीतगृहीपुत्रधनक्षयादि
 तिजन्मनक्षेत्रंनक्षेत्रंवेतिविजन्मानि ॥ बृहदारण्यकं प्राजापत्येच ॥ पौहमेचपित्रर्क्षमार्गवेतथा ॥ यत्कआहंपुत्रुर्वीततस्यपुत्रोविनश्यती
 ति ॥ प्राजापत्यंरौहिणीः पौहमेवती ॥ पित्रर्क्षमद्यासंगृहेपि ॥ नंदायकामरव्यारभग्वनिपितकालमे ॥ गंडेवैधतिपातेचपिडास्याजाः ॥ उ
 भे सुभिरिति ॥ अर्थः ॥ तेराप्रतिपदाकादशः ॥ अश्वः ॥ सप्तमी ॥ कामतुयोदशी ॥ आरौमोमवारः ॥ अश्वः ॥ अग्निभंरुतिकापि

७५
 ४७

लभं सद्या ॥ कालभंभरणी ॥ अयमस्य ॥ इदं सर्वं सकृन्महालयविषयमित्याहृथीचडोदय ॥ नारदः ॥ सकृन्महालयेकास्तेपुनः ॥ आह्वेः ॥
विलेखुच ॥ अतीतविषयेचैवसमेतद्विहितयेदिति ॥ आत्रापि कश्चिदपवाहोहेमाद्रावुक्त ॥ अमापातेभरणचद्वादशमध्यपंक्षके ॥ आह्वेति
थिंचनक्षत्रवारंचनविचारयेदिति ॥ पराशरमाधवीयेयेवमेवमिहितं ॥ तथापितमृताहतिथौ सकृन्महालयेकरणेनचनिषिद्धमि
त्याहनिर्णयदियेनागरखंडस्मृतिं ॥ आषाढा ॥ पंचमेपक्षेकन्यासंस्थेदिवाकरे ॥ मृताहनिपित्रर्षौवैशाखंदासत्रिमानवा ॥ तस्यसंवत्सरं
यावत्तथाः सुः पितरौकुवं ॥ तस्यात्रप्रकर्तव्यंआकाशिकायांयउह ॥ संपद्यतेतदहर्लुत्रमप्येवव्याख्यातंकात्यायन ॥ यात्रिथिर्दस्य
मासस्यमृताहेतुप्रवर्ततेसातिथिः ॥ पितृपक्षेपि पूजनीयापुयत्नतः ॥ तिथिछेदोनकर्तव्योविनाः शौचंयदृच्छया ॥ पिंडंआहुंचकर्त
व्यंविहितिनैककारयेत् ॥ अथरक्त ॥ पक्षेमध्येतुकरेत्येकदिनेयदा ॥ निषिद्धेपिदिनेकुर्याद्विद्वानंयथाविधितितथासंभरणंपक्षआहु
करणेपिननंदादिनिषेधइत्याहयापराशरमाधवीयेकाह्नातिनिः ॥ आश्विनस्यासितेपक्षेआहुंकार्येदिनेदिने ॥ नैवनेदादिवर्जंस्यान्नैवनि
याचतुर्दशीति ॥ अतः प्रतिपत्त्यमृतिषेकावर्जयित्वाचतुर्दशीमितियाज्ञवल्क्यवचनंरुद्रपक्षेदशप्रादौवर्जयित्वाचतुर्दशी ॥ आह्वेप्रश
त्तातिथयोयथैतानतथैतएवमनुवचनंचकाम्यपंचम्यादियक्षविषयमितिउह्वं ॥ ॥ मदनपारीजातेपुपसंहृतं ॥ अतोनेदादौनं
दादौसपिडकआहुप्रवतोपधिकारइति ॥ अत्रिपिमहालयेक्षणहेचदर्शउत्रस्यजन्मनिर्णीयेपिनिर्वपेत्पिंडात्रविवाहदिकेष्वपिति

ततश्च न रादिनिषेधकमृताहव्यतिरिक्तसकृन्महालये विषये ॥ पौर्णमासिमृतश्राद्धविषयश्चेति सिद्धं ॥ पतुस्मृत्यर्थसारे ॥ विवाहे व
 तचूजसुवर्षमर्द्धतद्वर्षकं ॥ पिंडदानं मृतात्मानं न कुर्यात्तिलतर्पणमिति ॥ तदपि महालयव्यतिरिक्तकाम्यश्राद्धविषयं तीर्थसंवत्स
 रे प्रेते पितृयगे महालय ॥ पिंडदानं प्रकुर्वीत युगादिभरणी मघे इति बृहस्पत्युक्तेः ॥ महालये गवाश्राद्धे मातापित्रोः ॥ अये हनि ॥ कृतो ह
 होपिकुर्वीत पिंडनिर्वयणं सदेति यमोक्तेः ॥ अयमभिप्रायः ॥ चोडशाहव्यापिश्राद्धे कपसेन पिंडदाननिषेधः ॥ प्रत्यहं श्राद्धभेदे पितृ
 तीपातादौ सति न पिंडनिषेधः ॥ मृताहव्यतिरिक्तसकृन्महालायेपि न पिंडनिषेधः ॥ मृताहव्यतिरिक्तसकृन्महालाये निषेध इति ॥ संयासिनां तु
 द्वादशमासमहालयं कार्यं ॥ यतीनां च वनस्थानां वैष्णवानां विशेषतः ॥ द्वादशमासविहितश्राद्धकल्पपक्षे विशेषत इति संग्रहोक्तेः ॥ उक्तका
 ले श्राद्धाकर्षणं गोन कालमाह माघे यम ॥ हंसेकलवर्षा स्थोशा केनापि गृहे वसन् ॥ पंचम्ये रंतरे दद्यादुभयोरपि पक्षयोः ॥ आश्विन
 कृष्णशुक्लपंचम्ये मध्यम्यर्थ ॥ तत्राप्यसंभवे भविष्ये ॥ येयं दीयानि नाय जन्म्याता पंचदशी भुवि ॥ तस्यां दद्याच्च दत्तं पितृणां वै म
 हालये ॥ तत्राप्यसंभवे भारते ॥ यावच्च कन्यातुल्योः क्रमादास्ते दिवा कर ॥ शुभं प्रेतपुरं ताव - चिकं यावदागतः ॥ डाहो वृष्टिके स म
 तिजाते पितरो देवते सह ॥ निःश्वस्य प्रतिगच्छंति शापं दत्वा सुदारुणं ॥ यतु जातूकर्णेनोक्तं ॥ आकांक्षति स्म पितरः पंचमं पक्षमाश्रि
 ताः ॥ तस्यान्नैव दत्तं दत्तं मम्य इति व्यलमिति ॥ तस्मात्तानि शयपं न त्वम्य इति निषेधक ॥ हंसेकन्यानि निवचस्य वै व्यर्थं प्रसंगात्

दितिदिक् ॥ अथ च ॥ पुराणसमुच्चये ॥ पक्ष आद्रे समारभे सतकं निपते यदि ॥ समाकृता हि पितरः ॥ सतकांते चि सजयेत् ॥
यदि नैवं नरः कुर्यात् सतकांते समापनं ॥ प्राग्दत्तानि मनुष्येण आह्वयानुरूपं यति ॥ इदं आह्वयमत्रैव कार्यं ॥ मृता हं च स पिं
उंचगया आह्वयमहलं ॥ आपन्नोपि न कुर्वीत आह्वयमात्रेन कर्हि विदिति स्मृतिर्दर्पणो ॥ गालवोक्तः ॥ अथान्नदेवता ॥ तत्र वि
धेदेव ॥ विश्वेदेवोक्तं नरदक्षो सर्वास्तिष्ठिषु कीर्तितौ ॥ पुत्र आद्रे कालबामौ काम्ये च धुरिलोचनौ ॥ पुरुरवादिर्वौ चैव पार्वरोः स
उवाहृतौ ॥ इति आद्रेषु सर्वेषु देवैः समवसत् स्मृताविति हेमाद्रौ ब्रह्मस्यति स्मृतिः ॥ तथा ॥ तातां वाजितयं स यत्नजननी माता
महादित्रयं सति त्रीतनपादितातजननी स्वधातरस्तस्त्रियः ॥ तातां वात्माभगिन्यपत्यधवयुकजायापितासद्गुरुः ॥ शि
व्याप्रा ॥ पितरो महालयविधौ तिर्थे तथा नर्पण इति पुण्यद्वये सगृहवचनं ॥ स्मृत्यर्थे सारे पि ॥ महालये मातृ आह्वयं पृथक्
शक्तमिति ॥ अत्र विशेषः ॥ स्मृतिर्दर्पणो गालवोक्तः ॥ अनेकामातरो यस्य आद्रे चापरपसिके ॥ अर्घदानं पृथु कुर्यात्पिंडमे
कं कुर्वीत ॥ यदि तिष्ठिषास्तस्याशक्तविषयतां मत्वा ह्यथ कर्पिंडं प्रयच्छति सापत्नमातुरे कोदिह्यमेव ॥ सपिंडी करणाद
ध्वोपि चोरे वद्विषावरां ॥ पितृव्यभातमाह्वयमेकोदिह्यं सदैव हीति जानकणोक्ते ॥ जीवन्मातृकोपि सापत्नमातुरे कोदि
ह्यं कुर्यान्ननुपार्वरां ॥ पूर्वस्मृतेरेव आह्वयिकलिकायां नुपार्वरां कृतं ॥ आन्वष्टकां च यन्मातुर्गया आह्वयमहलं ॥ पितृप

त्रीं च आशं कार्यं पार्वणं वदुर्देति ह हम् नृत्ता ॥ अत्र यद्यपि मातामहीनां पृथक् आशं नोपलभ्यते तथापि विभवे सति पृ
 थक् कार्यं ॥ महालये गया आशं आशं च नृत्ता सुचरेयं दश ॥ देवसंतीर्थे प्रोहे महासुचेति निगमोक्तेः ॥ कुर्याद्दशदे
 वतां प्रेतपक्षे च सर्वदा ॥ यथा तीर्थे गया पंच एव धर्मः ॥ सनातन इति कात्यायनोक्तेः ॥ हेमाद्रिर्नवा देवस्य माह ॥ महालये ग
 या आशं वृद्धौ च नृत्ता सुच ॥ न च देवस्य मन्त्रे हंशे च बाहू पौरुषं विदुरिति धर्मोक्तेरिति ॥ पूर्वैरौकोदि ह्यव व स्तोत्रा हे मादौ ॥
 उपाध्याय गुरुश्च पितृव्याचार्यमातुलाः ॥ अथुरभ्यात तत्पुत्र पुत्रत्विक् शोष्य योषकाः ॥ भगीमी स्वामी दुहितृजामातृ भगी
 नी सुताः ॥ पितरौ पितृपत्नीनां पितृश्रया स्वसा ॥ सखि दुव्यदक्षिण्यायास्तीर्थे चैव महालये एकोदि ह्यविधानेन पूजनीयाः
 पुत्रपुत्रतः ॥ पितृमातामहादीनां पार्वणं तु विधीयत इति ॥ चतुर्विंशति मेपि ॥ आचार्यगुरुशिष्यभ्यः ॥ सखिशतिभ्यः
 वचः ॥ तत्पत्निभ्यश्च सर्वाभ्यः ॥ स्वपत्न्याश्च जलाजलिं ॥ पिंडास्तेभ्यः ॥ सदा दद्यात् पदभ्यां पदेन ॥ तीर्थे चैव सर्वे वै बुमा
 यमासे महासुचेति ॥ अत्र क्रमान्ते प्याचार्या द्वादश्यां ज्ञेय ॥ अत्र विधवा कर्त्तव्या देविशोषः स्मृतिसंग्रहे ॥ चत्वारः ॥ पार्वणाः
 प्रोक्ता विधवायाः ॥ सदैव हे स्वभर्तृभ्यो गुरादीनां मात्रा पित्रोस्तथैव च ॥ ततो मातामहानां च आहुतानुपक्रमेत् ॥ तथा ॥ शुश्रूणा
 च विशेषेण मातामहास्तथैव चेति वदुर्पार्वणपक्षेऽप्युक्तं पुशकौतः ॥ स्वभर्तृपुत्रभतिभ्यः ॥ स्वपितृभ्यस्तथैव च ॥ विधवा

गुरु
 ७५

कारयेद्वाङ्मयथाकालमन्त्रिता ॥ अथ मर्यविधवास्वयंसंकल्पकृत्वाऽन्यद्वात्मना दारकारयेदित्युक्तं प्रयोगपारिजाते ॥ एतदुच्यते
ती विषयं ॥ पुत्रवशात् नधिकार एव ॥ पुलस्त्यः ॥ महलये गया आद्वे गतास्त्रां क्षये हनि ॥ तत्रेण अयं कृत्वा आद्वे कुर्यात्सुखं कृ
थ कयैकप्रधवे यातो मे को दिष्ट च पार्वणं ॥ पार्वणं तत्र निर्वर्त्य एको दिष्टं समापयेत् ॥ अत्र शक्ते नै को दिष्टे पुत्रे कवात्मना भो
जनं कार्यं ॥ अशक्ते कस्मिन्नपि ब्राह्मणे एवै को दिष्टं निभवंति ॥ अत एव चतुर्विंशतिसते आचार्ये गुरु शिष्येभ्य इत्युपक्रम्य ॥ ती
र्थेषु चैव सर्वेषु कृत्वा पक्षे मघा सुच ॥ एकस्मिन् ब्राह्मणे सर्वानाचार्यो दीप्यते जयेदित्युक्तत्वात् ॥ अथ विंशत्येव द्वादशकरणं तनु इ
ति यमोक्तेः ॥ एको दिष्टस्वरूपं चाह याज्ञवल्क्यः ॥ एको दिष्टं दैवहीनमेकार्थकपवित्रकं ॥ आवाहनागौ कारणरहितं त्वयस्व
दिति ॥ एको दिष्टे सपत्निकाये स सुतायायं पिंडः स्वधानाम इति प्रयोगेण पिंडदानं कार्यं ॥ पुल उच्यते जीवति तत्तत्त्वादेन पिंडदानं ॥
दारभावादिति केचित् ॥ अनेन तीर्थो दैतत्यात्मादेः पृथगेव पिंडदानं ॥ स्वगोत्रे परगोत्रे वादं पत्योः पिंडदानं ॥ अथ थि फलं
आद्वं पिंडं चोदक तर्पणमिति वायु पुराणादित्याहुः ॥ आत्रुं दिलोचनौ वैश्वदेवौ कार्यौ अपि कथागते त्वयैकाप्यत्रुं दिलोचनौ विति
हे पांडो वादित्य पुराणोक्ते ॥ अत्र प्रतिदिनं भिन्नप्रयोगे दक्षिणा भेदः ॥ प्रयोगे को संपत्त एव दक्षिणा देयेति काले हे माद्रुक्तं ॥ एतच्च
समस्तादि जीवसितकेणापि कार्यं ॥ हृदौ तिर्थे च सनत्ते ताते च पतिरे सति ॥ योभ्य एव पित्रा दद्यात्तेभ्यो दद्यात्स्वयं सुत इति कात्या

यनोक्ते ॥ यनुदरींश्राङ्गयाश्राङ्गचापरपसिकं ॥ नजीवत्पितृकाकुर्णितिलैत्तर्पणमेचचेति कोऽप्यवचनं न तस्य सति पित्रातिरिक्तविषयं
 ॥ कामश्राद्धविषये च ॥ अत्र श्राद्धं गतं तर्पणं पक्षश्राद्धे प्रतिदिनं श्राद्धं तं कार्यं ॥ सहस्रमालयेन परं हि ॥ कार्यं ॥ तदुक्तं नारदस्य
 पक्षश्राद्धे यदा कुर्णितर्पणं प्रतिदिने ॥ सहस्रमालयेनैव परं हनितिलोदकं ॥ गर्गोऽपि पक्षश्राद्धे हिरण्येन अत्र बुज्यतिलोदकमि
 ति ॥ तथा प्रयोगयारिजाते गर्गे ॥ हस्ते भाद्रपदे मासि श्राद्धं प्रतिदिनं भवेत् ॥ पितृणां प्रत्यहं कार्यं कार्यं निषिद्धं हे पितृणां ॥ सहस्रमाल
 येन ॥ स्यादहं का स्वत एव हि ॥ तथा तीर्थे तिथि विशेषे च गवायां प्रेतपक्षके ॥ निषिद्धं पिदिने कुर्यात्तर्पणं तिलमिश्रितमिति स्मृ
 तिरन्नावलीवचनाच्च निषिद्धं हे पितृणां भवत्येव ॥ इदं श्राद्धं मलमासेन कार्यं हृदि श्राद्धं तथा सोममश्राद्धं यं महालयं ॥
 एजाभिषेकं कामं च न कुर्यात्तुल्येति ॥ हेमाद्रौ नागरं वंदे पि ॥ न भोक्ताथ न भक्ष्यो वा मलमासो यदा भवेत् ॥ सप्तमः पितृ
 पक्षः स्यादस्यै चतुःपंचमः ॥ एतच्च पित्रोर्मरणसति पुथमावेकता कृतमिति विस्थली सेतो ॥ इदं च नित्यं कामं च पुत्राना पुत्र
 थारोऽप्यमैश्वर्यं मनुजैस्तथा ॥ प्राप्नोति पंचमेदत्वा श्राद्धकामं च पुष्कलानिति जावालोक्तेः ॥ हस्विके समतिक्रान्ते पितरो देवतैः स
 ह ॥ निःश्वस्य पुतिगच्छंति शापदत्वा सुदारुणमिति काष्ठीजिनि वचनाच्च ॥ एतद

तिक्रमेणायश्चिन्तमुक्तमग्निरिवाने ॥ दुर्गेऽप्युत्पत्त्यमंत्रं च दशवारं हि मासयोः ॥ महालयं यदा नूनं तदा संपूर्णमेतितदिति अत्र भरणी
आह मतिप्रशस्तं उक्ते हि मास्ये ॥ भरणी पितृ पक्षे तु महती परिकीर्तिता ॥ अस्यां आहं कृतं येन स गया आहं कृद्वेदिति ॥ अत्र वि
शेषमाह श्रीधरः ॥ नभस्यापरपक्षस्य द्वितीयाय दद्यात्प्रभे ॥ तृतीयाय शनिता राभिः सहिता प्रीतिदापितुः ॥ अत्र च स्याद्विशेषो वा
राहे ॥ नभस्य पक्षे तु रोहिणी पात भक्तैः ॥ युक्ताय ही पुराणैः कपिला परिकीर्तिता ॥ वृत्तो पवासनियमैर्भीष्करं तत्र पूजयेत्
कपिलां गां हि जाय्या यदत्वा कृतं फलं लभेत् ॥ पुराणसमुच्चये भांडे मास्यतिते पक्षे भानौ चैव करे स्थिते ॥ पाते कुजे च रोहिणीं सा
य ही कपिला भवेत् ॥ अत्र दर्शितमासा अयणेन महालयो भाडकृष्ण पक्षौ जेय इत्युक्तं निर्णयान्ते ॥ विश्वप्रकाशे त्रविशेष उक्त
त्वां देव्या गते सहस्रांशौ मासि भाडपदे मुने ॥ कृष्ण पक्षे तु यावही भौ मवारं संयुता ॥ रोहिणी कक्षसंयुक्ता व्यतीपाते न संयु
ता ॥ यदि सागरनागाभ्यां युता भवेत् ॥ अग्नेयेन मुहूर्ते न यही युक्ता भवेद्यदा ॥ तस्यां च स्यात्सु पुराणां कपिलो भगवान्भूतः ॥ दु
र्लभं यं महायही वर्षे यष्टितमे भवेत् सर्वेषां चैव दानानां सत्कृतं फलदायिनी ॥ त्वां त्वां स म्यग्निरिवानेन यथाविध्युक्तमार्गेत
पितृसंतर्प्य देवांश्च त्रयोयाघ्यं निवेदयेत् ॥ मंत्रेणानेन देवाय गंधपुष्पाक्षतैर्युतं ॥ पुराकृतं तु यत्पुण्यं चाक्षयं कुरुत यी मय नम
स्तुभ्यं गृहाणां धीदिवाकर ॥ एवमर्घ्यं त्रयं दत्वा गृहे पशुं समालिखेत् ॥ तत्र न्यसेत्पुष्पमालां न्यतत्र घटं न्यसेत् ॥ तामुपावेतु प्रतिमां

का. नि
५१

न चान्यथा पूजयेत् ॥ कपिलेवाससाह नंदे वरुणि च कर्दमे ॥ पूजयित्वा स प्रतिमं घटं दद्याद्विजातये गंधं पुष्पै रत्नै र्कृत्य दत्त्वा
पापं प्रणाशयेत् ॥ अथौ गतिगता ये तान्समुद्दिश्य स्वशक्तितः ॥ तिलपात्रादिदानेन तानुधरति संकटात् इति ॥ इयमेव चंद्रवर्णी
स्तुच्यते ॥ सा च चंद्रोदयव्यापिनी ग्राह्या ॥ उभयत्र तथाप्ये पूर्वा ॥ तदुक्तं भविष्यं ॥ तद्व्याप्तं पदे मासि यस्यां पक्षे सिते तरे ॥ चंद्रवर्णी
खतं कुर्यात्पूर्ववधः पुंसस्य ते ॥ चंद्रोदये यदीवर्णी पूर्वा हे चा परे हनि ॥ चंद्रवर्णसिते पक्षे सैव पोष्या प्रयत्नत इति ॥ अत्र स
प्तमां पूर्व घुरष्टकां चार्कं ॥ अत्राष्टम्या मां प्रलायनेन माघावर्गं संलक्ष्य द्वादशं एतेन माघावर्गं प्रोष्ट पद्या परपक्षे इति ॥
इदं सप्तमादिषु विष्वक् ॥ सुकांयं मिति नारायणवृत्ति कुर्यात् ॥ चंद्रोदये वा त्र्यं ग्राह्या ॥ पंचमे पक्षे गणमं व्याष्टमी स्मृता ॥
त्रयोदशा गजज्जागया तुल्या तु पैतके ॥ अत्रैव महा लक्ष्मीवृत्तं मुक्तं पुराण स मुच्यते ॥ अथो च न भाद्रपदे सिमाष्टमी माउभ्य
कन्यागत सूर्य एव ॥ समापयेत्तत्रंतिथौ च यावत्सूर्यस्तु पूर्वा द्विगते युवतेति तथा ॥ कन्यागते के प्रारभ्य कर्त्तव्यं न अथो च न ह
स्तप्रातदलस्थं केतुं न समापयेत् ॥ पूजनीया गृहस्थानां मष्टमी प्रावृषी अथो दोषे च नृभिः संबक्ता सर्वसंपत्करीति
थिः तथा ॥ पुत्रसौभाग्यराजा दुर्नीशनी सा पुकीर्तिता ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन राज्या कन्यागते रवि ॥ विशेषेण परित्याज्या नवमी
संयुता यदीति ॥ दोषच वृष्टयमपि तत्रैवोक्तं ॥ त्रिदिने चावमे चैव अष्टमी नो पवासयेत् ॥ पुत्रहानवमी विद्वास्वर्णी हस्तादि

राम
५१

गेरवाविति ॥ त्रिदिनावमलक्षणमुक्तं रत्नमालायां ॥ यत्रैकः स्पृशति त्रिषु द्वयवसानं वारश्चेदवमदिनं तदुक्तं मार्गः स्पृशोद्वति
थित्रयस्पृशोद्वति त्रिषु द्वयवसानं वारश्चेदवमदिनं तदुक्तं मार्गः स्पृशोद्वति
उसवर्षे साध्यत्वेन मध्येत्यागयोगात् ॥ इयं चंदोदयवासाया ह्याः ॥ तत्रैव पूजायुक्तः ॥ परदिने चंदोदयाहर्ध्वत्रिमुहूर्तवापित्वे
परैवगाद्या ॥ अन्यपूर्वैव पूर्वावापरविद्यावागाद्या चंदोदये सदा ॥ त्रिमुहूर्तपि सा पूजा परत आर्द्रगामिनीति निर्मया मृतोक्तैः
॥ अर्द्धरात्रमतिक्रम्य वर्तते योत्र रातिथिः ॥ तदा तस्यां तिथौ कार्यं महालक्ष्मीव्रतं सदेति मदनरत्नोक्तैश्चेति दिक् ॥ इति महाल
क्ष्मीव्रतनिर्णयः ॥ अथात्र नवम्यामन्वष्टका आर्द्रकार्यकात्यायनः ॥ अन्वष्टका सुनवभिः पिंडैः आर्द्रमुदाहृतं ॥ पित्रादिमा
तृमध्यं च ततो माता महात्मकं ॥ बुध्रां देवि पिपिहणां पुथ मंदरां मातृणां तदनंतरं ॥ ततो माता महात्मनां च अन्वष्टकां कमस्ततः ॥
तदेतत्पुष्पमासाद्य आर्द्रविषयं ॥ नामित्वपक्षे नवमीयाचपुराणानभस्यके ॥ चत्वारः पार्वणाः कार्याः पितृमुख्या मनीषिभिः
॥ पितृमातृकुले नार्योगाः कश्चिन्नु मृतिं गताः ॥ आहार्हमातरो ज्ञेयास्तासां आर्द्रपदापयेदिति आर्द्रकाशिकायां ॥ पुराणसमु
च्चयोक्तैः ॥ आर्द्रहेमाद्रौ छागलेयः ॥ केवलां शुभये कार्यं वृद्धावादी प्रकीर्तिताः ॥ अन्वष्टका सुमध्यस्थानं ताः कार्यं कृतमातर
इति ॥ दीपिकायां तु मातृ आर्द्रमन्वष्टका द्वादो कार्यं नित्यं कृतमातृ यजनं त्वन्वष्टका द्वादित इति ॥ तदेतद्योग्यं हेमातृ पूर्वमन्व

का. नि

५२

एकादिश्राद्धमभितंतद्विषयनत्वाज्जलायनकारवादिविषयमित्यवधेयं॥ इदंच पितरिजीवत्यपि मृतमातृकेण कार्यं॥ उ
क्तं हि मैत्रायणीय परिशिष्टे॥ आनृष्टकां गद्या प्राप्नोसत्यां यच्च मृतं ते हनि॥ मातुः श्राद्धं सुतः कुर्यात्पितर्यपि च जीवतीति
यद्यपि जीवत्यित्थं केण सर्वा एकाः कार्याः॥ तथापि प्रोक्तं पद्य एकाः तावत्प्रकीर्णं पद्य एकाभ्यः पितृलोके सुखाव
ह॥ सर्वासां मेव मातृणां श्राद्धं कथा गते रवौ॥ न वम्याहि प्रदातव्यं वृत्त्यलध्वराय तदिति हेमाद्रौ सूतकवचनात्॥ अत्र स
र्वासामित्युक्तेः स्वमातरि जीवंत्यामपि स पत्न्यामातृभ्यो दद्यात्॥ अत्र सर्वासां नामनिर्देशे नैको वाह्यलोभ्यः पिंडं श्रुत्वा यैः ना
मैको नु द्विवचनादिप्रयोग इत्युक्तं नारायणहृत्ते॥ अत्र मर्त्यमरणोत्तरं पूर्वमृतमातृश्राद्धं न कार्यमितिकेचिदाहुः पठंति च॥
श्राद्धं न वम्यां कुर्यान्न मृतैर्भर्तुरित्युपपत्तिरिति॥ तदेतत्सर्वनिबंधविरुद्धत्वात्पुनराहमात्रं॥ जीवद्भर्ता मृताया स्त्री सा सं पू
ज्या प्रयत्नतः॥ भर्तृप्यपि मृतं तस्या आनृष्टकानुलुप्यत इति सुमंतूक्तेः॥ अत्रान्ये विशेषाः श्राद्धकालिकायां वाह्ये॥ पि
तृमातृकुलोत्पन्नायाः कश्चित्पुमताः स्त्रियः॥ श्राद्धं होमातरं ज्ञेयास्त्रासांतत्र प्रदीयेत इति॥ अत्र कुलाचारव्यवस्था इ
दंचानुपनीतेनापि कार्यं॥ अमावास्यायां काकहस्तपक्षपंचदशी शुचि॥ एतच्चानुपनीतोपि कुर्यात्पर्वेषु पर्वसिति मा॥
माश्रयोक्तेः इदंच सपिंडकं कार्यं॥ अनृष्टकासु च स्त्रीणां श्राद्धं कार्यं तथैव चेत्पुपक्रम्य पिंडं निर्वपणं कार्यं तस्यां च तप

रामः

५२

सत्तमेति हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्तरे केंः ॥ अत्र सुवासिनी भोजयितव्या ॥ तदुक्तं मार्कंडेये मातुः आर्द्रं संप्राप्ते वा ह्यग्नौः सह
भोजनं ॥ सुवासिनीं पुरा तव्यमिति शातातपो वृणीत ॥ भर्तुरग्रे मृतानां सह दाहेन वा मृता ॥ तस्याः स्थाने भोजयित
विष्टैः सह सुवासिनीं ॥ तत्रैव ॥ स्त्रीश्चाहं पुत्रदेयाः सुरलंकारश्च योषिते ॥ मंजीरमेखलादीमकस्त्रिका कंवणादे
य इति ॥ एतच्छ्राद्धशक्त्यानुकूल्यमहश्चलायनः ॥ अत्र दुतो यवसमाहरे दानि वा कक्षमुपोषे देवा मेष्टं के इति न
त्वेवानष्टकः स्यादिति ॥ अकरणे प्रायश्चित्तिरुक्ता क्षत्रिविधाने एभिर्घृभिर्जपे मंत्रं शतवारं नुतदिति ॥ आचष्टु क
यदा श्रमं संहरन्मयानि सर्वथेति ॥ अत्र द्वादशं विशेष उक्तः पूर्व वायवीये च सन्यासिनो प्यादिकदि पुत्र क
र्माद्युथाविधि ॥ महालयेतु यच्छ्राद्धं द्वादशं पार्वणं नुतदिति ॥ अत्र त्रयोदशं विशेष श्रीद्रिकायामुक्तः ॥ त्रयोशी भा
उपदीक्षुस्त्रामुखापि न प्रिया ॥ तृप्तिपितरस्त्रस्याश्चाद्रान्यं च शतं समा ॥ मघा युता यांतस्यां तु जलाघे रपि हो
षिताः ॥ तृप्तिपितरस्त्रं द्वादशीणां मयुता युतमिति ॥ त्रयोदशीश्चाद्रानित्यं प्रोष्टपद्या मतीता यातथा कृत्स्न त्रयो
दशी - - शुक्ला ॥ एताश्च श्राद्धकालान्चै नित्यानां पूजापतिः श्राद्धमेति श्रुत्वा नरकं प्रति पद्यत इति हेमाद्रौ वि
ष्णुधर्मोक्ते एतच्चादि - कैरपि शास्त्रभिः पृथक् कार्यं ॥ तथा च हेमाद्रौ देवलं विभक्ता वा कुर्युः ॥ श्राद्धं पृथक् सुताः ॥

मया सुचततो न्यत्रधिकारः ॥ एतत्कृत्वा गितिः परैकेपि वा पुनरापो ॥ हंसे हस्तस्थिते यातु मया पुनरावयोवशी ॥ ति
 धिर्विवस्वतीनामसाद्यायार्कुजरस्यतु ॥ इदं आहुमपिडककार्यः ॥ मया पुनरावयोदश्यापिडं निर्वपणं द्विजं ॥ स संतातो
 नि नैव कुर्याति मते कवयो विदुरिति ब्रह्मण्य एवमेतैः ॥ इदं मलमासेपि कार्यं ॥ मया त्रयोदशी आहुं प्रत्युपस्थिति हे
 तुकं ॥ अत्र नैव गमिकत्वेन कर्तव्यं स्यात्सहितं च इति काठकगृह्योक्ते ॥ यानितुः त्रयोदश्यां कृत्वा पक्षेयः आहुं कुरुते
 नरः पंचत्वं तस्य जानीयाज्येषु पुत्रं स्थितिश्चित्तमित्यंगिरेव चने ॥ तथा त्रयोदश्यां तु वै आहुं न कुर्यात्पुत्रवागृही
 ॥ यदि मोहेन कुर्यात्त्रयोदश्यां पुत्रो विनश्यतीति वामनपुराणं च नानि सर्वाणि वचनानि पुत्रवद्विषयाणीत्येवम
 हा लयस्थकेवलं त्रयोदशी आहुविषयाणि ॥ अथ वा सपिडं क आहुं विषयाणीति डष्टव्यानि ॥ हेमाद्र्यादय
 स्तु एकवर्गमात्र आहुविषयाणि ॥ आहुं नैवैकवर्गस्य त्रयोदशा उपक्रमेत् ॥ नत प्राक्तन त्रयोदश्यां पुजासतितस्य
 ते इति कात्याजिनिसूतेरित्याहुः ॥ अभियुक्तास्तु पुत्रवद्विषयाणीति मेरिरे ॥ असंतानस्तस्य आहुं प्रोक्ता
 त्रयोदशी ॥ संतानयुक्तैः कुर्यात्सर्वशक्यो भवेदिति ॥ हेमाद्रौ नागरखंडौक्तैः ॥ पूर्ववाक्यमप्यसंतानस्यैवैकव
 निबोधकमिति ॥ अत्र मया त्रयोदशी महालययुगादि आहुनां संपाते तत्रैव प्रयोगः कर्तव्यः देशकालकार्त्तकृत्वा

दिन्यलं विल्लरेण ॥ अथ चतुर्दशं विशेषमाह प्रचेताः ॥ वृक्षा रोहणालोहाद्यैर्विद्युन्मूलविषामिभिः ॥ नखिदंष्ट्रि विप
त्रा नोतेषां शस्त्रा चतुर्दश ॥ ब्रह्मेतु युवानः पितरौ यस्य मृताः शस्त्रेण वा हताः ॥ तेन कार्यं चतुर्दशं ते वा तृप्ति मभीश
ता ॥ नागरखंडेऽपि अष्टमृत्युर्भवयेवांशस्त्रमृत्युरथापि वाः आहुतेषां प्रकर्तव्यं चतुर्दशं नराधिपेति ॥ यदत्र ज
लाग्निभ्यां पिपत्रा नो संन्यासे वा गृहेऽपि ॥ आहुं कुर्वीत ते वा वैवर्जयित्वा चतुर्दशमिति शाकटा यनुवचनं ज
लाग्निमृत्तस्य आहुं निषेधति ॥ तत्र प्रायश्चित्तार्थं जलादिभिर्मृत आहुविषयं जलादिमरणं ये वा विहितं शास्त्र
मार्गतः ॥ अथ आहुमेते वा चतुर्दशं तकारयेदिति कौगाक्षिस्मृतेः ॥ अथ एव वैधत्वात् सरुगमनेऽपि न दंष्ट्रा
हं च कार्यमिति हेमाद्रिराह ॥ इदं आहुं विश्वे देवयुक्तं मेकोदिष्टं कार्यमित्युक्तं प्रयोगपारिजातेऽपि त पक्षे चतुर्द
शा मेकोदिष्टं विधानतः ॥ देवयुक्तं तु तच्छ्राद्धपितृणां मक्षयं भवेत् ॥ तच्छ्राद्धं देवहीनं चेत्तु त्रदारधनक्षयः ॥ ए
कोदिष्टं देवयुक्तं मितेवं मजुरवुवीत् ॥ अत्र शस्त्रहतस्यैव चतुर्दशमिति यमः ॥ ननु चतुर्दशमेव शस्त्रहतस्यै
व चतुर्दशं महालयेऽतिकालादशोक्तेः तेन महालयेऽदिनांतरेऽपि पिता महादित्त्वं पितृ आहुं ॥ पार्वणा वि
धिना कार्यमित्यवगम्यते ॥ अथार्थावर्षिकादेऽपि लोणपात्रेः यदि पिता महादित्त्वं प्रशस्त्रहं देकोदिष्टं द्वयं कार्यं

एकस्मिन् द्योर्वैकोदिष्टमिति हेमाद्रौ वसिष्ठोक्तैः ॥ त्रिषु शत्रुहतेषु पार्वणश्राद्धकार्ये ॥ यत्तु देवस्वामिभोक्तं ॥ त्रिष्वपि शत्रु
 हतेषु पृथगेकोदिष्टमिति हेमाद्रौ वसिष्ठोक्तैः ॥ त्रिषु शत्रुहतेषु पार्वणश्राद्धकार्ये ॥ यत्तु देवस्वामिभोक्तं ॥ त्रिष्वपि शत्रु
 हतेषु पृथगेकोदिष्टमिति हेमाद्रौ वसिष्ठोक्तैः ॥ त्रिषु शत्रुहतेषु पार्वणश्राद्धकार्ये ॥ यत्तु देवस्वामिभोक्तं ॥ त्रिष्वपि शत्रु
 सभजे पार्वणश्राद्धकार्ये पृथगिति हेमाद्रौ वसिष्ठोक्तैः ॥ तथा एकस्मिन् द्योर्वैकोदिष्टमिति हेमाद्रौ वसिष्ठोक्तैः ॥ त्रिषु शत्रुहतेषु पार्वणश्राद्धकार्ये ॥ यत्तु देवस्वामिभोक्तं ॥ त्रिष्वपि शत्रु
 याणां दर्शवद्भवेदिति हेमाद्रौ गालवचनासद्भावाच्च ॥ यस्त्वैव चतुर्दशं शत्रुदिना हतस्तस्य वार्षिकं श्राद्धं पार्वणवैकोदिष्टं वा
 कार्यं ॥ ननु श्राद्धं द्वयं प्रसंगसिद्धत्वादिति पृथ्वीचंद्रायैदतिबंधे उक्तं ॥ अत्र श्राद्धाति क्रमेऽग्निमपसेदिनांतरे पार्वणविधिने त
 त्वांशुं कार्यमिति तत्रैवोक्तं ॥ इति च चतुर्दशी ॥ अत्र मावास्यायां विशेषमाहा पराके यमः ॥ हंसेकरस्थिते यातु अत्र मावास्यां करान्विता
 सजे याकं जरजा इति वीधाय नो बुवी त्राहस्तमहानक्षत्रयुक्तेत्यर्थः ॥ तथा ॥ वनस्पतिगसोमेया छाया प्राप्नुवी भवेत् ॥ गजछा
 यातु सा प्रोक्ता तस्यां श्राद्धं प्रकल्पयेत् ॥ भारते ॥ अजेन सर्वलोहेन व वी सुनियत्रुतः ॥ हस्ति छाया सुविधिवत्कस्मै व्यजनवी जितं ॥
 श्राद्धं कुर्वदिति शेषः ॥ सर्वलोहेन ॥ समं गंगे लोतवस्मिन् ॥ एवं गजछायानेकविधा ज्ञेया ॥ एवं प्रातिपदीति पितृ ॥ श्राद्धं कार्यं ॥
 यत्तु ॥ न पैतृयज्ञियो होमौ लौकिकौ विधीयते ॥ न दर्शनं विमाश्राद्धमाहिना नैविधीयत इति मनुवचनमाहिताग्नेर्दर्शोद
 न्यत्र श्राद्धनिषेधमिवाभाति ॥ तत्त्वमिति थौ सकल्पविधिना श्राद्धं कर्त्तव्यमाहितानि नेतिकेचित् ॥ अभियुक्तास्तु ह्यपक्षश्राद्धम

नदिनेषु प्राप्ता हिताग्नेर्दशो नियस्यते इत्याहुः॥ अथाश्विनशुक्लप्रतिपदि दौहित्रस्य मातामह आहुं मुक्तं गार्ग्यं॥ जातमात्रौ पि
दौहित्रौ विप्रमाने पि मानुले॥ कुर्यान्मातामह आहुं प्रतिपद्याश्विने सिते इति॥ इयं तिथिः संगव्यापिनी ग्राह्येति निस्मयदी
पे उक्तं॥ प्रतिपद्याश्विने शुक्लदौहित्रस्त्वैकपार्वराः॥ आहुं मातामहं कुर्यात्पितासंगवे सदा॥ जातमात्रौ पि दौहित्रौ जीवत्यपि च
मानुले प्रातः॥ संगवयो मेध्य आर्यस्य प्रतिपद्वेदिति स्मृतेरिति॥ इदं च जीवत्येकैव कार्यमिति शिष्टाः प्राहुः॥ इदं च इदं स
पि उक्तं कार्यं दौहित्रस्त्वैकपार्वरा मिति॥ पूर्ववचनादिति केचिदाहुः॥ अपि उक्तमिति उक्तं वदामः॥ पार्वराशब्दस्य पिंडरहित
आहुपि प्रयोगसंभवान्॥ मुंडनं पिंडदानं च पुत्रकर्म च सर्वशः॥ न जीवत्येकः कुर्यात्पुं विणीः॥ पतिरेव चेति दक्षोक्ता पिंड
निषेधान्॥ आनष्टकादि जीवश्वपिंडकं कार्यमिति विशेषवचननाभावाच्च॥ इति श्रीविधानपारिजाते महालय आहुनिर्ण
यः॥ अथाश्विनशुक्लप्रतिपदि नवरात्रारंभस्तत्रिस्मिन् अर्चयते॥ तत्र देवी पुराणोत्तमे धातवाच्च॥ अथ राजसुवश्चामि
चंडिका एतन्नक्रमं॥ अथाश्विनस्य सिमे पक्षे प्रतिपद्यु अर्चयेत्॥ इत्युपक्रमेण आहुतिर्धौ प्रकर्तव्यं प्रतिपद्वेदगामिनी॥ आ
घातनाडिकास्तत्कावेऽश्वदशपिवा॥ उपराले च कर्तव्यं अह संततिकंक्षिभिः॥ इदं चापराले योगप्राशस्त्यं द्वितीयादिने
प्रतिपदोऽभावे जेयं यतस्तत्र देवी पुराणवचनं॥ अमायुक्ता न कर्तव्या प्रतिपत्पूजने मम॥ मूर्तमात्राश कर्तव्या द्वितीयादिगु

णान्विता ॥ अथ षोडशनाडीस्तुल्यं यः कुरुते नरः ॥ कलशस्थापनं तत्र यतिहं शुभमिच्छता देशभंगो भवेदाज्ञा दुर्भिक्षं चोपजा
 यते ॥ नराणां दर्शयुक्तायां यदि स्थानं पूजनमिति ॥ कां देविः प्रतिपद्यात्विने मासि परविद्या शुभा भवेत् ॥ भाद्रपदं च दशहस्ता
 नया पुक्तां नरास्तते ॥ विस्तृतफलदासाहिपुत्रदारभयावहेति ॥ तद्यदि वीप्र एणपि ॥ यो मां पूजयते नित्यं द्वितीयादिगुणान्वि
 तां ॥ प्रतिपद्यारदीक्षात्वा सोऽनुते सुखमवयं ॥ यदिकुर्यादमायुक्ता प्रतिपस्थापने मम ॥ तस्य शापायुतं दत्त्वा भस्मशेषकरोम्यहं
 ॥ अग्राहकुरुते यस्तु कलशस्थानं मम ॥ तस्य संपदिनाशः स्याज्येष्टः पुत्रौ विनश्यति ॥ अमायुक्ता न कर्त्तव्या प्रतिपच्चंडिका
 चर्चने ॥ उदये दिव उरुता पिण्डाद्या सोदयकारिणीति ॥ गौविंदास्मि वगर्गः ॥ याचा श्वयुनि मासे स्यात्पुति पद्मदयान्विता ॥ शुक्राम
 मार्चनं तस्यां शतयज्ञफलपदमिति भद्रा द्वितीया ॥ रुद्रयामले अमायुक्ता सदा चैव प्रतिपद्विंदिता मता ॥ तत्र चैव स्थापयेत्कुंभं
 दुर्भिक्षं जायते कुंभं ॥ प्रतिपद्य द्वितीया कुंभस्थापनं कर्मणि ॥ तिथितत्वे ॥ प्रातरावाहये देवी प्रातरेव प्रवेशयेत् ॥ प्रात
 : प्रातश्च संपूज्य प्रातरेव विसर्जयेत् कल्पतरौ ॥ कुरूकाष्ठोपसंयुक्तां वर्जयत्युति पत्त्रिणि ॥ राज्ञं नाशां यसा प्रोक्ता निदि
 ता ॥ च पूजने इत्यादि ॥ एषु वचनेषु कलशस्थापनोक्तैस्तदेव प्रथमदिने निषिध्यते ॥ तनूपवासादिः ॥ तच्च पूर्वविद्याया
 मेव कार्यं ॥ प्रतिपद्य मावासेति युग्मवाच्यानु ॥ शुक्ला स्यात्पुति पत्त्रिणि ॥ प्रथमत इति दीपिका ॥ शुक्लपक्षे दर्शविद्धेति

माधवोक्तेऽतिदेदाहुः **वस्तुतस्त** ॥ पूर्वोक्तवाक्ये चंडिका च न कलशस्था पनग्रहण दुपवासो देवतदंगत्वाश्रयं कर्म तत्रि
वकार्ये युग्मं वासादेरन्योपवासपिषयत्वेन वक्तुं शक्यत्वात् ॥ अतएव देवद्वय ॥ बुतोपवासनियमे द्यष्टिके कापि या भवेत् ॥
सातिथिस्तदिने पूजा विपरीता तु पेत्तकैश्चि ॥ यदा तु पूर्वदिने संपूर्ण शुद्धा भूत्वा परदिने वदति तदा संपूर्णत्वाद मायोगा
भावाच्च पूर्ववशात् ॥ यानि च द्वितीययोगनिषेधकानि वचनानि कोचि त्रिवंधकारः ॥ पठंति तानि शुद्धाधिकनिषेधपरा
णीति ज्ञेयं ॥ यदि परदिने प्रतिपत्तिथेरसंबन्धदर्शयुतः ॥ पिशाखालदाहलक्ष ॥ तिथिः शरीरं तिथिरेव कारणं तिथिः ॥ प्रमाणं तिथिरे
वचसाधनमिति ॥ यानि तु अमायुक्ता प्रकर्तव्या प्रतिपच्चंडिका च ने इत्यादीनि नृसिंहप्रसादनिर्वंधे वचनानि ज्ञाने तत्पराणीत्य
वंधेयं ॥ अत्र देवी पूजिव प्रधानं ॥ उपवासो दित्वंगं ॥ अष्टम्यां च न च म्यां च जगन्मातरं मंत्रिकं ॥ पूजयित्वा श्विने मासि विशो
को जायते नर इति भविष्यपुराणोक्तस्यैव फलसंबन्धात् ॥ नवमी तिथिपर्यंतं ब्रह्मपूजा जपादिकमिति देवीपुराणोपि त
थात्वाच्च ॥ अथोपवासो दिकमुक्तं हेमद्रोभविष्ये ॥ एवं विधानि वासिन्यां नवरात्रौ पवासतः ॥ एकभक्तेन न केन तथैवा वाचि
तेन च ॥ पूजनीया जनिर्देवी स्थाने स्थाने पुरे पुरे ॥ गृहे गृहे भक्तिपरैर्ग्रामे वने वने स्नाने ॥ प्रसुदिति हृष्टैर्वात्म्यैः ॥ क्षत्रियि च
पिः वैश्यैः शूद्रैर्भक्तियुक्तैश्चैव न स्येन्न मानविरिति ॥ देवि पुराणोपि ॥ अथाचीत्यथविकाशी न क्लाशी वाथवाघदः ॥ भूमौ शः

कानि
५६

धीतचामंअनुमारीभोजयेत्तुरा॥वस्त्रालंकारदानैश्चसंतोष्याः प्रतिवासरं॥वलिंचप्रत्यहंदद्यादेदनंसांसमायवत॥त्रिकालंपूज
येदेवीजपस्तोत्रपरायणइति॥अत्रमहापूजनंरात्रौकार्यं॥आश्विनेमासिमेषांतेमहिषासुरमर्दिनी॥निशासुपूजयेद्भक्त्यासं
पवासादिकःकमादितिदेवीपुराणात्॥रात्रिब्रतमिदमितिमाधवोप्याह॥तस्यनक्तब्रतत्वादिति॥ननुरात्रिभोजनान्नकब्रतमिदं
किंतुरात्रौपूजनात्॥आश्विनेमासिमेषांतेप्रतिपाद्यातिथिर्भवत्तस्यनक्तंप्रकुर्व-तसः॥चौदेवीपूजयेदितिसंग्रहवचना
त्॥यत्तुमासिचाश्वयुतेसुक्तेनवरात्रेविशेषतः॥संपूज्यनवदुर्गाचनक्तंकुर्यादपमाहितः॥नवरात्राभिधंकर्मनक्तब्रतमिदंस्मृ
तमितिस्कांदेनक्तभोजनकथनंमत्स्यासिकनक्तानुवादकंदतरथा॥नवरात्रौपवासतः॥अथाचीत्यथवेत्यादेःपूर्वोक्तवचन
स्यवैषय्यप्रसंगात्॥तस्यास्यासिकेनक्तानुवादसबायं॥ननुरात्रेःकर्मकालत्वेनतद्यापिनीदशीयुक्ताप्रतिपत्यापुयात्॥सा
चनशास्त्रेसुक्तमितिचेत्॥सत्यं॥कर्मणोयस्ययःकालस्तत्कालव्यापिनीतिथिरितिसामान्यवचनप्राप्तापिपूर्वोक्तविशेष
वचनेर्वाद्यते॥यथानिशीयेसतीमपिपूर्वोजन्माष्टमीत्यकारोहिणीगुणयुक्तापराकार्ययुक्तमाधवाचार्येणातथेय
मपिद्वितीयागुणयुक्ताकार्येति॥अत्रकेचिन्नवरात्रशब्देनवसंख्याहोरात्रपरः॥वृद्धौसमाप्तिरष्टम्याहोरात्रेऽमाप्रतिप
त्तिर्निशि॥प्रारंभेनवचंस्यात्कनवरात्रमतोर्थवदित्यार्हः॥तत्र॥अतिहासहृद्व्योऽनूनाधिकत्वापत्तेःतेनतिथिमात्रवाच्यं

राम
५६

नवरात्रशब्दः तिथिवृद्धौ तिथिह्रासे नवरात्रमपार्थक्यं ॥ अष्टरात्रे नदोषो यं नवरात्रं तिथि क्षये इति संग्रहोक्तेः ॥ अथ पंच
नवरात्रशब्दः क्वचिद्वक्ष्यमाणाय कर्मवाची ॥ यथा प्रारंभो नवरात्रस्य तत्र ॥ पोस्मि मास्यो पोस्मि मास्यो यजेतेत्यादि विव
अथ प्रतिपदि वैधृत्यादि योगे विरोधोक्तो देवी पुराणौ ॥ त्वाष्ट्रवैधृतियुक्ता चेत्प्रतिपच्चंडिकार्चनं तयो रंते विधातव्यं
कलशारे पन्नागुहंति ॥ त्वाष्ट्रचित्रानक्षत्रं द्वितीयायुतापि चेच्चित्रावैधृतियुक्ता प्रतिपत्तदा दुर्गोत्सवे ॥ भद्राचिता चे
त्प्रतिपत्तुलभ्यते विरुद्धयोगैरपि संगता सती ॥ सेवापारस्ते विबुधैर्विधेया श्रीपुत्रराजादिविबुद्धिहेतुरिति ॥ भद्राद्वितीये
त्यर्थः ॥ विरुद्धे चित्रावैधृती ॥ यदा तु वैधृत्यादि परिहारेण प्रतिपत्तुलभ्यते तदा कात्यायनश्च ॥ प्रतिपद्याश्विने मासि भवो वै
धृतिचित्रयोः ॥ आद्यपादौ परित्यज्य प्रारंभे नवरात्रकमिति ॥ भविष्येत् ॥ चित्रावैधृति संपूर्णा प्रतिपच्चंद्रवैष्णवात्पाज्या
हंशास्त्रयस्वाद्यास्तुरीये घेतु पूजनमिति ॥ रुद्रयामलेऽपि वैधृतौ पुत्रनाशः स्याच्चित्राया धननाशनं ॥ तस्मान्नस्थापयेत्कुं
भं चित्रायां वैधृतौ तथा ॥ संपूर्णा प्रतिपदे व वित्रायुक्ता यदा भवेत् ॥ वैधृत्या वापि युक्ता स्यात्तदा मध्यं दिनै रवौ ॥ अभिति तु
रुते न स्थापनमिष्यते ॥ इदं कलशास्थानं रात्रौ न कार्यं मरात्रौ स्थापनं कार्यं न च कुंभाभिद्ये च नमिति माशोक्तेः ॥ भास्कर
रोदयमारभायावत्तु दशनानाडिकाः ॥ प्रातः काल इति प्रोक्तः स्थापनारे पन्नाग्विधिविबुधैर्मोक्तेः ॥ रुद्रयामलेः स्नानं माग

लिकं कृत्वा ततो देवीं प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥ भाभिर्मितिकाभिश्च पूर्वकृत्वा तु वेदिकां ॥ यवान्येवापयेत्तत्र गोधूमैश्चापि संयुतान् ॥ तत्र सं
 स्थापयेत्कुम्भं विविना मंत्रपूर्वकं ॥ सो वस्मै राजन्नेवापि त्रायं नमः यजं तु वेति ॥ अथ पूजा प्रकारः ॥ देवी पुराणे कुर्याद्देव्यास्त
 मंत्रेण पूजां क्षीरघृतादिभिः ॥ जयंती मंगला कालि भद्र काली कपालिनी दुर्गा क्षमा शिवा धात्री स्वाहान मोक्तुते ॥ अनेनैव तु
 मंत्रेण जप हो मौक्तु कारयेत् ॥ यद्वा नवर्णमात्रेण पूजा होमादिकं भवेदिति ॥ दुर्गे दुर्गे शशिणि स्वाहति नवा स्मै मंत्रः ॥ तत्रा य
 प्रयोगः ॥ प्रति पद्यभंग कृत्वा शुद्धमदाग्रह पूर्व भागे वेदिकां विधाय कलशं संधारं संनाहत्या च म्य प्राणाना यम्य देश का
 लो स्मत्वां ममेह जन्म निजन्मांतरे च दुर्गा प्रीति दार सर्वो पदवनाश पूर्वक दीर्घा पुर्वे पुलधन पुत्र पौत्रा द्यन व छिन्न संता
 ति वृद्ध स्थिर रत्न स्त्री कीर्ति लाभ शत्रु परा ह्यभीष्टं सिद्धार्थं शारदन वरा च प्रति पादि विहित कलशं स्थापनं दुर्गा पूजनं कुमारी
 पूजादिकं करिष्ये इति संकल्प्य मही पौरित्यादि मंत्रौ चार पूर्वकं कलशं वेद्यां स्थापयित्वा वस्त्रेण वेष्ट्य पूसादर्व इति पूर्य
 पात्रं निधाय तत्र वरुणं संपूज्य जीर्णान्न तृणानां वा प्रतिमायां दुर्गा मावाहयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ आगच्छ वरदे देवि देव्यदप्यनिष्ट
 दनि ॥ पूजां गृहाण शुभं दिनं मत्तेशं करिष्ये ॥ सर्व तीर्थं मयं वारि सर्व देव समन्वितं ॥ इमं घटं समागच्छति स देव गणैः
 सह ॥ दुर्गे देवी समागच्छ संनिधामि ह कल्पय ॥ बलिं पूजां गृहाण त्वमष्टाभिः शक्तिभिः सहैवावाह्या पूर्वोक्त मूल मंत्रेण च

उशोपचारैः पूजयित्वा माघभक्तवलिकूष्मांडादिवलिं वानिवैदयेत् ॥ ततः कुमारी पूजा ॥ तदुक्तेह मादौ स्कंदे ॥ एकैकां पूजयेत्क
न्या एकवृद्धा तथैव च ॥ द्विगुणं त्रिगुणं वापि प्रत्यहं नवकंतु वा ॥ नवभिलंभके भूमि मैश्वर्यं द्विगुणो ननु ॥ एकवृद्धयलभेक्षे
मं एकेकेन श्रियं लभेत् ॥ एकवर्षी नृणां कन्या पूजार्थं ताविव येत् ॥ गंध पुष्प फलादीनां प्रीतिस्तस्या न विद्यते ॥ तेन दिव
र्षी मारभ्य दशवर्षी त पूजनम् ॥ तासां वनवनात्मानि तेन तेन समर्चयेत् ॥ कुमारिका त्रिमूर्तिस्तकल्याणी रोहिणी तथा
॥ काली चंडी शोभवी च दुर्गा चेव सुभद्रिकेति ॥ असांप्रत्येकं पूजा मंत्राः अग्रे वक्ष्यंते ॥ सामान्यस्तु मंत्राक्षर मयी लक्ष्मी मातृ
णाम् रूपधारिणी ॥ नवदुर्गात्मिका साक्षात्कन्या मावाह्या म्यहमिति ॥ एवमभ्यर्चनं कुर्यात्कुमारीणां प्रयत्नतः ॥ कंतु कैश्चै
व वस्त्रैश्च गंध पुष्पाक्षतादिभिः ॥ नानाविधैर्भक्ष्य भोज्यैर्भोजयेत्प्रायसादिभिः ॥ गंधस्फुटितशीर्ष्म गीरक्तप्रयवृणां किंतां ॥
जातंधांकेकरांकाणां कुरुपांततुरे मशां ॥ सत्यजेदोगिणी कन्या दासी गर्भसमुद्भवां ॥ तथा ॥ वाह्यणी सर्वकार्येषु तयार्थं भ
वं वशजं लाभार्थं पैशपवंशोत्थां सुतार्थं मूडवंशजं ॥ दाहणे चात्यजातीयां पूजयेद्विधिना न रद्दति ॥ अत्र जयउक्तो हृदया
मले ॥ एकोत्तराभि वृद्धा नवमी पावदेव हि ॥ चंडी पाठं जपेच्चैव जापयेद्वा विधानतः ॥ वारहंतं वै नु ॥ प्रणवं चादितो जप्त्वा
स्तोत्रं वा संहितां पठेत् ॥ अंतै च प्रणवकुर्यादित्युवाचादि प्रह्वः ॥ आधारस्थापयित्वा नुपुस्तकं पूजयेत्पुधीः ॥ हस्तसंस्था

का. नि
५८

पनादेवयस्माच्चिह्नफलं भवेत्। अथंचलिरिव तं यच्च शूरेण लिखितं च यत्॥ अथ ब्राह्मणेन लिखितं तच्च पिविफलं भवेत्॥ अ
थिह्नादिकं न स्पष्टं स्तोत्रं विचक्षणः स्तोत्रेण दृश्यते यच्च प्रणवं तच्च विन्यसेत्॥ सर्वत्र पाठो विज्ञेयस्त्वयथा विफलं भ
वेत्॥ वेदपरायणमप्युक्तं ह्यपामले॥ एवं चतुर्वेदविदो विप्रान्सर्वांस्सर्वांस्तु सादयेत्॥ तेषां च वरं कारयेत् वेदपारायणा
यवा यवात्मन्येयं सैकार्यं वेदपारायणं हि जैः॥ षंडगसहितं शाखां मंत्रब्राह्मणरूपिकं॥ पारयेद्विधिवत्प्राज्ञो मंत्राचार
व्याख्यानं तु वा॥ अथातया मवत्वाय पारयेन्न वरात्रक इति॥ तद्विधिश्चतुर्थस्तव के ज्ञेयः देवीपुराणे॥ यदा ये दिवसे कुर्याच्च दि
का पूजनादिकं॥ द्विगुणं तद्विधे द्विगुणं तत्परं हनि॥ नवमीतिथिपर्यंतं ह्यष्टा पूजायादिकमिति॥ एतेनापि न वरात्रे प्र
जैव प्रधानमिति गम्यते॥ उपवासादित्वंगमेव॥ तेन तिथिद्वयनिमित्तं पूजादिमहालयश्चाह वदेकदिने आहूत्या कार्यं॥
इदं सर्वं स्वसाद्यको सत्यन्येन कारयेत्॥ स्वयं वा प्यन्यतो वापि पूजयेत्पूजजयी त्रवेति देवीपुराणेन॥ इदं च सुक्रांस्त
दावपि कार्यं नष्टं शुक्लं तथा जीवे सिंहस्थे च हस्सतो कार्या॥ चैत्रचंदनचर्चाप्रत्यक्षं चाश्विने पित्रेति धर्मप्रदीपेन॥ मल
मासे तु न भवते च॥ वचनाभावात्॥ अत्र विशेषो भविष्ये॥ केशसंस्कार इत्यादि प्रदं वा त्याति पद्मिनी पकृतं लंघिती वा
यां केशसंस्कारहेतवे॥ दयं च तृतीयायां दूरालं कंतथा॥ मधुपर्कचतुर्थ्यां इति लंकनेन मंडनं॥ पंचम्यां मंगरागंच श

एम
५८

रूपालंकरनिच ॥ यथादिल्वतरौ बोधं सायं संध्या सुकारयेत् ॥ सप्रम्यां प्रातर्गनीयगृहमध्ये प्रपूजयेत् ॥ उपोषणमथाष्टम्यां
त्मशक्ताच पूजनं नवम्यामुग्रचंडायाः ॥ पूजां कुर्याद्वलितथा ॥ संपूजयेत्पुष्पांकुर्यादशम्यां रासवै सवैः ॥ अनेन विधिना य
स्तु देवी प्रीणायते नरः ॥ स्कंदवत्पालयेद्देवीं पुत्रधनकीर्तिभिरिति ॥ अथाच विशेषो निस्मिया मृतं ॥ अश्विने शुक्लपक्षे
उपारधे नवरात्रके ॥ श्रावणौ च समुत्पन्नैः क्रियाकार्यकथं बुधैः ॥ सूरत केवर्त्तमाने च तत्रौ तत्रैः सदा जुधैः ॥ देवी पूजा प्र
कर्त्तव्या पशुपते विधानतः ॥ सूरत के पूजनं प्रोक्तं दानं चैव विशेषतः ॥ देवीमुद्दिश्य कर्त्तव्यं तत्र दोषो न विद्येते इति ॥ गौडाग्र्ये
वमेव मे निरे रजस्वलात्वेन कारयेत् ॥ सूरतकादिव विशेषवचना भावतः ॥ स्त्रीणां च नवरात्रवृत्ते तां ब्रूलादिचर्चणं भ
वतीत्युक्तं हेमाद्रौ गारुडे ॥ गंधालंकारतां ब्रूलपुष्पमालाउलेपनं ॥ उपवासं नदुष्पंतिर्द्रव्यं तधावनमंजनमित्यादि ॥ सूरतश्च
भक्तकाविषयं ॥ विधवानां न भवतीत्युक्तं चानुमास्य वृत्तप्रकरणे ॥ अथाश्विनशुक्लपंचम्यामुपांगललिता वृत्तमुक्तं ॥
साच पूर्वविद्वाद्याभुक्ता जागरणं न केचं दद्युर्ध्वं वृत्ते तथा ॥ तारावृत्तेषु सर्वेषु रात्रियोगो विशिष्यत इति हेमाद्रौ क्तं
रात्रौ जागरणं कुर्यादिति तदुक्ते जागरणस्योक्तं वाच ॥ अश्विनशुक्लपक्षे मूलनक्षत्रे सरस्वती स्थापनमुक्तं निस्मिया मृतं दे
वीपुराणे ॥ मूलेषु स्थापनं देव्याः पूर्वाषाढासु पूजनं ॥ उत्तरासु वलिंदद्याद्भुवणे सुवि सज्जयेदिति ॥ रुद्रयामलेपि ॥ मूलक्ष

का. नि.
५५

क्षेत्रे सुगंधीश प्रजनीया सरस्वती ॥ प्रजयेत्यहं देव्या वदितुं वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ नाथा पर्येन चलिखेत्राधीयीत कदाचन ॥ पुस्तके स्थापि
ते देव विद्या कामो हि जो नमः ॥ संग्रहेऽपि ॥ मूलेनावाहये देवी श्रवणेन विसर्जयेत् ॥ मूलाद्यपादे चाख्यान श्रवणं ते विसर्जन
मिति ॥ ब्रह्मांडेऽपि ॥ आदि भागे निशायां तु श्रवणं पदा भवेत् ॥ संप्रेषणं तदा देव्या दशम्या मेव कारयेदिति ॥ अथ ब्रह्मीक
तं ॥ देवी पुराणे ॥ ज्येष्ठानक्षत्र युक्तायां ब्रह्मा विष्णु मिमंत्रणं ॥ सप्तम्यां मूल युक्तायां प्रविक्षायाः प्रवेशनं ॥ पूर्वाषाढा युक्तायां
म्यां पूजा हो मा पुष्ये चरणं ॥ उत्तरेण नवम्यां तु वलिभिः पूजयेद्विवां ॥ श्रवणेन दशम्यां तु प्राणिपत्य विवाजयेत् ॥ अत्र नक्षत्र
योगो मुख्यः ॥ तदभावे तिथिमात्रमपि ग्राह्यं ॥ तिथि नक्षत्र योगौ गदयोरेवानुपालनं ॥ योगाभावे तिथिर्ग्राह्या देव्याः पूजन
कर्मणा देवलोके ॥ तत्प्रकारस्तु ॥ विल्वत्रुसमीपं गत्वा पूजयित्वा प्रार्थयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ एवमस्य वधार्थं य राम स्यात्
ग्रहाय च ॥ अकाले ब्रह्मणा बोधो देवास्तु यिह नः पुरा ॥ अहमप्यश्रितः ॥ ब्रह्मा सायान् देवो ध्याम्यतः ॥ श्रीशैलशिखरे जा
तं श्रीफलं श्रीनिकेतननिर्गतं केसिमया गुह्यं पूज्योऽङ्गोऽस्व रूपत इति विल्वत्रुनिमंजं द्वितीयादिने विल्वत्रुपत्री प्रवेश पू
जा कुर्यात् ॥ मूलाभावे तु सप्तम्यां केवलायां प्रवेशयेत् ॥ युष्माभ्यां नव विल्वस्य फलाभ्यां शाखिकां तथा ॥ तत्रैव प्रतिमां देव्या
ः स्थात्वा भुक्ष्य प्रवेशयेदिति लिंग पुराणे केश ॥ प्रतिपदादि नव तिथि रूपवासादि कर्तव्यमित्युक्तं ॥ तत्रास्यार्थस्य सप्तम्यादिदि

राम
५५

नवयैतत्कार्यमित्याहवौष्यः॥ अश्विनेमासिभुक्तकर्तृव्यं नवरात्रं॥ प्रतिपदादिक्रमेणैव यावच्च न भवेत्॥ त्रि एत्रं वापि
कर्तृव्यं सप्तम्यादियथाक्रममिति॥ संप्रहृद्यथवानरात्रं च सप्तपंचदिकं दिवा॥ एकभक्तेन न केनाप्यचितो षोडशैः क्रमा
दिति॥ दिवेत्येक एव उक्तं॥ उपवासे सप्तम्याः पूर्वोक्त एव निश्चयः॥ पुण्यं यावच्च हस्तिभुक्तसप्तमीपार्वतीपुण्या॥ एवेत्यमीक्षंते न त
त्रतिथिपुण्यमिति स्मृत्याप्येदपि कीदृशी मूर्तिरुक्ता देवीपुण्ये॥ दुर्गा गृहं प्रकृते च रसं सुशोभनं॥ तन्मध्ये वेदिकां कुर्यात्
चतुर्हस्तां समाशुभां॥ तत्र दुर्गा प्रतिष्ठाप्य सर्वलक्षणसंयुतां॥ अजैश्चतुर्भिरुचिरैर्दशभिर्वीतिभ्यश्चितां॥ तत्र हटकव
र्त्माभ्यां त्रिनेत्रांशकिं नवरं॥ अनेककुसुमाकीर्णकपर्देन सुशोभितां॥ भूलं च कंदं उशक्तिवच्च चापासिं धरिणं॥ घंटा मा
लाकरकपालपात्रलसत्करां॥ तदप्येहि त्रिशिरसं महिषं रुधिरप्रुतं॥ निःसृता हतं तु कंठनालं चर्मसिं धारिणं देवीधृतक
रणीवं भूलो नो रसिताडितं॥ नागपाशेन विक्षिप्तं हृष्यं शेणपि विदुतं वमदुधिरवक्रोणधुन्यर्धं सदा रुषां॥ सर्वतो मातृ च
क्रेण सेवमानां सुरैस्तथा॥ एवं देवी प्रकृते वा हैमी वा राजती तथा॥ महाशीलक्षणे पेता खजे भूले घ्रायजेत॥ वाक्षी दारुमयी॥
पाम्पास्मा सुभदा दुर्गा पूर्वास्या जयवर्द्धिनी॥ खर्जं भूले चिता दिवी सर्वकामफलदा॥ यद्यद्यस्या युधं प्रोक्तं तस्मिंस्तं प्रति पूज
त॥ देवी भक्त्या चिता पुंसां राज्याः सुतसौख्यदेति॥ तथा यद्यस्या युधं प्रोक्तं तस्मिंस्तं प्रति पूजयेत्॥ तथा॥ भगतिंगामिधानैश्च

कानि
६९

भगलिंगप्रसीतकै॥ भगलिंगक्रियाभिधुप्रीणयेद्वरचंडिकां॥ परैनाशिष्यतेयस्तयः परात्रसिपत्यपि॥ तस्य कुवाभगवतीशाप
दंष्ट्रासुदारुणमिति॥ सप्रमं देवीसंप्रजं विल्वगुंघं समर्पयत्॥ तत्रमंत्रः अमरोद्भवपंचमी श्रीरक्षंशं करस्य सदाप्रियं॥ तंते
दुर्गे प्रयच्छामि सर्वकामार्थसिद्धये॥ इति॥ अथप्रार्थना॥ महिषाक्षिमहामाये चामुंडे मुंडमालिनि॥ आगुरा रोमं ध्रुवं दे
हि देवि नमोस्तुते॥ कुंकुमेन समालब्धे चंदने न विलेपिते॥ विल्वपत्रकृतापीडे दुर्गे हंशरणांगतः॥ रूपं देहि यशो देहि भगं भ
गवति देहि मे॥ पुत्रा देहि धनं देहि सर्वकामांश्च देहि मे॥ सर्वमंगलमांगल्येशिवे सर्वार्थसाधिके॥ शरण्यं च वंद्यं देवि नाराय
णिनमोस्तुते॥ इति॥ अथाष्टमीकृतं॥ सा च बुतादो परविद्याग्राह्या॥ शुक्लपक्षेऽष्टमी चैव शुक्लपक्षे च नुर्दशी॥ पूर्वविद्वानक
र्त्तव्यां कर्त्तव्या परसंयुतेति ब्रह्मवैवर्तके॥ शरन्महाष्टमी प्रजानवमी संयुता सदा॥ सप्तमी संयुतानित्यशोकसंतापकारि
णी॥ सप्तमी शूलसंविधावर्जनी या सदाष्टमी लोकापि सामहा उरण्यसां सूर्योदयो भवेदिति स्मृतिसमुच्चपोक्तं॥ इयमे
व मूलक्षयुता चैव महानवमी तुच्यते॥ आश्विपक्षे शुक्लपक्षे वाऽष्टमी मूलेन संयुता॥ सामहानवमी प्रोक्तत्रैलोक्येऽपि सुद
र्लभेति स्कांदात्॥ मिव सप्तमी युता चैवा ज्येष्ठे तदुक्तं निर्मियामते॥ मूलेनापि हि संयुक्ता सदात्याज्याऽष्टमी दुर्ध्वः॥ लैसमात्रे
रासप्तम्याश्रुपि सा यदि दूषितेति॥ तस्मादशष्टमी परग्राह्या॥ यत्तु॥ सप्तम्यामुदिते सूर्ये परतो याष्टमी भवेत्॥ तत्र दुर्गेशवंकु

राम
६९

योदपरेहेनीतिविश्वरूपनिबंधवचनं। तद्यश्चिनकृत्वाहमीविसयं॥ कन्यायकृत्पक्षेण प्रजयित्वाहमीहिने॥ न व
प्यादिने॥ न वप्यावौधयेदेवीगतवाहिनिस्वनिरितिदेवीपुराणे॥ तत्रापिदेपूर्वकैतिहेमाद्रौनिस्मयामतेचोक्तं॥ या
निउ॥ अश्विनस्यसिताहमामर्धरात्रेउपार्वती॥ भद्रकालीसमुत्पन्नापूर्वाभादासमायुतेतिमदनरक्षे॥ महाहृम्या
श्विनेमासिभुक्ताकल्याणकारिणी॥ सप्रम्यापिसुताकार्यामूलेनतुविशेषतइत्यादीनिवचनानिपरदिनेअहः
म्यमावविषयाणातिमदनरक्षेनिस्मृतं॥ यदासूर्योदयनस्यात्रवमीचापरेहति॥ तदाहम्यापकुर्वतिसप्रम्यासहि
ज्ञानपेतिस्मृतिसंग्रहोक्तेरिति॥ यत्तु॥ अहंभद्रचभद्राहंनवायोरत्रंरंकचित्॥ सर्वसिद्धिपदास्मामिभद्रायामर्चिता
त्यहमितिदेवीपुराणंतद्विष्टिकरणमधोप्रजाविधानार्थं॥ विष्टित्यन्कामहाह्याभ्याममप्रजांकरेति॥ तस्यप्रजा
फलंस्यात्तेनाहमवमानितेति॥ तेवोक्तं॥ अत्राहम्यामुपवासश्चउत्रवतानकार्यः॥ उपवासमहाहम्यामुत्रवान्नस
माचरेत्॥ यथातथावाप्रजात्मावुवीदेवीप्रप्रजयेदितिदेवीपुराणोक्तं॥ अत्रविशेषोहेमाद्रौभविष्योक्त्यागतेसवि
तरिभुक्पक्षेहमीउपा॥ नूननक्षत्रसंयुक्तामहानवमीस्मृता॥ तस्यांसदाप्रजनीयाचापुंजसुंदमालिनी॥ तस्यां
येहपुज्यंतेप्राणिनोमहिषादयः॥ तेसर्वस्वर्गतिंयातिद्वतांपापंनविद्यते॥ यावन्नचाजयेद्रात्रंपशुतावन्नहमते॥

नतथावलिदानेन उच्यते पवित्रे पतिः यथा संतुष्यते मेधि मेही धैर्विद्यवा सिनी स वै प्रजान् रे देवी वासिनीः क्षत्रियैर्वि
शेः ॥ स्त्रीभिश्चतुस्तथा ह्येव विधानमप्युच्यते ॥ जयाभिलाषी नृपतिः प्रतिपत्त्यभितिक्रमात् ॥ लोहाभिसारिकुंकर्मकारयेष्टा
वदृष्टमी ॥ तथा ॥ प्रागुदकप्रवेणो देशे पमाकाभिरलंकृतं ॥ मंडपं कारयेद्दिव्यं नवसप्तकरं परं ॥ मिलित्वा षोडशहस्तप्रमा
णमित्यर्थः ॥ आग्नेयं कारयेत्कुंडं हस्तमात्रं शुभं भनं ॥ मेखलात्रयं संयुक्तं यन्माश्चत्यवलाभया ॥ राजचिह्नं सर्वगणेश
स्वाण्यस्त्राणि यानि च ॥ ध्वनीयमंडपेनानि सर्वाण्यपि वासयेत् ॥ ततस्तु वाह्यं स्नानं ॥ शुक्रं वरं धरः शुचिः कुंकार
पूर्वकैर्मंत्रैस्तद्धिगेर्जुत्तयौ हतिः शस्त्रास्त्रमंत्रिर्होतव्यं पायसं घृतं सयुतं ॥ हतशेषं तुरंगात्तुराजानमुपहरयेत् ॥
लोहाभिसाकं कर्मतौ नेतदपिभिः स्मृतं ॥ धृतयल्ययनानश्वाजं च समलंकृतान् ॥ धामयेन्नगरे नित्यं वंदिष्येष्टापुरः
सरं ॥ प्रत्यहं नृपतिः ॥ स्नात्वा संपूज्य पितृदेवताः पूजयेद्वाजचिह्नानि फलमात्यविलेपनैः ॥ तस्याभिसारणादौ विजयः
समुदाहृतः पूजामंत्राश्च वक्ष्यामि पुराणोक्तान् हंतव्यैः ॥ पूजिताः पुण्यं किं नार्थं शोचन्तं ॥ मंत्रानाह वक्ष्यामि ॥ यथा
उद-छादयति शिवायै मां च सुधरं तथा छादय राजानं विजयारोप हृदये ॥ अथवा मरुत्पशं शाककरं संकाशक्षीरदिं डी
रपांडुन ॥ सोऽस्यारयाश्च दुरितं चामरमदुर्लभं ॥ अथ शुभं ॥ गंधर्वकुलजातस्त्वं मानूया ॥ कूलदूषकः ॥ वाह्यः सत्यवाक्ये

न सोमस्य वरुणस्य च ॥ प्रभावाच्च कृताशस्य वर्द्धयत्वं नुरंगम ॥ रिपून्विजित्य स मरैः सह राजा सुखी भव ॥ अथ ध्वजस्य शङ्के
तोमसुवीर्यशाम्बकस्य चैव चाम्पक ॥ पविराजनमस्तेस्तुतथानारयण ध्वजा गह्वरान्मरुतगतिस्तु यिसंनिहितो यतः ॥
साववंत्या युधाञ्च रक्षत्वं च रिपून् दक ॥ अथ पताकायाः ॥ हिरण्यकशिपोर्गुह्ये युद्धे देवा सुरे तथा ॥ कालनेमिव द्वे द्वाद्वि पुर
घातने ॥ शोभितासितयैवाद्यशोभया स्याध्व संस्पर् ॥ पूतनारेवतीनाम् कालरात्रिध्वया स्मृता दहवा शरिपू सर्वान्यता केत्वं म
या चिता ॥ अथ गजस्य ॥ पातुत्वां वंसतो दश आदिताः समहजराः ॥ भर्तारं क्षं नागे इन्द्रा मिव त्पुति पाल्यतां ॥ पुवा पुहिज यं
युद्धे गमने स्वलिनी बुज ॥ अथ स्वर्गस्य ॥ असिर्विशसनः स्वर्गस्तीक्ष्णी शंभारेण सुरसदः श्रीगर्भो विजयध्वैव धर्मधारस्तथै
व च ॥ एतानि तव नामानि स्वयमुक्ता निवेधत्वा नीलजीमूतसंकाशस्तीक्ष्णदंष्ट्र ॥ रुशोदरः भावशुद्धोऽमर्षराध्व अति
तेजास्तथैव च ॥ इयं येन धृता क्षोणी हतध्वमहिबा सुरः तीक्ष्णधारायश्च द्वायतस्मै खजायते नमः ॥ अथ छुरिकायाः ॥ स
र्वयुधानां पुथमं निर्मिता ॥ सिपिनाकिना ॥ भूला युधा द्विनि - व्यहृत्वा मुष्टिग्रहं शुभं ॥ चंडीकायाः पुदनासि सर्वदुष्ट
निर्वहणी छुरिकेशमं नित्यं शांतिं यच्छन मोक्तु ॥ अथ कटारस्य ॥ रक्षां गानि गजात्रयस्य क्षवाजिधनानि च मम देहं सदा
रक्षसाकं सरवरे रिह ॥ अथ कुंता युधस्य ॥ प्रासये मेश उ वत्त्वं मुनयाना कनीयया ॥ गृहाराजीवनं तेषाममसै न्यं चर

का. नि.
६२

क्षतां॥ अथ चर्मणः शर्म प्रदत्तं समरे चर्मस्यैव यशो दमे॥ रक्षमां रक्षणा यो हताना पनीय न मोक्तते॥ अथ कनकदंष्ट्रस्य॥ प्रो
शपा रणा यदु स्मानां साधनां रसणा यन्॥ वृक्षराणि निर्मितश्चा सिच्य वहार प्रसिद्धये यशो देहि सुखं देहि
जयद्यो भव भूपते॥ ताडय त्वरि प्रसवीने मंदं दुन मोक्तते॥ अथ दुंदुभे॥ दुंदुभे त्वं प्रपत्नानां योरो हृदयवर्द्धनः॥ भव भू मि प
सैव्या वां तथा विजयवर्द्धनः॥ यथा जी मूतघोषे प्रहृष्यंति च वर्हिणा॥ तथा कृतवशब्देन हर्षो स्माकं मुदा वहः॥ यथा जी मू
तशब्देन स्वरां वा सोभि जायते॥ तथाऽतव शब्देन त्रस्यं त्वं स्मद्विद्वोररो॥ अथ शंखस्य॥ पुण्यं त्वं शंख पुण्यनां॥ मंगलानां च
मंगलं॥ विष्णुना विधृतो नित्य मनः शान्ति प्रदो भव॥ अथ सिंहसनस्य॥ विजयोजय दोजे नारि उपाती शुभं करः दुःख हा
धर्मदः शान्तः सर्वारि हविनाशनः॥ एते वै संनिधौ यस्मात्तव सिंह महावलाः॥ तेन सिंह सनेति त्ववदे मंत्रं श्रुगीयसे॥ न
मस्ते सर्वतो भद्रं भद्रो भव भूपते॥ त्रैलोक्य जय सर्वं स्वसिंहसन न मोक्तते॥ एवं चिह्नानि सर्वाणि स्वानि पूज्यानि शिष्य
भिः लोहाभिसारिकं कर्म कृत्वा वृत्र पूर्वक॥ एवं कृत्वा तथा शंखां पूर्वां स्नानमाचरेत्॥ कुंडुमचंदनचंपकचतुः समेशा
लिपि ह्येष्वचर्चितगात्री देवी सुमेरुभ्यर्चयेद्गुह्यभिः॥ कुमुदः सपत्रपुष्पैः सही पधूपैः सनेवैद्यैः मांसैर्वल्यु पहारैर्मंगल
शब्दैः समुद्धलितैः दुर्गा सा पूजनीया च तादिने शोण पुष्पकैः॥ ततः खल्लानमरुत सशस्त्रां वधसिद्धये॥ इत्येतविजय रा

राम
६२

ज्यं सुभिश्चेत्तन्नेन नृपः पुनः पुनः प्रणम्यां यो संस्मरन् हृदये शिवं ॥ सर्वं कृतेति कौरव्यं शुभं म्यानागरं निशि ॥ नटनर्तक
गीतैश्च कारयेच्च महोत्सवं ॥ एवं हृष्टैर्निशानीत्वा प्रभाते श्वरुणोदये ॥ घातयेद्दिवा न्मेषान् रटतो नतकंधरान् ॥ शतम
ईशतं वापित हर्षं वायये हया ॥ सुरस्रकभर्तैः कुंभैस्तर्पयेत्परमेश्वरी ॥ कापालिकेभ्यस्तदेयं च सल्लिदी परक्षकैः ॥
कश्चिच्चोपेयितो वीरविधृतो नैव नखरवान् ॥ भूतैर्भ्यस्तु वलिंदद्यान्मंत्रेणानेन सामिधे ॥ सरक्तसजलं चान्नं गंधपुष्पा
क्षतैर्युतं ॥ त्रीन्त्रिचारात्मकं नदिमिव भुक्तिरेवलिं ॥ मंत्रश्चावलिंगस्तु त्विमं देवा आदित्यावस्तथा ॥ मरुतश्चाश्वि
नौरुद्राः सुपर्णाः पन्नगा गृहाः ॥ असुरायास्तु धानाश्च पिशाचो रगराक्षसाः ॥ डाकिन्यो यक्षवेतारना योगिन्यः स्तुतनाः शिवाः ॥
दिवालालोकपालाश्च ये च विष्णुस्त्रिनायकाः ॥ जगतां शांतिकर्तारो बुद्ध्याद्याश्च मरुर्षयः ॥ माविष्टं माचमे पापं मात्सं तु प
रिणं यिजइति ॥ इति महाहृमी ॥ अथ महानवमी ॥ सा च पूर्वविद्या ग्राह्या ॥ आवर्णीतुर्गन्धर्वमीदृक् चैव कृताशनी ॥ पूर्व
विद्या प्रकाशं वा शिवरात्रिर्वा लदिनमिति हेमाद्रौ पाशोक्तः ॥ वेधश्च मुरुर्नैव पात्मकः ॥ पयपि हेमाद्रि मते मुरुर्नैव पात्मपि
वेधोस्ति ॥ तथापि सूर्योदये वसः ॥ सायंतु विहृत्त एव ॥ तदुक्तं कालनिर्मयदीपिकायां ॥ त्रिभुर्नैव गतु सकला सायमिति ॥
माधवीयेपि ॥ सायंतु तत्र पातद्वयनयातु न विध्यत इति ॥ तेन त्रिभुर्नैव योगे पूर्वा ग्राह्या तथा परेति विवेकः ॥ यतु ॥ अथि

का. नि
६९

पुष्पकनवमी उरुत्तैराकलायदि साति पिः सकला जेयालक्ष्मीविद्या जयार्थिभिरिति सौरपुराणवचनं ॥ सूर्योदयपरं रि
क्ता - सादपरायदि ॥ बलिदानं पुकं न्यतत्र देशे शुभा वहमिति देवी पुराणं ॥ त्वपरतिथिविधा यकं तु नो पवासादौ किंतु
बलिदानं पुकं न्यदाविति मदनरत्ने विवर्ति ॥ यत्तत्र ॥ नवा म्या महरा स्तौ च बलिदानं प्रशस्यते ॥ दशमी वर्ज्ये तत्र ना
उकार्यो विचारोति ॥ बलिदानेपि परतिथिनिषेधनं तदपि शुभ्यधिकनिषेधपरां ॥ नवम्या बलिदानं तु कर्त्तव्यं वेद्यथाविधि
जपहोमं च विधिवत्पूज्यामेव नान्याथेति कालिका पुराणे केरिति ॥ केचित् त्वष्टम्या होममिच्छन्ति ॥ अष्टम्या वाथरिक्तायां तु
तोहोमं स ॥ माचरेदिति देवी पुराणे के ॥ होमेव विशेषो वागमरतंत्रे ॥ पायसं सर्पिषा युक्तं तिलैः ॥ शुक्लैर्विमिश्रितैः ॥ होमयेद्विधि
वद्भक्तादशोशनतपोत्तम ॥ तडाध्याये यथा होमो मंत्रेणै केन साध्यते ॥ तथा स्तोत्रजपे होमो श्लोकैर्नै केन साध्यते ॥ यदा स्त
प्रशस्ती जप्य होमे मंत्रो नवाक्षर इति ॥ नवाक्षरं मंत्रं ॥ सु पूर्वमुक्तः ॥ हृदयामलेन ॥ प्रधानं हृदयमुद्दिष्टं पायसान्नं तिलादु
स्तथा ॥ किं शुक्लैः ॥ सर्वैः पूजैर्लज्जापूर्वा कुरैरपि ॥ यवैर्वा श्रीफलेर्दिव्यैर्नावाविधकालैस्तथा ॥ रक्तचंदनखण्डैश्च गुग्गु
लैश्च मनोहरैः ॥ प्रतिश्लोकं च उरुवा सर्वे व्याणि वाक्यमाह ॥ नवाक्षरेण उरुवा त्रयोदश्या इति ति वै ॥ अथ बलिदानं देवी
पुराणे ॥ कन्यासंस्थे रौशकयुक्ताष्टम्या प्रजतु ॥ द्वाणु धैवद्विल्ला प्रजातिं प्रभागचं पकैः ॥ पंचाहलक्षणे पतंगंधपु

राम
६९

स्य समन्वितं विधिवत्कालिकालीति जस्वाखण्डेन घातयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ उँ कालिर प्रजे श्वरिलो हृदं जयै नम इति ॥ तदुत्थं रुधिरं
मांसं गृहीत्वा पूतनादिषु ॥ नै तेभ्यः प्रदातव्यं महाकौशिक मंत्रितं ॥ तदशुतो नृपः स्वायात्कृत्वा शंभुतुपै हृदं ॥ खण्डेन घा
तयित्वा नृदद्यात्कंदविशाखयोः ॥ जत्राशक्तक्षत्रियादेर्वीर्यराशौ च वलिप्रकारकालिकापुराणोक्तं ॥ अंभुदं उचमांसं
सारसमेवावा ॥ एते वलिसमाः प्रोक्तौस्तसौ छागसमासदा ॥ रुद्रया मलेपि ॥ छागाभावे नृकृष्णं अंभी फलं वा मनोहरं ॥
वस्त्रं वै सैष्ठितं कृत्वा छेदयेत् करिकादिना ॥ वाद्येण न सदा देयं कृष्णं अंभी वलिकर्मणि ॥ श्रीफलं वा सुराधीश छेदं नैव नृकारये
त् ॥ उत्तराभिमुखो भूत्वा वलिं पूर्वमुखस्तथा निरीक्ष्य साधकः पञ्चादिमंत्रं मुदीरयेत् ॥ पशुस्त्ववलिरूपेण मसभागा
दुपस्थितः ॥ पुराणमन्त्रितः सर्वरूपिणं वलिरूपिणं चंडिकाप्रीतिदानेन दानुरणदिनाशनं ॥ चांभुं वलिरूपाय वले नृभ्यं
नमोस्तुते ॥ यज्ञार्थं पशवः सृष्टाः स्वयमेव स्वयं भुवा ॥ अतस्त्वां घातयाम्यघतस्माद्यत्ने च धीः वधः ॥ ॐ ह्रीं श्रीमिति मंत्रे
णातं वलिं मत्स्वरूपिणं ॥ चित्रपितृान्यसेत्तु व्यं वले मूर्धनि भैरव ॥ सानां त्वं चंडिकायाः सुरलोकप्रसाधकः ॥ ह्रीं ह्रीं खण्डेति मं
त्रेण ध्यात्वा खण्डं च पूजयेत् ॥ पूजयित्वा ततः खण्डं अंभुं फडिति मंत्रतः ॥ गृहीत्वा विमलं खण्डं छेदयेद्वलिमुत्तमं ॥ ॐ ह्रीं ह्रीं ह्रीं
ह्रीं ह्रीं कौशिकी रुधिरः प्रायतमिति ॥ वलिदाने नृदुर्गायोः ॥ सर्वत्रायं विधिः स्मृतः इति ॥ अत्र प्रसंगाच्चतर्चनी विधानमु

का. नि
६४

चातेरुद्रा मले शतचंडीविधानं तु प्रोच्यमानं नृणां सुखं तन॥ सर्वपदवनाशार्थं शतचंडीसमाभेत॥ षोडशस्तंभसंयुक्तं मंड
पंपद्मबोज्ज्वलं॥ वसुकोरा पुनर्वेदिं मध्ये कुर्याद्विभागतः॥ पक्षेष्टकाचिंतारम्या सुद्रुये हस्तसंमिता॥ पंचवर्णां ज्योति
र्यां त्मडलकंशुभं॥ पंचवर्णां विधानं च किंकिरीजालमंडितं॥ आचार्येण समं विशाचरयेद्दशसुवतान्॥ ईशान्यां स्थापये
त्कुंभं पूर्वोक्तविधिना हरे वारुण्यं च प्रकर्तव्यं कुंडलक्षणलक्षितं॥ मूर्तिदेवाः प्रकुर्वीत सुवर्णस्य पलेन॥ वैतर्धनं न
दर्शनेन दर्शनेन महा मते॥ अष्टादशभुजां देवीं कुर्यादाष्टकं एवमपि॥ पृष्ठकूलयुगच्छत्रार्चदी मध्ये निधापयेत्॥ देवीं संपू
ज्य विधिबज्जपंकुर्गुह्यं शिवाः शतमादौ शतं चाते जपे नम्रं च न वारुणं॥ चंडीसप्तशती मध्ये संपुरोयमुदाहृतः॥ एकं
हेत्रीणी चत्वारिजपे दिनं तुष्टं॥ रुपाणि कमशस्तद्वत्सूजनादिकमाचरेत्॥ पंचमेदिवसे शतहोमं कुर्याद्विधातनः॥ शुद्ध
चीं पायसं हवीं तिलां दुक्ता त्वानपि॥ चंडीपाठस्य होमं तु प्रतिश्लोकं दशांशतः॥ होमं कुर्याद्गुहादिभ्यः समिदाज्यचरु
मात॥ हुत्वा पूरणी कृतिदद्यादिप्रेभ्यो रसिरां कमात्॥ कपिलांगां नीलमणिं श्वेतां श्वेच्छत्रचामरे॥ अभिषेकं ततः कुर्या
यजमानस्य - त्विजः॥ सर्वकृतेः मरेशान सर्वसिद्धिः प्रजायत इति॥ इति रुद्रा मले शतचंडीविधानं॥ अथ सहस्र
चंडीका विधानं तत्रैव॥ सहस्रचंडीविधिवहुणुविष्णो महा मते॥ राजधंशे महोत्साहे जनमारे महाभये॥ गजमारः श्वमारे

राम
६४

चपुरचक्रभयेतथा॥ इत्यादिविविधे दुःखेक्षयरेगादिजेमये॥ सहस्रचंडिकाठंकुर्माहाकारयेतथा॥ जापकालुशतं प्रोक्ता
विंशद्वस्तुमंडपः॥ भोज्याः॥ सहस्रविप्रेन्द्रागोशतंदक्षिरादिशत॥ गुरवेद्विगुरांदेयशाय्याशदानंतथैवच॥ सप्तधा
पंचभूदानंश्चेताश्च मनो हृत्॥ पंचनिष्कमितामूर्तिः कर्त्तव्यावाऽर्चमानतः॥ अष्टादशभुजादेवीसर्वायुधविभू
यिता॥ अवादितात्रातव्यं सहस्रं प्रसहं विभो॥ शतं वानियताहरः पयः पानेन वर्तयेत्॥ एवं यश्चंडिकापाठसहस्रं
उसमाचरेत्॥ तस्य साकार्यसिद्धिस्तुतात्र कार्या विचारयेत्॥ इति रुद्रयामलोक्तसहस्रचंडीविधानं॥ अथ नवरात्र
पारणा निरीयः॥ सा च दशम्या कार्या॥ आश्विने मासि शुक्ले तु कर्त्तव्यं नवरात्रकं॥ प्रतिपदादि क्रमेणैव यावच्च नवमी॥
पर्यंतं प्रधानभूतपूजायुक्तेरुवासादेश्च तदंगत्वेन तस्य र्यं ता उच्यते यत्नात्॥ आदिशब्देनोपवासो भवति इति हेमाद्रौ धौ
म्योक्तेः॥ नवमी तिथिपर्यंतं ह्यष्टा पूजाजपधिकमिति प्रागुक्तवचनैर्नवमीः के॥ त्रिरात्रपक्षे नवम्या अप्यभिधापि
दर्शनात्॥ न च पारणोत्तरे न नवरात्रत्वं त्रिरात्रत्वं वेति वाच्यं॥ विष्णु त्रिरात्रादावपि तथात्वापत्तेः॥ नवात्रोपवासमानाभा
व इति वाच्यं॥ एवं च विंध्यवासिन्यां नवरात्रोपवासतः॥ एकभूकेनैकेन तथैवायाचितेन वा॥ पूजनीया जने देवी स्था
ने स्थाने पुरे पुरे इति हेमाद्रौ भविष्योक्तेः॥ नवरात्रसमाख्यातो नवम्या उपोष्यत्वाच्च॥ एतच्च मदन एवैव विस्तरं प्र

तिपादितं॥ ननु तिथि ह्यसे अष्टावपु पक्षाभा भवन्तीति कं तदा कथं तदा समाख्यातेन कर्मविशेषेण वा यं नवरत्रशब्देन द
इति चेत्॥ संप्रति तिथि ह्यसेपि नवतिथिना नुपोष्यत्वात् नवरत्रत्वाक्षतै॥ यदा यमुत्सर्गं॥ बाधे सप्तपोष्यते॥ राते नरात्री
रां प्राधान्यात् ह्यसेऽभावात्प्राधान्यात् नवरत्रमिति पूर्वोक्तिरपि परास्मात्॥ पूर्वोक्तवचनैश्च मावास्याया अप्राप्ते यस्त्वनि
र्णयदीपेऽक्तं॥ आश्विने शुक्लपक्षे नवरत्र उपपादितं॥ नवम्या पारणं कुर्यादशमी भिक्षितान चेत्॥ दशमी भिक्षा यत्र
पारणे नवमी भवेत्॥ दुःखदरिद्रदाज्ञया तथा ब्र॥ त विनाशनीति ब्राह्मवचनं तथा॥ नवम्या पारिता देवी कुलहळिप्रय
च्छति॥ दशम्या पारिता देवी कुलनाशं करोति वा तस्मात् नु पारणं कुर्यात् नवम्या विबुधाधिपेति रुद्रयामलवचनं च॥ तद्य
दि समूलं तलो ह्यभिसारिकविषयं॥ जयाभिलाषी नृपतिः प्रतिपत्सु भक्तिक्रमात्॥ लौहभिसारिकं कर्मकारयेद्या
वदष्टमी तितस्याष्टमी पर्यंतमेवोक्तेः॥ अन्यथा महाहृम्यां परविद्यायां परणानुष्ठाने पूर्वनिबंधैर्विशोधोर्वाह
स्यात्॥ तस्मादुक्तमेव साधु पारणा हे सूरतकादि प्राप्नोत वैवपारयेत्॥ काम्ये पक्षा सप्तकांते त्वं तं गम्यत सूरतं के॥ तत्र
काम्यव्रतं कुर्यादनाचनं विवर्जितमिति कर्मोक्तेः॥ पुनर्यज्ञे विवाहे शुकार्ये होमे चैव जपो शार्वभे सूरतं कनसादनार
धे नु सूरतकमिति विबुधवचनाच्च॥ पारणां तत्ता द्रुतस्या केचिदाशौचापगमे सति दानार्चनादि पूर्वकं पारणं कुर्यात्॥

दानार्चनविद्वर्जितमितिकूर्मपुराणोक्तेरेवेत्याहुः॥ रजःस्नतकेष्वेवमेव॥ नियमस्थायदानादीप्रपश्येदंतराजः॥ उपो
ष्येवतु तारात्रीः॥ त्राताशोचं वृत्तं चरेदित्यंगिरावचनात्॥ अथ दशमीकृत्यं देवीपुराणे॥ ततः पूजयित्वा दशम्यां विधिपूर्वकं
संप्रेषणात् कर्त्तव्यं गीतवादित्रनिस्वनैः॥ रूपं देहियशो देहि भगं भगवति देहि मे॥ पुत्रान् देहि धनं देहि सर्वकालं शुभं दे
हि मे॥ इति संप्रार्थ्य देवीं ततः उत्थापयेदुधः॥ उत्तिष्ठ देवि चंडे इति शुभां प्रजां प्रगृह्य च॥ कुरु मम कल्याणमष्टा
शक्तिभिः सह॥ गच्छ गच्छ परं ध्यानं स्वस्थानं देवि चंडिके॥ पुजस्वो तो जलं हृदये स्थीयतां च जले सिंहेति जले प्रवाह
येत्॥ इयमेव विजयदशमीत्युच्यते॥ सा च द्वितीयादिने श्रवणयोगाभावे पूर्वोक्ताद्यातदुक्तं हेमाद्रौ स्कांदे॥ दशम्यां तु न
है॥ स्वयं कुरु प्रजनीया पराजिता॥ ऐशानीं दिशमाश्रित्य अपरास्ते प्रयत्नतः॥ या प्रह्मानवमीयुक्ता तस्यां पूज्या परा
जिता॥ क्षेमार्थं विजयार्थं च पूर्वा कविधिनानरेः॥ नवमीशेषयुक्तायां दशम्यां मराजिता॥ तदातिविजयं देवीं पूजिता
जयवर्द्धनीति॥ यदा तु पूर्वदिने श्रवणयोगाभावः परदिने चाप्यपित योगस्तदा परैव॥ तदुक्तं हेमाद्रौ वृत्तकोटिक
पेन॥ उदये दशमी किंचित्संरौकादशी यदि॥ श्रवणार्क्षपदाकाले सा तिथिर्विजयाभिधा॥ श्रवणार्क्षे तु प्रस्मीयां काकु
ः॥ प्रस्थितो यतः उ॥ एयेयुः सीमानं तद्दिनं क्षेत तो नरा इति॥ कालमानादः॥ इव संख्यामतिक्रान्तं॥ किंचिदुद्दि

का. नि
२२

चतारक विजयोनामकालोयं सर्वकार्यार्थसिद्धदः ॥ अत्रेति कर्तव्यता भविष्ये ॥ शमी पुक्तं जगन्नाथं भक्तानामभयं करं अर्च
यित्वा शमी वृक्षमर्चयेच्च पुनः पुनः ॥ शमी शर्मनामंत्रक ॥ अमंगला शमनी शमनी दुष्टतस्य च उः स्वप्ननाम शमी धर्मो प्रपद्ये
हं शमी शुभा ॥ शमी शमपते पापं शमी शत्रुविनाशनी ॥ धारिरापुर्जनवाणानां एवमस्य पियवादिनी ॥ करिष्यमाणपात्रायथा का
लं सुखं मया ॥ तत्र निर्विघ्नक नीलं भवती एव पूजिते इति ॥ तथा ॥ गृहीत्वा साक्षतामांशं शमी मूलयतां मृदं ॥ गीतवादि
त्रनिर्घोषैरनये स्व गृहं प्रति ॥ नरत्नेन ॥ सूर्योदये पुण्यरूपे वर्जते दशमी तिथिः ॥ आश्विने शुक्लपक्षे यासां भवेज्जयदान
रां ॥ निविद्धमपि कर्तव्यं तैलाभां जनमादरात् ॥ निविद्धमेकादशी दुर्जा गत्वेन ॥ अश्विनामपि कर्तव्यं तैलस्नानं नदीजले
तूर्यघोषसमाद्युक्तं पुरं प्रवेशयेद्द्वयान् ॥ पुष्पमालापरितास्तां शमरेषु पशोभितान् ॥ राजद्वारे समाविष्टाभिर्नीराजिता
नथ ॥ संपूज्य विधिवद्वाजाभोजयेत्तुराणं नृप ॥ का हाधिकारिणाः सर्वान्दानमानेः सुतोषयेत् ॥ तथैव वारणासुराणां नृ
जयेच्चक्रमेलकात् ॥ ततस्तु पूजयेद्दशमीमागत्य मंत्रतः आहूय ब्राह्मणाभ्यां ज्ञात्वा च ये स्वस्तिमंगलं ॥ उद्यत्य मृत्ति
कांत उशमी कुर्यात्पुदसिरां ॥ पूर्वदिदिशुत द्विगैर्मंत्रैरा रोहयेत्कुमादिति नीराजनमप्युक्तं ॥ तत्र मंत्रं ॥ चतुरंगव
लं मह्यं निरनिष्टं बुजस्विह ॥ सर्वत्र विजयो मे सत्त्वत्युसादाऽमापतेति ॥ इति दशमी कृत्यं ॥ अथाश्विनपौर्णमासी प

राम
२२

राश्यासावित्रीवृत्तमेतेषाभवतोऽमापौर्णमास्येपरेइतिदीपिकोक्तेः॥ अथैवाश्वयुजीकर्मकं॥ आश्वयुज्यामाश्वयुजी
कर्मतिसूत्रकारैः॥ तत्रपूर्वाह्णव्यापिनीशाह्यादेवकर्मत्वात्॥ अथयशामप्राभवतिदर्शभ्याः॥ परसूक्तमाश्वयुजाकं
प्राकपौर्णमासीचतदितिदीपिकोक्तेः॥ तच्चाग्रयणंवेधाधीत्याग्रयणं यवाग्रयणं॥ श्रामाकाग्रयणंचेतितेषांकर्मणाका
लमाहसूत्रं॥ वर्षाश्रमाकर्म्येजेतबुहियवाभ्यांशरदसंतयोदिति॥ तत्रापिश्रामाकाग्रयणमतिथं॥ इतरेत्वनहिताग्रे
र्नित्ये॥ श्रामाकैः पुस्तंरुकीनाग्रयणमितिनाश्रयणहृत्तौव्याख्यातं॥ इदंचपर्वणोत्थक्रियतेचेदेववनक्षत्रैकृतिकादि
विशाखातेकार्यमितिस्मृत्यर्थसारेभिहितं॥ किंचयदात्वेतदाश्विनपौर्णमास्याक्रियतेतदेककालत्वादाश्वयुजीकर्मणोरा
चसमातंत्रताभवतीतिनाश्रयणहृत्तावेकवहिरि- आज्यइतिसूत्रव्याख्यानेस्पष्टमुक्तं॥ कात्यायनानांतुपर्वनियमो
नस्तिअनाहिताग्रेनवप्राशनमितिकात्यायनसूत्रस्यकर्केणतथाव्याख्यातत्वात्॥ एतदकरणेप्रायश्चित्तमाहकात्यायनः
नित्ययज्ञात्ययेचैववैश्वदेवयस्यच॥ अग्निश्रानयज्ञेननचात्रप्राशनेतथा॥ भोजयेनेपतितान्नस्यचरुर्वैश्वानरोभ
वेत्॥ अग्निधानेनुसमिंद्राणामंत्रचवर्षेवर्षेत्तपेछतं॥ अथयशंयदाम्पूनेतदासंमेतितदिति॥ इतिमन्त्रागदे
देवभदात्मजश्रीमदनंतभट्टविरचितेविधानपरिजातेआश्विनमासविधानंस्तमाप्तं॥ अथकार्तिकमासविधानं॥ त

त्रुलासंकमे पूर्वा परादशघटिकाः पुण्याः रात्रौ निशीथास्त्यक् परतश्च संक्रमे पूर्वे तदिना द्वे पुण्या निशीथे तु संक्रमे दिनद्वयं
 पुण्यमिति ज्ञानिहितं ॥ अथ कार्तिकत्वनविधिः ॥ पाशे तुलामकारमेवेद्युप्रातः स्नानं विधीयते ॥ हविष्ये वस्त्रं च र्यं च महा
 पातकनाशमिति ॥ अत्र तु ज्ञेयादिना सौरमास आरंभ उक्तः ॥ वाच्याश्चैतदेवादि यन्तोदासिरात्मास्तः ॥ आश्विनस्तु मांसस्य या
 शुक्लैकादशी भवेत् ॥ कार्तिकस्य तु तानीह तस्या वै प्राभे सुधीरिति विष्णु रदस्योक्तेरिदमेवादि यन्ते ॥ केचिन् ॥ पूर्वा आश्वयुजे
 मासि पौर्णमास्यां समाहित इत्युक्ता मासं समग्रं परयाच भत्या समाप्यते कार्तिक पौर्णमास्यामिति हेमाद्रादित्यपुराणोक्ते
 राश्विनश्चैतदं पंचदशमास्य कार्तिका पौर्णमास्यां कार्तिकव्रतं समापयेदित्युक्तः ॥ अत्र देशाचारो व्यवसाय इत्युक्तः ॥ अ
 त्तीर्थ विशेषः ॥ पाशे कृतस्यैव कोटिगुणं गंगाया मपि तत्समः ॥ ततोधिकः पुष्करस्याष्टारवत्यां च भार्गवा पुण्या पर्यं
 सप्तैव मनुयो मधुराधिका उत्तमः ॥ कार्तिके विप्रमधुरायां नृणामिह ॥ यत्रार्चितः स्वकं रूपं भक्त्यैः संप्रयच्छतीति ॥
 इदं च ज्ञानकाशीस्था पंचनदे प्यति प्रशस्तं ॥ शतं समात्तं पत्तस्ताकृतं यस्याप्यते फलं ॥ तत्कार्तिके पंचनदे सकृत् स्नाने
 न लभ्यते इति काशीखंडे ॥ स्नानं त्रुलापाशे ॥ कार्तिके हं करिष्यमि प्रातः स्नानं जनार्दनं ॥ प्रीत्यर्थं तव देवेश तामोद
 रमया सह ॥ मया लक्ष्म्या सहितं सततं वत्सर्थं ॥ अर्थमंजो पिबुति नः कार्तिके मासि स्नातस्य विधि वन्मम ॥ एहाणां र्यं म

पादसंरक्षापासहीनाहरेतीतथा॥ नित्ये नैमित्तिके कृष्णकार्तिके पापनाशने॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं दनुजैः प्रदनेति॥ इमौ मे वी
समुच्चार्योर्घ्यं मयं प्रयच्छति॥ सुवर्णरत्नपुष्पांशु प्रणीशं देव न पुण्यवान्॥ सुवर्णं प्रणी पृथिवी ते न दत्तान संशय इति तत्फलं॥
एवं स्तं प्रणीत्वा नाशकौ श्रुत्वा त्वायात्॥ बाणस्याप्यं च न दे श्रुत्वा तात्कालिको अमी ते पुण्यवपुषो सुकृभा जे भवंति वै इति
त्वां दातु॥ अत्र मालाधारणमुक्तं स्कांदे॥ निवेद्य केशवे मालां तुलसीकाष्ठसंभवां वहते यो नरो भूत्वा तस्य नैवास्ति पातकं॥ न ज
ह्या तुलसीमालाधारीमा - विशेषता॥ माहापातकसहस्री सर्वकामार्थदायिनी॥ विबुधैर्मपि स्पृशंतु पानिलोमानिधाः॥
त्रीमा - कलौ नृणां॥ तावद्वर्षसहस्राणि वैकुण्ठे वसतिर्भवेत्॥ माला युग्मं तु पो नित्यं धात्री तुलसी संभवं॥ वहते कंठदेशे तु कल्प
कोटिं दिवं वसेत्॥ तुलसीकाष्ठसंभूतमालैः कृष्णजनप्रिये विभर्मित्वा महंकंठे कुरु मां कृष्णवध्वभं॥ एवं संप्रार्थ्य विधिव
न्मालां कृष्णगलेऽर्पितं॥ धारयेत्कार्तिके यो वै स गच्छेद्देहमेव पदमिति॥ तथा॥ अगस्तिकुरु मैर्देव यो च ये च जनार्दन॥ दर्शना
तस्य देवर्षे नरकनाशुते नरः॥ विहाय सर्वपुण्याणि मुनिपुष्पैराकेशवं॥ कार्तिके यो च येऽक्ष्णवा जपेय फलं लभेत्॥ त
था पादौ कार्तिके नार्चितौ॥ यैस्तु कमलैः कमलैश्च॥ जन्मकोटिषु विपुंडन तेषां कम - गृहे॥ कार्तिके केशवे प्रजया यं
नाम्रा सुते कृता॥ ते निर्भयस्त्वेऽप्युचं वंशं ति विदिवे सदा॥ तुलसीदलरुक्षेण कार्तिके यो च ये हरिं॥ पत्रे पत्रे मुनिष्वेष्टमौ

का. नि
६८

क्रिकंलभतेफलं॥ तथा॥ धात्रीछायेतपः कुर्यात्पिंडदानं समसहस्रने॥ सुक्रिप्रयंतिपितरः प्रसादात्माधवस्यतु॥ धात्रीफल
विलिप्तं गोधात्रीफलविभूषितं॥ धात्रीफलकृताहारेनरेनारायणो भवेत्॥ धात्रीछायां समाश्रित्य योचयेच्च कंधारिणं
उद्येपुष्ये च मेधस्यफलं प्राप्नोति मानवः॥ कार्तिकेमासि विप्रेन्द्रधात्रीहृत्तक्षोपशोभिते॥ इनेदामोदरे विद्युविचारैस्तौ
ययैर्विभुं॥ मूलेन पादसेनाधरो मं कुर्याद्विचक्षणः॥ द्वात्येण भोजयेच्छ्रमास्वयमुं जीतबंधुभिरिति॥ तथा कार्तिके दि
दत्तं जेदिति प्रागुक्तं॥ पाशे एजिकां भादकं चैव नैवाद्या कार्तिके बुतीदित्तं तिलतैलं च तथा न्यमतिद्विषितां॥ कार्तिके
वर्जयेत्तद्विदत्तं वरुवीजकं॥ माघ सुजगत्तरं चैव चणकाश्च कुद्वित्यकाः निव्या वाराजमायाश्च आदकोदित्तं स्मृतं
नूतताम्यपि जीर्णानि सर्वाण्येतानि वर्जयेत्॥ अत्र केचित्॥ उत्पत्ति समये दत्तं दयं यस्य भवति तद्भूतं पूर्वगतादिदत्तं सु
चतश्चक्रः॥ उदाहरंति च॥ बीजमेव समुद्रतद्विदत्तं चंक्रं विना॥ दृश्यते यत्र सस्ये बुद्धिदत्तं तन्निगद्यत इति॥ तथा पाशे का
तिके वर्जयेन्मधु॥ कार्तिके वर्जयेत्कासं कार्तिके पुक्तसंधितं॥ शुक्लं पटुं चितं॥ सधितं लवणशकमित्यर्थः॥ अन्येपि एता मा
नेधमी प्रागुक्ताः॥ द्वात्ये सुक्तं स्कां देवी ह्यो यवगोधमाः॥ प्रियं गुतिलशालयः॥ एते हि सात्विकाः प्रोक्ताः स्वर्गमोक्षफलप्रदाः॥
नो जीवंधो विधातव्यो बुतिना केन च कुचित्॥ अत्र तेन क्षये पे दत्तमासं दामोदरपियं॥ तिर्यगे निमगा प्रोति जन्मकोटि बु

रम
६८

५॥ सहा ॥ अन्वपिता वृत्ततैलकेशकर्त्तनादिवर्जनसंकल्परूपाणि वृत्तानि पुण्ड्रानि ज्ञेयानि ॥ निर्मयामते ॥ तुलायां तिला
नेलेन सायं काले समागते ॥ आकाशदीपं योद्यान्मासमेकं हरिं प्रति ॥ महतीं प्रियमात्रोतिरूपसौभाग्यसंपदं तत्प्रकारेण
दिपुणो ॥ दिवाकरेऽत्राचललौलिभूते गृहाददरे पुरुषपुमाणं ॥ पूपावृत्तिं यजि यद्दशकाहमारब्धभूमावधतस्मिन्
कृत्वा च तत्सोष्टदलावृत्तीं सुयामिर्भवेदष्टदिशोऽसौ ॥ तत्कारिणी कायांतु महाप्रकाशदीपः ॥ प्रदेयादलग्नस्तथा हो ॥ निवेद्य
धर्मो यद्दशभूमौ दामोदराय पथधर्मराजे ॥ प्रजापतिम्यत्त्वथ सत्पितृभ्यः पुत्रेभ्यः सुवापतमस्थितेभ्यः इति अत्राशक्त
स्यत्त्वपरार्कः ॥ दामोदराय नमः सिन्धुलायां लोलया सहापुत्री पंते प्रयच्छामि नमोऽन्ताय वेधसे इति ॥ कार्तिके चतुर्थी एक
चतुर्थी ॥ सा च चंडौदयव्यापिनी ग्राह्या ॥ तत्रैव प्रजायाम्मानात् ॥ कार्तिके कृष्ण द्वादशी गोवत्स संज्ञा ॥ सा प्रदोषव्यापिनी ग्राह्या
दिनद्वये तथा चैव पूर्वा वसप्रजावद्वैवकर्त्तव्या प्रथमेऽहनीति गर्भोक्ते ॥ अत्र कर्त्तव्यमुक्तं भविष्ये ॥ सवत्संतु त्याकली च शा
लिनी गं पयस्विनी ॥ चंदनादिभि रालिप्य पुष्पमालाभिरर्चयेत् ॥ अर्पेतात्र मये पात्रे वृत्ता पुष्पक्षतैस्तिलैः ॥ पादमूले तु दद्या
द्दमंत्रेणानेन पांडव ॥ सीरोदाहं वंसंभूते सुरा सुहृन्मत्कृते ॥ सर्वदेवमयी मातृहाणा घ्नैनमोनमः ॥ ततो मावाहिसं सिद्धान्
टकां विनिवेदयेत् ॥ सुरभिस्तं जगन्मातर्देवि तु पदे स्थिता ॥ सर्वदेवमये ग्रासं मपादत्तमिमं ग्रासं सर्वदेवमये देवी सर्वदेवै रलं

का. नि
२५

कृते॥ मातर्ममाभिलषितं सफलं कुरु नंदिनि इति प्रार्थयेत्॥ तथा तदिने तैल पकं च त्वाली पकं पुषिष्य रगोक्षीरं गो घृ
तं चैव दधितकं च वर्जयेदिति॥ ज्योतिर्निर्वाधेनारदः अकार्तिके कुरु पक्षे तु दशदिशु पंच लु॥ तिथि ह क्ता पूर्व रात्रौ
नृणां नी राज ना विधिः॥ नी राज ये पुर्वे वा शु वि डा ना चतुर ग मान॥ ज्येष्ठां छे ह्यं ज घ न्यां लु मातु लु वा शु यो धित इति॥
निर्वाधेन मते त्कां दे॥ कार्तिके स्या सिते पक्षे च यो दशानि शा मु रे॥ य म दी पं व हि र्द षा द प म् तु र्वि न शती ति॥ मं च लु॥ म
तु ना पा श दं ज भ्यां काले न द्वा म या स हा त्र यो द शं दी प दाना भू र्य जः प्रि यतं म मे ति॥ कार्तिके पू ह्न चतु र्द शी न र क चतु र्द
शी॥ तत्र प्र भा ते चं डो द ये भ्यां गं कुर्यात्॥ न र क स चतु र्द शं तै ला भ्यां गं तु कारे ये दि ति पा श्रो क्ते॥ हे मा डौ भ वि ष्यो त्रे चा का
र्तिके कुरु पक्षे चतु र्द शं वि धे द ये॥ अव श्य मे व क र्त्तव्यं त्वा नं न र क भी रु भिः॥ पूर्व वि द् चतु र्द शं कार्तिके स्या सिते तरे
पक्षे प्र त्पू ष म मे त्वा नं तै ले न का र ये त्॥ स्म ति द र्प्य ते॥ चतु र्द शी चा शु यु ज्य स्य क र्त्तव्यं त्वा नं तै ले न का र ये त्॥ त्वा
नं स म भ्य ज्य न रे लु क र्थं सु गं ध नै ले न वि भू ति का मे रि ति॥ पृ थ्वी चं डो द ये वा द्ये॥ आ शु यु क र्त्तव्यं त्वा नं तै ले न का र ये त्॥ त्वा
नं स म भ्य ज्य न रे लु क र्थं सु गं ध नै ले न वि भू ति का मे रि ति॥ अ वा शु यु ग ते मा वा स्या त मा स मा भे प्रे तो क्त मि त्प व ध यं॥ तथा तिले
लक्ष्मी जले गं गान र क स चतु र्द शी॥ प्रा त स्नान म तः कु र्या द म लो कं न पश्य ति॥ दिन द ये वि धे द ये चतु र्द शी स ते र्व दि ने

रम

कार्यमिति निर्णयदीपमतं ॥ तदापि परदिनेऽभ्यंगं कुर्यादिति शिष्टा आहुः ॥ तथा ॥ कृष्णचतुर्दशमाश्विनेः केदि पाचुरा ॥ यामि
न्यापश्चिमेमासैतैलाभ्यंगविशिष्यत इति सर्वज्ञानरायणा केरिति ॥ दिनद्वये पसतु पूर्व द्वि त्रयोदश पसतु भ्यंगं कुर्यादि बोदासनिबंधो
त्रयोदशी यदा प्रातः क्षयं याति चतुर्दशी रात्रि शेते तदा स्यात्तदा भ्यंगे त्रयोदशी - नारदे स्मृतेरिति ॥ केचिच्चुदिने द्वये पसतु पक्षे
पि चतुर्दशमेवाम्यंगे - - त्रयोदशं प्राप्ति तत्र चतुर्दशमिंदु क्षयति थावपी - जी ॥ दोस्वादिति संमुक्ते तदा दीपावली भवेत् ॥ ऊ -
- शंजनमेतच्च दीपे च दिनत्रयमिति ज्योतिर्विवंधे नारदोक्ते पित्याहुः ॥ तत्रोदशी यदा प्रातरिति वचनहेमाद्रादि महा निबंधे
धेऽनुपलंभ्या त्रिलं समूलत्वेयि चतुर्दशः सूर्योदयद्वयसंबंधित्वत्पः क्षयोत्र न विवक्षितः ॥ किंतु भ्यंगकालः - - स
मप्रिरूपः क्षयशब्देन विवक्षितः ॥ सच सौर पक्षवदर्थपक्षेऽपि यदा ह्यसत्तत्परमिस्ममिने केविदनुपपन्नमेति ॥ अत्र देश
चारतो व्यवस्था उपह्वया ॥ अत्रेति कर्तव्यतोक्ता पाशे ॥ अपामामिथो जुंवीं पुत्रादमथापरा ॥ आमयेत्स्नान मध्ये तु नरकस्य क्षया
यवैः ॥ पुत्रादश्चक्रमर्दि ॥ मंत्रस्तु ॥ सीतालोहसमायुक्तमकटंकदलान्वित ॥ हरपापमार्तिधाम्यमाप्यः पुनः पुनः ॥ अस्यामेव पु
रोयेदीपदेया इत्युक्तं कांततः पुदोय समये ही पान्दप्रान्मनोरमान् ॥ बुध विष्णुशिवादीनां भुवनेषु मठेषु चेति लिङ्गपुराणे ॥ माघ
नक्षत्राकेन भुक्ता तत्र दिने नरः ॥ प्रेतराणां चतुर्दशं सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तथा ॥ तत्र अतः परं कार्यं धर्म राजस्य नामभिः ॥ यमाय

क्रा. ति
७९

धर्मराजाय नमः वे चान्तकाय च ॥ वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च ॥ औडम्बराय दम्भाय नीलाय परमेष्ठिने ॥ ह्योदरा
यचिगयचित्रगुणाय ते नमः ॥ यज्ञोपवीतिना कार्यं प्राचीनवित्तिना तथेति ॥ इहं जीवसिद्धके बापि कार्यं ॥ जीवतितापि कु
र्वीत तर्पणं यमभीष्टयोरिति पाशाक्तेः ॥ कार्तिका मावासायामभ्यंग उक्तः ॥ तथा हि कालादर्शप्रसूयश्चाश्वगुर्दर्शकृताः
भंगदि मंगलः ॥ भस्मापूजयेद्देवीमलक्ष्मीविनिहत्रये ॥ तथा इदुक्षयेपि संक्रांतौ रवौ पाते दिनक्षये तत्राभ्यागेन ते
षां प्रातः पापापनुत्रये मास्य कार्तिकस्य च मासस्य मावासातिथिर्भवेत् ॥ दीपैर्नीराजनादन्नसेवादी पावली स्पृतेति
शुद्धविशेषो हेमाद्रौ भविष्यो दिवा तत्र नभोक्तव्यमन्तेवाला नुरंजनं ॥ प्रदोषस्य समये लक्ष्मीपूजयित्वा ततः क्रमात् ॥ दी
पवृक्षाश्च रातव्याभक्ता देवगृहेषु चेति ॥ कार्तिकशुक्लपक्षे पक्षिणः पूजा क्लामविष्ये ॥ कृत्स्नैस्तत्सर्वमेवेहरात्रौ देत्यपेक्ष
ते ॥ पूजा कुर्यात्तत्र साक्षाद्भूमौ मंडलके शुभे ॥ बलिमालिख्य देत्येवं देवताकैः पंचरंगकैः ॥ गृहस्य मध्यशालायां विशाला
यां ततोर्चयेत् ॥ लोकश्चापि गृहस्यांतशालायां उक्तं दुलैः ॥ संलिख्य बलिराजानं फलैः पुष्पैश्च पूजयेत् ॥ मंत्रं बलिराज
नमस्तुभ्यं देत्यदानं वचं दितः ॥ इदं शत्रोराते विष्णुसंतिधरो वेति ॥ तथा ॥ बलिमुद्दिश्य दीपं दत्तं दानानि कुरु नंदन ॥ यानि
तामक्षयारण्यार्जुनं च कार्यं विचारयेति ॥ इयं प्रतिपत्पूर्वविद्या शास्त्रा ॥ पूर्वविद्या प्रकर्तव्या शिवरात्रिर्बलेर्दिनमिति पाशोक्तेः

राम
७०

पोष्य दशं वृत्तं समापयेत् कार्तिकं कुक्कुटं दशं भीष्म पंचकं वृत्तं नारदीयं अतो नगे प्रयत्नेन कर्त्तव्यं भीष्म पंचकं ॥
कार्तिकं स्यामले पक्षे स्वात्मा स व्यपन वृत्तः ॥ एकादशं तु गृहीया वृत्तं पंचरिनात्मकं ॥ पंचाक्षं पंच गव्याग्नी भीष्मिणा र्घ्यं च पं
पंचसु ॥ अहस्वपितथादप्रान्मं वेला नेन सुवृत्तः ॥ अर्घ्यं मंत्रं सत्य वृत्तं यश्च ये गां गे या यम हात्मने ॥ भीष्मा ये तं ददा म्यं
प्राजन्म वृत्तं चारिणो वैष्णव प - गोत्रायं संकृति पुत्र राय च ॥ अष्टा यद दामे ज सं भीष्मा यवर्मणो ॥ वस्त्रनाम वता एव शं
तनो रात्मजाय च ॥ अर्घ्यं ददामि भीष्मा यश्चा बाल वृत्तं चारिणो ॥ सव्ये नानेन मंत्रेण तर्पणं सार्धं वर्णिक मिति ॥ अथोत्र विशेष
स्तुले इष्टव्यः ॥ कार्तिक दशं रेवती नक्षत्र योग रहिता यां पादं कार्यं ॥ तदुक्तं हे मातुः आभा का सित पक्षे शुभे च अवरा रेवती
॥ संगमे नहि भोक्तव्यं दश दशी रेदिति ॥ यदा तु रेवती योग रहिता दशी पूर्व धान लभ्यते तदा रेवत्या चतुर्थ पादं वर्जयेत् ॥
वचने तु पूर्वं कुक्कुटं अस्या मेव रात्रौ दवा त्यापनं कुक्कुटं रामार्चनं चंडिकायां ॥ पारणा हे पूर्व रात्रे घंटा दीत्वा दयं कुक्कुटं ॥ देवसु त्यापये
दत्त महा प्रजादि पूर्वक मिति ॥ महा प्रजा पंचामृत पूर्विका ॥ तत्परिमाणं पुक्कुटं पात्रे ॥ पंचामृतानां कलशा नूजयेत्स्थापय कु
मात् ॥ ततः पंचामृतैर्गव्ये स्थापय तत्सुकाशकैः ॥ नार्त्तं यमच गभिराण न हृद्दीयाः कदाचन ॥ नाचत्वा य उपदेयं कृते पि विफ
लं भवेत् ॥ सद्यस्तं प्रयत्नं ग्राह्यं महो राजो वि तं दधि ॥ क्षीरं ग्राह्यं मतं च दूपा मानो न्मि तं सुभं ॥ तावन्मानं यत्नं रक्षितं तदेव च माक्षि

का. नि
४९

कं तावदिभुरसः प्रोक्तस्तदलाभेन शर्करा ॥ अर्द्धवास्यादाय कंचान्नूनं चेदाहुवं भवेदिति हेमाद्रौ त्वेकादशां मुक्तं ॥ तथा हि ब्राह्मे
एकादशां तु शुक्लायो कार्तिके मासिकेशवं ॥ इत्थं प्रवोधा ये दात्री भद्रा भक्ति समन्वित इति ॥ भविष्योपि कार्तिके शुक्ल पक्षे
तु एकादशां पृथगुक्तं ॥ मंत्रेणानेन राजेंद्र देवमुत्थापयेद्विज इति ॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्था रूपा ॥ तद्विहितं ॥ अत्रैव देवदेव
स्वस्वानं पूर्वमहर्षवेत् ॥ मया प्रजाततः कृत्वा देवमुत्थापयेत्कधी ॥ मंत्रकृत्वा राहं ॥ अत्रैव देवदेव
वेदि ॥ तपादपद्मं बुधस्य देवेश जगन्निवास मंत्रप्रभावेन सुखेन देव इयंतु दादशी देव प्रवोधा र्थाय निर्मिता ॥ त्वयैव सर्वलोका
नां हितार्थं शोषशापिना ॥ उक्तिं प्रतिष्ठा गोविंद सजनि राजमस्यते ॥ त्वयि सुप्रेज गन्नाथ जगत्सुप्रं भवेदितं ॥ अत्यंतं चेष्टते स
र्वमुक्तिं प्रतिष्ठा माधव ॥ गता मेघा वियच्चैव निर्मलं निर्मलादिश ॥ शास्त्रानि च उच्यन्ति गृहाराज गदीश्वर ॥ इदं विस्तु रिति प्रोक्तं
मंत्रमुत्थापने हरेरिति ॥ एवं जलदिसमीपे देवमुत्थापातदग्रे चारुमीस्य वृत्तं समाप्य कुर्यात् ॥ तदुक्तं भारते ॥ चतुर्थी गृह्यवेचीरं
चारुमीस्य वृत्तं नरः ॥ कार्तिके शुक्ल पक्षे तु दादशी तत्समापयेत् ॥ मंत्रश्च निरीयामते ॥ इदं वृत्तं मया देवकृतं प्रीत्यैतव प्रभो ॥
मूर्त्तं संप्रणीतं यातु त्वत्पुसादा - नार्दन ॥ वृत्तेनातेन चीरं न प्रीतो भवरमापते ॥ तथा ब्राह्मे ॥ महोत्तमैरवीरा वीर्यमये त्वयं द
ने स्थितं - स्थितं देवदेवेशं नगरे पार्थिवः ॥ स्वयं रथसा कर्षणं दिहो देवस्यो नरः ॥ करोति कुरुपुत्रानि कर्मणी हन सं

राम
७९

अथ गोपूजायुक्तपाठः ॥ इति पन्निशान्तगा ॥ पूजयेत्तु परजनात्रीणि बद्धं प्राजागन्धो महीरिति निर्गोपामते विष्णो
के ॥ दिनद्वये सायायापित्वे पुरा ग्राह्या ॥ गवां कीडादिने यत्र रात्रौ दृश्येत चंद्रमाः ॥ सोमो राजा पश्यन्ति सुरभिः पूज
कीर्तयेति पुराणसमुच्चये के ॥ अत्र पूतकीडा पुक्तादे माडौं कां दे ॥ तस्या दूतं प्रकर्तव्यं प्रभावे तत्र मानवैः ॥ तस्मि
न दूरते जयो यस्य तस्य संवत्सरं जयः ॥ पुरा जयो विरुद्धशुलाभनाशकरो भवेत् ॥ दयिताभिधसहितैर्नयासा च भ
वेति शितिः ॥ अथ गोवर्द्धनपर्वतपूजायाः ॥ तथा च दे माडौं कां दे प्रातर्गोवर्द्धनं पूज्य दूतं चापि समाचरेत् ॥ भयलीयाः
स्तथा गन्धः पूजाया वादो हनाः ॥ अथ निधाने गोवर्द्धनपर्वतगोमयेन कार्यं ॥ मंत्रस्तु गोवर्द्धनधराधारगोकुलत्राया
का ॥ वज्रवाहुस्तदाय गवां कोटिपदो भवः ॥ गोमंत्रस्तु ॥ यावलक्ष्मीर्लोकपालानां धोतु पुरा संस्थिता ॥ घृतं बद्धमि
यज्ञार्थं मम प्रापं य पौदत्विति ॥ ततोऽपराह्णसमये पूर्वस्यादिशि भारत ॥ मार्गपालीं प्रवक्षीयातुंगे स्तंभेथ पादये ॥
कुशकाशमयीं दिवांलं वकैर्वहुभिर्नृपः ॥ कृते होमे द्विजैर्देस्तु वक्षीयान् मार्गपालिकं ॥ नमस्कारं ततः कुर्यान्मंत्रेणां
नेन सुवतः ॥ मार्गपालिनमस्तु सर्वलोकसुखप्रदे ॥ विधेयैः पुत्रदाराद्यैः पुनरेदिव्रततस्य मे ॥ नीरांजनं च तत्रैव का
ये राष्ट्रजयप्रदं ॥ राजानो राजपुत्राश्च ब्राह्मणाः शूद्रजातयः ॥ मार्गपालिनस्तु ध्वजनीरुजः सुः सुखान्विताः ॥ कार्तिके

का. नि
७२

अकहितीयासाच पूर्वविद्याया ॥ हे माझे जाणारे - जे अकहितीयापासपरे ते सर्वे येथे ॥ त्यानें कृतासनें दायांचे मलो
कंन पश्यतीति ॥ सनें दायांचे प्रतिपद्युतेत्यर्थः ॥ भविष्येपि कार्तिके शुक्लपक्षसद्वितीयायां बुधिविहिर ॥ यमोयमुनयापूर्वभो
जितः स्वर्गदेवितः ॥ अतोयमद्वितीयेयं सर्वलोकेषु विभक्तः ॥ अस्यानिज एहेविप्रनभोक्तव्यं ततो नरे ॥ त्वेहे नभगिनी
हृत्सीदो क्तायं पुलिबद्धं ॥ दानानि च प्रदेयानि भगिनीभ्यो विधानत इति ॥ वृत्त्यां देवि पातभोजयते नारी धातं रं पुग्म
केतिथो ॥ अर्चयेच्चापिताकूलैर्न सावैधेयमाप्नुयात् ॥ धातुरायः क्षपो राजत्रभवेत तर्हि विदिति ॥ निर्णयसारेपिततः
प्रभाते विमले भगिनी धातुमंदिरं ॥ गत्वानिमंत्रयेद्वा तदजनकं जननी तथा ॥ आनीय सकलान् शंखं भस्त्रं मंदिरं
ति ॥ अर्भगकारयेत्पलातु भैभोज्यं भोजयेत् ॥ पित्रादि सर्वबंधं भोदयादास्तु शिभरिडाः ॥ तैस्तस्यैव प्रदाता बंधवस्तु
लंकारभयणमिति ॥ कार्तिक शुक्ल नवमी पुनर्दि ॥ साच पूर्वाह्णिकी याया ॥ अक्रे पूर्वाह्णिके याये इति वचनात् ॥ अत्रपि
उरहितं आहुं कार्यं अत्र मलमासहयेपि आहुं कार्यं मिसुक्लवेगात् विधाने ॥ अत्र विष्णुत्रिरात्रुतमुक्तं हे माझे जाणारे ॥ कार्तिके
शुक्ल नवमी महापविजिते दिपः ॥ हरिविधाय सौवर्णतुलस्या सहितं विभुं ॥ प्रजयेद्विधिवत् तद्वत्तत्र दिनत्रयं ॥
एवं यथोक्तविधिना कुर्याद्देवाहिकं विधिमिति ॥ तुलस्या सह विष्णुविद्या हविषिभुतं सुवक्तुः ॥ अत्र नवम्यादिविदिनमु

राम
७२

ययः॥ रथेन सह गच्छति पुरतः पृष्टातोथवा॥ ते वा ह्यरासमाज्ञेया भूया अपि न संशयः॥ रथस्थितो नरे वै लुप्तजितः पुरुषो
त्तमः॥ दद्यात्किं दितं ते वा मते च परमां गतिं॥ दोलायमानं गोविंदं पंचस्थं मधुसूदनं॥ रथस्थं वामनं दृष्ट्वा न पुनर्जन्म भाव
येत्॥ रथस्थे येन गच्छति भ्रातृमाणां जनार्दनं॥ विष्णवे दधि दत्तेऽपि विज्ञेयाः श्वपचाधमाः॥ ये वां गृहान्तो याति रथस्थो श्री
नृकेसरी॥ प्रजापतेस्तैः प्रकृत्या विनशाष्टविधजितैः॥ अर्चितो यदा मतिप्रमादात्त्व गृहादुरि॥ पितरस्वत्तस्य विमुक्ता
पावत्संवत्सरं नृप॥ गृहे समुपवेशेनं महाजुष्टमर्थयेत्॥ सोसाचप्रकरुणो भगवान्मुहुरूपे मास्मिन्ननयनां दुर्दृष्टविज
भनू॥ उत्थाय विष्णुविजयाय मनो विष्णुदं मा धागिराः यजयत्पुरुषः पुराणः॥ पलायधुं पलायधुं रेरेदिति जघनवाः॥
संक्षणां यलेकानामुत्थितः पुरुषोत्तमः॥ ये कुर्वन्त्युत्सवं विष्णोस्ते नरा मुक्तिभागिनः॥ स्त्रियोऽपि मुक्तिमार्गं तिष्ठोत्सवपरा
यणाः॥ रथोत्सवस्य माहात्म्यं कलौ वितुते हि यः॥ सुशैलवनसंघातादतातेन वलुंधरेति॥ तथा॥ चतुरेवार्षिकान्मासाति
पमो येन यः कृतः॥ कथयित्वा हि जेभ्यस्तद्वादात्ता सदसि रणं॥ यस्य भस्मभस्मनि यमनं कृतं तद्व्यं बाह्यरोभोदयादि
सर्वं॥ इदं भुक्ता तादावपि कार्यं॥ अग्नौ च सत्यमेव कारयेत्॥ वचनमुक्तं प्राक् कार्तिक द्वादशी पौर्णमासी च मन्वा
दि॥ सा पौर्वास्त्याया उरुपक्षे स्थत्वात्॥ कार्तिके भुक् चतुर्दशी वैकुण्ठसंज्ञा॥ सा च निशीथया पिनी ग्राह्यं॥ दिन

दयेत धात्वे पाउरोष व्यापिनी भूतानि - व्यापिनी सा ग्राह्या ॥ कार्तिकस्य सिते पक्षे चतुर्दश्यां न राधि पक्षे पवा स सुतं प्रज
 हरि एवौ जिते दिप इति हेमाद्रौ भविष्योक्तेः ॥ अत्रैव शिवतीर्थं पशुपवसे तदा गृहोदय व्यापिनी ग्राह्या ॥ वर्षे च हेम
 ले व्याघ्रो मासे श्रीमतिकर्तिके ॥ अक्षपक्षे चतुर्दश्यां महर्णा शुद्धयं प्रति ॥ महादेव तिथौ ब्राह्मे महर्त्तमणि कार्तिके ॥ तत्रा
 त्वाविश्वे श्वरो देवा विश्वे श्वर म प्रजयदिति त्रिस्थली सेतौ सनत्कुमारोक्तेः ॥ अत्रैव कार्तिक वृत्तो पापनशुक्तं पाप का
 र्तिदमासत्ये ॥ अथोर्जवृत्तिनः सम्पुण्यापनविधिं शृणु ॥ उर्जं शुक्लचतुर्दश्यां कुर्यादुद्यापनं वृत्ती ॥ तुलस्याऽपरि शत कुर्या
 न्मंडपिकां शुभां ॥ तुलसी मूले देशे च सर्वतो भद्रमेव च ॥ तस्योपरि शतकुलशं पंचरत्नसमं चितं ॥ प्रजयेत्तत्र देवेशी तौ वरौ
 शुर्वं उरुया ॥ रात्रौ जागरणं कुर्यादीतवादित्रमंगलैः ॥ तत्रैव पौर्णमास्यां वै स पत्नी कार्त्तिके जातमान् ॥ त्रिंशन्मिता नथै कवास्व
 शक्ता वा निमंत्रयेत् ॥ अतो देवा इति श्रद्धां जुहुयात्तिलपापसं ॥ ततो गां कपिलां दद्यात्पूजे ये द्विधिवदुक्तेः ॥ अत्रैव
 मासी परा ग्राह्या ॥ अमा पौर्णमास्योपरे इति दीपिकोक्तेः ॥ अत्र विशेषो हेमाद्रौ ब्राह्मे उपमा माहा कार्तिकी स्या जीवंदो ॥ क
 तिका सुच ॥ जीवंदो गुरु सोमवार पौरित्पथः ॥ तथा ॥ आग्नेयं तु यदा अक्षं कार्तिकां भविति कुचित् ॥ तिथिः सामहती जेया
 त्त्वानरा ने शुचोत्तमा तथा ॥ प्राजापत्यं यदा अक्षं तिथौ तस्यां न राधि प ॥ सा महा कार्तिकी जयदेवानां मपि दुर्लभा इति ॥ प्राजाप

अत्रिनीसाकरेत्स्वयं दत्तवात्स्वस्य पुत्रत्वाद्दत्तात्रेय इतीश्वरमिति ॥ इयं प्रहोष्यापिनी ग्राह्येति शिष्टा आहुः ॥ अथ मार्गपौर्णि
मानंतरा ह्यमी अष्टकेत्युच्यते ॥ एवं पौषादिमासत्रयेपि हेमंतशिशिरयोश्चतुर्णामपर्यक्षाणामष्टमीष्वष्टकारकस्यावे
त्ताभिलायनोक्तेः ॥ तत्पूर्वपुः परेपुश्चान्वष्टका आहुः सुक्तं कालादर्शः ॥ मार्गशीर्षि च पौषे च माघे चोष्टे च फाल्गुने कृष्णपक्षे
पूर्वपुरचष्टकांतथाष्टकारति ॥ इधं माघस्यापि एषास्ति लोहकारतिका त्यायनत्वेपि ॥ तत्राहम्यपरस्तुत्यापिनी ग्रा
ह्या ॥ आथाद्यादनपर्यंतं आहुः पार्वणावद्वदित्याभिलायनकारिकायां पार्वणातिदेशोक्तेरष्टकायाः ॥ पूर्वपुरान्वष्टका आहुः
योस्तु ह्यम्युरोधेन निर्णयकार्यः ॥ अत्र कामकालौ विश्वेदेवौ ॥ इष्टिआहुः कृतदशावहम्यां कामकालकाविति शंखस्मृते
ः ॥ अत्र आहुः कठरायचित्तुक्तम्विधाने ॥ एभिर्गुणैर्नमंत्रं शतवारं उतदिने ॥ आन्वष्टकं यदाभ्रमं संपूर्णं याति सर्वधे
ति ॥ आभिलायनत्वेपि ॥ अथ शोभतेष्टका ॥ पशुना स्थालीपाकेन चाप्यनलुहो यवतमाहरेदनिना वा कक्षमुपोषेदेवा
मेऽष्टकेति न त्वेवान्वष्टकाः स्यादिति ॥ मार्गशीर्षादिषु मलमासे सति तत्राष्टकानकार्यं ॥ चतुर्णामिति ग्रहणादिसुक्तं ॥ नाष्ट
पणा हतौ ॥ कारकगृहेपि ॥ महालायाष्टका आहोपाकर्षय पिकर्मयत् ॥ स ह्यमासविशेषाख्या विहितं वर्जयेन्मले इति ॥
इति विधानपाह्यात् मार्गशीर्षमासविधानं ॥ अथ पौषमासविधानानि ॥ तत्र धनुसंक्रमे षोडशघटिकाः पराः ॥ पुण्य

इत्युक्तं अत्रोत्सर्जननिर्णयो वक्तव्यो पुण्यकर्मप्रसंगात्प्रागेवोक्तोऽनुसंधेयः ॥ पौषभुक्तकादशीमन्त्रादिः ॥ तन्नि-
 र्णयः प्रागुक्तः ॥ कांदेहस्य धनुर्गते मानौ यावन्मकरसंक्रमः ॥ इतंधनुर्माससंज्ञं समाप्तीवप्रियंकरं ॥ चतुर्थ-
 यामेयामिन्यामुत्थापत्तानमाचरेत् ॥ दत्वा घ्नैर्भाकरायाथ पूजामंदरिमाविशेत् ॥ पुण्यमकेशवाहुं कं विधिना पूज-
 नेचरेत् ॥ सुप्राज्ञहिं सुमिश्रं वार्त्तिकं संयुतं ॥ पायसं भक्ष्यं संयुक्तं नैवेद्यं मे प्रकल्पयेत् ॥ खर्जूरं वज्रवीजं च
 कदलं नारिकेलकं ॥ कपित्थं वदरं चैव फलान्येतानि मपर्येत् ॥ वैश्वदेवं ततः कृत्वा कुर्याद्वाह्येण भोजनं ॥ मासं मे कं
 प्रातरेव स्वयं भोजनमाचरेत् ॥ त्रिरात्रमेकरात्रं वा यथाशक्तिसमाचरेत् ॥ मासं तु तिलाज्यात्रं कृत्वा विप्रान्भुजये-
 त् ॥ तिलाञ्जीरिस्तथा सुशालवराण्डार्कं एतथा ॥ प्रस्थप्रस्थप्रमाणेन वंशपात्रे निधाप्य च ॥ दत्वा चार्घ्यं यविदुषे प-
 रेभ्यो वा यथाविधि ॥ समाप्य व्रतं संपूर्तिं समाप्तीवप्रियो भवेदिति धनुर्मासव्रतं ॥ पौषमासावास्यायामर्द्धोदयो योग-
 विशेष उक्तः ॥ तथा च महाभारते ॥ अमाऽर्कपातश्च वरौर्गुक्ता चेत्पुण्यामाघयोः ॥ अर्द्धोदयः सविलेयः कर्कटिः सूर्य-
 ग्रहेः ॥ सम इति ॥ पुष्यमाघयोर्मध्यवर्तिनी पौषी पौर्णमासीतु तद्यः मावास्या इत्यर्थः ॥ तथा ॥ दिवैव योगः शक्नो-
 यन्ननु रात्रौ कराचन ॥ कांदेपि माघादीं दुक्षये प्राप्ते भवणार्कपुते दिने ॥ योगे भवेद्यतीपातः सोऽर्द्धोदय इति स्मृतः ॥ अ-

समस्तं रोहिणी ॥ पाशे तु विभ्रात्वा सुदाभातः कृतिका सुच चंद्रमाः ॥ सयोगः पञ्चकोनाम पुष्करेष्ट ति ॥ पञ्चकं पुष्करेष्टा
पुष्करपिलोयः पुष्यकृति ॥ सत्यत्का सर्वपापानि वै ह्यवलनते पदमिति ॥ अस्यैव मत्स्यावतारो जात इत्युक्तं पञ्चपुराणं वश
नत्वा यतो विष्णुर्मत्स्यरूपी भवन्नतः ॥ तस्यादत्तं हतं जप्तं तदक्षयफलं स्मृतमिति ॥ मत्स्यो भद्रुत भुवि नेमकुसित इत्यादिविरो
धस्तु कल्पभेदेन कार्यभेदेन वा परिहरणीयः ॥ अत्रैव विप्रासव उक्तो हेमाद्रौ ॥ पौर्णमास्यां तु संख्यायां कर्तव्यं विप्रसवः ॥ द
यादनेन मंत्रेण पुदीपांश्च सुरालये ॥ कीटाः पतंगमशकाश्च हृक्षा जले स्थाले ये विचरंति जीवाः ॥ दद्यात्पुदीपं न च जन्म भागि
नो भवंति मिमितंश्च पचादिविप्रसव इति ॥ पुत्रहृद्योत्सर्गो तिगुशस्त ॥ उक्तं मात्स्ये कार्तिकायां हृद्योत्सर्गं कृतानं कंसमापयेत् ॥
शैवं पदमवाप्नोति शिवं पुनर्मिदं यत इति ॥ अत्रैव स्वामिदर्शनमुक्तं कांदे ॥ कार्तिकां कृतिकायां गयः कुर्यात्स्वामिदर्शनं सिद्धिं ज
न्मभयेद्विप्रो धनार्थो वेदपात्र इति ॥ यस्मिन्समर्पितं कर्म मोक्षे कफलदं स्पृतं ॥ ज्ञानानंदैकं पतमनंतौ नंतमाश्रये ॥
इति श्रीमदनंतभट्टविरचिते विधानपारिजाते कार्तिकविधानानि ॥ ॥ अथ मार्गशीर्षविधानं ॥ तत्र मार्गशीर्षे कृत्वाष्ट
मीकालाष्टमी तु च्यते ॥ सा च रात्रि व्यापिनी ग्राह्या ॥ मार्गशीर्षे सिताष्टम्यां कालस्यैव संनिधौ ॥ एषोऽयं जागरं कुर्वन् सर्वपापैः
पुमुच्यत इति काशीखंडे ॥ एष रात्रि व्रतत्वा च गते ॥ तद्व्रतेषु सर्वेषु कर्तव्या संसृतीति धिरेति व्रतस्यैव व्रतं केषु ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं

शिवरहस्ये उपोषणसंगभूतमर्षेणं प्रशस्यते ॥ मंडल ॥ कालनाथनमस्ते लुकाशीवासदत्तेन मः ॥ ग्रहाणां च मया द
 संदीनं मात्मसाकुह ॥ तथा जागरणं रात्रौ पूजायामचतुष्टये ॥ कृत्वा यद्विद्विधां पूजां महासंभारवित्तैः ॥ नरो मार्गसिंता
 ह्यमां वर्यिकं विप्रमुत्सजेत् ॥ तीर्थकालोदके स्नात्वा कृत्वा तपेण मत्तः ॥ विलोक्य कालराजानं निरयादुद्धरेत्तिदमिति
 ॥ अथ मार्गशीर्षशुक्लपंचम्यां सर्पपूजां कर्तव्यं मादौकां दे ॥ शुक्लामार्गशीरे पुण्यं श्रावणे वा च पंचमी ॥ स्नानदानैर्वहु फ
 लनागलोकप्रदायिनीति ॥ इयं नागपूजा सांकार्या यही समन्विता ॥ तस्यां च मोक्षितानागा इतरा सचतुर्थिकेति मदन र
 लोकेते ॥ अथ मार्गशीर्षशुक्लषष्ठीचुपायही ॥ सा परविद्वाग्राया ॥ य एमुनोरिति पुमवाकात् ॥ पूर्वां ह्येवैविकं कर्मति
 वचनादसुदैविककर्मत्वाच्च ॥ अत्र कर्तव्यमुक्तं मन्त्रादिमाहात्म्ये ॥ मार्गभाद्रपदे शुक्लो यही वैधृति संयुता ॥ विचारेण सं
 युक्ता सा च पेतीह कीर्तिता ॥ तस्यां जपं कृतं स्नानं सर्वमक्षयतां व्रजेदिति ॥ मार्गशुक्लचतुर्दशं पिशाचविमोचनतीर्थं आहु
 युक्तं ॥ तस्य पुत्रा प्रपेशाच्च स्वपित्रा पुद्गलकृत्वा पार्वणा आहुत्वादपराह्णं व्यापिनी गीत्या ॥ अज्ञातनाम पिशीचा पुद्ग
 लत्वे तु एकोद्विहत्वा मध्याह्नं व्यापिनी गीत्या ॥ कुलधर्मवृत्तादीन् नृनैरेव ॥ चैत्रनभोगतेतरसितास्यार्धं मिति दीपिकोक्तं
 : ॥ मार्गपौर्णमास्यां दत्तात्रेयावता उक्तः ॥ उक्तं हि सत्यादिखंडे जनकमासदेदीप्यमानं पुत्रं सती शुभं ॥ तं विष्णुमागतं ज्ञात्वा

होदयेतु संप्राप्ते सर्वगंगा जलं स्मृतं ॥ सर्वकाशी समक्षेत्रं सर्वबुद्धि समाधिजा ॥ यत्किंचिद्दीयते दानं तद्यनं मेरुसंनिभं
कथयिष्यमिह तत्कंद अर्द्धद्वयवृत्तं शुभं ॥ यष्टि पत्तं पुण्यमम तंत उकारयेत् ॥ तदर्थं मध्यमं प्रोक्तं तस्य पार्श्वं मथांतिमं ॥
एवं सुघटितं कार्यं शुभं कात्यायन भाजनं ॥ निधाय पासं तत्र पञ्चमस्तदलं लिखेत् ॥ पञ्चमस्तदलं लिखेत् ॥ पञ्चमस्तदलं लिखेत् ॥ पञ्चमस्तदलं लिखेत् ॥
कं ॥ तदभावे तदर्थं वा तदर्थं वापि कारयेत् ॥ अमौ तु तं तुलैः कृत्वा हृदले तु तं ॥ अमं तं स्थापयेत् तत्र बुद्धि विस्तृति वात्मकं ॥
तेषां पूजा ततः कार्यं श्वेतमात्मैस्तशोभनैः ॥ वस्त्रादिभिस्तं कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ सुवर्णपापसा मंत्रं यस्या
देतुं पीमयं ॥ आपते तारकं यस्या तद्गुहादि जेतुं ॥ सप्तमे तलां पृथ्वी सम्यक् कृत्य शुभफलं ॥ तत्फलं लभते मे म
र्त्यः कृत्वेदं दानं मुक्तमिति ॥ तथा ॥ गोचमात्रं भूमिं यो दद्यादर्द्धद्वयेति धौ ॥ सुवर्णं रजतं गां च दत्वाऽनेन फलं लभेत् ॥
शक्ति श्रीमद्विधान पारिजाते पौषमास विधानं ॥ अथ माघमास विधानं ॥ तत्र विष्णुः ॥ तुलामकर मेघे बुध प्रातः स्नायी सदा
भवेत् ॥ हविष्यं बुद्धि च र्यं च माघमासने महाफलमिति सौरमास उक्तः ॥ ब्राह्मणस्य सावन मास उक्तः ॥ तथा हि ॥ एकादशं शुक्लः
पक्षे पौषमासे समा रभेत् ॥ द्वादशं पौर्णिमायां वा शुक्लपक्षे समापनमिति ॥ पाद्रे पि पुष्यस्यैकादशी शुक्लमाभ्यस्यंति लेख
यः ॥ मासमात्रं निराहारं त्रिकालं तानमाचरेत् ॥ त्रिकालमचर्येदिष्टं शुभं भोगो जिहेंद्रियः ॥ माघस्यैकादशीं शुक्लाया च

का. नि
७६

द्विष्टाधरेतमेति॥ अत्रात्रिकाललानं मा सोपवासविषयं॥ निराहारस्तु क्लेशं॥ पृथ्वीचंद्रोदये विष्णुना न्यथोक्तं॥ द
शं बापौ रोमांसीवाप्रारभ्य स्नानमाचरेत्॥ पुण्यमहानि विंशतुमकरस्थे दिवाकर इति॥ अत्र देशाचारतो व्यवस्था॥
यदा तु माघे मलमासो भवति॥ तदा माघस्नानस्य नित्यत्वात्मासद्वयेऽपि भवतीति हेमाद्रिराह॥ मकरस्नानमंत्रः॥ पापे
मकरस्थो रदौ माघे गोविंदास्तु तमाधव॥ स्नानेनानेन मे देव यथा कुरु फलदो भव॥ इमं मंत्रं सप्तवार्यस्नायान्मौनसम
न्वित इति॥ तथा॥ सवित्रे प्रसवित्रे च परं धाम जले मन॥ त्वं तेजसा परिभ्रष्टं पापं यातु सहस्रधेति॥ स्नानकालस्तु ब्राह्मे
अहणोदयमारभ्य प्रातः कालावधि प्रभो॥ माघस्नानं तापुण्यं क्रमात्तत्रावधारणं॥ उत्तमं तु सनक्षत्रं तु सत्तारतु म
ध्यमं॥ सवितर्गुरिभस्वततो हीनं प्रकीर्तितमि॥ स्नानफलं प्रभासखंडे उक्तं॥ माघे मासि च यास्त्रायात्रै रितर्येण भाव
तः॥ पौंडरीकफलं तस्य दिवसे दिवसे भवेत्॥ सं पूर्णस्नानाशक्तौ अहं वास्त्रायादितुं कं माघे असि न्योगे त्वशक्तौ पि
त्रायादपि दिनत्रयं॥ प्रयागमाघमासे तु त्रहं स्नातस्य फलं॥ नाश्वमेधसहस्रं रातकलं लभते भुवीति॥ माघनियमा
स्तु नारदीये॥ नवहिंसे वये त्नातो ह्यस्नातोऽपि वरानने॥ होमार्थं सेवयेद्विंशितार्थं न कदाचन॥ अहन्यहनि रात
यास्तिलाः शर्करा चान्विता॥ विभागालु तिलां नो हि चतुर्थः शर्करात्मकः॥ तथा॥ अष्टाहृतशरीरस्तु यः कष्टं स्नानमाचरेत्

राम
७६

॥ पदे पदे भवेत्तस्य फलं प्राप्नोति मानवः ॥ तिलस्त्रायी तिलोदकी तिलहोमी तिलोदकी ॥ तिलभुक्तिस्तदात्तचषड्विंशः पा
पनाशनाः ॥ तथा ॥ रातयोदीपकोऽखेटो देवमुद्दिश्य माधवं ॥ परस्माच्च न सेवेत परिवर्द्धं च वर्जयेदित्यादि ॥ माघांते विंश
य माह नारदः ॥ माघावसाने सुभगे यः संभोजनं स्मृतं दंपत्योर्वीरसौ सुखे स प्रधान्य समन्विते ॥ त्रिंशतु मोदका देयाः
शर्करा तिलसंयुता इति ॥ अत्रैकादशी विधानेनामाघस्याघापनं स्मृतमित्युक्तत्वात्तदु जापनं प्रयोगरूपेणोच्यते
माघशुक्लचतुर्दश्यामयादिने उपवासप्रज्जनादिरुत्वा परे हि तिलचर्वाज्यैरष्टोत्तरशतहोमं कृत्वा सप्तमीकाञ्चात्य
रात्रौ जयित्वा क्षमाप्यस्यै प्रार्थयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ दिवा कटजगन्धप्रभाकरनमोस्तुते ॥ परिपूर्णं कुरु मे ह माघस्वनन
महर्षिर्नमोऽस्तु ॥ इत्युघापनविधिः ॥ अत्र हेमाद्रौ घृतकंदलासक्तं ॥ माघशुक्लचतुर्दश्यामुपेक्ष्य नियमस्थितः ॥ दिवा यत्पौर्ण
मास्यां कुर्याद्देवतकंदलं ॥ अलिंगं वेदिपर्यंतं यो दद्यात्कृतकंदलं ॥ तस्यानंतं भवेत्पुण्यं विष्णोर्देवस्य चापुनरिति ॥ त
दिधि चतुर्थेऽष्टमः मकरसंक्रांतौ पराश्वत्थारिंशद्द्विटिकाः पुण्यकालः ॥ त्रिंशत्कर्कटकेनाग्रे मकरेऽष्टाद्विकारा
ति बुद्धयैवर्तमुदाजहरे मादिः ॥ माधवस्तु त्रिंशत्कर्कटके पूर्वो मकरेऽष्टाद्विकारा ॥ परेति वसिष्ठस्मृतिमुदाजहार ॥ यदा
जुगौ प्रदोषे निशीथे वा मकरसंक्रातिर्भवति तदा माधवमते ॥ द्वितीयदिनं पुण्यं यद्युत्तमनवेलायां मकरं याति

भास्करः॥ प्रदोषे वाऽर्द्धे वाऽस्त्रानेदानं परे हनीति वृद्धगार्पिवचनादित्युदाहृतं॥ दाक्षिणाताश्चैतदेवाद्रियंते॥ हेमाद्रिः
 स्पृष्टार्थसा एदोत निशीथात्पूर्वभाविनि संक्रमे निशीथात्परतो भाविनि च संक्रमे पूर्वा परादिनं पुराणं॥ धनु मीना
 वतिक्रम्य कंसांच मिथुनं तथा॥ पूर्वा परादिभागेन एवै संक्रमणं यदा॥ दिनान्ते पंचनाद्यस्तु तदा पुराणतमाः स्मृताः
 ॥ उदयपितथा पंचदैवे पित्र्यै च कर्मणीति स्कांदवचनादित्युक्तं॥ अपरैकैषेव॥ अस्तं गते यदा सूर्योऽयं या
 ति दिवाकरः॥ प्रदोषे वाऽर्द्धे वाऽस्त्रातदा पुराणं दिनद्वयमिति वीधायान वचनादित्युक्तं॥ एजं द्वाचो दीक्षास्ति दमेव डि
 यंते॥ मकरे कर्त्तव्यमुक्तं स्कांदे॥ तिलधेनु मयी राजन् प्रायश्चित्त एव ए॥ सर्वो कामानवाप्नोति विंदते परं सुखं॥
 विष्णुधर्मैः पित्र्यै उत्रैस्त्वयने विप्रवस्तुदानं महाफलं॥ तिलपूर्वमनघाहं दत्त्वा रोमैः प्रमुच्यते॥ तिलोदने च कर्त्तव्यं
 लादेयाः प्रलयतः तिलतैलेन दीपाभूदेया विष्णुशिवादिभ्यु॥ तत्र आर्द्रं प्रकर्त्तव्यं पितृणां तपिकारकमित्यादि॥ माघकृष्ण
 चतुर्दशी यम तर्पणं प्रकृतं हेमाद्रौ यमेन॥ अर्द्धमासं शुद्धिने काले माघे कृष्णचतुर्दशी॥ प्राप्येति शिवः - तः संतप्य तु
 यमं सर्वपापैः प्रमुच्यते इति॥ माघमासा सायमादित्यवाख्यती पातश्चरणी योगेऽर्द्धमासं॥ पुराणकाल इत्युक्तं पौ
 षमासविधाने॥ माघशुक्लचतुर्थी तिलचतुर्थी॥ सा प्रदोषवापि नीशाद्या॥ माघशुक्लचतुर्थी तु नक्तुत पराणा॥ ये

कांडुं दैः चयिष्यति ते चो सुरसुररुहामितिकाशीखंडोक्तैः ॥ माघशुक्लपंचमीधीपंचमी साचमाधवमते पूर्वा ॥ हेमादिम
ते परा ॥ तत्र कर्त्तव्यमुक्तं वाराहे ॥ माघशुक्लचतुर्थीतु वरमाराधयिष्य ॥ पंचम्यां कुंदकुसुमैः ॥ पूजा कुर्यात्सप्तद्वये ॥ माघ
शुक्लसप्तमीरथ सप्तमी सावाज्जुणोदयवपिनी ग्राह्या ॥ सूर्यग्रहणतु त्याज्यशुक्लमाघसप्तमी ॥ अरुणोदयवेलायां त
स्यात्मानं महाफलमिति विष्णुधर्मोत्तरे क्तैः ॥ अरुणोदयवेलायां शुक्लमाघसप्तमी ॥ प्रयोगे यदि लभ्येत कोटि सूर्यग्र
हैः ॥ संप्रति पाशोक्तैश्च ॥ अत्र कर्त्तव्यमुक्तं भविष्ये ॥ कृत्वा यस्यामेकभक्तं सप्तम्यां निश्चलं जलं ॥ रात्रौ ते चालयेथा त्वंदत्वा
शिरसि दीपकं कांदेपि ॥ न केन चाल्यते यावत्तावत्स्थानं समाचरेत् ॥ सौवर्णे राजते पात्रे भक्ताः लंबुमयेऽथवा ॥ तैलेन बर्हि
रितव्या महा रजनं रजिता ॥ समाहितमना भक्ता शिरसि दीपकं तथा ॥ भास्करं हृदये ध्यात्वा इमं मंत्रमुदीरयेत् ॥ नमस्तु
इह पायनं पतये नमः ॥ वरुणाय नमस्तु हरि वासनमो लुते ॥ जलं परिहरेदीपं ध्यात्वा संतप्य देवता इति ॥ अर्घ्यमंज्जाला
॥ यद्यजन्म कृतं पापं मया सप्तजन्म सु ॥ तन्मे रोगं च शोकं च मा करिहंतु सप्तमी ॥ एतजन्मवृत्तं पापं यच्च जन्मांतरा जितं ॥
मनो वाक्यं जंय चला जाते च येन पुनः ॥ इति सप्तविधपापं त्राना न्ये साप्त सप्तिके ॥ सप्तधा धि समा सु हर मा करि सप्तमि ॥
इति मंत्रमयं जप्त्वा त्वा पादोदकेन ॥ केशवादिन्यमा लोका श्रणा त्रिष्क लु बो वे दिति कां दे ॥ इयं मन्त्रादि रपि ॥ सा च शुक्ल

पक्षे स्थत्वा पौर्वाहिकी ग्राह्या ॥ यदा च माघो मलमासो भवति ॥ तदा मासद्वयेऽपि मन्वादिश्चाष्टकां यै ॥ मन्वादि कं तैर्धिकं च
 कुर्यान्मासद्वयेऽपि चेति स्मृतिचंडिकोक्तेः ॥ माघशुक्लाष्टमी भीष्माष्टमी ॥ तत्र कर्त्तव्यं हेमाद्रौ पात्रे ॥ माघमासे हितं ह
 णाष्टमितं भीष्मतर्पणं ॥ आर्द्रचयेन राः ॥ कुरुक्षेत्रेऽसुः संनतिभागिनः भारतेऽपि ॥ शुक्लाष्टम्यां नृमाघस्य द्वाष्टी व्याचक्षते
 तं ॥ संवत्सरकृतं पापं तक्षणादेव नश्यति ॥ मंत्रकृत् वैष्णवपुषा - गोत्राय संकृतिप्रवरयच ॥ अत्राद्यददाम्येतजलं भीष्मा
 यकर्मणो ॥ वत्सनामवतारयशंतनो एतज्जायच ॥ अर्घ्यं ददामि भीष्माय आवालवृक्षचारिणे ॥ इति एतच्च जीवत्पितृ
 केनापि कार्यं ॥ जीवत्पितृपि कुर्वतपराय मभीष्मयेरिति पात्रे के ॥ अत्रापस्यमिति दिवो रासः ॥ अथ माघशुक्ला
 ष्ठी भीष्मादशी ॥ त्वया कृतमिदं वीरतवना मुभविष्यति ॥ सा भीष्मादशीत्येवा सर्वपापहरा शु - ति हेमाद्रौ पात्रोक्तेः
 ॥ इयं पाविद्रा ग्राह्या ॥ माघपौर्णमासी च परविद्रा ग्राह्या ॥ योगविशेषो ब्रूते ॥ माघीसामेहस्य तोर्महा माघीति कथ्य
 ते ॥ तथा भविष्ये - वैशाखी कार्त्तिकी माघीति थयोः नीवश्रुजिता ॥ त्वानदानविहीना त्वानने पाः पां पुनेदन ॥ तिलपात्राणि
 देयानि कंचुका कंचवलास्तथेति माघ ॥ पौर्णिमानंतरा हृमी माघी अष्टका ॥ तद्वितीये मार्गशीर्षमासविधानेऽभिरित
 ॥ ॥ अन्याष्टका करणशक्ता विद्यमावशकी ॥ हेमंतशिशिरयोश्चतुर्थे म परपक्षाणामष्टमी स्वहकारकस्यावेत्याधुला

यनोक्तेः एकस्य माधवाकायमित्यर्थः ॥ तथा ॥ माघाष्टकां पुनश्च माघमासं कथयति ॥ इति श्री मंदनं
भट्टविरचिते विधानपरिजाते माघमासविधानानि ॥ अथ फाल्गुनमासविधानानि ॥ तत्र फाल्गुनरुद्रचतुशीशिव
एव ॥ साचकेषु चिह्ननेषु प्रदोषायापिनी ग्राह्येत्युच्यते ॥ केयुचिन्निशीथयापिनीति ॥ तथा हि वायवीये त्रयोदशपत्ने
गे सूर्ये चतस्रस्त्वेव नादियु ॥ भूतविद्यातु यातत्र शिवरात्रिव्रतं चरेत् ॥ स्मृत्यंतरेपि ॥ प्रदोषायापिनी ग्राह्या शिवरात्रि च
तुर्दशीति ॥ कामिकेपि ॥ आदित्यास्तमये काले अस्ति चेत् सा चतुर्दशी ॥ शिवरात्रिव्रती तत्रैवाशुमेधफलं लभेत् ॥ तथा ॥
नारदीये ॥ भवेत्प्रव्रज्योदशं भूतव्याघ्रमहानिशा ॥ शिवरात्रिव्रतं तत्र कुर्यात् जागरणं तथेति ॥ ईशानसंहितायामपि ॥ मा
घकृष्णचतुर्दशमादिदेवो महानिशि ॥ शिवलिंगप्रबोधुक्तः कोटि सूर्यसमप्रभः ॥ तत्कालमापिनी ग्राह्या शिवरात्रिव्रत
तिथिरित्यादि ॥ एवं सति पूर्वपुरे वोभयकालव्याघ्रौ पूर्वव ॥ त्रयोदशी यदा देवि दिनभुक्तिप्रमानातः ॥ जागरे शिवरात्रिः
स्यात्त्रिशिवरुद्रचतुर्दशीति स्कांदोक्तेः ॥ दिनभुक्तिरस्तमय इत्यर्थः ॥ दिनद्वयेपि निशीथयाघ्रौ पूर्वाकार्ये हेमाद्रिअ
र्द्धरात्रात्पुनस्तु जयायोगो यदा भवेत् ॥ पूर्वविद्वैवकर्तव्या शिवरात्रिः ॥ शिवप्रियैरिति गर्गोक्तेरिति ॥ मदनरत्नेष्वेव मे
वाभिहितं ॥ माधवाचार्यस्तु परदिने प्रदोषनिशीथोभयव्याघ्रिसंज्ञावात्परे चेत्याह ॥ इदमेव च युक्तमुत्तरापामः ॥ तथा ॥

का. नि
७५

पूर्वेद्युर्निशीथस्य परे पुः प्रदोषस्य ते कैकया प्रोक्तः ॥ पूर्वव अर्द्धरात्रात्पुनरास्ता चेति नया योगस्य प्राशस्त्यात् ॥ नाद्य फाल्गुनयो
र्मध्ये अस्मिन्नायाचतुर्दशी ॥ अनंगेन सप्तयुक्तकर्तव्या प्राशस्त्यतिथिर्नागरखंडोक्तैश्च ॥ महता मपि पापानां दृष्टावैनि
ष्टतिः पुरा ॥ नट्टा कुर्वतां पुंसां कु - पुंसां तिथिं शिवाभितिक्रान्ते दशयोगस्य निदिता च ॥ यदा चतुर्दशी पूर्वद्युर्निशी
था दूर्ध्वं प्रवृत्ता परे पुः शुभनिशब्दो गेच समाप्ता तदा परे परे कथ्य प्रसत्ता स्यरेव माघासिते भूतदिने हि शज्जु ॥ पैति यो
गं यदि पंचदश्यां जया पुः पुंसां ननु जातु कुर्याद्विषयं पि यस्तु विवसेति गतौ के ॥ अथ दिनद्वये प्रदोषव्यास्यभा
वे निशाथ व्याप्ति सप्त्या न्वेव ॥ इयं चरविभौ मसो मवारं बुशिवयोगे चति प्रशस्तारविभौ मंडवारे बुशिवयोगे तथे
वच ॥ शिवरात्रिः शिककरी महापातकनाशनीति पाशोक्तैः ॥ शिवरात्रि पारणोत्तु विह्वानि वाक्यानि दृश्यते तया हि संका
दे ॥ कृष्णाष्टमी स्कंदवह्नी शिवरात्रि चतुर्दशी ॥ एताः पूर्वयुता ग्राह्यास्तिथ्यंते पारणं भवेदिति ॥ तथा ॥ जन्माष्टमी रो
हिणी च शिवरात्रिस्तथैव च ॥ पूर्वविद्वैव कर्तव्यास्तिथिभांते च पारणमिति ॥ कचि तु तिथि मध्ये पि पारणमुक्तं संका
दे ॥ उपोषणं चतुर्दश्यां चतुर्दश्यां पारणं ॥ कतिः कुल्लतलक्षैश्च लभ्यते वाथ वानवा ॥ बुंकां डो परि मध्ये तु यानि तीर्थानि
संति वै ॥ संस्नानानि भवन्तीह भूतायां पारणं कृते ॥ तिथिना मेव सर्वेषां पुपवा सवुतादिषु ॥ तिथ्यंते पारणं कुर्याद्विना शि

राम
७५

वः चतुर्दशीति ॥ अवः पामत्रयादवो गेव चतुर्दशी समा प्रौतदंते पारणं कार्यं तद्वर्धगामिन्यां तु प्रातस्तिथि मध्ये एव पार
णं कार्यं ॥ पामत्रयोर्ध्वगामिन्यां प्रातरेव हि पारणमिति स्मृते ॥ रिति हेनादिना ध - दयो व्यवस्थामाहुः ॥ नवीनास्तुतिथि म
ध्ये एव पारणमिच्छा ॥ तिथ्यंते पारणं भवेदित्यादिवचनं तु कृत्वा - यदि विषयं न तु शिवरात्रि विषयं ॥ शिवरात्रि वृत्तस्य तन्म
ध्यपाठस्तु पूर्वपुनस्तमात्रकथनार्थं ॥ दिना शिवचतुर्दशीमिति पृष्ठे दस्तु शिवरात्र्याः सर्वप्रकारेण तिथि मध्य एव पारणं प्राप क
त्वात् ॥ तथा शिष्टाचारश्चेति इदं वृत्तं संयोग एव कथा येन नित्यं काम्यं च ॥ तथा हि क्तां देः परात्परतरेनास्ति शिवरात्रिः परात्परं
न प्रत्ययति भक्त्यंशं इति भुवने ध्वरे ॥ जन्तुर्जन्म सहस्रेषु भुवनेनात्र संशय इत्यकरणे प्रसवाय भक्ते ॥ बर्षे बर्षे महादेहि
नरो नारी पुतिवृता ॥ शिवरात्रौ महादेवं नित्यं भक्त्या प्रजयेदिति वीमा भक्ते ॥ अर्णवो यदि वा भुव्ये यते हि मवानपि ॥
चलंते प्ले कदाचिद्वै निचलं हि शिववृत्तमिति वचनाच्च नित्यता ॥ द्वादशादिकमेतस्माच्चतुर्विंशादिकं तु वेत्तादीशानसंहि
ता वचनात्काम्यता चेति ॥ माघे त एव तिमास शिवरात्रि वृत्ते तु नायं निश्चयः ॥ किंतु तत्र यामचमुष्टयो प्रजाविधानाद्यस्मि
न्निनेऽधिकारादिव्याप्तिः सागत्या ॥ साम्ये तु पूर्ववैवेति हेमादिराह ॥ वक्तुं तत्तु प्रमातिस्तत्तु चतुर्दशमपि शिवरात्रि शब्दे
प्रयोगात्कौंड पायिना ययनाभिन होत्रै नैत्याकागिः होत्रधर्मोऽवतर्धमपिः स्यादेव ॥ अतो वापि प्रदोषनिशीथो भयव्या

आदि॥ नैव निर्भय इति वयं बुद्धीम॥ तदुत्तरमावास्यातु युगादिः॥ माघमासे त्वमावास्या इति वचनात्॥ तत्कर्त्तव्यं मलमासे स
 त्यपि कार्यं॥ दशाहरानुक्तं चतुर्थपि युगादि विहितं सव्यभृंगोक्तं॥ अत्र योगशेषो विष्णुपुराणे॥ माघासिते पंचदशी क
 दाचिदुपैति योगं यदि बाहुरात्रं॥ क्षेपणकालः सपरः पितृणां नश्यत्यपुण्यं नृपत्वभ्यतेः साविति॥ वारुणाक्षं शतभिषा॥ इ
 दं च कुंभादित्ये ज्ञेयमिति हेमाद्रिः॥ अथ फाल्गुनी॥ पोर्णिमा सा होलिकेतुच्यते॥ सा च सायाह्न्यापि नीशाया॥ सायान्ते हो
 लिकां कुंयात्पूर्वा हले की३ नंगवामिति स्कान्दे॥ तदसंभवे प्रदोषव्यापिनी शाया॥ तथा हि गोविंदास्मिन्वेनारद॥ प्रतिप
 द्भूतभडा सुयार्चिता होलिकादिवा॥ संवत्सरं चतडाष्टं पुरंदरं हति सप्ततं॥ प्रदोषव्यापिनी शाया पोर्णिमफाल्गुनी सरा
 तस्यां भडा सुखं तत्का पूजा होलानिशा मुखे इति॥ तेनैयं पूर्वविदा॥ आवर्णी दुर्ग नवमी दर्वा चैव रुताशनी॥ पूर्वविद्वैव
 कर्त्तव्या शिवरात्रि वलेर्दिनमिति बुद्धयैव तौ दिनद्वये प्रदोषव्याप्तौ परैवा पूर्वदिने भडास्तत्वात्॥ तत्र च नियेधात्
 उक्तं हि निस्मया मृतं॥ भडायां दिपिता होली राहुभंगं करोति वै॥ नगरस्य च नैवेद्या तस्मात् तत्र वर्जयेत् तथा भडा
 यां हन कर्त्तव्यं आवर्णी फाल्गुनी तथा॥ आवर्णी नृपतिं हंति शमेद हति फाल्गुनी॥ तथा॥ दिनार्द्धं त्यक्तोपि स्यात्फाल्गु
 नी॥ पोर्णिमा यदी रात्रौ भडा वसाने तु होलाकादी यते तदेति॥ यदा तु पूर्वदिने चतुर्दशी प्रदोषव्यापिनी परदिने च पू

लिमाहासवशात्सायाहाग्रेवसमाप्यते। तदापूर्वदिनेसंपूर्णरात्रौभद्रासत्वात्तत्रचतत्रिवेधात्परेहनिप्रतिपद्येवकु
र्वीत॥साहुयामत्रयंवस्थाद्वितीयदिवसेयदा॥प्रतिपद्वर्द्धमानानु॥तदासाहोलिकास्मृतेतिभविष्यवचनादिनिर्णयाम
तकार॥गोविंदारौवादयस्तु॥तस्यांभद्रामुखंयत्कातिप्रदोषव्यापिमीनस्यायदापूर्वदिनेतदा॥भद्रामुखंवर्जयित्वाहो
लिकाया॥पुक्षीपनमितिनारदवचनात्॥यामत्रयोद्धेयुक्ताचेत्युतिपत्रुभवेत्त्रिधिः॥भद्रामुखंपरित्यज्यकरोहोलाम
नोषिभिरितिस्मृतंतराच्चभद्रामुखंविहायपूर्वदिनेसुवहालिकाकार्येत्याहुः॥भद्रामुखंप्रमाणानु॥नाप्रत्यपंचवद
नंनकधकंतुकंठइतिरत्नमालांक्रंजेयं॥शिष्टाचारोप्येवमेवास्ति॥तत्रकर्त्तव्यमुक्तंभविष्योत्तरे॥फाल्गुनेमासिसंप्रा
प्तेशुक्लपक्षेमुखास्यदे॥पंचमापुमुखास्तत्रतिथयोदशशोभना॥तासुवालैश्चहृद्वैश्चकाहस्तेयंविधीयते॥प्राज्ञायांपौ
र्णमास्यानुकुर्यात्तकाहृदीपनं॥ग्रामाद्व-धुमध्येचतुर्यनादसमन्वितं॥तत्रमंत्रस्तु॥दीपयामिमहाद्योरेहोलिकेरक्ष
सेश्वरि॥हितायसर्वजगतांप्रीतयेपार्वतीपते॥ततोभुक्ष्यचित्तिसर्वोसाज्येनपयसासुधी॥गंधपुष्पैःसमभ्यर्च्यकृ
त्वाचेवपुदक्षिणां॥गीतवाद्यैस्तथानृतै॥सारविनीयतेनरैः॥भगलिंगादिशवैश्चकीडांकुर्युर्मिथांजना॥द्वितीयदिव
सेस्नानात्तद्रूपपरिवंदयेत्॥भस्मोद्भूलितसर्वांगाःसिंहरोदितिनांगका॥पलायकुसुमोद्भूतशुभवारिप्रसेचनं॥कुरु

मिथो लोक मध्ये वसंत प्रीतये ध्वं ॥ द्वितीयादिकमारभ्य पावत्स प्रमिसंचनं जलेनाथ सुते लेन दध्ना च पयसा पिबेति
 होलिका मलमासेन भवति ॥ इयं मन्वादि वपि ॥ सा तु पौर्वाहिकी ग्राह्या मलमासे सति मासद्वये पिशाङ्का ॥ यमि तु
 कं प्राक ॥ अथ चैत्र कृष्ण प्रतिपदि वसंतोऽपवः कार्यः ॥ सा चैदपि की ग्राह्या ॥ प्रहृते मधुमासे तु प्रतिपद्युदिते रवा वि
 ति भविष्योक्ते ॥ दिनद्वये तथा त्वे पूर्वा ग्राह्या ॥ वत्सरादौ वसंता दौ वलिरा ज्येष्ठे तथैव च ॥ पूर्व विहव कर्त्तव्या प्रतिपत्सर्वदा
 उधै रिति वृद्ध वसिष्ठोक्ते ॥ तत्रा चो जलस्य शोभि हित ॥ तथा च हे मादौ भविष्ये ॥ चैत्रे मासि महाबाहो पुण्ये तु प्रतिप
 दिने ॥ यस्तत्र भूपचं स्पृष्ट्वा स्नानं कुर्यात्तरो भमः ॥ न तस्य दुरितं किंचिन्नाथ यो व्याधयस्तथेति ॥ तथा ॥ प्रहृते मधु
 मासे तु प्रतिपद्युदिते रवौ ॥ कृत्वा चाक्षय कार्याणि संतर्प्य पितृ देवताः ॥ वेदये होलिका भूतिं सर्व दुःखोपशान्तये ॥ त
 न्मंत्रस्तु ॥ वंदिता सिसु रेंदे रा बुध रा शंकरे रा च ॥ अत्र त्वं पाहि नो देवि भूते भूति प्रदा भवेति ॥ अत्रा - पुष्प प्रा
 शनं पुक्तं हे मादौ ॥ वृते तु वारसमये सितपंच दृशं प्रातः सर्व संत समये समुपस्थिते च ॥ स प्राश्य कृतकुसुमं स
 हचंदनेन सत्यं हि पार्थ पुत्रोऽपि सदा सुखी स्यात् ॥ तन्मंत्रस्तु ॥ नूतनं च संतस्य माकंदकुसुमं तव सेचंदनं
 पिबाम्यसं सर्व कामार्थ सिद्धये इति ॥ अथा चैत्रमावास्या मन्वादि ॥ सा चापरा क्त्या पिनी ग्राह्या ॥ कृष्णपक्षस्थ

त्वात् इति श्रीमद्विधानपरिजातेऽनंतभद्रविरचिते फाल्गुनमासविधानानि विधानपरिजाते स्मिन्ननंतेन वि

का.नि

३

३

३

लोके मातृदीनां पृथक् आह पक्षेऽपि यद्विज्ञाः कृतसहस्रमनास्तदा भर्तारं तां चोदिश्य सहैवायुग्मवात्सल्येण भोजनकार्यं ॥ पिङ्गेषु
भयोदेशेनैक एव देयः ॥ मृताहनि समासेन पिंडनिर्वपणं पृथक् ॥ नव आहुंतुदं पत्नोरन्तरोहण एव तु इति लौगाक्षि स्मृते ॥
अस्यार्थः ॥ दंपत्योरन्तरोहण निमित्तेन मृत तिथे कत्वेऽपि पिंडनिर्वपणं आहुं चोक्त प्रकारेण द्विपितृक आहुं वत्समासेन स्यात् ॥
नव आहुंतु पृथगेव ॥ ननु समासेन ॥ अत्र मृताहनीतिविशेषोपादानात् मृत तिथिभेदे तु न समासः किंतु पृथगेव एवमने
काशमन्तरोहणोपि ज्ञेयं ॥ यच्च स्मृत्यंतरे एकचित्वां समाहृतौ दंपतीनि धनं गौ पृथक् आहुंतयोः कुर्यादौदनं च पृथक् पृथक्
गितित्तत्रव आहुविषयः ॥ एवं मदने पारिजातकारणमेतिरे ॥ हेमादिलु मृताहनीत्यस्य परिसंख्यापरिहारश्च मृताहनीतिर्य
थाऽनानुरोधेन संवत्सरिक आहुमात्रविषये मेतदित्याहति न नीर्थादौ पृथगेव देयमिति ॥ अत्र यथाचारं व्यवस्था ॥ तदेत
त्समासेन पिंडनिर्वपणानापदिष्यं ॥ तथा हानिः स्मृतिरूपेण ॥ एकचित्वां समाहृत्य मृतस्य दौरे कवर्हिषि पित्रोः पिङ्गम
थ गृहपात्तिं वा पशुं तश्च इति ॥ एकाकाले गतास्तनो वरुनां मथवाहुयोः तत्रैव अपां कृत्वा आहुं कुर्यात् पृथगिति स्मृते
तथा सपत्नमातृ सपत्नपितामही सपत्नपुपितामही भ्यो पितामही भ्यो पितीर्थे दद्यात् ॥ पितृपत्न्यः ॥ सर्वो मातर इति सुमंतु
नामातृत्वापत्तिदेशात् ॥ तत्राऽपि उक्तं नानादीस्थानीयवात्सरोत्सिं डे च तासां सपुदेशो न पृथक् ॥ अनेकामातरो यस्य तीर्थे चाप

रपक्षिके॥ अथ दानं पृथक् कुर्यात् किं मे कं तु निर्वदेति गान्तव्यं के॥ शिष्टं स्वेतस्याशक्तविषयतां मत्वा पृथगेव आपिंडं च कुरु
 वेति॥ तथा॥ सापत्न्यमात्रमहेभ्योऽपि आर्द्रकार्यं॥ मातृसपत्नीनां सुमनुना मातृत्वेऽतिदिष्टे तस्य नृणामपि गोत्रात्तामह
 तासिद्धे॥ तदेतत् सर्वमुक्तं आर्द्रक - हेमाद्रिणा॥ यदा तु नानापितृप्रिका मातया विदिष्टे महालयादिकाले गदादिभीर्थ
 विशेषेण आर्द्रकुर्यात् तदा पुत्रवतीनामपुत्राणां वा मातृसपत्नीनामपि आर्द्रकुर्यात्॥ पुत्रवतीनामपि तासां आर्द्रे सुकृप
 या सपत्नी पुत्रत्वेन चाधिकारता॥ एतैर्नैव पितृजननी व्यतिरिक्ताः पितामहपत्न्यः पितामहपत्नी व्यतिरिक्ताः प्रपितामहप
 त्योऽपि व्याख्याताः इति पितृव्यसुतयोरपि कार्यं॥ आचार्योदीनां च स्वपत्न्याश्च आचार्यगुरुशिष्यभ्यः सखिजानिभ्य एव च॥
 तस्य त्रीभ्यश्च सर्वभ्यः स्वपत्न्याश्च जलं जलं॥ पिंडं स्तेभ्यः सदा दद्यात् पृथग्भाद्रपदे नरः तीर्थेषु चैव सर्वेषु माघमासेः
 माघासु चेति चतुर्विंशतिमतात्॥ ज्ञातयः॥ पितृव्यसुतमातुला - वृद्धशतानां चोपि॥ प्रीत्या आर्द्रं कर्तव्यं सर्वेषां वस्त्रिलिं
 गिनां॥ सर्वकुर्वन्नरः सम्यक् महीश्रियमाप्नुयात्॥ वस्त्रिलिंगिनो बुद्ध्याचारियतयः॥ अत्र सामान्योक्तावपि स्वहातयः सर्व
 गत्याः॥ अत्र पितृव्यादिपत्नीभ्यः पृथगेव देयं॥ तस्य त्रीभ्यश्चेति पूर्वोक्तवचनात्॥ एवामेकोदिष्टमेव भवति॥ सपिंडीक
 रणाद्धर्षं पित्रोरवहिषावसां॥ पितृव्यघातमातृणां मेकोदिष्टं सदैव हीति जातक रणोक्तेः॥ अत्र मातृगृहां सपत्न्यमातृदिवयं

सुखे मातृणां पार्वणोक्तेः पितृव्यादिसमभिवाहारेऽतिहेमादिरह ॥ यतु ॥ पितृव्यं शतमातृणां मपुत्राणां तथैव च ॥ माता महास्या पु
त्रस्य आह्लादिपितृव्यं वेदिति वचनं तदावस्य कृत्यानुत्पत्त्यर्थं ॥ ननु पार्वणं प्रथमं ॥ अथ माता महा ॥ सा पलो ज्ञेयः सुखं स पार्वण
विधानात् ॥ अथ पार्वणं क्रमः ॥ सत्यव्रतः पितृणां पुत्रमदानं मातृणां तदनंतरं ॥ ततो माता महानां च पितृव्यस्य सुतस्य च ह्यग
लेयः ॥ क्षयाहे केवलाः कार्यो ह्यवा दौ पुकीर्तिताः सर्वे वै वहि मध्यस्थानां त्याः कार्योऽनुमातर इति ॥ यतु वचनं पितृमाता म
हावा दौ मातरस्तदनंतरं तर्पणेः च ह्यकाशे तीर्थे चायं क्रमः स्मृत इति ॥ स्मृतित्रावली कारोक्तं ॥ तत्रैव निर्मूलत्वे क्लृपे
भ्यं ॥ अतएवांति निवेशं निषेधमुचना ॥ अतस्मात्ता महात्तुत्वा मातृणां यः ॥ प्रयच्छति समूहो न रं कं याति पावदा भूतसंप्रव
जावालोपि ॥ अंते निवेशयेद्यस्तमातृ आहुं शुमानवः समूहो न रं कं याति कालसूत्रा मवाक्ति रा ॥ तस्या तीर्थे दौ पितृ पार्वणा
नंतरमेव मातृ पार्वणं ॥ अनेनैव न्यायेन माता महानंतरमेव माता महा पार्वणं ॥ पत्नी दीनां तु क्रमस्तर्पणोक्तस्य वशात् ॥ एव
पार्वणौ कोदिष्टानामने के वां युगपत्प्राप्तौ तंत्रेण पाकं कुर्यात् ॥ वरुना मथवा द्वाभ्यां आहुंच तस्यात्स मे हनि ॥ तंत्रेण आपणं कृत्वा
आहुं कुर्यात् नृथ कृथ गिति पुलस्तोक्ते ॥ पार्वणा नि निवर्त्य चादे कोदिष्टानि कार्याणि ॥ यद्वै कत्र भवेयाता मे कोदिष्टं च पार्वणं
पार्वणं तत्र निवर्त्य एकोदिष्टं समारेदिति मरीचुक्ते ॥ एतच्च शकौ सत्यां ॥ अशकौ तु पार्वणौ कोदिष्टानि तंत्रेण कुर्यात् ॥ एको

रि हे बु श कौ पु ते क वा ह रा भो ज नं ॥ अ वा क्ता वे क सि त्र पि त्रा त्र प्र रू ज्य भो ज यि त्वा र्थे पिं ड नृ थ कृ थ द द्या त ॥ त था च चतु र्विं श ति मं तं
 अ वा र्थे गु रू शि यो भ्य इ तु प क्र म् ॥ ती र्थे तु चै व स र्वे क मा प मा से म वा लु च ॥ एक सि त्रा त्र रो स र्वा ना चा र्थो दी स रू ज ये त ॥ अ र्था
 रि चै व पिं डं अ स द द द्या त्थ गि ति ए वं श कौ स त्वा वै भु दे व म पि प्र ति पार्व णं ए थ क्ता र्थ ॥ अ वा क्ता तं त्रे ण का र्थ म् का ल भे दे न
 तं तं स्या दे श भे दे न चै व हि ॥ त स्मा त्त्र वि धा ना नु यो ग प ण्ण प्र ती य त इ ति सं ग्र हो क्ते ॥ मा ता म हा ना म ये वं तं तं वा वै भु दे वि क मि ति का त्या य
 न त्त्र त्रौ क्ते च ॥ अ न्य पु र ण या य ती र्थ ग द्दि त्वा श या सो पि त सि त्रा दे भ्यः ॥ पूर्व आ ण्ड रु त्वा प चा त्स्व पि त भ्यः कृ या त ॥ उ प पा दि तं चै
 त जे मा डि ण आ ण्ड क ल्ये ॥ अ त ए व वा पु पु रा णे ॥ आ डौ ग त्वा ग या शी र्थे प्रे त रा जा य पिं ड कं ॥ स म दा वं धु मिः सा ण्ड स्व पि त भ्य त्त तौ द
 दा वि तु क्त म् ॥ वा म न उ रा णे ये व मे वो क्तं ॥ पिं ड नि र्व प णे त त्र प्रे ता ना म लु पूर्व श ॥ च का र च त्वा दा न्यि त्वा भु के त्व मं तं रा नि ति ॥ वि
 ध वा नु भ र्त्त पार्व णं पि त पार्व णं च कृ यं त ॥ स्व भ र्त्त प्र भ ति त्रि भ्यः स्व पि त भ्य त्त थै व च ॥ वि ध वा का र ये ण आ ण्ड य था का मं तं डि ते स्म
 ति दर्प णो क्ते ॥ त थै व त्रि भ्य ए व ॥ य था का लं य त्र ती र्थ म हा ल या दौ ॥ अ ने क दे व त्व वि हि तं त त्रे त्थ र्थ ॥ अ न्य पि त आ ण्ड पि तः पु त्र पौ
 त्र भा व वि ष य मि ति दि वो दा स नि वं धे ॥ अ न्ये तु पु त्रा दि म तौ पि भ व ति ॥ अ पु त्रा पु त्र व त्प त्नी ति व च न स्थ व ति पु त्र ये न आ ण्ड कि
 पा नु स्य वा मि धा ना नु त्र स च स्व पि त मा ता म हा ना यो र धि का र द उ त्रं प्र ति च त सि त्रा दी ना भ र्त्त दि क्त प त्ना त्त्र मा ता म हा दी नां च

पित्रादिरूपत्वात्तु उवता पुत्राणां स्वपित्रादीनां तीर्थ आह्लादे पुत्रवदेव विधवाया अपथिका एव गमाद पुत्राणां मेवेति विशेष
स्मृत्यमावच्येत्याहुः ॥ यत्तु भक्त आहुं तु यानां शौ - सावरी माचरेत् ॥ ननेन तप्यते भर्ता कृत्वा पुंनरकं बुजेदिति वचनतश्च
पाहेह कोहि हं पक्षप्रशंसार्थ ॥ ननु पार्वती निषेधा र्थ ॥ अन्यथा स्वभर्तृपुत्रमिति विभ्य इति वचनं निर्विषयं स्यात् ॥ यस्याः
॥ श्वशुरो जीवति सा भर्तृपुत्रमिति महेभ्यः कुर्यात् ॥ श्वशुरात्पुत्रो जीवतो भर्तृपुत्रमिति महेभ्यः कुर्यात् ॥ पुत्रमिति महे
भ्योदद्यात् ॥ एवं मृत श्वशुरादेः ॥ श्वशुरादि पार्वती मपि ॥ एवं च न वदेव तं भवति केचिन्मृतमातृकायाः स्वमातृ पार्वती मपी
हादशदैवतमाहुः ॥ उपरे स्वमाता मह पार्वती न सह पंचदशदैवतमाहुः ॥ अन्ये स्वमाता मही पार्वती न महा हादशदै
वतं मन्यते ॥ भर्तृमाता महती नांतु आह्लादप्रसंग एव नास्ति ॥ श्वशुरादिमात्रादि पार्वती योरकरणे भर्तृपि पार्वती योरैव यथा यो
ग्यं स पत्नीकानामिति पुत्रो ज्यः ॥ अन्येषां मे कोहि हानीति ॥ अत्र यथादेशाचारं व्यवस्थेयं ॥ तथा च संग्रहे चत्वारः पार्वतीः का
र्यः विधवायाः सदैव हि ॥ स्वभर्तृ श्वशुरादीनां मातापित्रौ स्तथैव च ॥ ततो माता महानां च श्वशुराणां च विशेषतः ॥ माता मही
नामप्येव कुलधर्मोत्सारत इति जीवत्यित्येवार्थे स्वपितृपित्रादिभ्यः आहुं कार्यमित्युक्तं मनुना ॥ प्रियम्भरोतु पितरि
पूर्वेषां मेव निर्वपेत् ॥ हृद्वीतीर्थे च समस्तपातिभ्योऽपि विशेषत इति ॥ विष्णुरत्र विशेषमाह ॥ पितरि जीवति यः आहुं कुर्याद्ये ॥

बापिता कुर्यात्तेषां कुर्यात्सिद्धिर्पितामहे च जीवति येषां पितामहः ॥ कुर्यात्तेषां कुर्यात्सिद्धिः पु जीवत्सु ॥ नैव कुर्यात्सु पितापु
 तः ॥ स्यात्पितामहे पु पितामहे च जीवति सपित्रे पिं उं निधाय पु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहे च जीवति सपित्रे पिं उं
 निधाय पु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु
 महः ॥ पुतः स्यात्सु तस्यै पिं उं निधाय पु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु पितामहात्पराभ्यां दद्यात्सु
 महत्पराभ्यां दद्यादिति ॥ तथा ॥ माता महानाम येवश्चाहुं कुर्याद्विचक्षणाः ॥ मंत्रौ हेन यथा न्यायं शी वाणा मंत्रवर्जितमिति ॥
 एवमिति पितरि जीवति यः ॥ आहुं कुर्यादित्यस्यातिदेशः ॥ तथा च मातामहे जीवति येषां मातामहः कुर्यात्तेषां कुर्यादित्यादियो
 ज्यं ॥ मातृ जीवने येवमेव ॥ न्यायसाभ्याम् ॥ अत्र केचित् ॥ जीवति तत् स्वपितृपित्रादिभ्यस्त्रिभ्यो दत्त्वा यदि ॥ नत मातृ कस्तदा
 स्वमात्रादिभ्यो दद्यान्मातृसज्ञाते पितामहादिभ्यस्त्रिभ्यो दत्त्वा स्वमातामहादिभ्यो दद्यान्मातामहसज्ञावै पितृमातामहा
 दिभ्यस्त्रिभ्यो दद्यादिति फलितोर्थः ॥ नच येभ्य एवेति वचनविरोधः ॥ मातृमातामहशब्दयोः संबंधिशब्दात्त्वयं वदामा मेव
 मातृमातामहादीनां यत्र ह्यववाच्यत्वेन तच्छ्राद्धे देवमात्रमित्याहुः तदपेशलं ॥ यद्वदवाच्येभ्यस्तद्वदवाच्येभ्य इति व्याख्याने
 लक्षणपत्रे पितृमात्रादि विषये कृत्यर्थसंभवेन पुगपद्विद्वयकल्पनाप्रसंगाच्च किंच ॥ अत्र यत्र दवाभ्यामेवाकोतति

रामः
 ६६

देशः सोपि देभ्यः पितेति पितृप्रतियोगिकत्वेन ॥ न स्वप्रतियोगिकत्वेन ॥ तथा च कृत्स्नं वं धिशब्दवत्तात्पुत्रमात्रादिप्राप्तिः तस्माः
न तमातृकस्यापि जीवत्पितृकस्य आहुतेः पितृसंबन्धा मात्रादयस्तत्संबन्धा एव माता महादयः ॥ आहुते देवता इति निष्कर्षः ॥
स्वमा - त्वपितृपत्नीत्वेनैकोद्विष्टः ॥ एवं स्वमाता महास्यापि पितृश्रुतेनैकोद्विष्टमेवेति सर्वभङ्गः ॥ अत्र जीवत्पितृको
पिसाग्निश्चेतीर्थे आहुते कुर्यान्ननिधुनि ॥ न जीवत्पितृकः ॥ कुर्याच्छाहुं मग्निमृते द्विजः ॥ येभ्य एव पिता दद्यात्तेभ्यः कुर्या
त्तसाग्निं कइति स्मृते ॥ साग्निकः ॥ श्रौतेन स्यात्तेन वाग्निना जीवत्पितृकः आहुं कुर्यादिति मदनपारिजातकारः ॥ अन्ये तु
कुर्यादहं हः आहुं प्रमीतपितृको द्विजः ॥ साग्निकोऽनग्निको वापि तीर्थेऽपि विशेषत इत्युक्तं न स्मृते ॥ साग्निकानग्नि
कयो ह भयोऽपि तीर्थे आहुतेऽधिकारः ॥ न जीवत्पितृकः कुर्यादिति पूर्ववचनं तु अनिरहितः पिं पितृयज्ञविधिना आहुं
न कुर्यादपि तु साग्निरेव तद्विधिना कुर्यादित्येतत्परमिच्छाः ॥ ततश्च जीवत्पितृकस्य साग्नेरनगुरपि तीर्थे आहुतेऽधिकार इ
ति सिद्धं ॥ यदा तु मृतपितृकोऽपि जीवन्मातृकस्तदा मातृपार्वराजोप एव ॥ किंतु यथा योऽयं स पत्नीकानामिति पित्रादि
विशेषणं कार्यं ॥ एवं माता महा माता मही जीवने पिजेयं ॥ पितृवर्गे मातृवर्गे तथा माता महास्य च ॥ जीवे चेयदि वर्गे द्य
स्तद्वर्गं तु परित्यजेष्टि गालवोक्तैः ॥ अत्र पितृवर्ग इत्येतदभावात्प्रादिविषयं ॥ जीवत्पितृकस्य तीर्थे दो आहुतेऽधिकारमि

धानात् ॥ एवं पार्वणे कोटि ह्ये देवो भ्यो दत्ता सा माया पिंडो देयः ॥ तदा ह देव तः ॥ ततः पिंडमुपादाय संस्कृता संस्कृतस्य च ज्ञातिव
 र्ति ॥ स्वरूपस्य सा माया मिति निर्दयेत् ॥ इति वक्ष्यमाण मंत्रेण ॥ स च पितृ वंशे मृता ये चत्या दिनेषां पिंडो मया दत्तो मया त्व
 क्षपा उपतिष्ठता मित्यंत ॥ अत्र श्लोकत्रयस्यैकार्थत्वा ॥ देक मंत्रत्वं ॥ तथा ॥ आबुह्यणो ये पितृ वंशजाता इत्यादि ते भ्यः
 स्वधा पिंडमहं ददामीत्यंतेन मंत्रोत्तरेण पिंडो तं देयं ॥ अत्रापि श्लोकद्वयस्यैकार्थत्वा देक मंत्रत्वे जयं ॥ एवं पिंडदान कृत्वा
 ब्राह्मणान् ब्रजनां तं आहुं स्वस्त्वौ कृविधिना समापयेत् ॥ यस्यैवं विसृज्य आहुः शक्तिः स चैवं कुरुते ॥ तथा ॥ अशक्ना सं
 क्षेप आहुं करिष्ये इति ॥ संकल्प्य - पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः ॥ माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही ॥ मा
 तामहस्तस्मिन्ना च प्रमातामहकादयः ॥ तेषां पिंडो मया दत्तो त्वक्षपा उपतिष्ठता मिति मंत्रेणैकं पिंडं दद्यात् ॥ इति श्री
 मदनंतभट्टविरचिते विधान पारिजाते तीर्थ आहुदेवता विधाने ॥ अथ पुसंगादस्थि क्षेप विधानं ॥ तत्र कालमाह गौतमः
 ॥ अस्तंगते गुरो शुक्रं तथा मासे मलि मुचे ॥ गंगाया मस्थि निक्षेपं न कुर्यान्मत्तं रविवीत ॥ तथा ॥ अस्थि क्षेपं गंगा आहुं
 आहुं चापरपक्षिकं ॥ पुथमावेन कुरीति यदि न स्यात्स पिंडनं ॥ कृते च स पिंडने इति कचिच्चतुर्थं चरण पाठः तथा ॥ अस्थि
 क्षेपं गंगा आहुं आहुं चापरपक्षिकं पुथमावेन कुरीति यदि स्याद्भक्तिमान्नुत इति ॥ एवं विदुश्च वचनानां यथा आहुं य वः

स्था ॥ दशाहा भ्यां तरे तु नायं दोषः ॥ दशाहा भ्यतरे यस्य गंगा तोये स्थि मज्जति ॥ गंगायां मरणं घातं क्लृप्तं मवापु यादि स्मृतैः
थान्यो विशेषः क्तां दे ॥ मातुः कुलं पितृ कुलं वर्जयित्वा न राध म ॥ अस्थी न्य न्य कुलोत्थानि नीता चोऽय ए चरेदिति ॥ इदं उ
वा दिलो भविष्यं ॥ अन्यथापि न रणा स्थि गंगायां न्य स्य कुरुष्व ॥ दयया भुमेऽथ स्व फलं प्राप्नोत्य संशय इति विशेषोक्तैः
बुध्यां दे ॥ यस्मिन्काले तुरगमस्थि गंगायां क्षिप्यते नरैः तं कालमादितः कृत्वा बुध्न लोके महीयते ॥ तद्विधिरपि तत्रैवा ॥
स्त्रात्वा ततः पंचगव्येन सि स्कादिराप म ध्या ज्य तिले भयो ज्य ॥ ततस्त नृ सिं ड उ टे नि धा य पश्येद्दिशां प्रेत गणो पग्रहां ॥ तमोस्त
धर्मो यवदभ्युविशतीर्थं समेष्टी त इ सि पे च स्त्रात्वा तथो त्री र्थं दि वा कं ॥ च दंष्ट्रां पुद घाद थ दक्षिणां तु ॥ एवं कृते प्रेतरे स्थि
तस्य स्वर्गे गतिस्तस्य महेन्द्र तुल्या ॥ महेन्द्र तुल्येति स्वर्ग गतिरुक्ता सा गंगा यतिरिक्तं तीर्थं विद्यया गंगा बुध्न लोक प्राप्ते कृत्वा
त ॥ इदं कर्म तीर्थं विधेः पूर्व कार्य मिति दिवो रासः ॥ यदा कदाचित् कार्यं नित्यं ॥ यस्तु तीर्थं फलोद्देशेन तीर्थं गच्छन्ननुयं गा द
स्थी नी नयति सकल तीर्थं कृतानंतरं अस्थि क्षेपं कुर्यात् ॥ यस्तु नृ तस्य स्वर्गादिका म न या स्थी न्या नयति स पूर्व मेखेन कृत्वा
पश्चात्तीर्थं निमित्तं कृतानादि कुर्यादित्य परे ॥ अत्र यथा भद्रं व्यवस्थेयं ॥ अथ प्रसंगादस्थान यन प्रकारे लिख्यते ॥ शौ न
की ये ॥ शौ न कोरं प्रवक्ष्यामि अस्थि भुक्ति विधिं ज्ञात ॥ ग्रामादुद्दिस्ततो गत्वा स्नानं कुर्यात्स चैतकं ॥ प्रोक्षयेत्पंचगव्येन तत्र

मंत्रैर्विचक्षणः॥ अस्थिनिखनभूमिपंचगव्येन तत्र तत्र काशकमंत्रैः शोक्षेदित्यर्थः॥ उपसर्गदिभिर्मंत्रैः प्रार्थनं खननं तथा॥ म
 तिको धरणं चास्थिग्रहणं च यथाक्रमं॥ उपसर्पेति चतसृणां शंखः॥ पितरस्त्रिहस्तः॥ क्रमेण भूप्रार्थनं नमस्त्रिकोदरणास्थिग्र
 हणं पुविनिषेगः सर्वमस्थिनी गृहीत्वा॥ ततो जशयंगत्वा त्त्रानं कुर्याद्यथाविधि॥ अस्थिभुङ्क्तिनः कुर्यादेतोर्विद्वेति मंत्रतः
 स्पृष्ट्वा स्थाततः त्त्रानं पंचगव्येन शुध्यति॥ दशस्नानानि कुर्यादततश्च मंत्रैर्विचक्षणः॥ गोमूत्रं गोमयं क्षीरं दधिसर्पिः कुशो
 दकं॥ भस्म मूत्रमध्वारी निमंत्रस्नानानि वैदशः॥ कुशैः संमार्जयदस्थिं मृतोदेवेति मंत्रतः॥ एतोर्विद्वं शुचीवेति नतमं ह इति त्व
 थ पावमानीममाग्ने चरुक्तं यथाक्रमं॥ एतत्सूक्तं पठेद्विद्वोऽष्टुविंशतिनाम्यथा॥ अत्रायं प्रयोगः॥ नित्यकर्मनिर्वर्त्य अस्थिनि
 खननभूमिगता सर्वैलं त्त्रात्वा तां भूमिपंचगव्येन मंत्रैः॥ संशोष्य उपसर्पेति चतुर्भिर्मंत्रैः॥ क्रमेण भूप्रार्थनं खननं मृत्त्रिको
 दरणं अस्थिग्रहणं च कृत्वा जलाशये स्थिः सहितः त्त्रात्वा पंचगव्येन॥ स्थीयेतोर्विद्वं पुमिति सूक्तेन प्राश्नात्पुद्गोदकेन त्त्रा
 पयेत्ततः॥ अस्थिर्दशस्नानानि कुर्यात्॥ तद्यथा॥ गायत्रा गोमूत्रेण॥ गंधद्वारा मिति गोमयेन आप्यायस्वेति पयसा॥ दधिका
 वा इति दध्ना॥ घृतं मिमिक्षति घृतेन॥ देवस्य त्वेति कुशोदकेन॥ मानसो कश्चि भस्मना॥ अश्वकांत इत्यादिभिर्मृदा॥ मधुवाता
 इति मधुना॥ आपो हि ह्येति शुद्धोदकेन॥ एवं दशस्नानानि कृत्वा शुद्धभूमावस्थीनि निधाय कुशपिंजरे लैमी जयेत् तत्र मंत्राः॥

एतेन विंशतिस्तुतं॥ अचीवो ह्येतिस्तुतं नतमं ह इतिस्तुतं॥ इति वा इति मे स न इतिस्तुतं॥ यदंति यश्च इरक इत्याद्याः पावमान्य॥
ममानेव च इत्येकाशकः रुद्रस्तुतं च॥ एवं मार्जनं कृत्वा हिरण्यं आहुं कार्यं तत्रापि कृतं स पिंडी करणं स विदेवसं॥ अकृतं स पिं
डी करणं सैको हि ह॥ इदं च यदीयास्थी सं - यंते तद्देवस्य॥ ततस्तथैव सक्तुना पिंशन् तत्तत्तर्पणादिकार्यं मित्वा ह॥ हेमश्च
कुंतः कुर्यात्पितृनुदिशयत्नतः॥ पिंडदानं प्रकुर्वेत्ततश्च तिलतर्पणं॥ अजिनं कृत्वा दध्नी गो केशाः शारामे वच॥ भर्ज पचं
ताड पत्रं सप्रधा वेष्टनं त्पुतं॥ हेमं च मौक्तिकं रूपं प्रवालं नीलकं तथा॥ निक्षिपेदस्थि मध्ये तु शुद्धिर्भवति नाश्वथा॥ ततो
होमं प्रकुर्वेत्ततिलाज्येन विचक्षणः॥ उदीतेतिस्तुतेन हुते दृष्टे तं शतं॥ ततः सिपेतु नीर्थे शुभ्य ईदो यो न विद्यते॥ नृत्र
उरी वाचमनं कुर्यात्त्रास्थी निधारयत्॥ अस्य हृदी नं जातिलु शुचि प्मा - दित्ते शयः॥ इदं कर्म पश्येन कार्यं मित्वा ह
शोनं कुरुति॥ इति विधानं पारितोः स्थिसे पविधानं॥ अथ प्रकीर्तक नीर्थ धर्माः देवत॥ तर्पणं पितृदेवानां आहुं दानं सदक्षि
णं॥ नीर्थं च नीर्थं च गोदानं नियतः प्राकृते विधिः॥ विशिष्टाख्या तल्लिंगेषु ह्ययदानं विधीयते॥ स्नानं विलेपनं पूजां देवतानां स
माचरेत्॥ आह्वयानां भूमिदानं देवपूजा करयवा॥ सर्वत्र देव यात्रायां विधिरेष प्रवर्तते॥ तथा॥ पंचामृतस्नानं नमस्कारप
दक्षिणं॥ कुर्यात्सर्वेषु देवेषु यात्रायाः फललिप्सया॥ तत्र विशेषः॥ एकां च यात्रां सप्रति सोदयादिनायके॥ वतस्त्रो विष्णु

वेदेयाः शिवस्यार्हप्रदक्षिणां ॥ शिवं प्रदक्षिणं कुर्वन्तो मस्तु न लंघयेत् वृषं चंद्रं वृषं चैव सोमस्तु च पुनर्हृद्य ॥ चंद्रं च सोमस्तु च उ
 न चंद्रं पुनर्हृद्य ॥ गच्छेदिति शेषः शिवस्थानं त्वेपि विधेयं श्वरे न नियमः उक्तं हि काशीखंडे ॥ सर्वदिभु महाभाग विभोः कुर्यात्प्रदक्षिणां
 सोमस्तुत्रादिनियमो नास्ति विधेयं गलये ॥ नमस्कारेपि विधेयः ॥ अने पृष्ठे वामभागे समीपे गर्भमंदिरे ॥ जपहोमनमस्कारात्
 कुर्याद्देवतालये ॥ अने मन्त्रमुवाचोति पृष्ठे त्वपवयः स्मृतः ॥ वामभागे भवेत्ताशोदक्षिणो सर्वकामद ॥ देवीपुराणो देवमात्म्या पनय
 नं देवाणामसमूहं ॥ स्त्रपनं सर्वदेवानां गोपदानफलस्मृतं ॥ पाशे उद्यमं फलं तोयं शिवस्त्वनस्पृशेत्तु चित् ॥ लंघयेत्तैव नि
 र्मात्वं कूपे सर्वे विनिसिपेत् ॥ मासिकापादमात्रं यः शिवस्तु पजीवति ॥ लोभान्मोहात्स पचेत्त कर्त्तुं न नरके नरः ॥ बाह्योपि ॥ उ
 त्थांगलनं विधेयं विष्णुं च उदापयेत् ॥ रुद्रांगलनं मृगौ च दहेत्सर्वं च तक्षणात् ॥ अन्ये वा मथ देवानां यज्ञहीने बुनिसिपेत् ॥
 इति ॥ विधेयं श्वरे न नियमः ॥ एवं संपूज्य विधिवत् विधेयं शस्त्रपनोदकं ॥ त्रिः पिवेत्त्रिविधं पापं तस्यो हाशु विनश्यतीति स्कांदे वि
 शो बोक्ते ॥ शिवत्वेनेपि नमस्कारः कार्यः पशोः पशुपते रणे दंडवत्पततो भुवि ॥ पतंति पातकाः सर्वे नो त्रिहंतितदा सहेति विशो बो
 क्ते ॥ तथा ॥ प्रतिग्रहं निवृत्तिरपि ॥ जीवनार्थं हतं तीर्थं जीवनार्थं हतं पुनः ॥ असत्या च हतावाणी तथा पैश्वन्यवादिनी ॥ न तीर्थं प्र
 तिगृह्णीयात्प्राणैः कंठगतैरपि ॥ तीर्थं प्रतिग्रहो यत्कृतीर्थं विक्रय एव सः ॥ यत्तु लोभ्या द्विजः श्रेष्ठे प्रतिग्रहं चिर्भवेत् ॥ नैव तस्य प

रोलोकोनायंलोकोदुरात्मनः॥ गंगायाकुरुक्षेत्रेतीर्थेचामरकंदके॥ दददरातिरारिघंरुह्मरुह्मतिभारत॥ महादानविषे
विशारुह्मतिज्ञानदुर्वला॥ वृक्षालेदिजरूपेराजायंतेबुधराक्षसा॥ नवेदवलमाधित्यप्रतिग्रहचिर्भवेत्॥ अज्ञानाद्याप्रमा
दाज्ञाजायतेनरकालयइतिपाशोक्तं॥ तीर्थेवासिनस्तुविशेषउक्तपाशे॥ पचाध्याप्यादृहीचेदमनिरतोबहिरर्जितविजयुक्त॥ व्यव
हारोपयोगंउग्रह्मतीयादिमलंवस्त्विति॥ भक्त्यातीर्थेसेव्यं॥ नकाष्टेविद्यतेदेवोनशिलायाकराचन॥ भावेदिविद्यतेदेवस्तस्याद्रावो
हिकारणमितिस्मृते॥ तथा॥ पुण्यक्षेत्राभिगमनंपुण्यतीर्थेनिषेधं॥ यजोवर्धितुह्यस्त्यक्ताचारंनरक्षति॥ तथा॥ यत्रस्थाने
सुयतीर्थेनदीपुण्यतमाप्रिया॥ तांध्यायेन्यनसानसावापिनात्यतीर्थेविचिंतयेत्॥ इदंगंगातिरिक्तविद्ययांगंगानुसर्वतीर्थेरा
जैवस्तुक्तंकांदेस्वानकालेन्यतीर्थेयुजयतेजाह्नवीजनैः॥ विराविद्युपरीकामत्समर्थमद्युजोधने॥ इतिहृतंचतीर्थेदिफलंविह्न
वेर्पणीयमित्युक्तंकांदेयानियानिच॥ तीर्थेनिषेधंउक्तपांसिवातानिसर्वाणिसिद्धंतिविज्ञो॥ पारापरोनवेनापिपंतिहरोयतुप
रणानिदिविधानिच॥ विफलानिभवंतीहमसर्वफलंभवेत्॥ तथा॥ तीर्थेसेवासदाकार्यमनुयै॥ पुण्यकाशुके॥ सेवितेपिसदाती
र्थेयोमत्रप्रियतेयदि॥ शुभेदेशेकृतेधीमान्सभवेदेदविद्विज॥ यात्रार्थगतस्तुसाधारणेनतीर्थेदिनत्रयंवासःतीर्थसमधि
गम्याथउपवासवृतादिपुक्त॥ विरात्रुचित्तत्तत्रसर्वपापि॥ प्रमुच्यतेइतिस्मृते॥ यत्रविद्यः पंचावासप्रणवंपक्षमासमथा

धिकं॥ निवसेतीर्थदेशे तु यथाकालं नरः सदेति स्मृते स्तत्र तावन्ति दिनानि वस्तु॥ अथ प्रतिग्रह मन्त्रप्रज्ञादिविसर्गनिषेधार्थं ती
 र्थगर्भोदिक उच्यते॥ ब्राह्मे॥ प्रवाह मवधिं कृत्वा यावद्वलचतुष्टयं॥ तत्र नारायणः स्वामी नान्यः स्वामी कदाचन॥ नतत्र प्रतिगृह्णी
 यात्प्राणैः कंठगतै रपि॥ अत्र प्रवाहशब्दो जलावधु पलक्षकः तेन पुष्करादौ तज गवाण्यादिरूपे पितीर्थे प्रवाहाभावे पि जल मव
 धी कृत्य हस्तचतुष्टयाभ्यां तरे निषेधो विज्ञेयः दानधर्मैः॥ भाद्रपुत्रकचतुर्दशं न्यावराक्रमेजलं तावद्भविजानीयात्तदर्थं ती
 र उच्यते॥ तीरावधिश्च ब्राह्मे सां हि हस्तशतं पावर्धं भूतली र उच्यते॥ तीराग्रवृत्तिमात्रं तु परितः क्षेत्र उच्यते गवृत्तिमात्रं कोशादय
 मितं॥ अत्र दानं जपो होमो गंगाया मेव नान्यथा॥ पूर्वपूर्वपुशस्तं स्य कलातिशयहेतुतः॥ मलमूत्रविसर्गदिपापमपोवमेव तु
 इति॥ अत्र गर्भप्रतिग्रहनिषेधः सर्वतीर्थेषु गंगागंडादि॥ महातीर्थेषु भयतटतः सां हि शतहस्तमिते ती॥ रपि निषेध इति
 शिष्टावदंति॥ यत्र बुद्ध्यापराणे॥ यत्र गंगा महा राजशं अस्तत्र तपोवनं॥ सिद्धिक्षेत्रं च तद्वेयं समं मानुजियोजनमिति क्षेत्रकथनं त
 द्रंगाक्षेत्रमपराणैः ति शयार्थं नतु प्रतिग्रहनिषेधार्थं॥ विवर्तस्तत्र यो मर्त्यो गंगाया मेव नान्यथेति तस्य करणात्॥ यदा तु समं तादर्थ्यो
 जनमिति पाठस्तदा न विरोध एव॥ अथ लिंगाद्यर्चने विशेषः नारदीये॥ यः भूदेणा चित्तं लि तं लि गविष्णुवापरा मे नरः नतस्यः
 निष्कृतिर्येति प्रापश्चिन्न उतैरपि॥ तथैव भूडसं स्य हं लि गंगा हरि मेव वास सर्व यातना भोगी यावदा चंद्रतारकं॥ पाठं पुजितं॥

लिंगं न त्वापां उक्तं बुजेत् ॥ आभीरप्रजितं लिंगं न त्वानरकमभुते ॥ तथा ॥ पौषिद्धिः प्रजितं लिंगं विष्णुं वापिन मेतु यः ॥ सकोटिकुलसं
यक्तु आकृत्य रौरवं वसेदिति ॥ तदेतत्सर्वं मिहानीनप्रतिष्ठितलिंगविषयं ॥ ननु पुराणप्रसिद्धं लिंगविषयं ॥ तदाप्रतिष्ठितं लिंग -
- - - - - मंत्रवद्विषयं विधि तदाप्रभृतिभूदभ्युपेयिष्येदपि न संस्यजेत् ॥ इति विशेषोक्तैः ॥ अतएव स्कान्दे काशीलिंगानि प्र
कृत्योक्तं ॥ अदृश्याप्यपि लिंगानि दुरवस्थान्यपि प्रिये ॥ भग्नान्यपि च कालेन तानि प्रजानि सुंदरी ॥ दुरवस्थानि तु भूदादिप्रजितानि
तथान्यपि विशेषः ॥ महातीर्थस्य गमनमुपवासवृत्तानि च ॥ संवत्सरं न कुर्वेत्तमहागुरुनिपातने ॥ तथा ॥ तीर्थस्नानं महारानं
परान्नं तिलतर्पणं ॥ अद्यमेकं न कुर्वेत्तमहागुरुनिपातने ॥ तथा ॥ वपनं मेधुनं तीर्थवर्जयेदुर्विणीपतिः ॥ धातुं च सप्तमान्यासा
दुर्ध्वं चानेत्रवेदवित् ॥ अत्र आहुतामश्वाहुभोजनम् ॥ अत्र ग्रहणादौ प्रतिप्रसवः ॥ तथा हिलः ॥ उपसृज्य वशीतलभाजुभाजोर
र्द्धदयवाकपिलाव्यवस्थां ॥ सुरासरेजातमयेपि तीर्थयात्राविधिः संक्रमणे पिशाल इति ॥ उपसृज्य ग्रहणं ॥ सुकालमयस्य निवि
ष्टोपलक्षकत्वाच्च महागुरुनिपातसिंहगुर्वीदिकालान्तरे विग्रहणादौ न निषेध इत्यवगन्तव्यं ॥ केचिदस्थिक्षेपार्थं यात्राया आद्यवर्षेपि
न दोष इत्याहुः ॥ अस्थिक्षेपं गया आहुं आहुं चापरपसिकं ॥ प्रथमादपि कुर्वेत्सपिंडीकरणं कृत इति स्मृतेः ॥ अन्यच्च ॥ अंबु म
ध्ये गवांगेष्टे तीर्थे च पिचपर्वसु ॥ राहोर्दशनकाले च तत्र कर्त्तव्यं विद्यते ॥ इदं च शीघ्रमन्यत्र गमनं संभावनाया रानाधि विषयेऽहं

यं॥ तथा॥ गृहं शतगुणं दानं गेहं शतगुणं भवेत्॥ पुण्यं तीर्थं बुद्ध्या हस्तु मनंतं शिवसन्निधौ॥ तथा॥ ये बुद्धीर्धे बुद्धे देवा ये बुद्धीर्धे बु
 ये हि जातीर्धे बुद्धे यज्ञे यं विचिकिंशे च तत्र बुद्धे॥ एते रूपहतेष्वपि न विचिकिंशकार्यं त्वर्थः॥ तथा॥ न देवः पर्वताग्रेषु न देवः शिवसं॥
 नि॥ देवश्चिदानंदमयो हृदि भावेन दृश्यते॥ यत्र यत्र दृष्टा भक्तिर्यस्य यस्य महात्मनः॥ तत्र तस्य महादेव प्रसादमधिगच्छतीत्यादि प्रकी
 र्णधर्मः॥ एवं यावदुक्तं प्रकारेण तीर्थयात्रां कृत्वा व्यापारानंतरा वादरेण स्वगृहमेतत्पुनर्गौरीशं संप्रज्यपि त्रैलोक्येन आर्द्रं कृत्वा सा
 धुचि प्राचि ज्ञादिना संतोष्य कृतं कृतो भवेत्॥ तदुक्तं ब्राह्मे प्रत्यागतश्चापि पुनस्तथैव देवाभिरुवाच त्वणाम् नृजयेच्च॥ एवं कुर्वन्तस्य
 तीर्थं यदुक्तं फलं तस्यावाप्तं संदिग्धं समस्तीति॥ ॥ इति श्रीमन्नारायणदेवभट्टात्मजानतभट्टविरचिते विधानपारिजाते तीर्थया
 त्राविधानं समाप्तं॥ श्रीकृष्णार्चनमस्तु॥ अथ प्रसंगादभ्यगकालः प्रस्तूयते हेमाद्रौ पराद्यः मंदो मेव ध्वः भंगो भूतपर्वो
 हृमीर्विना॥ अतीपातं संक्रमं च वृत्तं आहमेव च॥ नैमित्तिकविशेषेण निषिद्धेऽपि समाचरेत्॥ रत्नमालायामपि रत्निलापंका
 तिवितरतिशयीभूतितनयो मृत्तिलक्ष्मीचांद्रः सुरपतिगुहर्विहरां विपंतिं देत्यानां गुरुखिलभोगानुभवनेनृणां तैलाभंग
 त्सपदिकुरुते सूर्यतेनरः॥ वीषाय नो न वप्यामपि निषेधति॥ अहंभ्यां च चतुर्दश्यां न वप्यां च विशेषतः॥ तैलाभ्यंगं वज्रये नु
 पर्वस्वपितथैव चेति॥ अन्यच्च॥ रवौ पुष्यं गुरौ रवौ भौमवारे च मृत्तिका॥ भार्गवे गोमयं सिंहाकारो यं न विदति॥ तैलं चात्र तिलां

इवमेव ॥ न कुतः ॥ उद्भवः ॥ तस्य विकार इति पाणिनिस्मरणम् ॥ तिनान्यत्र न निषेधः ॥ यथोक्तं प्रचेतसा ॥ सार्वे पंगुधैतलं च यत्तैलं पृथ
वासितं अम्य इव पुतं तैलं न दुष्यति कदाचन ॥ तैलाभ्यंगनिषेधे तु तिलतेलं निषिध्यते ॥ अभ्यंगस्य निषेधेन सर्वपादे रणीयते ॥ अत्र
निधिस्तत्कालिको निषेधविषयिणातिवेदितव्यः ॥ तथा च स्मृतं तथैव ॥ उत्पत्तौ च विपत्तौ च मेघुने दंतवाचने ॥ अभ्यंगे ह्युदधितानो
तिथिस्तत्कालिकी स्मृतेति ॥ इति तैलाभ्यंगकालः ॥ अथोष्णोदकस्नानकालः ॥ नित्यमुदकस्नानं काम्यनैमित्तिकादृते ॥ आपः स्व
भावतो मेधाः किंपुनर्वह्निं संयुता ॥ तेन संतः प्रशंसन्ति स्नानमुष्णेन चारिणो तिका म्यनैमित्तिकयोस्तु गर्गः ॥ कुर्यान्नैमित्तिकस्नानं
शीतादिः काम्यमेवाचनित्यं यादृच्छिकं चैव यथा रुचि समाचरेदिति ॥ अथामलकस्नानकाव्यासः ॥ श्रीकामः सर्वदा स्नानं कुर्व
इतामलकैर्नरः ॥ सप्तमीं नवमीं चैव पर्वकालं विवर्जयेत् ॥ यद्रिशन्म तोपि सप्तम्यां च नवम्यां च संक्रांतौ रविवासये ॥ चंद्रसूर्योपरा
गे च स्नानमा मलकैस्तज्जेत ॥ उष्यत्यामलकैर्विहुरेकादशं विशेषतः ॥ कार्तिकादि विशेषेण निषेधेपि समाचरेदिति ॥ अथ
तिलकस्नानकालः ॥ यद्रिशन्म ते ॥ सप्तम्याम्यमायां च संक्रांतिग्रहस्तित्तु ॥ धनपुत्रकलत्रार्थं तिलपिष्टं न संस्पृशेत् ॥
युगमकरसंक्रांतौ स्नानं चोदत्तं न तिलैः ॥ कार्यमेव न संदेहो रविवारादिकेव्यति ॥ अथ नूतनवस्त्रपरिधानकालः तत्र श्रीपति
ः ॥ मार्गश्रवणं वृषाः शशां चरेत्केशः ॥ सदा भूमिने वस्त्रं तावत् करं बुधे पुरुरौ विद्यागमः संपदः ॥ नानायोगवतिः प्रमोदवनिता राणा

दिलाभौभगौदित्यंशाभुतरोगवाकिलनरोधुत्वावरंसूर्यजे॥ तथा सेहिणीयुकरपंचकेष्टिभेअतरेपिचउनर्वसुद्वयेरेवतीउव
 सुदैवतेचभेनव्यवस्तुपरिधानमिष्यते॥ तथा॥ देहं तोच - - पातेभद्रायामपिसर्वदा॥ नववस्तुपरिधानंनेष्यतेग्रहणेतथेति
 ॥ अथदीक्षाकालकाज्ञोत्तरे॥ शरदसंतपोर्योगोदीक्षाकर्मविधौस्यते॥ तयोरसंभवेवर्षादिनाऽन्यत्रापिशस्यते॥ पूर्वाषाढाः
 खानक्षत्रेअवादेमार्गशीर्षके॥ दीक्षानकारयेदीक्षानममासेयुकारयेत्॥ पवित्रकतिथिश्चापिदीक्षाकर्मवि - वारा॥ कार्तिमांशु
 भनक्षत्रेविशाखांरहदशनं॥ ग्रहनक्षत्रयोगेबुविषुवेष्टनसदेष्टुच॥ अयनेष्टुचसर्वेषुमंत्रदीक्षाभुभप्रदा॥ रत्नावाभ्यां॥ चतुर्थी
 नवमीषष्ठीमहमीचचतुर्दशी॥ पौर्णमासीदिनाशेषाः हितास्तौष्टुष्टुष्टु॥ नक्षत्राणिरत्नावल्यमेव॥ पोहंराहित्यथादिसं
 भवरांनाश्विनीतथा॥ सावित्रंत्वाष्टुवायवे॥ नै - तमेवसेवच॥ तिथ्यंचित्रोत्तराश्विचअथशिवविजयभं॥ नक्षत्राणिप्रशस्ता
 निदीक्षाकर्मसुलुब्धते॥ तथा॥ यातिथिर्यस्यदेवस्यतत्रिथौतन्मनुग्रहः॥ तातंतिथिसमालो - तद्राकांतत्रदीक्षयेत्॥ सप्तमस्तु
 भेनतिथादिनियमइत्युक्तंतत्त्वसागरे॥ तिथिंविनापिदीक्षायविशिष्टावशरष्टगु॥ दुर्लभेसप्तमस्तुसर्वसंगडपस्थितेनति
 थिर्नवुत्तंदोमोनस्त्रानंनजपक्रिया॥ दीक्षायाः कारणांकिंतुयत्रेकातोऽगुरुर्वसेदिति॥ शुक्लपक्षेदरेदीक्षाद्वादशसंकमेतथा॥ ग्रह
 णोऽतीतगोभाभो॥ सपुरोरगमेतथेतिपंचरात्रेच॥ अथग्रहारंभकालःविश्वकर्ममते॥ चैत्रशोकाकुलोभतीवशाखेचधुनान्वितः॥

ॐ ह्रीं गृही विपद्यत न शक्ति पश्याः शुभौ ॥ आवरोधन हृदिः स्यात्त भ सैनवदही ॥ कलहश्चाग्नि ने मासि भूतान शंति कार्तिके ॥ मा
गृही वैधन प्राप्तिः सहेस्ये काम्य संग्रहः ॥ माघे भवेदहि भयं फाल्गुने श्रीरुत्तथा ॥ गृही रंभ फलं चैत चैत्रादिषु यथाक्रममि
ति ॥ विश्वकर्मा जरे ॥ नक्रथे कुंभगे भौमिह गेक के गे तथा ॥ पूर्वस्य पश्चिमास्यं च राते गेदं प्रकारयेत् ॥ रत्नमाला यामणि ॥ क
केन कहरि कुंभगत केः पूर्व पश्चिम मुखानि गृहाणि ॥ तौलि मेघ हय हृष्टिक यत्ने दसि रौत र मुखानि गृहाणि न भजाणि ॐ
तिनिर्वंधे ॥ क्रवाणि तानि शस्तानि शाक्रमं निजं तं तथा ॥ वायवं वैष्णव पौष्पं पुष्पं सा वित्र मेव चेति ॥ विश्वकर्मा जरे ॥ तिवरेल
ने स्थिरं शोच कर्तुं पंचयान्ति ते ॥ गृहारंभः पुशक्तः स्याद्दसि रौ चोत्त राय रौ ॥ यस्य सौम्यगुहाः केंद्रत्रिकोणो चाथ भागवपा
पाशौ पचयस्थाने तस्मिं कार्यं निवेशनमिति विचरे कादशमास्य पचय भवनानि विश्वकर्मा मते ॥ कन्यां प्राप्ते रदौ सम्यङ् नारभेत् गृहं
सुधीः धनुः स्थिते रदौ कार्यं नैव मे हं कदाचन ॥ तथा ॥ यदा भातु लमीन स्थित रागे हं न कारयेत् ॥ मिथुन स्थो यदा भातु सदा वैश्व
न कारयेत् ॥ अस्त गते गुरो शुक्रे गे हं भोन शस्यते ॥ सा सा देव्य व मेव स्यादा पी कूपे पुचैव हीति शाला विधिलु स्वस्व संत्रद व जी
तव्यः ॥ गुंथ भयस्तु भिषाने ह पुं च्यते ॥ अथ प्राची साधनं सिद्धांते ॥ हनेः भः सुसमीकृतं सिति गतं के इ स्थिं कोः क्रमाद्वा गं यत्र
विशत्यपैति च तथा तत्रा परे वै दिशे तत्कालाय मजीवयो लु विव रद्व क रीमि सा हतलं वज्रा सप्रमितां गुलै रयन दिशे पी सु राचालि

लिनेति॥ तथा॥ अन्ये वेदमस्थितं दारुणैर्वा नस्मिन्मयोजगत्॥ ततः॥ त्रवसते कर्त्तव्यं सन्निपिन जीवति इह काका एषा वाण मृत्तिका च
एषा मायुसं॥ तृणं पञ्चुर्ध्वं प्रोक्तं दारुसंज्ञं गृह्यते नूतनं काष्ठं जीर्णं पुशस्यते जीर्णं च नूतनं श्रेष्ठं नैर्जीर्णं नूतनं शुभाशुभं॥
काष्ठं पुक्तं नास्तीये प्रक्षोडं वरं च तावन्निबं लुहिविभीतकाः दग्धाः कंटकिनो वृक्षा वराधुत्थककाः॥ अगतिशिषुतात्तारव्या
श्विदिगीकाभुनंदिताः॥ अन्ये च गृहनिर्मीले वर्जनीयाः सदाऽऽसाः तथा॥ प्राचि द्वारे धनावाप्तिर्दक्षिणे पुत्रशोकदंशौ भाग्यं प
श्चिमद्वारे॥ सोम्यद्वारे रथसंपदः॥ नवभागं गृहे कुर्यात्सं च भागचदक्षिणे विभागं वा भक्त कृत्वा शेषं द्वारं पुकल्पयेत्॥ बृहन्नारदः
स्नानागारं दिशि प्राच्याः॥ मार्गं यथा पंचनालं॥ प्राग्यायां शयनागारं नैर्जीत्याय स्वमंदिरे॥ ईशानां देवनागारमिति गृहविदोक्तिः॥ अ
त्र गृहवास्तुलेखनप्रजावलिदानादिकर्त्तव्यं॥ तच्च चतुर्थं स्ववकेलिगतिं शब्दिधा मेऽहमिति सुपरम्यते॥ अथ देवतापुति
ह्यकालैः विष्णुधर्मोत्तरैः॥ चैत्रे वा फाल्गुने वापि ज्येष्ठे वा माघे च तथा॥ माघे वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठा शुभदा भवेत्॥ तथा॥ शुक्लप
क्षाः पुति ह्ययां पुशस्तः सर्वदेव्यते॥ कृष्णपक्षे विभागे तु प्रथमे - कुभावहा॥ मध्याह्नितीयभागे तु तृतीये कर्त्तव्या शिरी॥
एवमेव रिशु कृष्णपक्षे च तथा सऽप्यते वि विष्णुधर्मोत्तरैः॥ ज्येष्ठे वा कृत्तुने चं देवे मावहा भवेत्॥ भौमे निना प्रदक्ष्ये तदुधेन
धनदा भवेत्॥ गुरुणा ह्यगुरुणो नित्यं लोकानंद करी सिते॥ आचं शर्कस्थिरा सौरे प्रतिष्ठा सज्जदाहतेति॥ अथ तिथिः॥ विष्णुध

मेतरे॥ द्वादशधनयुतास्तीता तथा प्रतिपदि स्मृता॥ द्वितीयां धनोपेता तृतीयायां वरप्रदा॥ चतुर्थीनाशमात्रोती पंचम्यां श्रीयुता
तथा॥ षष्ठां लक्ष्मीयुतानित्यं सप्तम्यां रोगानाशिनी॥ अष्टम्यां धान्यवरुलानवम्यां तु विनश्यति॥ भद्रकाल्याः कृता तत्र कर्तुं भ
वति पुष्टिदा॥ धर्महृदिकरी या दशम्यां तु तथा कृता॥ एकादस्यां तथा युक्ता द्वादश्यां सर्वकामदा॥ त्रयोदश्यां न पितृथा चतुर्दश्यां
विनश्यति॥ कृत्वा पक्षे पंचदश्यां कर्तुं शयकरी भवेत्॥ पंचदश्यां तथा शुक्ले सर्वकामकरी भवेदिति॥ नक्षत्राणि — इति॥ अ
ष्टादेव तथा मूलपुनरात्रयमेव च॥ ज्येष्ठा श्रवणं रोहिण्यः पूर्वाभाद्रपदा तथा॥ इत्योषिणी रेवती च पुष्यो मृगशिरस्तथा॥ अ
नुराधा तथा स्वाती प्रतिष्ठा पुष्यस्तथा॥ तथा॥ वैधती च व्यतीपाते भद्रायां च दिनक्षये॥ चंद्रतारा वलाभावे प्रतिष्ठा न समा च
रेत्॥ रासिफलं विष्णुधर्मोत्तरे॥ जन्मराशुदेये कर्तुं सिधेनाशकरो भवेत्॥ द्वितीये धननाशाय तृतीये कर्तुं हृदिका॥ चतुर्थे
गृहनाशाय पंचसेवा विदा भवेत्॥ षष्ठेश्चतुर्विंशत्याय सप्तमे धननाशनी॥ अष्टमे मृत्युदाज्ञेयानवमे धर्मनाशनी॥ दशमे
कर्मणां ह्यौलाभेलाभकरो भवेत्॥ द्वादशे तु भयाय स्यात्प्रतिष्ठा तु तथा कृता॥ जन्मलग्ने दये श्रेष्ठा धनधान्यवती भवेदिति
॥ तथा॥ विंशतिविंशत्यं संस्थो राजसिद्धिदश संस्थितः॥ षड्विंशतानगताः शतामंदांगारककेतवः॥ शुभाः कूराश्च पापाश्च स
र्वसकदशस्थिताः॥ यतीनां सर्वकाले तुलिंगस्यारौ परां शुभं॥ शुक्लपक्षे स्थिरलग्ने हरिः स्थाप्यो नरैः सदा॥ मातृभैव वारह्मनव

सिंहविदिकमाः॥ नहिवापुर-अथवाप्यावेदसिणायन इति॥ अथवापीकपादिप्रतिष्ठाकालः॥ भविष्यपुराणे॥ तस्मिन्सिल
 संस्मृतीकार्तिकेचविशेषतः॥ तजकस्यविधिः कार्यं स्थिररक्षत्रयोमत इति॥ बह्विपुराणेपिवापीकपतडागानांतस्मिन्कालेवि
 धिः स्मृतः॥ सुदिने शुभनक्षत्रेप्रतिष्ठाशुभदास्मता॥ कर्कटेपुत्रलाभश्चबोध्यनुमकरंभवेत्॥ मीनेयशोर्थलाभश्चकुंभेच
 सुवहूदकं॥ ह्येचमिथुनेरहिर्हृष्टिकेचजलंभवेत्॥ पितृत्पुत्रुकन्यायांतुलायांश्वतीगतिः॥ सिंहेमेघोधनुः॥ नाशं
 लक्षश्चदिजयछतीति॥ बहूदकेकन्यादौकालनियमोनास्तीत्युक्तंभविष्योत्रे॥ मुनयः केचिदिहंतिवतीतेचोत्तर
 यणे॥ नकालनियमस्तत्रप्रमाणं सलिलंयतः॥ तस्मिन्सलिलं संस्मृति इति पूर्वोक्तेषु॥ तद्विधानंतुचतुर्थं॥ तत्रकेडह्यं
 अथांकुरासिवासनकालः॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ अंकुराकार्यंचतुरावस्थाधिवासने॥ सायंचप्रारभेद्दीमानुरक्षास्तत्रपु
 बंधनं॥ स्थापनं प्रोक्षणंचैवगर्भन्यासंतथैवच॥ अधिवासानिसर्वाणिमध्यरात्रिकारयेत्॥ रात्र्यंतविशेषणसर्वदिक्कि
 यार्थकं॥ कुर्यात्परं महासर्वतथाः शुभनिवृत्तये॥ इत्यंकुरार्यणाधिवासनारिकालः॥ अथगर्भाधानादिषोडशकर्मका
 लास्तद्विधानेऽष्टव्याः॥ इहविस्तरभीत्यापुनर्नोच्यते॥ अथश्रीविष्णुपूजाकालः॥ नादीरये॥ प्रातर्मध्यंदिनेसायंविष्णु
 पूजासमाचरेत्॥ यथासंध्यातथानित्यादेव पूजास्मतावुधैः॥ अशक्तौविस्तरैरौवप्रातः सप्रज्यकेशवं॥ मध्याह्नेचैवसायं च

पुष्पाजलिमपि सिपेत ॥ नम्याद्देवादिस्तरेण संक्षेपेण धवाहं ॥ संकल्पभोजनं कुर्यादमथा नरकं कुनेत ॥ अथ देवताविशेषे
राकालविशेषः भविष्यपुराणे ॥ प्रतिपत्त्यावति प्रोक्ता द्वितीयाशमनस्य च ॥ तृतीयागिरिपुष्पास्तु चतुर्थं रविष्टुहरिणा ॥ पंचमी
नागराजानां षष्ठी स्कंदतिथिः स्मृता ॥ सप्तमी समसप्तैक अष्टमि तथा हमी ॥ नवमी योगिनी ननु दशमी तु दिशामपि ॥ स
कादशी धनेशस्थ द्वादशी च कधारिणा ॥ त्रयोदशी त्वनंगस्य भर्तेशस्य चतुर्दशी ॥ पौर्णमासी प्रजेशस्य पितृणां दशोच्यते
॥ अथ नक्षत्रविशेषं प्रज्यविशेषः ॥ देवीपुराणे ॥ अभिषेकमभिषेकविधीर्घोषोर्जयते नरः ॥ कालनिर्णयदापिकायां ॥ अ
भिषेकौ कालानलौ बुधेऽश्विनौ वशं कर ॥ अदितीयाह्निके तरे भार्गवमदिवाकरः ॥ त्वष्टानिलेन्दुग्निमित्र ईशो रक्षः पतिर्ज
लं ॥ विश्वे हरिर्वज्रजलपते कचरणाः क्रमात् ॥ अहिर्बुध्न्यकर्कशाख्या अभिषेकादिस्विमान्यजेदिति ॥ अथ नामसंकीर्तन
कालः मार्कंडेयः ॥ चक्रिणं हलिनं चैव शार्ङ्गं गदिनं तथा ॥ मोक्षार्थं पुजयेद्वा नृधुप्राचादिषु स्मृत्युत्तरे ॥ जितं चैव म
स्य कूर्मजले स्मरेत् ॥ अजिष्णुमनिजभये संगमे त्वपरजितं ॥ नेत्रबाधे हृषीकेशमीयधे च युतं जपेत् ॥ गरुडधुजा तु
स्मरणादापदो मुच्यते नरः ॥ ज्वरदृष्टिरो रोगविषबीजं च शम्पति ॥ ग्रहनक्षत्रपीडा सुदेववाधारवीधुच ॥ दसुर्वैरिनिरोध
पुष्पाद्युसिंहसिंहकटे ॥ अंधकारे तथा तीव्रे नारद्विदेति कीर्तयेत् ॥ इति संकीर्तयेद्विष्णुपुत्रे माधवं नरः ॥ भोजने चैव गोः

विंदं सर्वं नमधुसूदनं नागयणं सर्वकालं भुतप्रसूतनादिषु ॥ त्रानेदानेऽर्चने होमे प्रणिपाते पुरस्कारे ॥ कीर्तयेद्भुदेवं च अ
 उक्तेष्वपि वादवं ॥ आलो - सर्वशास्त्राणि विचार्य पुनः पुनः ॥ इदं मे कंसुनिष्पन्नं यो नाप्यणः सदा ॥ सर्वोक्तिनामानि हिन
 स्य राजसर्वार्थसिद्धौ भवन्ति पुंसां ॥ तस्याद्यथेष्टं त्वत्तु देवनाम सर्वं बुकार्यं पुजयेत्तु भक्तोति ॥ अनेकेषु निबंधेषु या वा
 नर्थ उदीरितं स सर्वसंगृहीतो विद्वज्जुनमुदेमया ॥ अंबाभागीरथीयस्य जागदेवात्मजः बुधीः ॥ तेवाननेन रचितः कालनि
 र्णयसंग्रहः ॥ अनेन प्रीयतां देवो लक्ष्मीशः सर्वदा मम ॥ यस्य पुसादाहुः साद्याः सिद्धिसिद्धांति सर्वदा ॥ अनेन ग्रंथं दीपेन स्व
 संदेहात्मकं तम ॥ निरस्य कर्म कुर्वेत्तु निर्भया ज्ञानिसं सदा ॥ इति श्रीमन्नागदेवभट्टात्मजेनानंतभट्टेन विरचिते वि
 धानपारिजाताख्यानिबंधे कालविधानानि समाप्तानि ॥ समाप्तोऽयं तृतीयस्तवकः ॥ ॥ ॥ ॥

